Kęstutis Raškauskas

NACIONALINĖS BIBLIOTEKOS ĮSIKŪNIJIMAI LIETUVOJE

Vilnius

2019

Turinys

1. ĮVADAS ... 3
1.1. Apie nacionalines bibliotekas ... 3
1.2. Apie šiandienę nacionalinę biblioteką ir jos tradiciją ... 5
1.3. Nacionalinės bibliotekos problema tarpukario Lietuvoje ... 7
1.4. Nacionalinės bibliotekos galimybė sovietmečio Lietuvoje ... 8
1.5. Knygų rūmų pabaiga bei Bibliografijos ir knygotyros centras ... 10
1.6. Atsiribojimai ... 13
1.7. Keletas metodinių pastabų ... 15
2. TAUTOS PAVELDO KAUPIMAS ... 17
2.1. Lituanistika ir lituanika ... 17
2.2. Tautos paveldo kaupimo pradžia ... 18
2.3. Du knygų kaupimo centrai tarpukaryje ... 19
2.4. Knygų antplūdis 1940-1944 m. ... 22
2.5. Sovietmečio ir Nepriklausomybės laikmečio pradžios metamorfozės ... 24
2.6. Kolekcijos ... 29
2.7. Nacionalinis spaudos archyvas Martyno Mažvydo nacionalinėje bibliotekoje ... 30
2.8. Privalomasis egzempliorius ... 38
2.9. Dviejų Kauno rankraštynų likimai ... 40
2.10. Garso dokumentų archyvas ... 46
3. BIBLIOGRAFIJŲ KŪRIMAS ... 48
3.1. Bibliografijos sampratų vartosena ... 48
3.2. Einamoji bibliografija iki nacionalinės bibliotekos įsteigimo ... 49
3.2.1. Einamoji bibliografija 1921-1943 m. ... 49
3.2.2. Einamoji bibliografija 1947-1992 m. ... 52
3.2.3. Bibliotekų katalogai ... 55
3.2.4. Kataloginės kortelės ... 57
3.3. Retrospektyvinė bibliografija ... 58
3.3.1. Vaclovo Biržiškos retrospektyvinė bibliografija ... 58
3.3.2. Retrospektyvinės bibliografijos iki 1940 metų kūrimo pradžia (1958-1962 m.) ... 61
3.3.3. Retrospektyvinės bibliografijos iki 1940 m. kūrimo tąsa sovietmetyje ... 65
3.3.4. Retrospektyvinės bibliografijos iki 1940 metų kūrimas nepriklausomoje Lietuvoje ... 69
3.3.5. Retrospektyvinės bibliografijos iki 1940 metų rengimo rezultatai ... 75
3.3.6. Retrospektyvinė Lietuvos TSR bibliografija ... 79
3.3.7. Pokarinio egzodo spaudiniai kaip retrospektyvinės bibliografijos dalis ... 82
3.3.8. Slapyvardžiai ... 83
3.3.9. Visos retrospektyvinės bibliografijos rengimo rezultatai ... 84

3.4. Bibliografijų atspindėjimo kaita nacionalinėje bibliotekoje ... 85
3.4.1. Einamosios bibliografijos rengimo kompiuterizacijos pradžia ... 85
3.4.2. LIBIS ištakos (1993-1997 m.) ... 89
3.4.3. LIBIS katalogavimo posistemės ir einamosios bibliografijos reforma ... 90
3.4.4. Retrospektyviosios bibliografijos internetinis katalogavimas ir skenavimai ... 94
3.5. Kitos bibliografijos ... 95
3.5.1. Bibliografijų rengimas VDU bibliotekoje ... 95
3.5.2. Bibliografijų rengimas Respublikinė bibliotekoje ir Knygų rūmuose ... 96
3.5.3. Bibliografijų rengimo tradicijos sumenkimas nacionalinėje bibliotekoje ... 102
3.5.4. Riboto prieinamumo bibliografijų suvešėjimas nacionalinėje bibliotekoje ... 104
3.5.5. Respublikinės bibliotekos ir Knygų rūmų informaciniai biuleteniai ... 107
3.5.6. Bibliografijų bibliografijos ... 109
3.5.7. Biobibliografijos ... 109
4. SPAUDINIŲ APSKAITA ... 112
4.1. Spaudinių indeksavimas ... 112
4.1.1. Knygų indeksavimas Sovietų Sąjungoje ir Vakaruose ... 112
4.1.2. Serialinių leidinių indeksavimas ... 114
4.1.3. Lietuvos nacionalinė biblioteka kaip indeksavimo centras ... 114
4.2. Spaudos statistika ... 117
5. STANDARTIZACIJA ... 120
5.1. Apie standartizaciją bendrai ... 120
5.2. Leidinių apiforminimo taisyklės ... 123
5.3. Knygų klasifikacijos ... 125
5.4. Vidinis spaudinio aprašas ... 131
5.5. Bibliotekinės terminijos standartizavimas ... 134
6. SKAITMENIZACIJA ... 137
6.1. VEPIS sukūrimo projektas 2005-2008 m. ... 137
6.2. VEPIS plėtra po 2008 m. ... 139
6.3. Lietuva *Europos bibliotekoje* ir *Europeanoje* ... 141
7. Vietoje užsklandos ... 143
Institucinių pavadinimų santrumpos ... 145
Publikuoti šaltiniai ir literatūra ... 146
Nepublikuoti šaltiniai ... 162
Nuorodos ... 165

1. ĮVADAS

1.1. Apie nacionalines bibliotekas

Nacionalinės bibliotekos radosi labai įvairiais būdais. Ankstyviausi jų pavidalai gimė Vakarų Europoje ankstyvojoje modernybėje, kuomet valdovai ir aristokratai steigė bibliotekas, savo rinkiniais turinčias atspindėti valstybės kultūrinį paveldą būti intelektualinio gyvenimo centrais. Taip gimė ir Abiejų tautų Respublikos, taigi ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, nacionalinė biblioteka. Ją 1747 m. Varšuvoje įsteigė Załuskių giminė, o Respublikos Seimas 1780 m. pavertė nacionaline. Tiesa, neilgam – ji visa 1794-1795 m. buvo išvežta į Peterburgą. Kitos gimė iš nacionalinių mokslo draugijų iniciatyvų, išsivystė iš universitetų bibliotekų ar buvo įsteigtos valstybiniais aktais. Plintant nacionalizmo idėjoms, nacionalinės bibliotekos pradėtos suvokti labiau kaip tautos, o ne valstybės, rašytinio palikimo saugotojos. Kai kurių imperinių valstybių (pvz. Didžiosios Britanijos ar Austrijos-Vengrijos) federacinės dalys steigė savas nacionalines bibliotekas. Kai kurios (pvz. Ispanija ar Rusija) to neleido. Pavykusios nacionalinės revoliucijos (pirmiausia XIX a. pradžios Lotynų Amerikoje) sudarydavo prielaidas tokioms bibliotekoms įsteigti. Kai kurios gimė kaip parlamentų bibliotekos (pvz. JAV ir Japonijoje), bet išsivystė į nacionalines. Dažni atvejai, kuomet nacionalinės bibliotekos veikdavo ir veikia kaip keleto bibliotekų kombinacija, pvz. Italijoje ir Lenkijoje. Sovietų Sąjungos subirimas atvėrė erdvę buvusių respublikų pagrindinėms bibliotekoms skelbtis nacionalinėmis ir savo genealogijų ieškoti giliau, nei yra iš tikrųjų.

Jau vien šios apžvalgos pakanka prielaidai, jog nacionalinė biblioteka negali būti tiksliai apibrėžta. Visgi įmanoma apibrėžti jų esminių veiklų bendrus vardiklius. Visgi tokių mėginimų pasikartojimai liudija nacionalinių bibliotekų veiklų nesutalpinamumą net į teorinius rėmus. Visuose apibrėžimuose kartojasi keletas pagrindinių elementų, kuriuos surizikuosiu išdėstyti koncentriniais ratais. Pačiame viduje glūdi neginčijami dalykai, aplink grupuojasi ir maišosi elementai susiję su knygos lauku, o fone išnyra funkcijos susijusios su bibliotekų lauku.

Pirmiausia – pareiga pačia maksimaliausia aprėptimi kaupti valstybės ar tautos dokumentinį paveldą; ne vien spausdintą, bet ir svarbius rankraščius, plokšteles, audio ir video kasetes, kompaktus ar internetinius portalus. Ne tik kaupti, bet ir paversti juos amžino saugojimo objektu, t.y. bent po vieną dokumentą talpinti į neliečiamą eiliniams skaitytojams archyvą. Antra – pareiga būti nacionalinės arba kitaip valstybinės bibliografijos centrais. Tai reiškia aprašinėti gaunamų dokumentų srautą ir kurti jų katalogus (anksčiau kortelinius, dabar internetinius). Kitaip tariant kurti einamąją bibliografiją. Kita vertus, kurti universalias bibliografijas, registruojančias praeities spausdintą paveldą. Tokios vadinamos retrospektyviomis bibliografijomis. Abi priedermės yra

susipynusios – neaprašytos milijoninės dokumentų sankaupos tampa beprasmėmis, o katalogų ir bibliografijų pilnumas priklauso nuo sankaupų pilnumo.

Kai kurie teoretikai šias funkcijas išskaido, bet visi talpina jas sąrašų pradžioje pagal svarbą. Kartais daromos išlygos, ypač postkolonijinių valstybių atžvilgiu. Tokių valstybių nacionalinių bibliotekų atvejais (Lietuva ne išimtis) finansavimas yra išgyvenimo dietos lygio. Todėl pvz. Somalis ar Fidži negali kaupti pasaulio paveldo spaudinių, kuriose tie kraštai vienaip ar kitaip minimi. Tokiose šalyse sklandžiai ir ilgai dirbančios laimingų bibliografų komandos irgi yra retenybė.

Kita vertus, nacionalinė biblioteka turi būti skaitytojų lankoma vieta, tad archyvas negali joje dominuoti. Prieš porą dešimtmečių bibliotekų istorikas Klemensas Sinkevičius (1929-2011 m.) pasiūlė nacionalinės bibliotekos fondų turinio tipologiją, kurį norisi priminti. Archyve turi būti *tautos atminties* spaudiniai, t.y. visas nacionalinių spaudinių kompleksą nuo spaudos atsiradimo. Visgi absoliuti jų dauguma turi būti prieinama skaitytojams papildomuose egzemplioriuose. Kita dalis – *tautos interesų* kompleksas, susidedantis iš įvairiausių mokslinės tarptautinės literatūros dokumentų, kurie gali padėti vystyti šalies kultūrą, ūkį ir mokslą. Trečia – *tautos įsipareigojimų* kompleksas. Tai „neaktualūs“ spaudiniai ar rankraščiai, įvairiais laikmečiais papuolę į šalį ir darę įtaką jų turėtojų intelektiniam lavėjimui ir jos raiškai. Nacionalinės bibliotekos privalo prisiimti pareigą saugoti tokius tekstus, liudijančius krašto įsipynimą į pasaulinius kontekstus.

Antras nacionalinių bibliotekų funkcijų lygmuo turėtų būti išvestinis iš pirmojo. Taigi, jei bibliotekoje fiksuojami visi spaudos dokumentai, joje nėra sunku atlikti jų apskaitą ir kurti statistikos suvestines. Antra, katalogų pildymas ir universalių bibliografijų kūrimas leidžia tokioje vietoje lengviau kurti spausdintinus katalogus ar taip vadinamas šakines bibliografijas, kurios koncentruojasi į įvairias žinijos sferas. Šioje vietoje įsipinama į bibliografijų kūrimo tinklą, kurio kiti dalyviai yra moksliniai institutai ar pavieniai entuziastai. Visgi nacionalinio lygmens bibliografai gali lengvai matyti šakinių bibliografijų visumos spragas ir užimti tuščias nišas. Trečia, „po ranka“ sukaupti spaudinių masyvai ir bibliografinė informacija prašosi mokslinių tyrimų, kuriuos lengviausia atlikti ten, kur formuluojamos problemos. Savaime formuluojasi tokios tyrimų kryptys, kaip biobibliografijų (koncentruotų biogramų su bibliografinių šaltinių išvardijimais) kūrimas, slapyvardžių rekonstrukcijos, nacionalinėse bibliotekose esančių kolekcijų knygotyriniai tyrimai. Su tyrimais ir nuobodžiais jų rezultatais glaudžiai susijusios parodos, įvaidijančios tuos rezultatus. Ketvirta, pastaruoju metu nacionalinės bibliotekos tapo atsakingomis už globalios standartizacijos diegimą – spaudiniams šalies mastu suteikinėja unikalius kodus, dalyvauja žinijos klasifikacijos schemų bei elektroninių katalogų kūrime ir pritaiko tai savo reikmėms. Galiausiai, nuo visai neseniai nacionalinės bibliotekos įsitraukinėja į skaitmenizacijos

procesus ir įvardija tai nauja ilgalaike pareiga. Šios, antru lygmeniu pavadintos funkcijos, koncentruojasi spaudinių lauke – tai ištarmės apie įvairius spaudinius, jų klasifikacijas, kūrėjus ar kiekius.

Trečias funkcijų lygmuo daugiau susijęs su išėjimu anapus nacionalinės bibliotekos ir veikla šalies mastu. Pirmiausia tai darbo patirties dalijimasis su kitomis bibliotekomis, o kartais bibliotekų kasdienės veiklos ir ataskaitų rengimo priežiūra. Autoritarinėse ir totalitarinėse valstybėse tokios priežiūros (metodinio vadovavimo) pareiga deleguojama iš viršaus ir bibliotekų vadovybė neturi teisės nepaklusti. Nacionalinės bibliotekos verčia standartizuotus katalogavimo vadovėlius pirmiausia savo reikmėms, bet dalijasi katalogavimo patirtimi su mažesnėmis bibliotekomis. Šiai kategorijai priskirtina kartais pasitaikanti bibliotekų statistikos rengimo funkcija. Visos šios funkcijos įvardintinos kaip neesminės, bet bibliotekų tinklų tarpusavio susisaistymas ir valdžios valia jas daro neišvengiamomis. Kai kada tai našta, trikdanti vykdyti pagrindines funkcijas.

1.2. Apie šiandienę nacionalinę biblioteką ir jos tradiciją

Žvilgtelėkime į paskutinį bibliotekos prisistatymą, kuris reprezentuoja esminius momentus, kurie svarbūs bibliotekos dabarties ir ateities kūrėjams[1]. Kviečiama ateiti naudotis laisvai prieinamomis nuotolinėmis paslaugomis (!), pasižiūrėti parodų ar filmų, pasiklausyti diskusijų, surengti dalykinį susitikimą, pasėdėti ant laiptų, sukurti garsinį įrašą ar ką nors nutapyti, palikti vaikus, kur jais bus pasirūpinta, paskaityti knygų, pasivaikščioti su gidu po biblioteką. Tik pačioje pabaigoje užsimenama apie unikalaus dydžio fondą, kuris nenusileidžia, o gal ir lenkia kitų Europos bibliotekų fondus. Viskas. Taigi, kviečiama užeiti į daugiafunkcinį centrą, kuriame tik septintoje vietoje minima galimybė skaityti.

Dabartinė biblioteka atsidarė 2016 m. rugsėjo 2 dieną ir pakvietė lankytojus į penkias naujai sukurtas skaitymo erdves su durimis ir dar didesnes kol kas šalta tuštuma dvelkiančias erdves, kur galima skaityti ar kitaip leisti laiką. Pastarosios buvo nustatytos tuščiomis lentynomis iki pat lubų. Šiluma atėjo palaipsniui, su žmonių srautais ir dizainerių pastangomis suteikti didelėms erdvėms unikalumą. Lentynos užsipildė tūkstančiais niekam nereikalingų tarybinio laikmečio knygų, ant kurių nugarėlių mozaikos atsirado milžiniški aštuonių Lietuvos šviesuolių veidai. Bibliotekoje visada pilna parodų, 120 vietų konferencijų salėje vyksta įvairiausi renginiai, nedidelėje 24 vietų

---

[1] *10 priežasčių užsukti*: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka: atsinaujinusi, solidi, šiuolaikiška. [Vilnius]: [Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka], [2019]. [24 p.]; *10 reasons why you should visit us*: Martynas Mažvydas National Library of Lithuania: a renewed, solid and contemporary place. [Vilnius]: [Martynas Mažvydas National Library of Lithuania], [2019]. [24 p.]

kino salėje rodomi kruopščiai atrinkti filmus, o skaitymo erdvės su 550 darbų vietų, 83 kompiuteriais ir 1100 metrų atvirų lentynų piko laikotarpiais nesutalpina norinčių prisėsti.

Skaitytojai ir lankytojai čia retai kada sutiks bibliotekininką, o jų 2019 m. pradžioje buvo 274 (viso darbuotojų 470). Absoliuti jų dauguma turi savo darbo vietas priestate, į kurį įprastai skaitytojai negali patekti. Ten ir yra tikroji nacionalinė biblioteka su savo fondais, dirbtuvėmis bei net nemažai daliai bibliotekininkų nesuvokiamais užrašais ant kabinetų durų. Kaip matėme, šių bibliotekininkų veiklos neminimos naujausioje atmintinėje skaitytojui. Iki tol išleistose atmintinėse (1961, 1979, 1989, 1993, 1999, 2005 m.) jos aprašytos ir susietos su tuo, kas pačiam skaitytojui aktualu. Skaitytojas sužinodavo, kas yra unikalaus šioje bibliotekoje ir kaip tai nutiko. Dabar tai slėpinys, kurį sunku suvokti netgi išnaršius bibliotekos puslapius. Ši knyga yra būtent apie tai, kas dabar egzistuoja anapus scenos.

Lietuvos nacionalinė biblioteka 2019 m. gruodžio 20 d. mini savo egzistavimo šimtmetį. Bibliotekoje egzistuoja aiški savo kilmės savivoka, kuri fiksuojama gausioje istoriografijoje. Nuo 1969 m., t.y. nuo 50-mečio minėjimo[2], nusistovėjo tradicija išleisti kolektyvinį tomą, kuriame būtų aprašomi įvairūs tolimos arba artimos (per paskutinį dešimtmetį) aspektai. Taip paminėti 1979[3], 1989[4], 1999[5] ir 2009[6] m. jubiliejai. Be to, bibliografė Valerija Vilnonytė (1927-2016 m.) detaliai ištyrė bibliotekos ištakas. Jokia biblioteka Lietuvoje negali pasigirti tokia istoriografija. Visgi, detaliau įsižiūrėjus, matyti, jog tai nelabai istoriografija. Skyrių vadovai tiesiog parašo savo darbo apžvalgas, tarp jų straipsnelius įterpia direktoriai ir vienas kitas istorikas. Tik pirmoji laida buvo sintezė (taip pat parašyta skyrių vadovų), po to apžvalgos virto tarpusavyje nesusietų straipsnių rinkiniais, kuriuos kuria procesų vadovai. Kitaip tariant, iš esmės tai šaltinių rinkiniai, o ne istorijos apžvalgos. Netgi istorinis tyrimas nukentėjo nuo užsakymo, su kuriuo autorė susitapatino – siekta įrodyti, jog tarpukaryje egzistavo nacionalinė biblioteka ir dabartinės bibliotekos genealogija siekia tuos laikus, yra nenutrūkstanti bei pagrįsta. Tai, kas šioje knygoje bus siekiama padaryti, tai atskirti konkrečios bibliotekos, Kaune veikusios įvairiose vietose, o Vilniuje – Lenino / Gedimino pr. 51, istoriją nuo nacionalinės bibliotekos istorijos. Iš karto konstatuoju, jog tai ne tas pats. Egzistuojantį naratyvą aiškumo dėlei verta iškonstruoti.

---

[2] *Respublikinė biblioteka 1919-1969*, Vilnius: [LTSR valstybinė respublikinė biblioteka], 1969. 159 p.
[3] *Lietuvos TSR Valstybinės respublikinės bibliotekos raida*. Vilnius: Lietuvos TSR Valstybinė respublikinė biblioteka, 1982. 113 p.
[4] *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (1979-1989)*. Teminis straipsnių rinkinys. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1991. 144 p.
[5] *Bibliotekininkystė'98*: Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos veikla (1989-1998). Vilnius: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, 1999. 159 p.
[6] *Bibliotekininkystė 2009*: Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos veikla (1999-2008): straipsnių rinkinys. Vilnius: LNB, 2010. 185 p.

1.3. Nacionalinės bibliotekos problema tarpukario Lietuvoje

Bibliotekos, įsikūrusios Gedimino prospekte, genealogija neginičytina. Ji buvo įsteigta 1919 m. rudenį Kaune, pradėjo veikti buvusios Kauno berniukų gimnazijos rūmuose (Gimnazijos g. 3), kuriuose 1920-1927 m. buvo ir Seimo rūmai. Įteisinta ji buvo 1919 m. gruodžio 20 d. ir pavadinta Centraliniu valstybės knygynu[7]. Tuo metu bibliotekos buvo vadinamos knygynais, o knygynai taip pat knygynais. Kaip matysime, ši biblioteka per porą metų nuo nulio virto didžiausia biblioteka Lietuvoje. Ją sukūrė gerai lietuvių šviesuomenei žinomas Peterburgo bibliotekininkas Eduardas Volteris (1856-1941), kuris bibliotekai vadovavo 1919-1922 m. Po to bibliotekos vedėjais buvo visuomenėje menkai žinomi Andrius Škėma (1922-1935 m.) ir Juozas Avižonis (1935-1939 m.), kurie prieš paskyrimus nebuvo bibliotekininkais. Biblioteka 1919-1926 m. vadinta *Centralinių valstybės knygynų*, 1926-1936 m. – *Valstybės centraliniu knygynu*, o 1936-1941 m. – *Centraline / Centrine valstybės biblioteka*. 1935 m. ji persikėlė į naują vietą – Laivės al. 29 (dabar 53), kur patalpos buvo mažesnės už prieš tai buvusias. Užbėgant į priekį, pasakytina jog 1941-1944 m. ji vadinosi *Lietuvos centrine biblioteka*, 1944-1951 m. - *Valstybine centrine biblioteka*, 1951-1989 m. - *Valstybine respublikine biblioteka*.

Pavadinimas teigia ją buvus svarbiausia šalies biblioteka ir neretai užsienio bibliotekose ji traktuota kaip nacionalinė. Priminkime nacionalinių bibliotekų veiklos šerdį – tautos paveldo kaupimą ir universalių nacionalinių bibliografijų kūrimą. Biblioteka gaudavo privalomą egzempliorių, kas nebuvo išimtis, ir tik pirmus pusantrų metų kaupė visas *senienas*, kurios papuolė akiratyje. Apie bibliografinį darbą niekad net nemąstyta. Tuo tarpu nuo 1923 m. šalia pradėjo veikti bibliotekininko ir teisininko Vaclovo Biržiškos (1884-1956 m.) vadovaujama Lietuvos universiteto biblioteka. Ji savo veiklą pradėjo perimdama iš Centralinio valstybės knygyno vertingiausių knygų dalį, o 1934 m. perpumpavo į savo fondus pusę jos fondų, tame tarpe beveik visas senienas. Jos fondai labai greitai pildėsi Lietuvos dabartį ir praeitį liudijančiais spaudiniais. Pirmus kelis metus biblioteka buvo dažnai kilnojama iš vietos į vietą, bet 1929 m. įsikūrė erdviose patalpose (Gedimino g. 50), kurių tūris visgi prisipildė neplanuotai greitai. Jau 1924 m. Universiteto bibliotekoje pradėti leisti retrospektyviosios lietuvių bibliografijos tomai, o 1928 m. pradėtas leisti einamosios bibliografijos žurnalas. Būtent ši biblioteka Statistikos biurui teikė

---

[7] Ruošiantis švęsti bibliotekos 30-metį, apie 1949 m. pradėta diegti alternatyvi pradžios istorija. Neva ją 1919 m. vasario 1 d. Vilniuje įsteigė sovietinės Lietuvos valdžia. Ji buvo uždaryta balandžio pabaigoje, kuomet Lenkijos kariuomenė užėmė Vilnių. Ir tik rugsėjyje ji vėl tuo pačiu pavadinimu atidaryta Kaune. Ši versija gimė dar tarpukaryje, bet buvo periferinė. Ji prisiminta siekiant pabrėžti tarybinę bibliotekos kilmę bei pagrįsti ruošiamą perkėlimą į Vilnių. Sovietinės bibliotekos kilmės versija gyva iki šiol, nors ir užginčyta. Pirma, negali būti tęstinumo tarp dviejų kariaujančių valstybių institucijų, o 1919 m. vyko karas tarp Lietuvos ir fiktyvios sovietinės Lietuvos respublikų. Antra, vilnietiška biblioteka buvo įkurta buvusioje Vilniaus viešojoje bibliotekoje, kuri seniau buvo Vilniaus universiteto dalimi ir tokia vėl tapo bolševikams pasitraukus. Taigi, šis epizodas yra Vilniaus universiteto bibliotekos istorijos dalis.

duomenis apie knygų leidybą, jos darbuotojai pradėjo kurti bibliografijas, o atstovai važinėti į tarptautinius bibliotekininkų kongresus. Dabartinio M. Mažvydo bibliotekos istorijos naratyvo šie faktai netrikdo – savaime suprantama, jog jo pirmtakė buvo nacionalinė biblioteka.

1.4. Nacionalinės bibliotekos galimybė sovietmečio Lietuvoje

Mokinukai žino, jog 1940-1990 m. Lietuva buvo okupuota ir inkorporuota. Jiems nedrįstų prieštarauti įvairių sričių istorikai. Kažkokiu būdu kai kuriuos rašančius bibliotekininkus ši žinia yra aplenkusi. Aukščiau minėtuose straipsnių rinkiniuose apstu tekstų apie sovietmetį, kuriuose okupacijos laikmečio biblioteka vadinama nacionaline. Gerai žinoma sovietinių viešosios erdvės technologų naudota strategija sąvokas pripildyti tokiu turiniu, kuris keičia jų prasmę ir reikšmę. Viena iš tokių sąvokų yra *nacionalumas* arba *tautiškumas*. Jo išvestinė *nacionalinė biblioteka* taip giliai įaugo į bibliotekininkų bendruomenės sąmonę, jog jos vartojime nematoma prieštaringumo. Keltinas klausimas ar gali toks reiškinys egzistuoti, kuomet nėra valstybės. Valstybė yra nacionalinės bibliotekos steigėja ir palaikytoja. Sovietų Sąjungoje, atsirėmus į suverenių respublikų fikciją, skelbta, jog nacionalinės bibliotekos jose yra pati tikriausia tikrovė, tokia pat, kaip ir tautos interesų puoselėjimas. Tikriausiai neverta įrodinėti tarybinių respublikų suverenumo fiktyvumo. Atsiremiant į prielaidą, jog Lietuva buvo pusiau kolonijinis imperijos pakraštys, kultūros vystymo sferoje neturintis savarankiškumo, logiška teigti, jog kalbėjimas apie tuomet egzistavusią nacionalinę biblioteką yra sovietinės propagandos klišių atkartojimas.

Bet netgi jei suskliaudžiame šias išvadas ir tariame, jog tegul ta nacionalinė biblioteka egzistuoja. Ar Gedimino pr. 51 įsikūrusi biblioteka gali pretenduoti į nacionalinės statusą? Trumpam grįžkime prie jos pirmtakės istorijos. Bibliotekininkystės teoretikas ir žurnalistas Juozas Rimantas (1908-1973 m.) buvo vienas išskirtiniausių direktorių. Jam teko vadovauti pačiu sunkiausiu laikotarpiu (1939-1950 m.), tad neabejotini organizaciniai talentai atsiskleisti negalėjo. Jo laikais į bibliotekų plūstelėjo neįvaldomas nacionalizuotų spaudinių kiekis bei privalomas visos Tarybų Sąjungos egzempliorius. Po karo metų mėtymosi po nepritaikytas patalpas, sugrįžusi sovietų valdžia 1944 m. atidavė bibliotekai vieną moderniausių Kauno pastatų – Prekybos, pramonės ir amatų rūmus (Donelaičio g. 8). Spaudinių kiekio svoris buvo toks, kad pastatas viduje pradėjo deformuotis. Lyg ir pakankama priežastis pripažinti, jog pagrindinė nacionalinės bibliotekos priedermė išpildoma. Spaudinių kiekis augo per visą sovietmetį, o talpos trūkumo problemą 1963 m. išsprendė ilgai planuotas persikėlimas į Vilnių. Pasirodė, jog neilgam. Nepriklausomybę biblioteka pasitiko turėdama 5 mln. spaudinių ir intensyviai ieškodama naujų saugojimo vietų.

Valstybinė centrinė biblioteka nuo 1946 m. kaupė *lituanistikos fondą*, kurį tvarkė Lituanistikos skyrius. Šiame fonde nuguldavo visi Lietuvoje išleidžiami spaudiniai bei sąjunginiai ir užsienio spaudiniai, kaip nors susiję su Lietuva. Sektoriuje A buvo kaupiami lietuviški Lietuvoje leisti spaudiniai, sektoriuje B – kitakalbiai Lietuvos spaudiniai, sektoriuje C – užsienyje (SSRS traktuota kaip užsienis) leisti su Lietuva kaip nors susiję spaudiniai. Tai buvo vidinis bibliotekos reikalas, niekaip neįformintas respublikiniame lygyje. Kauno lygmenyje tai reiškė, jog ši biblioteka per keletą metų perėmė lyderystę iš Kauno universiteto bibliotekos, kurioje tautos paveldo kaupimas sustojo.

Toks pat fondas nuo 1946 m. buvo kaupiamas Knygų rūmuose. Tarybų Sąjungoje buvo priimta, jog pagrindines dvi nacionalinių bibliotekų funkcijas – spaudinių kaupią ir universalių bibliografijų kūrimą – atlieka Sąjunginiai ir respublikiniai knygų rūmai. Jau 1941 m. tokia struktūra turėjo būti sukurta, bet sutrukdė karas. Ji skubiai buvo įsteigta 1945 m. kovo 29 d., bet veikti pradėti tik 1946 m. balandžio 1 d., kuomet buvo paskirtas jos vadovas Antanas Ulpis (1904-1981 m.). Tarpukaryje kairiųjų pažiūrų visuomenininkas, 1940-1941 m. Šiaulių miesto vykdomojo komiteto pirmininkas, karo metais sugebėjęs išgyventi 16-oje divizijoje ir tapti Antano Sniečkaus aplinkos žmogumi. Su bibliotekininkyste jis iki tol nieko bendro neturėjo, bet tuoj pat pasirodė esąs imlus naujai patirčiai. Knygų rūmams, kuriuos pats faktiškai sukūrė, vadovavo iki 1980 m. Istorija savotiškai kartojosi – Ulpis buvo toks pat vienvaldis ir ilgametis šios sferos valdytojas, kaip ir savo metu Biržiška Kaune. Šv. Jurgio bažnyčios ir buvusio karmelitų vienuolyno patalpose pradėta kaupti skaitytojų neliečiamas archyvinis tautos paveldo egzempliorius, o bibliografų komandos pradėjo kurti einamąją ir retrospektyviąją universalią bibliografiją. Tai buvo smūgis J. Rimantui, kuris gyveno utopijoje, jog įmanomas variantas, kad valdžia šias funkcijas patikėtų LTSR Centrinei valstybinei bibliotekai. Geriausia, kas buvo pasiekta – tai dalyvavimas vieno einamosios bibliografijos sąsiuvinio rengime. Tiesa, šakinių bibliografijų rengimas ir respublikinio lygio koordinavimas buvo perduotas į šios bibliotekos rankas, nes Knygų rūmuose dėl apkrovos tai buvo neįmanoma. Bet ar tai Knygų rūmus verčia nacionaline biblioteka? Mano versija lengvai nuspėjama. Vėlgi, dabartinio M. Mažvydo bibliotekos istorijos naratyvo šie faktai netrikdo – savaime suprantama, jog jos pirmtakė sovietmečiu buvo nacionalinė biblioteka.

Kas gi nutiko su pagrindinius nacionalinės bibliotekos elementus turinčia Vytauto Didžiojo universiteto biblioteka? Ji karo metais taip pat kaupė nacionalizuotas ir dovanojamas vertybes ir toliau tvarkė einamąją bibliografiją. Universitetas 1943 m. kovo mėn. buvo uždarytas, o su juo ir biblioteka. Po to, kai ji 1944 m. rudenį pradėjo oficialiai veikti, viskas buvo pasikeitę iš esmės. Vaclovas Biržiška pasitraukė į Vokietiją, o juk jis buvo viso komplekso palaikytojas. Bibliotekos vadovais tapdavo jos tradicijų nežinantys žmonės, o bibliografijos registracijos darbai nebuvo

atgaivinti. 1949 m. jos fondo unikumai pradėti išvežinėti į Vilniaus universiteto biblioteką, o dalis perkėlinėti į kitas Kauno bibliotekas. Pats universitetas 1950 m. aukštojo mokslo sistemoje buvo marginalizuotas į techninio pobūdžio institutą. Taigi, Lietuvos universiteto bibliotekos faktinis buvimas nacionaline biblioteka sietinas tik su vienu žmogumi ir nepriklausoma Lietuva kaip sąlyga.

Dabartinės nacionalinės bibliotekos pretenzijas į nepertraukiamą lyderystę galima paneigti dvigubame lygmenyje – teoriniame ir faktiniame. Tokio reiškinio negali būti dėl politinės situacijos bei faktai liudija pagrindinių nacionalinės bibliotekos funkcijų buvimą kur kitur. Laikausi prielaidos, jog galima kalbėti apie nacionalinės bibliotekos elementus Respublikinės bibliotekos ir Knygų rūmų veikloje. Tautos ar šalies spausdinto paveldo kaupimas bei einamųjų ir retrospektyvių bibliografijų kūrimas nesukuria nacionalinės bibliotekos reiškinio toje įstaigoje, kurioje šie procesai vykdomi tol, kol nėra realios nepriklausomybės arba autonomijos (kokia buvo Didžiosios Britanijos dominijose).

1.5. Knygų rūmų pabaiga bei Bibliografijos ir knygotyros centras

Valstybinės respublikinės bibliotekos direktorius Vladas Bulavas (1936-2004) į šią biblioteką atėjo staiga iš Sąjunginio energijos tinklų projektavimo instituto Lietuvos TSR skyriaus viršininko posto ir iš karto atėjo kaip direktorius (1982-2004 m.). Nacionalinės revoliucijos nešamus pokyčius jis sutiko išmaniai. 1989 m. gegužės 15 d. Bulavas oficialiai kreipėsi į Kultūros ministrą (tikriausiai prieš tai neoficialiai suderinus) su prašymu suteikti savo bibliotekai nacionalinės statusą ir Knygų rūmus prijungti kaip filialą. Emocinė dirva buvo paruošta – vasario 16 d. atidaryta tuomet egzotiška paroda skirta nepriklausomybei, o kovo 22-23 praėjo pompastiški bibliotekos 70-mečio minėjimai . Gegužės 30 d. gavo tik pavadinimą – Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (toliau – LNB), kurio suteikimas viešumoje praėjo nepastebėtas. Neatsitiktinai – tai buvo kabinetinis titulo uzurpacijos aktas ir artimiausios ateities intencijų parodymas.

Visuomeninė nuomonė tuomet nebuvo palanki Knygų rūmams. Dėl savo uždarumo jie matyti kaip kažkas įtartino. Knygų rūmai savo darbus populiarizavo daugiau profesinėje spaudoje, tad apie jų veiklą plačiau nebuvo žinoma. Už tai kultūros elitas jų pasiekimus vertino labai aukštai. Nepriklausomybės tapsmas paskatino knygrūmiečius, kuriems tuo metu vadovavo bibliografas Algimantas Lukošiūnas (1980-1990 m.), kreiptis iš karto į Aukščiausiąją Tarybą ir prašyti paversti Knygų rūmus Bibliografijos institutu. Balandžio 29 d. Aukščiausioji taryba, nežiūrint į tai, jog Knygų rūmuose trūko žmonių su moksliniais laipsniais, pritarė idėjai juos paversti mokslo centru. Bet nieko neįvyko. Šis klausimas vyriausybiniame lygyje buvo svarstytas tik 1991 m. liepos mėn.

ir nuspręsta reformą vykdyti. Aukščiausioji taryba 1991 m. lapkričio 13 d. dar kartą pritarė Bibliografijos instituto steigimui, o Vyriausybė 1992 m. sausio 15 d. patvirtino šį nutarimą.

Paraleliai vyko ir nacionalinės bibliotekos statuso kaitos reforma. 1991 m. vasarą V. Bulavas pradėjo forsuoti idėją, jog tarp bibliotekos ir valdžios ryšys turi būti toks, koks yra JAV tarp Kongreso bibliotekos ir tenykščių valdžios struktūrų. Mažvydo biblioteka jau nuo 1970 m. teikė bibliografinę informaciją valdžios struktūroms, o dabar siekta šį faktą panaudoti statuso pakėlimui. 1991 m. lapkričio 13 d. Aukščiausioji Taryba paskelbė nacionalinę biblioteką esant ir parlamentine biblioteka, o Vyriausybė 1992 m. sausio 15 d. reformavo bibliotekos finansavimą – ji išimta iš bibliotekų visumos ir nuo tol jos finansavimas turėjo būti išskirtas įrašant biudžete atskirą eilutę. Biblioteka ruošėsi priestato statybai, tad finansavimas kontrastavo su tuo, kas buvo skiriama kitoms bibliotekoms.

Nacionalinėje bibliotekoje tuoj pat buvo paruoštas naujų nuostatų projektas, kuriame ji prisiėmė visas Knygų rūmų funkcijas. Kaip ir tikėtasi, valdžios žmonėms kilo klausimų apie Knygų rūmų ir Nacionalinės bibliotekos funkcijų dubliavimąsi. Knygų rūmai tuo metu buvo gilioje krizėje, nes einamosios bibliografijos leidiniai vėlavo išvysti dienos šviesą daugiau nei pusmetį, o retrospektyvinės bibliografijos rengimas rodėsi yra sustojęs. Vyriausybė minėtame nutarime pervedė Knygų rūmus į Kultūros ir švietimo ministerijos pavaldumą (iki tol buvo Ryšių ir informatikos ministerijos pavaldume) ir pavedė jiems pravesti Bibliografijos instituto kūrimą. Ministras sausio 31 d. įsakė pradėti reformą. Šioje ministerijoje LNB buvo „senbuvė“, turėjo savo įtakos agentus. Naujai į šį lauką perkelti Knygų rūmai, vadovaujami simbolinio statuso nespėjusios susikurti Jūratės Malašauskienės (1990-1992 m.), dinamiškų įvykių akivaizdoje neturėjo nei laiko nei įtakos svertų susikurti savo nepajudinamas pozicijas. Pasistengta užblokuoti Bibliografijos instituto kūrimą. 1992 m. kovo 10 d. Kultūros ir švietimo ministerijos Bibliotekų skyriuje įvyko ekspertų komisijos posėdis, kuriame buvo nuspręsta siūlyti ministrui Dariui Kuoliui pradėti Knygų rūmų integraciją į nacionalinės bibliotekos sudėtį. Numatyta galimybė, jog ši struktūra gali turėti kokio nors laipsnio autonomiją. Ministerijoje buvo atsižvelgta į sunkiai reformuojamą Knygų rūmų būklę bei finansinius sumetimus – racionaliau yra išlaikyti vieną instituciją (ypač prasidedant kompiuterizacijai), nei dvi labai panašias.

Kovo 27 d. pasirodė ministro įsakymas, pavedantis V. Bulavui balandžio 1 dieną nacionalinės bibliotekos sudėtyje įsteigti Bibliografijos ir knygotyros centrą (be jokios autonomijos), o į ruošiamus bibliotekos nuostatus įrašyti Knygų rūmų funkcijas. Šie radikalūs pasikeitimai buvo žinomi visuomenėje - tą pat dieną knygrūmiečiai ir kultūrininkai išsiuntė peticiją į Aukščiausiąją tarybą ir premjerui bei piketavo prie Vyriausybės. Kovo 31 d. nacionalinės bibliotekos direktorius įsteigė Bibliografijos ir knygotyros centrą (toliau – BKC), o jo vadove

paskyrė buvusią Vilniaus inžinerinio statybos instituto bibliotekos direktorę Reginą Varnienę. Centras veikė ten pat, kur ir prieš tai Knygų rūmai – šv. Jurgio bažnyčios komplekse. Knygų rūmų darbuotojams paliktos atviros durys įsidarbinti šiame centre. Dauguma tuo pasinaudojo, bet dalis nepanoro. Iš jų perspektyvos žvelgiant įvyko kabinetinį perversmą primenantis vyksmas, kurio pasekmėje 117 darbuotojų ir didžiulį simbolinį kapitalą turinti biblioteka degraduota iki vieno iš kitos bibliotekos padalinių.

V. Bulavo svajonė buvo įgyvendinta – 1992 m. kovo 27 ir 31 d. aktai faktiškai sukūrė Lietuvos nacionalinę biblioteką, kurioje buvo visos tokio statuso bibliotekai reikalingos funkcijos:

- netgi du nacionalinės spaudos archyvai,
- einamosios ir retrospektyvinės bibliografijos kūrimo mechanizmai,
- šakinių bibliografijų rengimo praktikos,
- spaudos ir bibliotekų statistikos rengimas,
- mokslinės veiklos tradicija,
- metodinės veiklos tradicija,
- standartų bibliotekoms ir leidykloms rengimas,
- Lietuvoje išeinančių spaudinių indeksavimo mechanizmai,
- spaudinių vidinių aprašų vertimai ir adaptacijos,
- spaudinių klasifikacijų modelių vertimai.

Su šiomis ne bibliotekininkams miglotai skambančiomis veiklomis susipažinsime vėliau. Po Knygų rūmų išnykimo su užsienio bibliotekų asociacijomis tapo lengviau bendrauti, nes jiems atsirado daugiau aiškumo. Kai kurios iš jų jau buvo užmezgusios ryšius su Knygų rūmais. 1992 m. balandžio – rugpjūčio mėn. Bibliografijos ir knygotyros centras savo struktūrą pritaikė prie naujų sąlygų, nes reikėjo išvengti funkcijų dubliavimo su kitais nacionalinės bibliotekos padaliniais, ir toliau be pertrūkių veikė tęsdamas senas Knygų rūmų veiklas. Pertvarkymo proceso pabaiga galima laikyti 1992 m. rugpjūčio 24 d. patvirtintus nacionalinės bibliotekos nuostatus.

BKC buvo įsikūręs sakraliniame komplekse, kuris neišvengiamai turėjo grįžti Katalikų bažnyčiai. 1992 m. lapkrityje bibliotekai buvo perduotas Sapiegų rūmų kompleksas Antakalnyje. Numatyta, jog po restauracijos ir remonto čia persikels BKC kompleksas. Visgi finansavimo darbams nebuvo skirta, o biblioteka, apkrauta 1992 m. prasidėjusio Gedimino pr. 51 rūmų priestato statybos, negalėjo veikti abiem frontais. Po keleto metų paviršinio krapštymosi idėjos įsikurti Sapieginėje atsisakyta. Rūmų priestatas buvo baigtas 2003 m., bet 2007 m. prasidėjo pasiruošimai pagrindinių rūmų remontui. Vilniaus arkivyskupija nespaudė grąžinti šv. Jurgio bažnyčią ir vienuolyną, tad ten remonto metui buvo perkelti kai kurie skyriai ir fondai iš pagrindinių rūmų. 2010 m. grąžinimo terminai buvo detalizuoti – iš bažnyčios turėta išsikraustyti per penkis metus,

o iš vienuolyno – per dešimt. Išeitis liko viena – pagreitinti senosios bibliotekos ir buvusių Knygų rūmų fondų suliejimą suintensyvinant nurašymus ir taip atlaisvinant vietą pagrindinių rūmų saugyklose. 2016 metai buvo lūžiniai – pagrindines nacionalinės bibliotekos funkcijas atliekantis Bibliografijos ir knygotyros centras sausio 4 d. likviduotas, jo skyriai atsidūrė kituose departamentuose, o vienintelė jo vadovė Regina Varnienė-Janssen kelios dienos prieš tai paliko biblioteką. Nuo gegužės iki lapkričio, dalyvaujant visiems bibliotekos darbuotojams, šv. Jurgio bažnyčioje esantis fondas (ten buvęs 70 metų) buvo galutinai pervežtas. Ketvirtį amžiaus užtrukęs Knygų rūmų integracijos į nacionalinę biblioteką etapas baigėsi ir akivaizdžiai prasidėjo kažkas naujo.

1.6. Atsiribojimai

Ši knyga nėra apie Lietuvos nacionalinę Martyno Mažvydo biblioteką. Ji yra apie nacionalinės bibliotekos elementus trijų bibliotekų istorijoje. Perskaitėte įvadą, o toliau bus dėstoma atskirų elementų istorija. Kiekvieno nuo tarpukario iki šių dienų. Kuomet prieš porą metų apsiėmiau parašyti *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos* apžvalgą, maniau, jog šie, tuomet dar labai migloti, pagrindiniai elementai egzistavo joje nuo pat pradžių, o po to jų tiesiog daugėjo. Per daug pasitikėjau institucine istoriografija ir tradicija ir buvau primiršęs, kokia paini mūsų istorija.

Jie išvardinti įvado pradžioje ir suskirstyti į tris kategorijas – tautos paveldo visuma ir universali jo bibliografija, antro lygmens elementai besigrupuojantys apie knygos apskaitą bei trečio lygmens elementai, susiję su bibliotekomis. Pastarieji įvardinti kaip nebūtini. Jie šioje knygoje nebus aptariami, todėl trumpai pamėginsiu paaiškinti kodėl.

Pirmiausia tai metodinis vadovavimas viešųjų bibliotekų tinklui. Lietuva yra zonoje šalių, kurių nacionalinės bibliotekos šią tradiciją turi. Lietuvoje Centraliniam valstybės knygynui ji uždėta jau 1920 m. Nepakenčiama ji tapo 1937 m., kuomet valstybė investavo į greitą viešųjų bibliotekų tinklo sukūrimą (1939 m. jų buvo 135), bet nesukūrė etatų šiai priežiūrai vykdyti. Juozas Rimantas ultimatyviai atsisakė metodiškai vadovauti tinklui ir ta funkcija perkelta į Švietimo ministeriją. Bet neužmirškime, jog ši biblioteka vargiai laikytina nacionaline. Tuo tarpu VDU biblioteka nevadovavo niekam. Metodinio vadovavimo centru vėl Respublikinė biblioteka tapo 1955 m. Ji privalėjo prižiūrėti arti poros tūkstančių bibliotekų veiklą ir į tai buvo įtraukti beveik visi skyriai. Vėlgi, prisiminkime, kad tarybiniais laikais nacionalinės bibliotekos nebuvo, o toji, kuri turėjo pagrindinius jos bruožus – Knygų rūmai – niekam nevadovavo. Revoliucijos laikotarpiu metodinio vadovavimo praktikos sumenko, bet išliko. Po 1992 m. ši funkcija dar matoma, kaip nacionalinės bibliotekos elementas, bet ji daugiau susijusi su konkrečios bibliotekos

istorija. Šios bibliotekos naujadaras, nešantis nacionalinės bibliotekos krūvį - Bibliotekininkystės ir knygotyros centras – niekad neturėjo tokios prievolės.

Kitas elementas – mokslinė veikla. Ji neišvengiamai persunkia vieną esminių nacionalinės bibliotekos prievolių – bibliografijų sudarinėjimą. Lietuvoje jos buvo susipynusios su autorių biogramų arba slapyvardžių rekonstrukcijomis, kas jau yra mokslinė veikla. Kuomet 1992 m. LNB pilnai tapo nacionaline biblioteka, ji turėjo Mokslinių tyrimų skyrių, veikiantį nuo 1977 m. Jis tuo metu, nuo pradžių vadovaujamas Vytauto Rimšos (1937-2019 m.) užsiiminėjo Lietuvos viešųjų bibliotekų istorija, analizavo skaitybos raidą Lietuvoje bei kūrė lietuvišką bibliotekininkystės terminologiją. Anksčiau dar buvo tyręs bibliotekų tinklo funkcionavimo ypatybes, t.y. aptarnavo metodininkus. Šios mokslinių darbų kryptys nesusijusios su ašinėmis nacionalinės bibliotekos funkcijomis ir sukasi trečiajame, neprivalomame lygmenyje. 2002 m. skyrius dėl darbo neefektyvumo buvo išformuotas, o tyrimai nutraukti. Išimtis yra lietuviškų terminų paieškos ir jų sinchronizacija su pagrindinių bibliotekininkystės kalbų terminais. Tai būtina spaudinių aprašymo technologijoms ir ši kryptis išliko. Tai, ko iš esmės trūksta – tai knygos istorijos tyrimų laboratorijos.

Galiausiai – dalyvavimas informacinės visuomenės kūrime. Jo viršūne laikomi projektai „Bibliotekos pažangai“ (2008-2012 m.), „Bibliotekos pažangai 2“ (2013-2016 m.) ir „Gyventojų skatinimas išmaniai naudotis internetu atnaujintoje viešosios interneto prieigos infrastruktūroje“ (2018-2021 m.). Jų ištakos yra 2006 m. Billo ir Melindos Gates fondo pasiūlyme padėti kompiuterizuoti bibliotekų tinklą Lietuvoje. Šį pasiūlymą Kultūros ministerija perdavė nacionalinei bibliotekai. Žvelgiant iš LNB perspektyvos jie ypač svarbūs, nes įveda ją į informacinės visuomenės kūrimo lauką kaip labai stambų žaidėją. Žvelgiant iš nacionalinės bibliotekos teorinių prioritetų perspektyvos visi šie projektai yra periferiniai. Surizikuosiu apibendrinti, jog jie yra apie nupirktų kompiuterių padalijimą tarp bibliotekų ir bibliotekininkų bei skaitytojų kompiuterinio raštingumo kėlimą. Nacionalinė biblioteka informacinės visuomenės kūrimo lauke turi vietą, kuri tiesiogiai susijusi su nacionalinės bibliotekos pareigų atlikimu – tai jungtinio Lietuvos bibliotekų katalogo kūrimas, apie kurį vėliau.

Atsiprašau visų LNB bibliotekininkų, kurie galbūt susidomės šia knyga ir skaudžiai nusivils, nes nei jie asmeniškai bus paminėti, nei jų darbai bus aprašyti. Iš tyrimo aprėpties sąmoningai buvo pašalinti tie bibliotekų veiklos sektoriai, kurie su nacionalinės bibliotekos priedermėmis neturi daug bendro. Tai bibliotekos valdymas, skaitytojų aptarnavimas, fondų tvarkymas, vaikų lavinimas, meno skyriaus veikla, parodų ir kitų renginių organizavimas, leidyba, informatikų triūsas, projektų organizavimas, tarpbibliotekinio abonemento paslaugos, restauratorių darbai, metodinė pagalba ir visi kiti praleisti dalykai. Visų šių veiklų ir funkcijų sankaupas gali turėti

didžiosios bibliotekos. Nacionalinėje bibliotekoje yra veiklų, kurios būdingos tik jai visoje valstybėje. Kai kada tuo veikimu ji dalijasi su kitais, bet nepraranda vadovavimo. Ši istorija yra apie tai.

1.7. Keletas metodinių pastabų

Istorikui privalu skirti šaltinius nuo jų interpretacijų ir tą perskyrą išlaikyti bibliografijos sąraše. Visgi tiriant pačius naujausius laikus, ši riba tampa miglota. Pavyzdžiui Lietuvos nacionalinė biblioteka leido ar leidžia periodinius leidinius[8], kurie pilni iš pirmo žvilgsnio istorinių (nors ir netolimos praeities) tyrimų. Visgi daugumos tų tyrimų, išvardintų literatūros sąraše, autoriai yra skyrių ar projektų vadovai ir juose apibendrina savo veiklą. Kai kuriais atvejais daromi ekskursai į praeitį ir taip veikla supinama su praeities precedentais. Juose labai retai kada keliamos problemos, įvedami kontekstai ar kritiškai žiūrima į savo pačių veiklą. Seniau irgi buvo panašiai. Pvz. norint susipažinti su VDU bibliotekos istorija, pirmiausia atsiremiama į jos direktoriaus Vaclovo Biržiškos apžvalgas. Dabar su Biržiška viskas aišku – jo tekstai yra šaltiniai, bet 2016 m. parašytas kokios nors LNB veiklos apžvalgas nelengva traktuoti kaip šaltinius. Visgi tai šaltiniai ir į tokias apžvalgas reikia žiūrėti kaip į suinteresuotų asmenų ištarmes. Tam, kad neįsivelti į sunkius svarstymus, kokiai kategorijai skirtinas vienas ar kitas tekstas, publikuotus šaltinius ir tyrimus sudėjau į vieną vietą, pavadindamas ją „publikuoti šaltiniai ir literatūra“. Ateitis parodys kas yra kas.

Ši studija buvo sumanyta kaip sintezė, bet darbo metu paaiškėjo, jog pasirinkti aprašyti segmentai dažnai nėra tirti ir tenka pačiam imtis tokių tyrimų. Todėl teko peržiūrėti nemažą kiekį archyvinės medžiagos. Kai kurie bibliotekos veiklos aspektai liko ne iki galo suprasti (bet visgi aprašyti), nes archyvinė medžiaga aiškumo nedavė. Ypač tai pasakytina apie pastarojo dešimtmečio dokumentaciją, kurios kiekybiškai daugėja, bet ji neinformatyvi istorikų poreikiams. „Nepublikuotų šaltinių“ kategorijoje struktūravau pravarčiausias dokumentacijos srauto dalis į keliolika kategorijų.

Skyrių vadovai publikuotuose ir vidiniam naudojimui skirtuose tekstuose dažnai po keletą kartų kartoja tą pačią informaciją. Tiesa, kartais tose kartotėse atsiranda svarbių detalių, kurių nebuvo ankstesnėse versijose. Todėl rašant sintezę ir aprašant kokį nors reiškinį, perdėm sunku pasirinkti reprezentatyviausią dokumentą ir nurodyti jį išnašose. Autoriui atrodo, jog kokio nors fakto verifikavimas detaliai vardijant dokumentus labai išpūstų išnašų mechanizmą ir tame būtų

[8] “Bibliotekų darbas” (1949-1990) ir “Tarp knygų“ (nuo 1991), „Bibliografijos žinios. Straipsnių rinkinys“ (1994-1995), „Bibliotekininkystė“ (1998-2010), „Bibliografija“ (1997-2013).

mažai prasmės. Todėl buvo pasirinkta nenaudoti išnašų, o apsiriboti skelbtų ir neskelbtų tekstų išvardijimu po kiekvienu skyreliu. Šie verifikaciniai išvardijimai konsoliduoti ir sudėti į „nuorodų" skyrių. Tiesioginiai citavimai be abejonės prašosi išnašų ir jos yra.

Išnašos buvo rezervuotos visų aprašytų bibliotekų kūrybiniams pėdsakams išvardinti. Dažniausiai tai bibliografijos, kurio atrodo kaip anoniminiai veikalai. Stengiausi visais išvardijimų atvejais užrašyti (kartais rekonstruoti) kūrėjų pavardes ir taip įamžinti jų triūsą ir išreikšti jiems pagarbą. Tokios išnašos yra tarsi pagrindinio teksto pratęsimas. Jose įvardintų studijų dėl didelės apimties neišskyriau knygos pabaigoje į atskirą segmentą. Ten rezervuota vieta tik bylojimams *apie* vieną ar kitą nacionalinių bibliotekų veiklos aspektą.

2. TAUTOS PAVELDO KAUPIMAS

2.1. Lituanistika ir lituanika

Prieš pradedant pasakojimą apie spausdintinio tautos paveldo kaupimo peripetijas verta plačiau apsistoti ties tokiomis sąvokomis, kaip *lituanistika* ir *lituanika*.

Lituanistika suvoktina kaip dokumentų, kaip nors susijusių su Lietuva, visuma. Pirmiausia – tai dokumentai, išleisti Lietuvoje lietuvių ir ne lietuvių kalba. Lietuvos ribos istorijoje kito, bet visgi prisilaikoma sampratos, jog Lietuvą apibrėžia jos, kaip nepriklausomos valstybės sienos arba administracinės ribos, kuomet Lietuva neturėdavo nepriklausomybės. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atveju lituanistiniai spaudiniai būtų Vilniuje, Breste, Mogiliove ar Kėdainiuose leistos lotyniškos, rusėniškos, žydiškos, lenkiškos ir lietuviškos knygos. XIX amžiuje - Vilniaus, Kauno ir Suvalkų gubernijose esančių spaustuvių lietuviška ir ne lietuviška produkcija. Dėl išskirtinės Rytų Prūsijos raštijos svarbos lietuvių kultūrai, ta jos dalis, kuri kaip nors susijusi su Lietuva, traktuojama kaip *sava*, kaip priklausanti pagrindiniam litanistikos masyvui. Šiuo atveju politinės ir kultūrinės sienos tarp Prūsijos ir Lietuvos buvimo faktas nustumiamas į nuošalę.

Lituanika yra lituanistikos dalis, bet dėl savo apimties masto skaidytina į keletą pogrupių. Pirma, tai spaudiniai, kurie išspausdinti lietuvių kalba anapus Lietuvos ribų, pvz. išeivijos spaudos masyvas arba Europos Sąjungos struktūrose į lietuvių kalbą verčiami tekstai, kurie ten ir spausdinami.

Antra, užsienyje išleisti spaudiniai, kurių autoriai yra lietuviai. Pirmiausia tai vertimai. Šiuo atveju susiduriame su problemiška *lietuvio* samprata. Kalbant apie senuosius laikus lietuviu laikytinas Lietuvos valstybėje gimęs žmogus, kuris nebūtinai turi mokėti lietuviškai. XIX amžiuje sąvoka problematiškesnė. Pakanka prisiminti klausimą apie tai, ar Adomas Mickevičius yra lietuvis. Jis gimė ne Lietuvos valstybėje, nes tokios 1798 m. jau nebuvo, bet save identifikavo lietuviu pagal bajorišką sampratą. Pagal XIX a. pabaigoje lietuvių patriotų sukurtą lietuvių atsijojimo sampratą jo lietuviškumas ginčytinas, nes lietuviškai sklandžiai nekalbėjęs. Taigi, ar jo nesuskaičiuojami tekstai, įvairiomis kalbomis išleisti ne lietuviškose gubernijose, yra lituanika? Berods yra sutarimas, jog taip.

Reikalai darosi painesni, kuomet įžengiame į lietuviško nacionalizmo epochą. Pavyzdžiui Česlovas Milošas gimė 1911 m. ir su pertraukomis dešimt metų gyveno etnografinės Lietuvos centre, o po to beveik porai dešimtmečių susiejo savo gyvenimą su Vilniumi, kurį Lietuva laikė savo valstybės dalimi. Ar jo vilnietiška kūryba bei pokarinė kūryba įvairiausiomis kalbomis, išleista įvairiausiose šalyse, yra lituanika? Spėtina, jog yra sutarimas kad taip, bet tai daugiau išimtis, kylanti iš Milošo išskirtinių ryšių su Lietuva ir tarptautinės šlovės. Prieškario ir tarpukario

Lietuvoje bei Vilniaus krašte gimę lenkai ar baltarusiai, kurie emigravo po karo ir pasaulyje paliko kūrybinių pėdsakų ne lietuvių kalba, nenoriai laikomi lituanikos sferos kūrėjais. Išimtis daroma žydiškiems spaudiniams, kurie priskiriami lituanikos rūšiai – judaikai. Prie šios kategorijos skirtini Lietuvos bajorijos ir inteligentijos (nesvarbu tautybė) užsienyje leisti periodiniai leidiniai, skirti Lietuvos gyvenimui ir praeičiai nušviesti. Kaip pavyzdį galima paminėti 1882-1909 m. Peterburge leistą savaitraštį „Kraj“.

Trečia, lituanikai priskirtini užsienyje ne lietuvių kalba leisti spaudiniai, kuriuose rašoma apie Lietuvą. Jų kūrėjai neturi būti lietuviai etnine prasme. Pirmiausia tai milžiniškas lenkų, rusų, vokiečių ar baltarusių istoriografijos (taip pat ir literatūrinės) masyvas. Kitų tautų istorikų ir literatūrologų ištarmės taip pat labai svarbios, bet palyginti negausios. Po to išsiskiria kelionių aprašymų ir turistinių vadovų visuma.

Žvelgiant iš Lietuvos bibliotekininkų perspektyvos, Lietuvoje leisti spaudiniai amžininkams nėra problemiška dalis. XVIII a. Vilniaus kolegijos bibliotekininkai lengvai galėjo surinkti visus LDK spaudinius, bet bėgant laikui jų turėjimas darosi problemiškas. Dauguma didžiųjų Lietuvos bibliotekų yra patyrę katastrofas ir iš naujo turi kurti savo kolekcijas. Tarkim, 1913 m. Kauno , Suvalkų ir Vilniaus gubernijose leistos spaudos visuma buvo lengvai prieinama didesnėse bibliotekose, bet dabar jos nėra niekur. Lituanika yra visai kitokioje padėtyje. Ją suregistruoti ir rinkti reikalingos didelės pastangos ir lėšos. Lituanikos kolekcijų turėjimas ir puoselėjimas sukuria bibliotekai išskirtinumo statusą ir aurą.

2.2. Tautos paveldo kaupimo pradžia

Lietuvos valstybės tapsmas šalies kultūrininkams metė iššūkį surankioti per karą išblaškytas ir nesaugomas kultūros vertybes. Yra liudijimų, jog 1919 metų Kaune gubernijos archyvo bylų lapai buvo naudojami kaip vyniojamasis popierius, o ką kalbėti apie dvarus, kurie buvo atviri apylinkių kaimiečių ir bolševikų bei lietuvių kariuomenių plėšikavimams ir vandalizmui. Kaune spontaniškai besiburiančios šviesuomenės tarpe subrendo konkreti idėja, kaip sustabdyti šiuos procesus pasitelkus valstybinę galią. 1919 m. gegužės 29 d. buvo įkurta *Valstybės Archeologijos Komisija*. Vienas iš jos uždavinių buvo kaupti be priežiūros likusias bibliotekas ir archyvus, todėl ketinta įsteigti *archyvinį* knygyną. Šis ketinimas pradėjo pildytis rugsėjo 1 d., kuomet Centralinio Valstybės Knygyno vedėju buvo paskirtas Eduardas Volteris, kurį karo nenuspėjamumas liepos pabaigoje atvedė į Kauną.

E. Volteris tuoj pat išplėtė steigiamos bibliotekos ribas – ji pradėta kurti kaip viešoji, turinti archyvinį skyrių. Tam pritarė Švietimo ministerija, viename iš jos pastatų bibliotekai paskirti keturi kambariai ir Volteris pradėjo rinkti buvusių carinių įstaigų ir viešųjų bibliotekų likučius.

Rugsėjyje iš Liaudies namų buvo atgabenta Kauno vyrų gimnazijos biblioteka (8593 egz.), kurioje buvo senosios jėzuitų Kražių kolegijos knygų. Taip pat perimti Kauno žandarmerijos bibliotekos likučiai (537 egz.) ir šimtai savo metu konfiskuotų atsišaukimų. Spalio mėn. Širvintų karo komendantas atsiuntė dalį Veprių dvaro bibliotekos (apie 2500 egz.), priklausiusios Marijonui Plateriui.

Biblioteka veikė, bet buvo tarsi pamiršta įteisinti. Tokioj situacijoj ji negalėjo gauti privalomojo nemokamo egzemplioriaus, kurio samprata buvo įvesta 1919 m. lapkričio 30 d. priimtame Spaudos įstatyme. Todėl Ministrų kabinetas 1919 m. gruodžio 20 d. konstatavo, jog prie Švietimo ministerijos *yra* Centralinis Valstybės Knygynas ir nurodė jo funkcijas bei pavaldumą. Numatyta, jog ši biblioteka turi rūpintis surinkti visus Lietuvoje iki tol išėjusius spaudinius ir komplektuoti privalomąjį egzempliorių. Tokia priedermė būdinga nacionalinei bibliotekai. Tuo metu ši biblioteka jau turėjo sukaupusi virš 18 tūkst. knygų ir buvo didžiausia Lietuvoje. 1920 m. sausyje ji pradėjo gauti nemokamus privalomuosius spaudinių egzempliorius.

1919 m. lapkrityje Eduardas Volteris tapo Valstybės archeologijos komisijos pirmininku ir tuoj pat išleido instrukciją, jog Komisija turi galią perimti savo kontrolėn dvarų bibliotekų, archyvų ir senienų rinkinius. Tai traktuota kaip gelbėjimas, bet neretai tai buvo tiesiog konfiskacijos. Komisija pradėjo rengti ekspedicijas. 1920 m. gegužėje iš Žemaitijos parvežti 7783 tomai, Kurių didelę dalį sudaro Oginskių knygos. 1920 m. gruodyje iš Kosakovskių Lyduokių dvaro pargabenti 1347 tomai, 1921 m. balandyje iš Kosakovskių Vaitkuškio ir Sližių Alantos dvarų – 1296 tomai. Be to, 1921 m. kovo mėn. Karaliaučiuje iš žymaus baltisto Adalberto Bezzenbergerio buvo nupirkta dalis jo bibliotekos - 4608 tomai.

Tai buvo kūrimo entuziazmo, bet kartu ir prievartos metas. Besikuriančioje valstybėje buvo sąvokos *lenkas*, *dvarininkas* ir *priešas* neretai jungtos į visumą, o dalis piliečių, tame tarpe aristokratija, tapo valstybinės prievartos aukomis. Pvz. Eduardas Volteris, kuris stengėsi įsiteikti naujajai tėvynei, nebojo net Vyriausybės rekomendacijų neliesti Tiškevičių archyvo Raudondvaryje. Platerių ir Kosakovskių dvarų bibliotekos buvo nusavintos keršaujant už savininkų prolenkišką veiklą, bet argumentuojant prasta saugojimo būkle. Vėliau teko pripažinti nuosavybės teisių laužymo faktą ir sumokėti kompensacijas už išvežtas knygas. Taigi, vertingiausias valstybinis Lietuvos knygų fondas radosi kaip prievartos, rankiojimo ir dovanojimo mišinys.

2.3. Du knygų kaupimo centrai tarpukaryje

Centraliniam valstybės knygynui nebuvo lemta išlaikyti nacionalinės bibliotekos statusą. 1922 m. vasario 16 d. buvo atidarytas Lietuvos universitetas, į kurio veiklą aktyviai įsitraukė E.

Volteris. Jis kaip tik tuo metu pasitraukė iš knygyno vedėjo posto. Volterio įpėdiniu tapo su bibliotekomis iki tol nieko bendro neturėjęs Andrius Škėma (vadovavo 1922-1935 m.). Prasidėjus svarstyboms dėl universiteto bibliotekos, Volteris siūlė knygyną paversti universitetine biblioteka. Jam nepritarė Vaclovas Biržiška, kuris įtikino universiteto kūrėjus universitetinę biblioteką kurti nuo nulio. Ji buvo atidaryta 1923 m. sausio 1 d., o vedėju iki 1944 m. vasaros tapo Vaclovas Biržiška.

Keletas pirmųjų įrašų Lietuvos universiteto bibliotekos inventorinėje knygoje 1923 m. vasario 7 d. fiksuoja dovanas iš Padujos universiteto, bet po poros dienų pradedama registruoti Adalberto Bezzenbergerio biblioteka. Įdėmesnis skaitytojas galbūt prisimena, jog ji 1921 m. pavasarį ji buvo nupirkta ir patalpinta Centraliniame valstybės knygyne. Dauguma jos buvo suregistruota knygyno inventorinėse knygose, bet 1922 m. pabaigoje visą kolekciją buvo nuspręsta perduoti Lietuvos universitetui. Ji ilgam tapo naujai įsteigtos bibliotekos lituanistikos (ir ypač lituanistikos) pamatu. Perkėlimo aktas liudijo pakitusį valdžios požiūrį į tai, kas šalyje turi būti pagrindine biblioteka. Šis pokytis niekada nebuvo įformintas teisės aktais, bet tapo realybe.

Lietuvos universiteto biblioteka keliais pirmaisiais metais buvo dosniai finansuojama, o tai leido pirkti specializuotas kolekcijas fakultetams. Be to, plūstelėjo Lietuvos visuomenininkų ir užsienio universitetų dovanos. Pvz. 1923 m. biblioteka pirko 3869, o gavo dovanų 20311 knygų, iš pastarųjų 3191 atkeliavo iš universitetų. Dubletinės knygos pradėtos naudoti tarptautiniams knygų mainams.

Po tapsmo šuolio Centralinio valstybės knygyno fondai nesipildė senomis su Lietuva susijusiomis knygomis ir nebuvo stengiamasi dirbti šia kryptimi. Ji „įgijo grynai pripuolamo knygų rinkinio pobūdį, kuris ir vėliau tik pripuolamai buvo pildomas. [...] Neturėdama aiškaus savo veikimo tikslo, ji negali nusistatyti, kokias jai knygas pirkti: - dabartiniu laiku jos užpirkimus faktinai reguliuoja populerių knygų skaitytojų reikalavimai“[9]. Taip 1929 m. Vaclovas Biržiška konstatavo šios bibliotekos misijos užgesimą. Iš ties, jos fonduose gulėjo apie 3000 XVI-XVIII a. knygų, kurios buvo neįdomios absoliučiai daugumai jo skaitytojų, o tyrinėtojų nebuvo iš viso.

Tuo tarpu Lietuvos universiteto biblioteka augo kaip ant mielių. Jos plėtrą lėmė fakultetų poreikiai bei visuomenės veikėjų ir valdžios nuostata, jog iš visų bibliotekų pirmiausia ji privalo būti puoselėjama. Inventorinėse knygose matyti, jog lituanistikos sankaupas ženkliai papildė Silvestro Baltramaičio, Kazimiero Būgos, Antano Didžiulio bei Stanislovo Stakelės bibliotekos. 1930 m. vokiško knygyno Kaune savininkas Walteris Fischeris padovanojo bibliotekai dalį Tiškevičių Raudondvario rūmų bibliotekos - 7874 tomus retų pasaulinės kultūros ir lituanikos -

[9] V. Biržiškos raštas Švietimo ministrui. 1929 03 13. In: *Lietuvos centrinis valstybinis archyvas*, f. 391, ap. 4, b. 1303, l. 122.

polonikos paminklų. Vertingiausią savo bibliotekos dalį Tiškevičiai per I pasaulinį karą išgabeno į pietinę Lenkiją. Ši dovana tuomet sudarė 1/7 bibliotekos fondo. Rinkinyje rasta apie 500 knygų, kurios nebuvo užfiksuotos Lenkijoje sudarinėjamose restrospektyvinėse bibliografijose.

Skaičių kalba taip pat liudija Vytauto Didžiojo universiteto (nuo 1930 m.) bibliotekos pranašumą. Pvz. 1930 m. jos fondai padidėjo 15396 tomais, 1931 m. – 7346, 1932 m. – 11874. Tuo tarpu Valstybės centralinio knygyno fondų augimas 1930 m. siekė 2555, 1931 m. – 3448, 1932 m. – 3195 tomai. VDU biblioteka 1933 m. pradžioje turėjo 95338 tomus, o Valstybės centralinis knygynas 1934 m. pradžioje - 64442 egzempliorius. Laikraščiai tuomet neskaičiuoti.

V. Biržiška ieškojo progų perimti vertingiausią šios bibliotekos fondo dalį bei jo sąskaita užpildyti Nepriklausomybės pradžios spragą savo bibliotekoje, nes Universitetas privalomą egzempliorių gaudavo nuo 1922 m. vasaros. Be to, Lietuvos universiteto biblioteka 1929 m. pavasaryje įsikūrė Didžiuosiuose Universiteto rūmuose (K. Donelaičio g. 20) ir ten gavo erdvę kuriam laikui užtikrinti fondų augimą. Dar kuriantis naujose patalpose V. Biržiška Švietimo ministerijoje iškėlė idėją, jog VDU biblioteka galėtų prisijungti Valstybės centralinį knygyną. Iš to nieko nesigavo, bet A. Škėma sutiko depozito teisėmis perduoti universitetui XVI-XVIII a. knygas.

Neišliko dokumentai, galintys nušviesti aplinkybes, kodėl 1934 m. pradžioje Andrius Škėma be jokių depozitinių išlygų sutiko atsisveikinti su didele dalimi centralinėje bibliotekoje sukauptų senųjų knygų. Didžioji senųjų knygų dalis (2314 egz.) buvo perduota VDU bibliotekai 1934 m. pradžioje. „Patalpų ankštumas“ buvo nurodytas kaip pagrindinė priežastis, bet tai nepaaiškina vertingiausių knygų atsisakymo. Biblioteka glaudėsi buvusiose Seimo rūmuose ir dalijosi pastatą su „Aušros“ mergaičių gimnazija. Patalpos nebuvo pritaikytos bibliotekai (neturėjo net tualeto) ir per ankštos lėtai augančiam fondui deramai sutalpinti. 1934 m. lapkrityje Švietimo ministerijoje nuspręsta, jog knygynas persikelia į naujai pastatytų „Pažangos“ bendrovės namo rūsį, kurio visas plotas buvo mažesnis, nei kad turėtas prieš tai.

Bent pora mėnesių prieš šį Kultūros paveldo departamento sprendimą A. Škėma žinojo, jog vyks persikėlimas į ankštesnes patalpas, ir sutiko didelę dalį fondo perduoti VDU. Perdavimas vyko 1934 m. lapkričio – 1935 m. sausio mėn. Tuomet į VDU iškeliavo 30608 tomai senų ir naujų spaudinių bei nenurodytas skaičius laikraščių, skelbimų ir plakatų. Centralinio knygyno fondo sudėtis pasikeitė radikaliai. Pasibaigus perdavimams, biblioteka neteko 48,6 % spaudinių.

VDU biblioteka po šio perdalijimo tapo dar patrauklesnė potencialiems dovanotojams. Jos fondus iki okupacijos papildė knygų rinkiniai iš Bortkevičių, Gruževskių, Godlevskių ir Gintilų dvarų. Ypač pastarosios giminės dovanota kolekcija buvo svarbi lituanikos atžvilgiu. Ypač aktyvus dvarų paveldo rinkėjas buvo zoologas ir pedagogas Jurgis Elisonas, kuris tuo metu

vadovavo Panevėžio gimnazijoms ir įkvėpdavo mokinius kaimuose, dvareliuose ir miesteliuose rankioti senas knygas. Per jį VDU biblioteka gavo daug senųjų spaudinių. Spaudoje ir paskaitų metu tą pat daryti skatino V. Biržiška, o vasaromis jis pats rankiojo knygas Žemaitijoje. Lituanistika ir lituanika pildėsi perimant Juozo Tumo-Vaižganto, Jono Žiliaus, Aleksandro Burbos, Juozo Otono Širvydo, bibliotekas, priimant dovanas iš Petro Mikolainio, Vilhelmo Gaigalaičio, Antano Miluko, Jurgio Šaulio, Vytauto Mošinskio, Užsienio reikalų ministerijos. Iš Suomijos buvo nupirkta baltistinė Augusto Niemi kolekcija. 1940 m. pradžioje VDU biblioteka turėjo 181600 tomų, tarp kurių buvo gausu *tautos atminties* kategorijos spaudinių.

Po perdavimų Valstybės centralinis knygynas tapo didesnėmis vertybėmis nepasižyminčia didžiausia Lietuvoje viešąją biblioteka. Jos vadovu 1935-1939 m. buvo pedagogas Juozas Avižonis, atkakliai, bet bergždžiai stengęsis perimti iš VDU bibliotekos lyderystės pozicijas. Visgi anot 1936 m. rugpjūčio 10 d. priimto Viešųjų bibliotekų įstatymo šiai centralinei bibliotekai geriausiu atveju pridera „rinkti ir saugoti visus Lietuvoje ir užsienyje išleidžiamus lietuvių kalba spaudinius“. Taigi, dideli kiekiai lituanistikos ir ypač lituanikos turėjo likti anapus jos interesų rato. Tiesa, valdžia leido bibliotekai nesilaikyti šių apribojimų ir kompensuoti praradimus - 1937-1938 m. buvo įsigyta Čapskių biblioteka iš Beržėnų dvaro (apie 5100 tomų) ir Juozo Purickio biblioteka (apie 3000 tomų). 1940 m. pradžioje Valstybės centralinė biblioteka turėjo apie 76 tūkst. knygų, tarp kurių lituanika buvo fragmentiška.

2.4. Knygų antplūdis 1940-1944 m.

Nepriklausomybės griūtis 1940 m. birželio 15 d. radikaliai ir greitai pakeitė didžiųjų Kauno bibliotekų padėtį. Jos buvo įpintos į represinių veiksmų lauką. Nacionalizuotų dvarų, naikinamų vienuolijų, valdžios struktūrų ar asociacijų, represuotų kultūros veikėjų asmeninės bibliotekos plačiu srautu plūstelėjo į šių bibliotekų saugyklas. Bibliotekininkai vadino tai knygų *gelbėjimu* nuo pražūties ir ši nuostata įsitvirtino istoriografijoje. Bet ar aktyvus dalyvavimas pagrobto turto dalybose yra vien tik gelbėjimas? Nesiruošiu griauti istoriografinių stereotipų, tokį jautrų klausimą dera tyrinėti teisiniuose ir filosofiniuose kontekstuose, bet leisiu sau jais nesekti.

Centrinė biblioteka nuo 1940 m. rugpjūčio buvo tiesiogiai įtraukta į dvarų vertybių nacionalizacjos akciją. Dar okupacijos išvakarėse Vytauto Didžiojo Kultūros muziejuje buvo parengtas Kultūros paminklų apsaugos įstatymo projektas, kuriame numatyta galimybė konfiskuoti prastai prižiūrimas vertybes. Tuometinė valdžia porą kartų atmetė šį projektą. Praėjus mėnesiui po okupacijos pradžios marionetinė vyriausybė įstatymas priiėmė. Bajorija *in corpore* jau buvo tapusi liaudies priešu, pradėtas masinis turto nacionalizavimas, prasidėjo areštai. Kultūros vertybių nacionalizacija buvo kita represinio veiksmo monetos pusė. Kita vertus, muziejininkai ir

bibliotekininkai į bajoriją buvo pratę žvelgti kaip į tautos svetimkūnį, tad savo saugyklose mielai priglausdavo jų turtą. Nepamirština ir tai, jog pirmaisiais okupacijos mėnesiais didelė dalis inteligentijos smetoninio režimo demontažą ir staiga iš viršaus pradėtą „revoliuciją“ vertino pozityviai ir nejautė skrupulų dalyvauti tokiose akcijose.

Didieji Kauno ir Šiaulių muziejai suformavo keliolika dailininkų bei mokytojų komandų, kurios per porą mėnesių aplankė apie 1200 dvarų, iš kurių registruotinų kultūros vertybių turėjo 450. Visos meno vertybės detaliai buvo surašytos, o žinios apie bibliotekas laiškais buvo siunčiamos į Centrinę biblioteką. Užfiksuotos 67 nevienodo dydžio ir vertės bibliotekos. Šios akcijos metu Kultūros muziejuje buvo sukurta Kultūros paminklų apsaugos įstaiga, perėmusi šio proceso tvarkymą. Kartu sukurta Knygų globojimo komisija, turėjusi koordinuoti dvarų ir kitų institucijų bibliotekų perėmimą ir paskirstymą. Pagrindinis vaidmuo joje Juozui Rimantui ir Vaclovui Biržiškai. 1940 m. spalio pradžioje prasidėjo vertybių išgabenimo iš dvarų procesas. Vokiečių okupacija užtiko šį procesą nepasibaigusį, jį įšaldė, bet savininkams (nebent jie vokiečiai) nieko nebuvo grąžinta, o Kultūros paminklų apsaugos įstaiga greitai adaptavosi prie pakitusių sąlygų ir buvo įpareigota saugoti dar muziejų ir bibliotekų nepasiekusias vertybes.

Vertingiausias „grobis“ atiteko universitetų bibliotekoms. Kauno universiteto (taip buvo 1940-1941 m. vadintas VDU) biblioteka perėmė Karpių Joniškėlio dvaro biblioteką (2910 tomų), o Vilniaus universiteto biblioteka - Balinskių Jašiūnų dvaro biblioteką (vien XVI-XVII a. knygų būta apie 3000) ir archyvą. Kauno universitetas taip pat perėmė Kretingos bernardinų biblioteką (apie 10000 tomų) su archyvu. Pastaroji buvo tikras pasaulinio ir lituaninio paveldo lobis – iš karto užregistruota 15 inkunabulų ir 121 paleotipas. VDU bibliotekos fondai karo metais sparčiai augo ir dėl to, kad savo asmenines bibliotekos bei archyvus jai dovanojo ateitimi neužtikrinti dėstytojai ir Kauno inteligentai. Kai kada būdavo perimamos nacionalizuotos asmeninės bibliotekos, kaip pvz. Antano Smetonos. Ruošdamasis palikti Lietuvą savo biblioteką jai paliko ir pats V. Biržiška. VDU bibliotekos istorija tirta labai paviršutiniškai, tad sunku pasakyti, kiek spaudinių ji turėjo komunistams grįžus į Lietuvą. Spėliota, jog apie 300 tūkstančių.

Nacionalizuotų dvarų bibliotekų likimą labai sunku rekonstruoti, nes išlikusi dokumentacija nutrūksta 1942 metais. Žinoma, jog į Centrinę biblioteką buvo atgabenta Vyžuonėlių (Veriovkinų), Baisogalos (Komarų), Lukinės (Končių), Siesikų (Daugėlų), Antazavės (Voinarovskių), Aknystų (Venslovavičių), Palangos (Tiškevičių) dvarų bibliotekos. Tiesa, dalies šių dvarų knygų iki šiol LNB fonduose nėra pavykę užčiuopti. Šiaulių „Aušros“ muziejus perdavė Šiaulių viešajai bibliotekai apie 30 tūkst. knygų iš Žemaitijos dvarų. Suvalkijos dvarų knygos gabentos į Alytaus Dzūkų muziejų, Vilniaus krašto – į Vilniaus miesto muziejų ir Mokslų akademijos biblioteką. Yra spėlionių, jog Vilniuje po dvarų nacionalizacijos akcijos atsidūrė apie 180 tūkst. knygų.

Centrinė biblioteka perėmė nacionalizuotą marijonų vienuolijos biblioteką, turėjusią virš 40 tūkst. knygų. Ji buvo pradėta integruoti į fondus, bet vokiečių okupacijos metais tai sustabdyta, o vėliau vėl atnaujinta. Buvo perimta ir Kauno kunigų seminarijos biblioteka (apie 20 tūkst. knygų), turinti daug lituaninių retenybių, bet ir jos tvarkymas ilgam buvo užstrigęs. Į Centrinę biblioteką būdavo perduodamos likviduojamų draugijų bibliotekos. Paminėtinos „Pochodnios“ (apie 18 tūkst. tomų), Lietuvių-prancūzų draugijos bibliotekos, dalis Lietuvos Šaulių sąjungos bibliotekos. Dovanos tik nedidele dalimi atskiedė prievartos keliu gaunamus srautus. Išskirtina Žagarės mokytojo Jono Kirlio biblioteka (apie 10 tūkst. egz. periodikos ir knygų). Fantazuota, jog ji gali tapti Spaudos muziejaus pagrindu, bet pokaryje ji buvo dėl prasto saugojimo sunaikinta ir išblaškyta.

Vokietmečiu didžiausia injekcija į Centrinės bibliotekos fondus buvo Abos Balošerio viešoji biblioteka (apie 40 tūkst. knygų). Biblioteka įsitraukė ir į kitų žydų institucijų turto perėmimą – per Kultūros paveldo apsaugos įstaigą gauta Žydų etnografijos muziejaus biblioteka, atsirinkinėtos knygos iš naikinamų Kauno miesto viešųjų žydų bibliotekų. Įsivėlusi į žydų turto perėmimą biblioteka pritraukė kultūrinio Europos paveldo „rinkėjų“ - Reichsleiterio Alfredo Rosenbergo štabo – dėmesį ir prarado virš 18 tūkst. knygų. Dėl chaotiško ir sutvarkymo galimybes viršijančio bibliotekų rinkimo pobūdžio tik apytiksliai žinoma, kiek knygų ši biblioteka galėjo turėti. Atmintina, jog be bibliotekų rankiojimo vyko mainai, užpirkimai, būdavo gaunamas privalomas egzempliorius ir dovanos. 1943 m. lapkrityje skaičiuota, jog bibliotekoje yra apie 380 tūkst. tomų, 1944 m. rugpjūtyje – apie 357 tūkst. tomų.

2.5. Sovietmečio ir Nepriklausomybės laikmečio pradžios metamorfozės

Antrosios sovietinės okupacijos pradžioje buvo radikaliai perstumdyta didžiųjų bibliotekų hierarchija. Vilnius iš karto buvo pasirinktas kaip respublikos administracinis centras, kuriame valdžios struktūros buvo kuriamos tuščioje vietoje, t.y. kitaip nei kad 1940 m. vasaros Kaune. Bibliotekų lauko struktūra dabar buvo formuojama pagal TSRS pavyzdį. SSRS buvo priimta, jog sąjunginių respublikų knygų ir periodikos archyvus kaupia ir juos bibliografiškai aprašinėja Knygų rūmai. Jų nespėta įsteigti per pirmąją okupaciją, o dabar imtasi forsuoto steigimo iniciatyvos. Juozas Rimantas tuščiai stengėsi Knygų rūmų idėją adaptuoti Lietuvos sąlygoms – prie spaudiniais perpildytos Centrinės valstybinės bibliotekos steigti Bibliografijos institutą, kurio veikla nutrūko 1943 m. Visgi, kaip jau minėta, 1945 m. kovo 29 d. buvo įsteigti Knygų rūmai, kurie faktiškai pradėjo veikti po metų.

Juose numatyta „organizuoti iš privalomojo egzemplioriaus spaudinių saugyklą, kurioje amžiams saugomi po 1 egz. neaptaisytieji spaudiniai, nenaudojami kasdieniniam darbui“[10]. Knygų rūmams paskirta 3 privalomieji egzemplioriai, Centrinei bibliotekai – 2. 1946 m. Knygų rūmuose pavasarį įsteigtas *Lietuviškųjų ir lituaninių leidinių saugojimo skyrius*, kuris dabar, nacionalinės bibliotekos struktūroje, vadinamas *Nacionaliniu publikuotų dokumentų archyviniu fondu*. Paprastumo dėlei toliau jį vadinsime Archyvu. Fondo kūrėjai ėmėsi kaupti visą lituanistiką nuo spausdinimo Lietuvoje atsiradimo laikų. Archyvas pradėtas kaupti privalomojo egzemplioriaus pagrindu, su kuriuo iš esmės problemų nebuvo. Jei spaudiniai karto nebūdavo gaunami ir neaprašomi deramu laiku, jie vėliau vis tiek atsidurdavo Archyve. Kas kita buvo su milžiniško Lietuvos spaudinių paveldo iki 1946 m. paieškomis.

Neseksime visos šio masyvo surinkimo istorijos, apsiribosime tik stalinmečiu ir tai ne visu. 1946 m. vasarą pradėtose vesti Knygų rūmų inventorinėse knygose iki 1950 m. būdavo įrašoma iš kur spaudiniai gauti. Po to atsirado įrašai „iš atsarginio sandėlio“ ar „iš įvairių vietų“. Vykdyti nurodymai ištrinti nacionalizuotų kolekcijų atmintį. Daugiau galima sužinoti iš fragmentiškai išlikusių ataskaitų ir perdavimo aktų.

Negausiam Knygų rūmų personalui netrūko entuziazmo ir suvokimo, jog jie karo griuvėsiuose kuria daugiatautės Lietuvos spaudinių aukso fondą. Archyvo vedėjai Abraomas Charitas ir Jokūbas Deviatnikovas rašė užklausas, mezgė pažintis ir važinėjo po kraštą rinkdami viską, kas įmanoma. Ekspedicijos vykdavo tuomet, kai keliai buvo pravažiuojami. Aplankyta dauguma apskričių bei miestų ir iš jų bibliotekų bei vykdomųjų komitetų sandėlių rinkta tai, kas tikriausiai būtų sunaikinta – tarpukario knygos ir periodika. Šias keliones inventorinėse knygose ženklina įrašai, jog spaudiniai gauti iš Marijampolės, Kėdainių, Panevėžio, Utenos, Kauno miesto rajonų bibliotekų, net Lentvario ar Trakų pradinių mokyklų ir t.t. Kita vertus, besiorganizuojantis cenzūros tinklas - Vyriausioji valdyba literatūros ir meno reikalams (Glavlitas) - buvo įpareigotas dalį naikintinų knygų perduoti Knygų rūmams, tad jų buvo prisirankiota Šiaulių, Panevėžio, Kauno, Rokiškio, Kretingos, Ukmergės ir Vilniaus skyriuose. Kai kurių ekspedicijų metu gausiai parsigabenta senosios lituanikos, kuri buvo nacionalizuota 1940 m. ir vis dar nebuvo radusi savo vietos. Iš Ukmergės tikriausiai parsivežta Kosakovskių kolekcijos dalis, iš Šešuolėlių – Končių biblioteka, iš Alytaus Dzūkų muziejaus – Suvalkijos dvarų rinkinių fragmentai.

Knygų rūmams tarpukario knygas perduodavo Švietimo ir Vidaus reikalų ministerijos, Valstybinio knygų prekybos tresto Kauno ir Vilniaus bazės, Mokslų akademijos biblioteka, Žemės ūkio akademija Dotnuvoje, Vilniaus universitetas, Valstybinė centrinė biblioteka. Iš Vilniaus

---

[10] Dėl Lietuvos TSR Knygų rūmų įsteigimo. Lietuvos TSR Liaudies Komisarų tarybos nutarimas nr. 171. 1945 m. kovo 29 d. In: *Kultūros-švietimo darbuotojo vadovas*. Vilnius: Valstybinė politinės literatūros leidykla, 1948, p. 48.

dailės muziejaus ir Šiaulių miesto viešosios bibliotekos gauti dideli rinkiniai, kurie 1940 m. buvo nacionalizuoti iš Vilnijos ir Žemaitijos dvarų. Dvarų kolekcijos jau buvo sujauktos, o Knygų rūmuose galutinai išskaidytos ir paskandintos knygų masėje.

Kai kada Archyvas pasipildydavo asmeninėmis kolekcijomis. Į Knygų rūmus papuolė dalis Jono Šliūpo bibliotekos, parsigabenta iš Palangos. Kita dalis buvo atgabenta į Centrinę biblioteką. J. Elisonas dalį sukauptų knygų rinkinio perdavė Knygų rūmams. Iš dovanotojų išskirtinas Adomas Vilimas, dar 1939 m. padovanojęs apie 1000 knygų VDU bibliotekai, ir vėliau tarp knygotyrininkų išgarsėsiantis Edmundas Laucevičius.

Nuo pat pradžių į Knygų rūmus papuldavo knygos jidiš ir hebrajų kalbomis, bet 1949 m. netikėtai jie tapo didžiausia judaikos paveldo sankaupa Lietuvoje. Tuomet valstybės mastu užsimota likviduoti senąjį žydų kultūrinį palikimą, Vilniuje likviduotas Žydų muziejus, keletą metų rinkęs šios tautos palikimo likučius. Jį likviduojant į Knygų rūmus pateko Mato Strašūno, Žydų mokslinio instituto (YIVO), Mefice Haskole („Šviesos nešėjos“) (vėliau Vilniaus geto) bibliotekų dalys. Kartu atkeliavo ir žymi dalis YIVO archyvo. Daugumą jo iš Vilniaus išvežė naciai. Knygų rūmus pasiekusi archyvo dalis buvo sukrauta į 100 dėžių ir keturiems dešimtmečiams paslėpta po sovietinių laikraščių šūsnimis. Iš Telšių kraštotyros muziejaus perduota dalis Telšių ješivos bibliotekos. Knygos ir periodika jidiš ir hebrajų kalbomis 1949-1957 m. fonduose maskuotos - knygos maišytos su kitomis knygomis, laikraščiai su kitakalbiais laikraščiais.

Daug spaudinių buvo surenkama Vilniuje. Vilniaus I, II ir III viešosios bibliotekos perdavinėjo draustinus spaudinius, perimtas lietuviškasis Vilniaus Jurgio ir Marijos Šlapelių knygynas. Daug lituanikos buvo užperkama Vilniaus antikvariate, inventorinėse knygose nemažai įrašų apie knygas iš Vilniaus lombardo. Netikėtai daug tarpukario knygų gauta iš Gelžkelio vadybos archyvo. Visgi didžiausi srautai Vilniuje atėjo iš Katalikų bažnyčios, pirmiausia iš kaimynystės. Šv. Jurgio bažnyčia, kurioje Knygų rūmai kaupė gaunamas knygas, iki karo priklausė Vilniaus kunigų seminarijai, kuri buvo įsikūrusi prie bažnyčios prisišliejusiuose karmelitų vienuolijos patalpose. 1948 m. jos, su ten esančios seminarijos bibliotekos dalimi, buvo perduotos Knygų rūmams. Patalpose kitais metais buvo įrengta Archyvo saugykla. Knygų rūmai perėmė 1949 m. uždarytų šv. Kazimiero, šv. Kotrynos ir Pranciškonų bažnyčios bibliotekas. Be to, 1950 m. per Partijos istorijos institutą gauta dalis marijonų kongregacijos bibliotekos iš Marijampolės ir Telšių kunigų seminarijos bibliotekos dalis.

Absoliučiais skaičiais knygų medžioklė atrodė taip: 1946 m. surinkta 21366, 1947 m. apie 30 tūkst., 1948 m. – 111254, 1949 – 205170 knygų, neskaičiuojant periodikos. Tiesa, ne visos šios knygos buvo susijusios su Lietuva, ypač tai pasakytina apie bažnyčių bibliotekas, kurios kaupė

savo specialybinę literatūrą. Tokios knygos keliavo į rezervinį fondą, kuris per visą Knygų rūmų istoriją nebuvo sutvarkytas. Archyvo darbuotojai negalėjo susitvarkyti su tokiu antplūdžiu, net Archyvui skirti spaudiniai ilgai gulėdavo nesutvarkyti. 1952 m. A. Ulpis ėmėsi priemonių paspartinti šį procesą – kartą per mėnesį kiekvienas Knygų rūmų bibliotekininkas privalėjo dirbti Archyve. Procesas pagreitėjo, bet vis tiek liko lėtas. 1954 m. sausyje Archyve buvo sukaupta apie 2 mln. spaudinių, bet suinventorinta tik 160 tūkst. Skaičius toks milžiniškas todėl, kad Archyve atskiras laikraščio numeris buvo skaičiuojamas kaip vienetas. Taigi, stalinmečiu per keletą metų, t.y. milžinišku tempu buvo sukauptas Archyvo senųjų lietuviškų ir lituanikos spaudinių pamatas. Tai buvo įmanoma tik įsipynus į režimo, kuris naikino kultūros vertybes turinčias institucijas, struktūras.

Valstybinė centrinė biblioteka, 1944 m. įsikūrusi erdviose patalpose, tęsė bibliotekų rinkimo maratoną. Masinei emigracijai praretinus Kauno inteligentiją, rinkti buvo ką. Buvo perimta dalis kolekcionieriaus Vlado Daumanto bibliotekos (apie 10 tūkst. tomų), advokato Jono Dainausko (4238 tomai), diplomato Juozo Urbšio ir rašytojo Prano Mašioto (2672 tomai), diplomatų Povilo Gaučio (924 tomai) ir Kazio Bizausko (apie 500 tomų), dailininko Adalberto Staneikos (apie 600 tomų) bibliotekos. Perimta Osvencime žuvusio teisininko Simono Beliackino biblioteka (1343 tomai). Kauno vykdomasis komitetas ir pasienio kariuomenė perdavė arti 10 tūkst. konfiskuotų knygų. Tuo metu į biblioteką galėjo būti atvežta didelė Vilniaus kunigų seminarijos bibliotekos dalis, turtinga senomis knygomis. Važinėta ir į ekspedicijas – Kuršėnų valsčiuje perimta Nagurskių biblioteka, o Tytuvėnuose – dalis cariniais laikais uždaryto tenykščio bernardinų vienuolyno bibliotekos. Išsiruošta ir toliau – J. Rimantas 1946 m. pradžioje dalyvavo Mokslų akademijos surengtose ekspedicijose Karaliaučiaus ir Klaipėdos kraštuose, kur rankiojo lituaninę medžiagą tenykščių mokslo įstaigų ir bibliotekų griuvėsiuose. Vykstant dalyboms nuspręsta, jog dalis turi būti atvežta į didžiąsias Kauno bibliotekas tam, kad jos nebūtų vienoje vietoje ir nepritrauktų rusų dėmesio. Kiek knygų buvo atvežta į Centrinę biblioteką, neaišku; planuota apie 20000.

Perimtos „beglobės“ kolekcijos nebuvo išsaugotos. Bibliotekoje 1946 m. birželyje apsilankęs Lietuvos kompartijos Centro komiteto sekretorius Kazys Preikšas paliepė kolekcijas kuo skubiau išskirstyti, kas ir buvo padaryta. Jų knygos ištirpo gaunamų spaudinių sraute, kurio dydis tik spėliotas. 1950 m. sausyje, atleidinėjant iš pareigų J. Rimantą už politinio budrumo stoką, spėta, jog bibliotekoje galėjo būti apie 1 mln. 200 tūkst. spaudinių. Spaudiniai kartais skaičiuoti „pokais“, „maišais“ ar „ryšuliais“. Po poros mėnesių naujas direktorius Danielius Čepas spėjo, jog bibliotekoje yra apie 800 tūkst. knygų ir apie 377 tūkst. lapų rankraščių, smulkių spaudinių ir makulatūros. Kaip tik tuo metu apie 7 tonos „makulatūros“ buvo išimtos iš fondų. Beje, įdomus faktas, jog tada visa „senoji biblioteka“, turinti apie 65 tūkst. tomų, buvo išimta iš apyvartos ir

gulėjo supakuota lentynose. Bibliotekos specfonde, įsteigtame 1945 m., tuo metu buvo virš 15 tūkst. spaudinių.

Tuo tarpu Kauno valstybinio universiteto (1946 m. atimtas Vytauto Didžiojo vardas) biblioteka pradėjo praradinėti savo kolekcijas ir išskirtinumą. Pretekstą tam davė 1948 m. rudenį įvykęs Filologijos fakulteto įjungimas į Vilniaus universitetą. Po to universitete liko tik techniški ir medicinos fakultetai. Vilniaus universitete pasinaudota tuo, jog humanitarijos ir socialinių mokslų rinkiniai šiame universitete liko be auditorijos. 1949 m. liepos mėn. Aukštojo mokslo ministerija nurodė perduoti Vilniaus universiteto bibliotekai Filologijos fakulteto mokslo knygas ir rankraščių fondą. 1949 m. rugsėjį – 1951 m. rugsėjį buvo perduota 13540 tomų ir visas suregistruotų rankraščių fondas. Netvarkyti, per karą susikaupę rankraščių rinkiniai išvežti į Mokslų akademijos biblioteką. Antrasis stambus perėmimas vyko 1961 m. lapkrityje – 1963 m. sausyje. Tuomet išvežta 17735 tomai knygų ir 28056 žurnalų numerių. Atrinkinėtojus ypač domino lituanikos retenybės, kurias VDU biblioteka savo ruožtu 1934 m. buvo perėmusi iš Valstybės centralinio knygyno. Pastebėtina, jog didžiąją dalį perduotų spaudinių Vilniaus universitetas turėjo, o iš Kauno keliavo neretai vieninteliai mieste egzemplioriai. Kauno politechnikos instituto (nuo 1950 m.) biblioteka didelę likusių senųjų spaudinių dalį 1964-1970 m. perdavė Kauno viešajai bibliotekai, kuri buvo gretimame pastate. Tai galima interpretuoti kaip būdą ženkliai papildyti šios bibliotekos Retų spaudinių fondą ir kaip preventyvų senų knygų apsaugojimą nuo galimo išgabenimo į Vilnių. Juolab, kad Kauno inteligentija jau buvo atskirta nuo normaliai prieinamo senojo kultūros paveldo. 1963 m. Valstybinė respublikinė biblioteka išsikėlė į Vilnių palikdama Kauno viešajai bibliotekai tik sukataloguotas 8333 knygas ir šv. Gertrūdos bažnyčioje sukrautas netvarkytų knygų rietuves.

Nėra ištirta nei Respublikinės bibliotekos, nei Knygų rūmų fondų komplektavimo istorija. Tik stalinmetis dėl įvykių tankio ir dramatizmo sulaukė tyrinėtojų dėmesio. Vėlesni dešimtmečiai dėl šių elementų trūkumo dabarties tyrinėtojams neįdomūs. Bet juk tada abiejų bibliotekų fonduose atsidurdavo įvairios kolekcijos, kurios ištirpdavo spaudinių visumoje. Vienas pavyzdys - neseniai Lituanikos skyriaus tyrinėtojus sudomino 1982-1984 m. vykę dideli perdavimai iš Dailės muziejaus į Respublikinę biblioteką. Pasikapsčius paaiškėjo, jog kartu su neaiškios kilmės knygomis buvo perduota tarpukario Vilniaus miesto muziejaus biblioteka, kurioje kruopščiai kaupta visa vilnistika. Daugiau tokių tyrimų suasmenintų ilgai kauptą ir perdalinėtą *tautos atminties* masyvą bei praturtintų knygos mylėtojų bendruomenės istoriją. Knygų rūmuose sparčiai augo vadinamas rezervinis fondas, kuriame kauptos į Archyvą nepatenkančios knygos ir periodika. Nežinia ar dar galima atsekti šio milijoninio masyvo augimo šaltinius. Netirta ir tai, kokie buvo Archyvo senosios dalies pildymosi šaltiniai.

Prasidėjus Atgimimui ir sparčiai mezgantis didžiųjų bibliotekų ryšiams su išeivijos asociacijomis Knygų rūmai liko nuošalėje. Tai buvo mažai lankoma ir žinoma biblioteka, o lituanikos siuntos pirmiausia buvo skirtos bibliotekoms, kurios buvo pajėgios priimti didelius skaitytojų srautus. Didžiausios plaukė į nacionalinę biblioteką. Pirmoji 1990 m. gegužę buvo iš Vokietijos lietuvių (apie 600 kg.). Po to prasidėjo siuntimai iš Lituanistikos instituto Čikagoje, kur buvo specialiai renkamos knygos iš JAV lietuvių. Pirmoji siunta pasiekė Lietuvą 1990 m. lapkrityje, antroji – gruodyje, trečioji – 1991 m. sausyje. Lietuvą tada pasiekė apie 60 tonų knygų. Ne visos buvo skirtos nacionalinei bibliotekai ir ne visos knygos buvo iš lituanikos srities. Visgi lūžis buvo esminis, nes 1988 m. išviešinus bibliotekos specfondą, jame buvo rasta tik apie penktadalis tuomet žinomos išeiviškos lituanikos (apie 900 pavadinimų). Po čikagietiškų siuntų sutvarkymo LNB Lituanistikos skyrius tapo svarbiausiu ir žinomiausiu lituanikos centru šalyje. 1992 rugpjūtyje – 1994 m. gruodyje iš Čikagos atkeliavo dar penkios siuntos su 116 tonų knygų. Jose lietuviškų dalykų buvo vis mažiau, o ten esanti lituanika vis dažniau buvo dubletinė, kuri talpinta į mainų fondą arba išdalinta bibliotekoms arba žmonėms.

2.6. Kolekcijos

Bibliotekos fondų istorija nėra šios knygos tema. Dėmesys centruojasi link Archyvo puoselėjimo, kas yra pagrindinė nacionalinės bibliotekos pareiga. Visgi komplektavime egzistuoja zona, kurioje galioja archyvavimo lygmens normos. Tai kolekcijų formavimas. Dovanotojai bei pardavinėtojai ir bibliotekos vadovybė sutaria, jog į biblioteką patenka išskirtinės vertės rinkinys. Priimtas ir sutvarkytas jis uždaromas nuo skaitytojų fondų gilumoje ir laukia tyrinėtojų, kurių dažniausiai neatsiranda. Išimtis yra 2017 m. bibliotekai dovanota Vytauto Landsbergio kolekcija, kuri lankytojams prieinama be jokių prašymų pildymo procedūrų. Kita išimtis - 1987 m. pradėta kaupti autografuotų knygų kolekcija (2017 m. buvo 7553 knygos), kuri sudaroma iš visų fondų rankiojant knygas su autorių įrašais.

Pirmoji asmeninė biblioteka, kuri buvo įforminta kaip kolekcija, priklausė Vytautui Steponaičiui. Ją Respublikinė biblioteka nupirko 1959 ir 1960 m. sandūroje. Bibliotekoje buvo 8141 vienetai knygų ir periodinių leidinių (iš jų 764 senos maldaknygės), 136 žemėlapiai ir planai, 2663 religinio turinio paveikslėliai, 738 ekslibrisai. Tiesa, šiuo metu joje yra 5945 vienetai – tikriausiai iš jos kažkada buvo pašalinti dubletai. Vytautas Steponaitis norėjo, kad biblioteka liktų Kaune, bet ją iš žmonos nupirko į Vilnių besiruošianti kraustytis Respublikinė biblioteka.

Atvejis, kurį norisi specialiai išskirti, yra Vilhelmo Gaigalaičio (1870-1945) kolekcija. Šis bibliofilas savo gausiai kaupiamus lietuviškas ir lituanistinius spaudinius tarpukaryje ir karo metais dovanojo bei pardavinėjo tiek VDU bibliotekai, tiek VCB. Traukdamasis iš Lietuvos 1944

m. jis išsivežė ne tik savo asmeninius, bet ir savo knygyno „Sandora“ spaudinius. Šią visumą V. Gaigalaitis testamentu paliko universitetui Kaune, o iki Lietuvos išlaisvinimo deponavo ją Vokietijos valstybinėje bibliotekoje, kuri netgi išleido katalogą[11]. 1997 m. visuomenė sužinojo, jog ši biblioteka (3316 pavadinimų) tampa LNB kolekcija. Visuose šio įvykio pristatymuose faktas, jog ji palikta VDU arba jo įpėdiniams, neminimas. Jokių viešų protestų iš VDU ir KTU nebuvo. Atsidūrusi Kaune (nesvarbu kurio universiteto bibliotekoje) ji būtų atnešusi neretai vienintelius egzempliorius šio miesto bibliotekose. Atsidūrusi LNB, ji neįnešė nieko naujo į turimų spaudinių peizažą.

Išeivijos paveldui rinkti nacionalinėje bibliotekoje skiriamas išskirtinis dėmesys. 1994 m. iš Vokietijos buvo atgabenta filosofo Vytauto Maceinos knygų kolekcija (2691 vienetai) ir dalis archyvo. 2005 m. iš Švedijos buvo atgabenta visuomeninko Jono Pajaujo biblioteka (1360 vienetų). Kitais metais savo biblioteką pradėjo perdavinėti rašytojas Tomas Venclova (dabar perduoda 2184 vienetų), o 2009 m. iš Paryžiaus atkeliavo nedidelė dalis Petro Klimo bibliotekos (864 vienetai). Abiem atvejais tikimasi tolesnio papildymo.

2007 m. pavasarį į LNB iš Romos buvo atgabenta Lozoraičių šeimos[12] kolekcija, kurios nemenka dalis yra lituanikos unikumai. Ji dar nebaigta tvarkyti, bet absoliuti dauguma spaudinių (18660 vienetai) jau katalogizuota. Ji pradėta kaupti dar spaudos draudimo laikais ir tai vienintelė išlikusi lietuviška biblioteka, kurią kūrė trys kartos. Kolekcijos unikalumą kuria ir tai, kad ji visur keliavo su šeima ir priešingai, nei *dipukų* bibliotekos, išliko integralia šeimos kultūrinių interesų visuma. Žvelgiant iš *tautos paveldo* kaupimo interesų, ji esmingai papildo iki tol bibliotekoje kauptą lituaniką. Lozoraičiai buvo ypač jautrūs bet kokioms užuominoms apie Lietuvą pasaulio spaudoje ir tuos leidinius įsigydavo. Italijos lietuvių paveldas, kuris dėl nestabilios bendruomenės ilgainiui išsiblaškė, ten sukauptas bene visas.

2.7. Nacionalinis spaudos archyvas Martyno Mažvydo nacionalinėje bibliotekoje

Knygų rūmuose esantis Archyvas 1991 m. sausyje turėjo 5 mln. 278 tūkst. egzempliorių spaudinių. Tiesa, 48% šio skaičiaus sudarė pavieniai laikraščių numeriai. Pavertus juos įrištais komplektais, kaip kad įprastai skaičiuojama bibliotekose, prapuola apie 2 mln. egzempliorių. Iki tol Archyvas buvo tik kaupiamas, bet, kaip parodė vėlesni patikrinimai, jame pasitaikydavo labai

[11] *Baltica*: Depositum Vilius Gaigalaitis: aus der Bibliothek Eduard Hermann. Berlin: Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz, 1980. XI, 221 p.
[12] Motiejaus (1866-1907 m.), Stasio (1898-1983 m.) ir Vincentos (1896-1987 m.), brolių Stasio (1924-1994 m.) ir Kazio (1929-2007 m.).

prastos kokybės leidinių, o kartais jie prapuldavo. Lituanikos kolekcija buvo laikoma išskirtine Archyvo dalimi.

Kuomet Knygų rūmai virto LNB padaliniu, Archyvo stabilumas pradėjo irti. Pirma stambi reforma buvo susijusi su Archyvo skėlimu į dvi dalis – išskirti antrąjį egzempliorių ir saugoti jį atskirai. Postūmis šiam žingsniui buvo atmintyje gyva baimė apie kruvinojo sausio įvykius. 1992 m. gegužę nuspręsta Kauno viešojoje bibliotekoje saugoti antrąjį egzempliorių pradedant nuo 1944 metų. Ši biblioteka 1987 m. buvo įsikūrusi naujuose rūmuose, kurių fonduose tuomet dar buvo laisvos vietos. 1993-2002 m. ten buvo išgabenta apie 1,3 mln. spaudinių iš 1944-2000 m. laikotarpio, kurie sudėti 2442 lentynmetriuose. Smulkiosios spaudos antrieji egzemplioriai nebuvo išvežami, nes prisilaikyta ir laikomasi nuostatos, jog Kaune saugomas išfiltruotas „aukso fondas“. Kai antrieji egzemplioriai būdavo randami Kaune ir pervedami į atsarginį fondą. Dėl vietos stokos 2002 m. gabenimas sustabdytas, bet vėl atnaujintas 2010-2012 m. Pervežimas vėl sustojo dėl vietos stokos. Pervežant spaudinius į atsarginį fondą jie išbraukiami iš LNB balanso ir pervedami į Kauno apskrities viešosios bibliotekos balansą. Todėl Archyvo statistikoje matyti ryškus spaudinių egzemplioriškumo (bet ne pavadinimų) mažėjimas.

Nuo 1993 m. imtasi Archyvo fondo peržiūros. Rasti pertekliniai egzemplioriai būdavo perduodami mainams arba kitiems bibliotekos skyriams. Patikrinimų metu randami nepataisomai sugadintos būklės spaudiniai nurašomi. Archyvo darbuotojams teko tvarkyti rezervinį fondą, esantį šv. Jurgio bažnyčioje. Šis fondas po truputį „tirpdytas“ dalijant jį kitoms bibliotekoms ar LNB skyriams. Jame būdavo randama senų lituaninių spaudinių, papildančių Archyvą. Naujieji lituanikos spaudiniai nebuvo specialiai ieškomi įsigijimui, o pokarinė lituanika pervedama į kitus skyrius. Lituanika, leista iki 1825 (2002 m. nuspręsta, jog iki 1830 m.) perkeldinėta į Retų knygų skyriaus saugyklą, kur jiems buvo sudarytos geresnės saugojimo sąlygos. Žemiau pateikiama archyvo egzempliorių (ne pavadinimų) kaitos dinamika.

Lentelė nr. 1. Spaudos archyvo egzemplioriškumo kaita 1991-1999 m.

Metų pradžia	Knygos ir brošiūros	Natos	Vaizduojamojo meno spaudiniai	Žemėlapiai	Periodiniai biuleteniai	Žurnalai	Laikraščiai	Smulkieji spaudiniai	Viso
1991	939224	8484	60189	1174	94201	410467	2555345	1208523	5277961
1995	966314	9038	63232	1296	103138	399715	2374247	1245444	5162788
1999	622626	9475	64459	1705	118278	373110	1788403	1275719	4254401

2003 m. liepos 5 d. buvo atidarytas pagrindinio bibliotekos pastato priestatas, kurio trys aukštai buvo skirti Archyvui ir jį aptarnaujančiam skyriui. Pagrindinė dalis į naują pastatą buvo baigta kelti 2005 m. gegužės mėn. Šv. Jurgio bažnyčioje liko lituanikos knygos, žemėlapiai ir antrieji archyviniai egzemplioriai, kurie nebuvo išvežti į Kauną. Kurį laiką archyvas veikė dviejose vietose, kol 2016 m. buvo galutinai iškraustytas iš bažnyčios. Keletą metų prieš išsikraustant šv. Jurgio bažnyčia pritraukė visuomenės dėmesį ir trimis aukštais joje išdėstyta lituanika tapo paskutiniu išnykusios tarybinės epochos liudininke, užfiksuota fotografijose ir Kristijono Vildžiūno filme „Senekos diena“.

Pirmojo archyvinio egzemplioriaus komplektavimo rutina atrodo daugmaž taip (bent taip buvo 2005 metais). Darbuotojos knygas kiekvieną dieną atsineša iš Komplektavimo skyriaus, o laikraščiai iš ten atnešami. Iš pradžių patikrinama ar knyga be broko ir ar laikraščiai su visais lapais ir priedais. Po to knygos šifruojamos ir antspauduojamos, o laikraščiai tik antspauduojami. Galutinė archyvinės knygos kelio stotelė – sudėjimas į jos dydį atitinkančio formato dėžutę (kelios mažesnės knygos dedamos į vieną) ir padėjimas į lentyną. Laikraščiai renkami lentynose tol, kol susidaro komplektas ir tada (daugmaž po metų) sudedami į aplankus. Antrasis egzempliorius prieš patekdamas į archyvą apie tris mėnesius guli Einamosios bibliografijos skyriuje ir iš jo bibliografai daro įvairius įrašus. Papuolę į archyvo lentynas antrieji egzemplioriai toliau naudojami bibliotekininkų darbo reikmėms ir išduodami mokslininkams ar leidėjams. Tik tie antrieji egzemplioriai, kurie papuola į Kauną, skaitytojams neišduodami. Net jei knygos nėra jokioje Kauno bibliotekoje.

Archyvo pasipildymo dinamika atspindi leidybos pokyčius, pvz. knygų pavadinimų skaičiaus nuosmukį nuo 2009 m. Dėl archyvo dydžio šie pokyčiai nėra ryškūs ir *ilgajame laike* nacionalinis paveldas pildosi vos pastebimai lėtai ir stabiliai. Tik sulyginus keleto metų atkarpas matyti kai kurios tendencijos. Žemiau pateikiama šių pokyčių lentelė. Joje kai kurie segmentai pateikiami egzemplioriais ir pavadinimais, o tos spaudinių kategorijos, kurios turi menką egzemplioriškumą – tik pavadinimais.

Lentelė nr. 2. Spaudos archyvo egzemplioriškumo ir pavadinimų kaita 2003-2019 m.

Metų pradžia	Viso (egz.)	Viso (pavad.)	Knygos (egz.)	Knygos (pavad.)	Periodiniai leidiniai (egz.)	Periodiniai leidiniai (pavad.)	Garso leidiniai (pavad.)	Natos (pavad.)	Vaizdiniai dokumentai (pavad.)	Žemėlapiai (pavad.)	Elektroniniai leidiniai (pavad.)	Smulkieji ir grupuojamieji leidiniai (egz.)	Smulkieji ir grupuojamieji leidiniai (pavad.)
2003	2436998	1015450	642351	323305	426678	11714	697	4985	37213	698	156	1289259	635760
2007	2542278	1064649	682739	360858	474995	11931	2744	5417	38316	1003	623	1301226	643208
2011	2581735	1093821	693051	383659	494621	12197	2746	5711	37779	1183	1373	1308661	647623
2015	2550394	1093772	671022	385672	476733	8269	2746	5935	39324	1394	2028	1316222	647853
2019	2471380	1092190	651495	382082	474912	8137	2830	6549	39996	1926	2176	1258833	648326

Šioje lentelėje matomi pastarųjų metų pokyčiai, susiję su smulkiųjų spaudinių perteklinių egzempliorių atranka ir jų šalinimu iš archyvo. Be to, matyti knygų pavadinimų ir egzemplioriškumo mažėjimas. Tai susiję su knygrūminio lituanikos fondo išdalijimo kitiems skyriams dinamika. Šio fondo išskirstymo po kitus skyrius prasidėjo 2012 m. pradžioje ir vis dar vyksta. Spaudiniai pirmiausia atidavinėti Lituanikos ir Retų knygų ir rankraščių skyriams. Likę keliauja į mainų ir bendruosius fondus, perduodami buvusiems savininkams arba nurašomi. Nuo 2012 iki 2019 m. senasis Knygų rūmų lituanikos fondas sumažėjo perpus – nuo 211 tūkst. iki 101 tūkst. knygų ir žurnalų egzempliorių. Pavadinimais – nuo 57251 iki 2249.

Knygų rūmų lituanikos rinkinį Archyve pakeitė didesnis ir subtiliau sukomplektuotas lituanikos poskyris iš LNB Lituanistikos fondo. Kaip jau minėta, pastarasis Respublikinėje bibliotekoje pradėtas formuoti 1946 m. ir vadintas archyviniu. Stengtasi gauti kuo pilnesnę lituaniką iš socialistinių šalių. Politiškai nepatikimą lituaniką kaupė bibliotekos specfondas. Jo spaudiniai galiausiai įsiliejo į Lituanistikos fondą, o jį išskirtiniu padarė jau minėtos siuntos iš Vokietijos ir JAV. Baigiamo statyti bibliotekos priestato dalybos 2002 m. iššaukė fondo reorganizaciją. Lituanika užsienio kalbomis ir lietuviškos išeivijos knygos po 1945 m. buvo palikta puoselėti Lituanikos skyriui[13]. Senesnės nei 1830 m. lituanikos knygos buvo perduotos Retų knygų ir rankraščių skyriui. Kitos knygos išsiskirstė po fondus ir tapo skaitytojams paprasčiau prieinamos. Savo ruožtu šis lituanikos rinkinys 2016 m. buvo priskirtas Archyvui ir perkeltas į jo patalpas. Perkelta buvo 8938 pokarinės išeivijos knygos lietuvių kalba, 36276 lituanikos knygos iš 1831-2016 m. laikotarpio ir 2233 smulkieji spaudiniai. Taip pat 744 pavadinimai periodikos

[13] Reformos pasėkoje taip buvo pavadintas Lituanistikos skyrius.

lietuvių kalba ir 381 pavadinimas periodikos užsienio kalbomis. Skaičiuojant egzemplioriais laikraščių ir žurnalų gali arti 300 tūkstančių. Antrieji egzemplioriai perdavimo į Archyvą metu atsidūrė bendruose fonduose, tad skaitytojai vėl išlošė.

Šį rinkinį toliau tvarko ir pildo Lituanikos skyriaus darbuotojos. Taigi, susiklostė paini padėtis – naujasis lituanikos fondas neegzistuoja Archyvo apskaitoje, nors fiziškai jame yra. Šalia jo yra tirpstantis Knygų rūmų lituanikos fondas, kurio mažėjimas iškreipia visą Archyvo statistiką. Žvelgiant į aukščiau pateiktą lentelę, reikėtų į šią painiavą atsižvelgti.

Biblioteka, kuri kaupia nacionalinį spaudinių Archyvą, turi nerašytą tradicinę priedermę rinkti lituanistiką ir ypač lituaniką pagal plačiausią jos supratimą. Tuo tarpu Archyve nustota kaupti „turinio lituanika“, išleista po 1990 m. Tai reiškia, jog iš lituanikos kategorijos pašalinti leidiniai, kuriuose ne lietuviai rašo apie Lietuvą. Pvz., jei Adomo Mickevičiaus veikalų leidimai gali papulti į lituanikos kategoriją, bet lenkų ar baltarusių parašytos jo kūrybos interpretacijos jau nepapuls. Ši nuostata 2017 m. lapkričio 28 d. buvo įtvirtinta Kultūros ministrės įsakymu. Įsakymo vykdymas šią lituanikos sritį paverčia LNB Komplektavimo skyriaus laisvo pasirinkimo objektu. Turinio lituanika bibliotekoje kaupiama, jos suradimui ir nupirkimui skiriamas didelis dėmesys, ji papuola į bendruosius ir specializuotus fondus. Tai garantuoja ilgamečio Komplektavimo skyriaus vadovo Vytauto Gocento vadovaujamos komandos savivoka apie nacionalinę priedermę, kurią jie vykdo. Visgi sunkiau surandami ir nupirktini šio kategorijos spaudiniai dėl nestabilaus ir nepakankamo visuminio įsigijimų finansavimo lieka (juolab po šio įsakymo) nuošalėje.

Atskirą Archyvo kolekciją sudaro judaika. Jai tvarkyti Knygų rūmuose 1989 m. įsteigtas Judaikos sektorius, kurį paveldėjo LNB. Tyrimų pirmeivė ir vadovė buvo Esfir Bramson-Alpernienė. Tik 2017 m. gegužę buvo atidarytas atskiras Judaikos skyrius, kuriam vadovauja Larisa Lempertienė. Dabar kolekcijoje identifikuota 15450 Lietuvoje leistų knygų jidiš ir hebrajų kalbomis bei 305 pavadinimų periodikos leidinių. Iš viso yra virš 37 tūkst. spaudinių. Žinomiausia kolekcijos dalis buvo 364 Toros ritiniai ir jų fragmentai, 1994 m. perduoti Rankraščių skyriui. Prie jų buvo prijungtos dar 6 Toros, kurias LNB turėjo nuo 1948 m. Pagal žydišką tradiciją joms saugyklose ne vieta. 1997 ir 2003 m. 13 Torų buvo perduota Lietuvos žydų bendruomenėms, o 2002-2003 m. Jeruzalės muziejus „Hechal Shlomo“ perėmė 345 Toras ir jų fragmentus. Sveiki Toros ritiniai perduoti pasaulio žydų bendruomenėms.

Be privalomojo egzemplioriaus nėra numatytas koks specialus Archyvo papildymo mechanizmas. Nenumatyta, jog Archyvo darbuotojai analizuotų bibliografinius sąrašus ar leidyklų katalogus ir tokiu būdu Archyvas autonomiškai rūpintųsi pasipildymu. Jo papildymas yra Komplektavimo skyriaus rūpestis. Šiame skyriuje kaupiami dezideratų (ieškotinų spaudinių) sąrašai, kurie suplaukia iš keleto skyrių. Su Archyvo interesais labiausiai yra susiję Lituanikos

skyriuje ruošiami dezideratai. Lituanikos naujienos realiausia gauti jas nuperkant, bet komplektavimo finansavimas tradiciškai nestabilus ir turimos lėšos pirmiausia reikalingos Lietuvoje leistai periodikai ir knygoms pirkti. Ypač po 2006 m. valdžios sprendimo, jog LNB gauna tik du privalomus egzempliorius. Jie abu turi būti archyvuoti, o ne skirti skaitytojams. Be to, iš komplektavimui skirtų lėšų apmokama duomenų bazių prenumerata, kuri yra brangi ir dėl konkurencinių sumetimų su kitomis bibliotekomis privaloma.

Akivaizdu, jog lituanikos užpirkimai tokioje situacijoje yra spontaniški, vyksta dažniausiai vieną kartą ar geriausiu atveju keletą kartų metuose. Išpildoma tik labai nedidelė dalis dezideratų sąrašų, o knygos, kurios sensta, atsiduria anapus galimybės būti nupirktoms. Krizių laikotarpiais pirkimai iš viso nevyksta. Dalis lituanikos būdavo gaunama mainų keliu, bet mainams reikalinga lietuviškų knygų sankaupa, dažniausiai susidaranti iš dosnaus privalomojo egzemplioriaus, nurašymų ar fondams nereikalingų dovanų. Pastaruoju metu LNB mainų fondas sumažėjęs, bet dar funkcionuojantis. Taigi, bibliotekoje, kuri turi nerašytą pareigą įsigyti visus spaudinius, susijusius su Lietuva, vyrauja šios sferos finansavimo nestabilumas ir lūkesčių neišpildomumas.

Senosios knygos yra neaktualios, bet jos sukuria bibliotekos vertę. Dabar ši kategorija apima 1455-1830 m. spausdintas knygas. Šis laikmetis knygos istorikų vadinamas rankinio spausdinimo epocha. Šioje knygoje aptariamų bibliotekos retų knygų fondams istorijos verpetai buvo jiems negailestingi. Jau minėta, jog Centralinis valstybės knygynas 1919-1921 m. sukūrė apie 3000 XVI-XVIII a. knygų rinkinį, bet 1935 m. jų liko keli šimtai. Šį fondą prarijusi Vytauto Didžiojo biblioteka iki 1948 m. turėjo didesnį kiekį senienų. Per porą dešimtmečių dauguma senųjų leidinių iš jos iškeliavo į Vilniaus universiteto arba Kauno viešąją biblioteką. Tuo tarpu Centrinė biblioteka karo ir pokario metais gavo naują didelį senųjų knygų injekciją. Knygų rūmai kūrimosi pradžioje iš karto pradėjo formuoti senų knygų didelę kolekciją, kurios dydis net 1992 m. buvo nežinomas. Jos laikytos tiek Archyve, tiek rezerviniame fonde.

LNB ir Knygų rūmų susijungimas, statybos ir reorganizacijos išjudino senųjų knygų srautų judėjimą, kuris nesibaigia iki šiol. Visos knygos, išleistos iki 1830 m. bibliotekoje turi būti saugomos viename tam labiausiai pritaikytame fonde. XV a. knygų yra 88, XVI a. - apie 1500, XVII a. - apie 4500, XVIII a. – apie 23000, o kiek yra 1801-1830 m. knygų – galima tik spėti, jog apie 20 tūkstančių. Be to, daugmaž tiek knygų gali būti iš 1830-1904 m. laikotarpio.

Šio rinkinio ištirtumas įvairiais aspektais yra pavydėtinas. Viktorija Vaitkevičiūtė Verbickienė parengė prašmatnų LNB inkunabulų (knygų, išleistų iki 1500 m.), kurių dabar yra 88, katalogą[14]. Palyginimui pasakytina, jog didžiausia inkunabulų sankaupa yra VUB – 332. Ji aprašė paleotipų

[14] *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos inkunabulai*: katalogas. [Sudarytoja Viktorija Vaitkevičiūtė]. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2014. 239 p.

(knygų, išleistų 1501-1550 m.), kurių yra virš 800, sankaupą[15]. VUB turi 1654 paleotipus. Taip pat ji sudarė cimelijų, t.y. išskirtinę istorinę, poligrafinę bei šalies kultūrai reikšmę turinčių penkiasdešimties knygų, esančių LNB, sąrašą[16]. Lyginamojoje perspektyvoje apžvelgta plantenų, t.y. spaustuvininkų Plantenų ir jų įpėdinių 1555-1867 m. leistos knygos. LNB jų rasta 159 pavadinimai 214 knygų[17]. Vėlgi, VUB jų yra 454 pavadinimai 737 knygose. Iš gausių Jadvygos Misiūnienės publikacijų apibendrinantį pobūdį turi studija apie LNB esančias XVI-XVII a. Lietuvos valstybėje išleistas knygas, kurių rasta apie 370[18]. Ji analizavo XV-XVIII a. turimų biblijų visumą, kurių yra 320 leidimų, susidedančių iš 731 knygų[19]. Į atskirą fondą išskirti ir aprašyti elzevyrai, t.y. spaustuvininkų Elzevyrų 1583-1712 m. leistos knygos, kurių rasta 180 pavadinimų 231 egzemplioriuje[20]. Elzevyrai iš viso išspausdino apie 2200 knygų ir apie 3000 mokslinių disertacijų. Palyginimui – Vilniaus universiteto bibliotekoje yra 394 elzevyrai. Agnė Zemkajutė aprašė mišiolus, kurių užfiksuota 163 laidos 244 egzemplioriuose[21]. Jolita Steponaitienė tyrė iš Prūsijos į LNB patekusias knygas[22], kurių dauguma matyt atsidūrė čia pokaryje. Kai kurios minėtų autorių publikacijos skirtos senų knygų parodoms aprašyti, tad dėl jų specifinio pobūdžio čia neminimos.

Atskirą retų knygų kategoriją sudaro disertacijos. Formaliai Lietuvoje jos klasifikuojamos kaip rankraščiai, bet tai anachronizmas – disertacijos turi ISBN ir spausdinamos keliolika egzempliorių. Nepriklausomybę respublikinė biblioteka pasitiko savo fonduose turėdama 1,2 mln. disertacijų autoreferatų. Žvelgiant į absoliučius respublikinės ir nacionalinės bibliotekos fondo sudėties skaičius verta tai atminti. Autoreferatus ilgą laiką privalomai siuntė visos SSRS mokslo institucijos. Pačios disertacijos buvo kaupiamos V. Lenino bibliotekoje Maskvoje. V. Bulavas 1993 m. pradžioje Lietuvos mokslo tarybai pasiūlė priimti nutarimą, jog visos Lietuvoje apgintos disertacijos būtų saugomos nacionalinėje bibliotekoje, Rankraščių skyriuje. Siūlymui kovo mėn. buvo pritarta ir nuo tada visi disertantai privalėjo prieš gynimą ten pristatyti vieną disertacijos

---

[15] VAITKEVIČIŪTĖ, Viktorija. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriaus paleotipų rinkinys. In: *Knygotyra*, t.56, 2011, p.135-148; Paleotypy w zbiorach Litewskiej Biblioteki Narodowej im. Martynasa Mažvydasa. In: *Bibliotheca Nostra*, 2014, nr. 4 (38): Kolekcje i zbiory specjalne w bibliotekach, p. 53–69.

[16] VAITKEVIČIŪTĖ-VERBICKIENĖ, Viktorija. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriaus cimelijos. In: *Bibliotekininkystė 2009*, 2010, p.163-170.

[17] VAITKEVIČIŪTĖ, Viktorija. Plantenų rinkiniai Lietuvos bibliotekose. In: *Knygotyra*, t.67, 2016, p.283-290.

[18] MISIŪNIENĖ, Jadvyga. XVI–XVII a. LDK teritorijoje išspausdinti leidiniai Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje. In: *Tarp knygų*, 2008, nr.5, p.11-26.

[19] MISIŪNIENĖ, Jadvyga. XV-XVIII amžių Biblijos Lietuvos nacionalinėje bibliotekoje. In: *Bibliografija 2008-2009*, 2011, p.55-73.

[20] MISIŪNIENĖ, Jadvyga. Elzevyrų leidiniai Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje. In: *Tarp knygų*, 2006, nr.4, p.14-21. Tas pat in: *Knygotyra*, t.46, 2006, p.101-117.

[21] ZEMKAJUTĖ, Agnė. Romos katalikų bažnyčios Mišių knygos Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriaus fonduose. In: *Bibliografija 2010-2011*, 2013, p.92-101.

[22] STEPONAITIENĖ, Jolita. "Knygos turi savo likimus": Karaliaučiaus institucijų knygos ženklai Lietuvos nacionalinėje bibliotekoje saugomose knygose. In: *Bibliografija 2005-2006*, 2007, p.154-166.

egzempliorių. Disertacijos pradėtos įjunginėti į joms saugoti dar 1976 m. sukurtą fondą nr. 132, kuris buvo apytuštis. 2019 m. rugpjūčio mėn. jame jau buvo 9182 disertacija. Taigi, nacionalinė biblioteka yra tapusi viena iš Lietuvos mokslo istorijos paminklų saugyklų. Tuo tarpu TSRS disertacijų autoreferatai (išskyrus Lietuvos) 2006 m. buvo išgabenti į Raseiniuose esančią depozitinių spaudinių (faktiškai niekam nereikalingų, bet neišmestinų) saugyklą, kur užėmė 340 lentynmetrių. Prisimintina ir tai, jog disertacijų autoreferatus sovietmečiu kaupė ir Knygų rūmai ir šis masyvas nurašinėjamas iki šiol.

Galiausiai, apibendrinimo vietoje knieti žvilgtelėti į LNB lyginamąjį svorį tarp didžiųjų Lietuvos (Vilniaus) bibliotekų, jei iš jos fondų visumos minusuojamas Archyvas. Jis iš esmės neprieinamas skaitytojams ir toks veiksmas visiškai pagrįstas. Lentelėje pateikiama lyginamoji statistika, bet visada atmintina, jog visų bibliotekų atveju tai tik apytiksliai skaičiai.

Lentelė nr. 3. Spaudinių kiekių kaita didžiosiose Vilniaus bibliotekose 1999-2019 m.

Metų pradžia	LNB visuma	Nacionalinis archyvas	LNB be archyvo	VUB	MAB
1999	*8955874*	*4254401*	4701473	5228018	3681566
2003	6929044	2436998	4492046	5255082	3745053
2007	6912266	2542278	4369988	5408771	3787805
2011	6679975	2581735	4098240	5382344	3777145
2015	6569146	2550394	4018752	5345393	3732324
2019	6420535	2471380	3949155	5032600	3716790

Atėmus Archyvo duomenis, išryškėja realesnis LNB svoris, nei kad operuojant absoliučiais skaičiais. Tokiu atveju tampa akivaizdi neginčytina VUB lyderystė Lietuvos bibliotekų tarpe. Nacionalinė biblioteka ją „užtemdė" tik prisijungusi Knygų rūmus, kurių fondo daugumą sudarė Archyvas. Tokia detalė, jog nebuvo žinoma, kiek spaudinių yra Knygų rūmų rezerviniame fonde, visuminio vaizdo nekeitė. Kita vertus, Knygų rūmuose priimta spaudinių skaičiavimo tvarka neatitiko kitų bibliotekų praktikos ir dėl to, jog laikraščio numeris buvo laikomas apskaitos vienetu, tad spaudinių perviršis buvo apie 2 milijonai. LNB vadovybės žmonės vargu ar galėjo apie tai nežinoti ir šio „neapsižiūrėjimo" pasėkoje nacionalinė biblioteka 1993-1999 m. buvo neginčijama lydere, kol pagaliau 2000 m. priėmė normalaus skaičiavimo standartus. Atmintina ir tai, jog Archyvo statistika netiksli ir neįtraukia apie 1,4 mln. antrųjų spaudinių egzempliorių, esančių KAVB.

Šalia paminėtų dalykų statistika liudija spaudinių mažėjimo didžiosiose bibliotekose (taip pat ir Archyve) tendenciją. Labiausiai traukiasi LNB fondai ir šis procesas artina jos lyginamąjį svorį prie Vrublevskių bibliotekos. Kaip matėme, šis mažėjimas buvo iššauktas artėjančia būtinybe išsikraustyti iš šv. Jurgio bažnyčios, kuri susipynė su neįgalumu sukurti naujas saugyklas.

Rezultatas buvo tas, jog dviejų mega bibliotekų fondai mažėdami pynėsi tarpusavyje, o šio proceso metu daugybė spaudinių buvo pragmatiškai pagrįstai prarasta.

2.8. Privalomasis egzempliorius

Privalomasis egzempliorius egzistuoja tam, kad didžiosios bibliotekos, kaupiančios valstybės ar tautos spausdintą paveldą, spaudinius gautų be finansinės apkrovos ir kiek įmanoma greičiai įvestų į bibliotekinę apyvartą. Valstybė prisiima įsipareigojimą priversti leidėjus labai nedidelę dalį tiražo skirti šiam tikslui. Lietuvoje nuo 1919 m. pabaigos įvesta tvarka, jog privalomuosius egzempliorius paskirsto apskričių viršininkai. Kiekvienas savo prižiūrimoje teritorijoje gaudavo po 8 egzempliorius iš spaustuvės ar leidyklos. Centralinis valstybės knygynas ir jo įpėdiniai 1920-1924 m. gaudavo keturis nemokamus privalomuosius egzempliorius, 1924-1926 m. – tris, 1926 m. - vieną, 1927-1935 m. – du, 1936-1940 m. - vieną, 1940-1949 m. – du, 1949-1967 m. – vieną, 1967-1989 m. – du. Lietuvos universitetas nuo 1922 m. prie visų valdžių gaudavo vieną egzempliorių. Pažymėtina, jog tuomet, kai Klaipėdos kraštas buvo Lietuvos sudėtyje (1923-1939 m.), jo autonominė valdžia nedarė nieko, kad pagrindinės Lietuvos bibliotekos gautų šiame krašte išeinančių spaudinių privalomus egzempliorius, o Lietuvos įstatymai šiuo klausimu ten negaliojo.

Iki 1945 m. Lietuvoje nebuvo amžino spaudinių saugojimo reikalavimo, kuris yra nacionalinės bibliotekos požymis. Privalomieji egzemplioriai CVK ir jo įpėdinėse būdavo išduodami į namus, suskaitomi ar prarandami. Universitete padėtis buvo geresnė dėl skaitytojų auditorijos specifiškumo bei dėl draudimo knygas skolintis į namus. Nebent su direktoriaus asmeniniu leidimu.

1945 m. kovo 29 d. Lietuvos TSR Liaudies komisarų taryba, steigdama Knygų rūmus, nepaliko abejonių kas turi būti pagrindinė respublikos biblioteka – visos spaustuvės privalėjo siųsti po 10 egzempliorių knygų, žurnalų bei pagrindinių laikraščių ir po 2 egzempliorius – rajoninių laikraščių, smulkių bei mažatiražinių (iki 300 egz.) spaudinių. Knygų rūmai savo ruožtu turėjo juos išdalinti, sau pasilikdami 3 egz. iš pirmos grupės ir vieną iš antros grupės. Buvo neįvardinta, bet susiklostė tradicija, jog į privalomo egzemplioriaus kategoriją nepapuolė partiniai, komjaunimo, saugumo, milicijos, kariuomenės valdiški tarnybiniai leidiniai bei dokumentai, ypač mažo tiražo kitokių žinybų tarnybiniai dokumentai, neslapta karinė techninė dokumentacija. Iš pradžių susiklostė keista situacija, nes formaliai įsteigti ir adresą turintys Knygų rūmai pradėjo veikti daugiau nei už metų – 1946 m. balandžio mėn. Privalomus egzempliorius iki tol kaupė Švietimo komisariato Bibliotekų skyrius, bet dalis spaustuvių dėl pokariui būdingo informacinio

chaoso nežinojo kur siųsti. Knygų rūmams pradėjus veikti iš karto reikėjo steigti specialią tarnybą, užsiimančią neatsiųstų spaudinių išreikalavimu. Ji be pertraukos veikia iki šiol ir buvo bei yra apkrauta darbu. Vilniaus ir Kauno spaustuvių vadovams sovietmečiu nebuvo nuostolio mikroskopinę dalį spaudinių paskirti bibliotekoms, bet dažnai į tą reikalavimą žiūrėta atsainiai. Sparčiai besisteigiančios spaustuvės provincijoje neretai kurį laiką nežinojo apie tokį reikalavimą. Prie paminėtų trukdžių dar reikia priskirti stalinmečiu prastai veikusį paštą, o tai lėmė rajoninės spaudos vėlavimą. Labiausiai paplitusi ir efektyviausia privalomo egzemplioriaus „išmušinėtojų“ strategija buvo spaustuvių aplankymo komandiruotės, mažiau efektinga – primenantys bei grasinantys laiškai ir telefoniniai skambučiai. Anksčiau ar vėliau privalomas egzempliorius pasiekdavo Knygų rūmus, bet būdavo fiksuojamas einamojoje bibliografijoje su pavėlavimu.

Centrinės bibliotekos statusą Knygų rūmų atžvilgiu gelbėjo jai dar nuo 1940 m. priklausanti teisė gauti sąjunginį privalomąjį egzempliorių, kurios neturėjo Knygų rūmai. Į vietos stokojančią biblioteką plūstelėjo iš esmės niekam nereikalinga spaudinių lavina. Pvz. 1948 m. ten jos būta 42 SSRS kalbomis. Kitais metais spaudinių „egzotiškomis“ Lietuvoje kalbomis pavyko atsisakyti, bet dominuojantis sovietizacijos srautas tik augo. Sąjunginiai Knygų rūmai aprūpino Centrinę biblioteką ir karo metų SSRS privalomu egzemplioriumi. Sąjunginį privalomąjį egzempliorių nustota siųsti 1959 m. Dabar apie ši reiškinį primena tik masiški išbraukymai tuometinėse inventorinėse knygose, nes dauguma niekad neskaitytų spaudinių nurašyta. Šis srautas sudarė prielaidas Respublikinės bibliotekos bibliografams įsijungti į sovietinės lituanikos registraciją.

1949 m. SSRS Ministrų taryba dėl Lietuvoje nesuprastų priežasčių nurodė (o Lietuvos SSR Ministrų taryba patvirtino) spaustuvėms į respublikų Knygų rūmus nemokamai siųsti po vieną privalomą egzempliorių ir nuėmė pareigą perskirstyti keliolika egzempliorių. Tai būta nemalonios pareigos, nes siuntinėjimams į bibliotekas LTSR Knygų rūmai chroniškai neturėjo pinigų ir spaudė jas pačias atsiimti. A. Ulpis raštuose valdžiai argumentavo, jog Knygų rūmai kaupia vienintelę Lietuvoje biblioteką, skirtą respublikinės spaudos „amžinajam saugojimui“. Vienas privalomasis egzempliorius ten turėtų atsidurti neapčiupinėtas bibliografų, o antras būtų skirtas įvairiam jų darbui. Į šiuos prašymus buvo įsiklausyta tik 1967 m., kuomet Lietuvos SSR Ministrų taryba Knygų rūmams ir Respublikinei bibliotekai skyrė du privalomus egzempliorius. Padėtis nesikeitė iki 1987 m. gruodžio, kuomet Knygų rūmai gavo teisę gauti tris knygų, du žurnalų ir laikraščių bei vieną smulkių spaudinių egzempliorių. Respublikinei bibliotekai oficialiai suteikus nacionalinės bibliotekos statusą, 1989 m. lapkrityje ta pati tvarka priskirta ir jai.

Balansas kito valdžios sluoksniuose plintant idėjai apie Knygų rūmų veiklos neefektyvumą. Jo išraiška buvo 1990 m. birželio 5 d. nutarimas apkeisti vietomis Knygų rūmų ir LNB svarbą - LNB gavo teisę gauti tris nemokamus privalomus egzempliorius, o Knygų rūmams duoti tik du.

1992 m. gegužės 21 d., jau likvidavus Knygų rūmus, Vyriausybėje nuspręsta išlaikyti iki tol buvusią padėtį. Naujame nutarime numatyta, kad buvę Knygų rūmai, o tuomet jau BKC, gauna du egzempliorius, o senoji LNB – tris. 1993 m. liepos 23 d. Vyriausybės nutarime tarp LNB ir BKC atsirado 2 + 2 egz. santykis. Šie dariniai kaip atskiri figūravo ir 1996 m. lapkričio 22 d. Vyriausybės nutarime, kuriame nuspręsta, jog LNB kaip privalomą egzempliorių gauna visus spaudinius, kurių tiražas virš 100 egz., bet BKC – visus, kurių tiražas virš 25 egz. Tuo buvo labiau pabrėžta šios institucijos, kaip pagrindinio nacionalinės bibliografijos kūrimo centro, svarba. Visiškai nauja minėtame nutarime buvo ir tai, kad pareiga pristatyti privalomus egzempliorius nuimta nuo spaustuvių, o perkelta leidykloms. Be to, reaguota į globalius pokyčius – šalia spausdintų einamosios bibliografijos dokumentų, kaip pristatytina bibliotekoms įvardijama garso, vaizdo ir elektroninė produkcija.

Galiausiai, paskutinė valdžios ištarmė šioje srityje nuskambėjo 2006 m. gruodžio 11 d. – LNB gavo teisę tik į du nemokamus egzempliorius. Ši teisė toliau galiojo 25 egz. tiražo ribai. Kitos didžiosios bibliotekos galėjo gauti tik leidinius, kurių tiražas buvo virš 100 egz. Be to, iš septynių didžiųjų bibliotekų nemokamo egzemplioriaus teisę išlaikė tik trys. Šis sprendimas labai komplikavo LNB komplektavimą. Archyve kaupiami du egzemplioriai, tad abu nemokami ten ir nugula. Skaitytojų aprūpinimas nauja literatūra nuo tada galimas tik perkant, o tai maksimaliai sumažino spaudinių egzemplioriškumą bibliotekoje.

2.9. Dviejų Kauno rankraštynų likimai

Kultūros žmonių ar įvairių draugijų rankraščių kaupimas dažnai yra didžiųjų bibliotekų priedermė, o rezultatai – pasididžiavimo šaltinis. Dėl istorinių pervartų Lietuvoje susiklostė situacija, jog šioje sferoje absoliučiai dominuoja Vilniaus universiteto biblioteka. 2019 m. pradžioje ten būta 332513 sutvarkytų bylų. Po to seka Mokslų Akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius, turintis 280414 bylų. Galiausiai LNB Rankraščių skyrius turi 88065 sutvarkytas bylas. Visi šie rankraštynai turi gausybę nesutvarkytų bylų, tad aiškesnį kiekio vaizdą duoda apimties skaičiavimas metrais. Vilniaus universiteto bibliotekoje rankraščiai užima 4515 metrų, o LNB – 247 metrus. Kauno technologijos universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus senoji dalis egzistuoja, bet likę tik menki fragmentai.

Rankraščiai į VDU biblioteką papuldavo nuo pat jos įsikūrimo, bet neskubėta užsiimti sistemišku jų kaupimu. Toks sprendimas priimtas 1930 m. pavasarį, kuomet universitetui saugoti buvo perduota dalis iš Rusijos grąžinamo senojo istorinio paveldo. Spalyje bibliotekai buvo perduotas Vaižganto 1923 m. įkurtas Humanitarinių mokslų fakulteto Kultūros (Vaižgantas jį vadino *Rašliavos*) muziejus. Jame buvo kaupiama medžiaga apie senąją lietuvių literatūrą.

Sukauptų archyvų pagrindu įkurta literatūrinė Rankraščių skyriaus dalis. Iš jų išskirtinas Juozo Tumo-Vaižganto archyvas, kuriame sukaupti jo asmeniniai ir surinkti dokumentai bei daug Vaižgantui rašytų laiškų. Kitas stambus kompleksas buvo Aleksandro Dambrausko-Jakšto archyvas, kuriame dominavo jam rašyti laiškai. Biblioteka tuščiai per spaudą ragino Vaižganto ir Jakšto adresatus perduoti jų pačių laiškus į rankraštyną. Jame taip pat buvo Kazimiero Būgos, Povilo Višinskio, Martyno Jankaus, Zigmo Gaidamavičiaus-Gėlės, Juozo Bagdono archyvai ir daug pavienių rankraščių.

Vos tik įsteigtas VDU rankraštynas parėmė dalį Tiškevičių Raudondvario bibliotekos, kuri kaip tik tuo metu buvo padovanota, rankraštinių knygų. Apskritai iš bajorijos dvarų gaunami archyvai sudarė ženklią rankraštyno dalį. Tai buvo Kosakovskių, Karpių, Daugirdų, Römerių, Naryškinų, Godlevskių, Oginskių archyvai. Prieš šios kategorijos priskirtini Stanislavos Paškevičienės kūrybos rankraščiai ir Vitoldo Civinsko dienoraščiai. Lietuviškasis rankraštyno segmentas visgi buvo svarbiausias ir jis augo įtraukdamas Stanislovo Didžiulio, Mato Grigonio, Motiejaus Gustaičio, Liudo Giros, Algirdo Puidos, Julijono Lindės-Dobilo, Juozo Miliausko-Miglovaros, Juozo Otono Širvydo bei kitų kultūrininkų asmeninius archyvus. Rankraštyne atsidūrė jungtinis „Varpo" ir „Ūkininko" archyvas, sukauptus rankraščius jam perdavė Valstybės Centralinis knygynas. 1939 m. rugsėjyje buvo sukaupta 2869 tomų rankraščių ir apie 15 tūkst. laiškų. Be to, kaupti žemėlapiai (2579), fotografijos (2702) ir seni raižiniai (128). Mykolas Römeris kaip depozitą ten laikė savo dienoraščius, kuriuos papildydavo.

Rankraščių skyrius turėjo ir istorinę dalį. Jos pagrindą sudarė iš SSRS grąžintos Žemaičių teismo knygos iš XVI-XVIII a. Tai buvo 350 tomų įvairių nutarimų bei sutarčių. 1934 m. Kauno burmistras perdavė Kauno miesto savivaldybės archyvą, kurį sudarė 15 Kauno magistrato ir 18 Kauno žemės teismo knygų iš XVI-XVIII a.

Per pirmąją sovietinę okupaciją į VDU Rankraščių skyrių plūstelėjo pavienių dokumentų ir institucijų archyvų srautas. Išskirtinos nacionalizuotos Kretingos bernardinų vienuolyno bibliotekos rankraštinės knygos. Į jį buvo įjungta didelė VDU archyvo ir atskirų fakultetų archyvų dalis. Didesnioji karo ir pokario metų pasipildymų dalis liko nesutvarkyta. 1941-1947 m. buvo gauta 118 asmeninių archyvų bei 95 dvarų, panaikintų institucijų ir draugijų archyvai.

VDU sukauptas spausdintas ir rankraštinis tautos paveldas buvo glaudžiai susijęs su Humanitarinių mokslų fakultetu. Tenykščiai mokslininkai ir studentai daug informacijos sėmėsi ir Rankraščių skyriaus rinkinių. Dalis tenykščių šaltinių buvo publikuota. Kauno universitetas 1948 m. galutinai prarado humanitarinį segmentą ir tuo pačiu rankraštyno buvimas jame neteko pagrįstumo. 1950-1951 m. sutvarkytas rankraščių fondas buvo perduotas Vilniaus universitetui, o nesutvarkyti ir deponuoti archyvai iškeliavo į Mokslų akademijos biblioteką. Iš rankraščių

visumos sau rūpimą medžiagą išsirankiojo steigiama Kauno medicinos instituto biblioteka ir Partijos istorijos institutas.

Šį praradimą Kaunui dalinai kompensavo 1946 m. pabaigoje pradėjęs veikti Centralinės bibliotekos Senų knygų ir rankraščių sektorius, tuo metu jau turintis milžinišką dokumentų sankaupą. Dabartinis LNB rankraščių fondas prasidėjo nuo prievartos rezultatų kaupimo. 1940 m. su didžiule marijonų kongregacijos biblioteka buvo perimta dalis archyvo. Paradoksaliausia, jog šis ankstyviausias įsigijimas iki šiol nesutvarkytas, net nesukurtas fondas. Stalinmečiu jis buvo pradėtas tvarkyti, bet vėliau sustota. Yra išskirta tik nedideli fondai, skirti keletui marijonų[23]. 1941 m. pradžioje kartu su Kauno kunigų seminarijos biblioteka perimta dalis archyvo, kuris vėliau buvo išskaidytas į nedidelius fondus, iš kurių vertingiausi yra Žemaičių vyskupijos seminarijos ir Jurgio Pabrėžos fondai[24]. Per visą pirmąjį sovietmetį į biblioteką plaukė naikinamų laikraščių ir žurnalų redakcijų[25] bei draugijų fondai. Dalis nesutvarkytų draugijų fondų buvo 1960-1962 m. perduota Kauno valstybiniam archyvui. Tuomet buvo nuspręsta, jog bibliotekų rankraštynai turėtų saugoti tik asmenų archyvus, bet šio sprendimo griežtai nesilaikyta. Likusių bibliotekoje draugijų medžiaga 1988 m. buvo apjungta į vieną fondą (nr. 106). Paminėtinas ir tuo metu perimtas ir bibliotekoje likęs Valstybės radiofono ir Kauno radijo fondas (nr. 157). Išvykdami iš okupuotos Lietuvos savo dokumentus bibliotekai paliko kolekcionierius Aleksandras Račkus (nr. 63) ir bibliofilas Vilius Gaigalaitis (nr. 50).

Dvarų nusavinimo rėmuose iš Vyžuonėlių dvaro buvo atgabentas Kauno ir Vilniaus gubernatoriaus Piotro Veriovkino archyvas (nr. 19), kuriame gausu medžiagos apie XX a. pradžios Lietuvos valdymo praktiką bei dailininkę Marianą Veriovkiną ir jos aplinką. Kita dvarų archyvų sankaupa atvežta 1942 m. Iš jų vertingiausias yra Kosakovskių giminės archyvas[26]. Galiausiai 1949 m. būta dar vieno atvežimo[27]. Tuomet atgabentas didelis Nagurskių archyvas iki šiol nesutvarkytas. Prie bajorijos paveldo kategorijos priskirtas ir tuomet bibliotekai dovanotas Juozo Daugirdo archyvas (nr. 94).

1945-1950 m. laikotarpyje rankraštynas ypač pasipildė. Pradėtas rinkti kai kurių rašytojų palikimas[28], bet dauguma sukauptų archyvų yra daliniai, nes tą patį kaupė ir Lietuvių literatūros

---

[23] Jonui Totoraičiui (nr. 134), Pranciškui Būčiui (nr. 160) ir Vladui Mažonui (nr. 173).

[24] Žemaičių vyskupijos seminarija (nr. 90), Žemaičių vyskupijos kapitula (nr. 155), Kazimieras Jaunius (nr. 23), Ambraziejus Kašarauskas (nr. 24), Motiejus Valančius (nr. 42), Jurgis Pabrėža (nr. 124), Jonas Krizostomas Gintila (nr. 150), pamokslų kolekcija (nr. 89), Peterburgo dvasinė akademija (nr. 161).

[25] Jos labai fragmentiškos ir fonde turi nr. 69-85.

[26] Komarų (nr. 96), Platerių (nr. 97 ir 112), Kosakovskių (nr. 99), Voinarovskių fondas nebuvo suformuotas, bet dokumentai yra fonde nr. 130.

[27] Gruževskių (nr. 91), Nagurskių (nr. 92), Ivanavičių (nr. 98).

[28] Vincas Krėvė-Mickevičius (nr. 9), Liudas Gira (nr. 7), Žemaitė (nr. 2), Salomėja Nėris (nr. 4), Lazdynų Pelėda (nr. 18), Kazys Boruta (nr. 10).

institutas. Perimti represuotų politikų ir visuomenininkų archyvai, kuriuos vėliau grįžusieji iš tremčių papildė[29]. Kaupti pasitraukusių iš Lietuvos[30] bei mirusių[31] mokslininkų ir visuomenininkų archyvai. Savo asmeninius archyvus pradėjo perdavinėti bibliotekininkai ir bibliofilai[32]. Turtingumu išsiskiria tuomet perduoti Unės Babickaitės (nr. 12) ir Mstislavo Dobužinskio, bet faktiškai Dobužinskių giminės (nr. 30), archyvai. Keletas fondų suformuota iš medžiagos, kuri 1946-1947 m. buvo pargabenta iš Rytprūsių ir Klaipėdos[33]. 1946 m. Centrinė biblioteka su Mokslų akademijos biblioteka pasidalijo Lietuvos evangelikų reformatų sinodo archyvą (nr. 93). Bibliotekoje kaupiantis seniesiems dokumentams, 1946 m. pradėtas kaupti pergamentų kolekcijos fondas (nr.101), kurio dokumentai yra išskirtinės vertės. Tuo metu periminėta daug pavienių dokumentų arba jų grupelių, tad 1948 m. sukurtas iki šiol pildomas pavienių dokumentų fondas (nr. 130). Kuriant naujus fondus arba papildant senuosius, iš jo pasirenkama dokumentų.

Vis tai buvo Juozo Rimanto pastangų vaisius. Per dešimtmetį buvo sukurtas rankraštyno branduolys, kokiu jis liko iki šiol. Kaip buvo būdinga tam metui, jį kuriant maišėsi valstybinės prievartos ir laisvanoriško perdavimo elementai. Po Rimanto atleidimo bibliotekų vadovų dėmesys rankraštynui prapuolė. Jį tvarkė vienas ar du žmonės, kol galiausiai 1961 m. jis uždarytas. Po dešimtmečio vėl pradėjo veikti, bet jau Vilniuje. Atsinaujino asmeninių archyvų srautas, bet jis kokybiškai buvo kitoks, nei stalinmečiu. Vilniuje iki Nepriklausomybės buvo sukurta 60 naujų fondų, iš jų absoliuti dauguma buvo asmenų archyvai. Skyriaus darbuotojų skaičius augo (1988 m. buvo 7), bet jie nebuvo ir nėra pajėgūs deramu laiku sutvarkyti gaunamų įplaukų. Juolab, kad teko ir tenka tvarkyti iš Kauno atsivežtą palikimą. Darbą lėtina tai, jog formuojamos plonos bylos. Labai sunku išskirti kažką iš rašytojų, humanitarų mokslininkų, menininkų, kraštotyrininkų ar senųjų visuomenininkų, kurie sovietmečiu padovanojo savo archyvus (dažnai nedidelius) bibliotekai. Dauguma jų neblizgėjo savo sričių olimpuose ir buvo žinomi tik ribotose terpėse[34]. Inteligentija buvo labiau pratusi prie Vilniaus universiteto ar Mokslų akademijos bibliotekų ir noriau savo palikimus nešdavo ten. Rinktasi taip pat Literatūros ir meno archyvas bei Lietuvių kalbos ir literatūros instituto rankraštynas. Be to, nesiruošiantys greitai mirti dar norėjo išvysti savo archyvus sutvarkytus, o LNB rankraštyne to tikėtis buvo bergždžia.

---

[29] Juozas ir Marija Urbšiai (nr. 14-15), Kazys Bizauskas (nr. 61), Juozas Keliuotis (nr. 31), Zigmas Toliušis (nr. 66).
[30] Antanas Salys (nr. 111), Kipras Bielinis (f. 5), Jonas Puzinas (nr. 52), Albertas Prioult (nr. 55), Vaclovas Biržiška (nr. 32), Jonas Yčas (nr. 48), Jonas Grinius (nr. 58), Zenonas Ivinskis (nr. 29).
[31] Jonas Šliūpas (nr. 1), Felicija Bortkevičienė (nr. 68), Kazimieras Būga (nr. 22), Eduardas Volteris (nr. 17).
[32] Karolis Račkauskas (nr. 60), Vladas Pryšmantas (nr. 57), Juozas Stoukus (nr. 65), Vytautas Steponaitis (nr. 25), Marijona Čilvinaitė (nr. 64), Jonas Kirlys (nr. 46), Juozas Rimantas (nr. 47). Prie šios kategorijos priskirtini 1970-1972 m. perduoti Juozo Avižonio (nr. 114) ir Tado Balandos dokumentai (nr. 115).
[33] Mažosios Lietuvos istoriniai aktai (nr. 103), Klaipėdos krašto istoriniai aktai (nr. 104), Hugo Scheu archyvo dalis (nr. 51).
[34] Atsiprašydamas kitų, surizikuočiau pagal asmeninių archyvų dydį ir spėtiną žinomumą išskirti Vincą Kisarauską (nr. 137), Justiną Vienožinskį (nr. 120), Juozą Petrulį (nr. 127) ar Antaną Pošką (nr. 182).

Nepriklausomybė atnešė platesnius horizontus, nes pirmiausia Lituanistikos skyriaus vedėjos Silvijos Vėlavičienės pastangų dėka pradėjo plaukti išeivijos archyvai. Iš pradžių jie formuoti kaip atskiri vienetai[35], bet 2013 m. rinkiniai iš JAV, Didžiosios Britanijos ir Prancūzijos integruoti į dar 1961 m. sukurtą Lietuvių emigrantų rankraščių fondą (nr. 28). Panaikinus Knygų rūmus, tenykštės oficialiai neregistruoto archyvo sankaupos buvo perkeltos į LNB Rankraščių skyrių. Iš jo išskirtini dideli Vilniaus (arki)vyskupijos struktūrų rinkiniai[36], judaikos sankaupa[37] ar Knygų rūmų vadovų[38] fondai. Beje, rankraštynas pasipildė ir LNB bibliotekininkų asmeniniais fondais[39]. Toliau priimami kultūros veikėjų archyvai ir papildomi jau esantys. Išskirtina keletas stambesnių ir svarbesnių[40], bet dauguma jų maži. Taip pat iškirtini didžiuliai žinomiausių moderniosios Lietuvos keliautojų Antano Poškos (nr. 182) ir Mato Šalčiaus (nr. 189) fondai. Kiek senstelėjęs fondų sąrašas su sutvarkytų fondų sudėtimi prieinamas LNB kolekcijų puslapyje[41].

LNB rankraštyno fondų viešinimo lygis yra labai aukštas, ypač atsižvelgiant į tai, koks darbo krūvis tenka skyriaus darbuotojoms. Pradžią šiam procesui davė jo vedėjos Jonės Žebrytės apžvalga apie fondo istoriją[42] bei dalies rankraštyno - asmenų fondų – sąvadas[43]. Ją vedėjos pareigose pakeitusi Jolita Steponaitienė rašė fondo raidos apžvalgas[44] bei aprašė dokumentų grupių sankaupas – egodokumentiką[45], iš Knygų rūmų gautus rinkinius[46] ir senųjų bibliotekų katalogus[47]. Rasa Narbutaitė tyrė Mažosios Lietuvos paveldą[48]. Rima Dirsytė aprašė lenkų

---

[35] Antanas Saulaitis [= išeivijos skautų] (nr. 179), Antanas Maceina (nr. 181), Kazys Škirpa (nr. 187), „Tėviškės aidų“ redakcija iš Australijos (nr. 200), „Minties“ spaustuvė iš Australijos (nr. 188)

[36] Vilniaus kapitulos (nr. 190) ir Vilniaus seminarijos bibliotekos (nr. 203) fondai.

[37] Darbinis ir netikslus fondo pavadinimas – Žydų mokytojų institutas (nr. 193).

[38] Antano Ulpio (nr. 183) ir Algimanto Lukošiūno (nr. 184).

[39] Vytautas Jurgutis (nr. 185) ir Stasys Tomonis (nr. 225).

[40] Vytautas Sirijos Gira (nr. 167), Matas Šalčius (nr. 189), Antanas Žmuidzinavičius (nr. 205), Alfonsas Bieliauskas (nr. 209) bei Laimonas Noreika (nr. 211).

[41] Rankraščių kolekcijos. [Žiūrėta 2019 m. vasario 4 d.]. Internetinė prieiga: http://senas.lnb.lt/lnb/selectPage.do?docLocator=157

[42] ŽEBRYTĖ, Jonė. Iš rankraštyno praeities ir dabarties. In: *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (1979–1989):* teminis straipsnių rinkinys. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1991, p. 31-39.

[43] *Asmenų archyvai*: (rankraštyno fondų apžvalgos). [Sudarė Jonė Žebrytė]. Vilnius : Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1989. 185 p.

[44] STEPONAITIENĖ, Jolita. Rankraščių fondas Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje. In: *Lietuvos bibliotekų fondų istorija XX amžiuje*: teminis mokslo darbų rinkinys. Vilnius: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, 1994, p. 84-87; Atsigręžus į nueitą kelią. In: *Tarp knygų*, 1997, nr.3, p.7-9; Naujovių dešimtmetis Rankraščių skyriuje. In: *Bibliotekininkystė'98*, 1999, p.21-24

[45] STEPONAITIENĖ, Jolita. Rankraštinių egodokumentų telkiniai Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje. In: *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI-XX amžiuje*: straipsnių rinkinys. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, p.221-244.

[46] STEPONAITIENĖ, Jolita. Archyvinių dokumentų kolekcijos iš Bibliografijos ir knygotyros centro rezervinio fondo (Šv. Jurgio bažnyčioje). In: *Bibliografija'97*, 1999, p.25-27.

[47] STEPONAITIENĖ, Jolita. Senieji rankraštiniai bibliotekų katalogai Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje. In: *Bibliotheca Lituana*, t.2: Atminties institucijų rinkiniai, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, p.155-169.

[48] NARBUTAITĖ, Rasa. Aušrininko Jurgio Mikšo laiškai [1882-1895 m.]. In: *Knygotyra*, t. 22, 1995, p. 114-144; Hugo Šojus - archyvinės medžiagos rinkėjas. In“ *Knygotyra*, t. 24, 1997, p. 144-147; Mažosios Lietuvos istorinių aktų fondas

tyrinėtojus galinčius sudominti fondus[49] ir bažnytinių institucijų fondus[50]. Išeivijos rinkinius aprašė Silvija Vėlavičienė ir J. Steponaitienė[51].

Bent 30 rankraštyno fondų yra spaudoje aprašyti, tad atsiprašydamas šių straipsnių autorių už ignoravimą nevarginsiu skaitytojo juos vardindamas. Paminėsiu tik keletą. Daugiausia dėmesio yra susilaukęs brangiausias rankraštyno fondas – 151 pergamento kolekcija. Joje yra Lietuvos didžiųjų kunigaikščių, didikų, vyskupų raštai, Vilniaus magistrato raštai, išrašai iš įvairių Lietuvos institucijų aktų knygų, popiežių bulės ir brevės bei grupė raštų iš Prancūzijos ir Italijos. Kolekciją aprašė R. Dirsytė[52]. Ji 1998 m. buvo eksponuota Vašingtone, Čikagoje, Otavoje ir Peterburge, o 2000 m. – Antverpene, Vienoje, Prahoje ir Taline, išleistas parodos katalogas[53] ir sukurtas tinklapis[54]. Evangelikų reformatų sinodo archyvą ir Juozo Daugirdo kolekciją aprašė J. Žebrytė[55], Vilniaus kapitulos dokumentų fondą – Teresa Mackevič[56], o Kosakovskių fondą – R. Dirsytė[57].

Veriovkinų fondo medžiagą Laima Laučkaitė plačiai panaudojo savo knygoje apie Marianą Veriovkiną[58]. Linas Broga parengė Unės Babickaitės autobiografikos rinkinį[59]. Manfredas Kleinas išvertė ir Vokietijoje išleido pavienių rankraščių fonde (nr.130) saugomus Agotos Bartnykaitės-Savickienės atsiminimus, bylojančius apie XX a. Suvalkijos kaimo kasdienybę[60]. Lietuviško

---

Lietuvos Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje. In: *Lietuvos istorijos metraštis 1998*, 1999, p. 383-387; Prūsijos oficialiųjų raštų rinkinys Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje. In: *Knygotyra*, t. 42, 2004, p. 248-261.

[49] DIRSYTĖ, Rima. Polonica w zbiorach rękopisów Litewskiej Biblioteki Narodowej w Wilnie. In: *Krakowski Rocznik Archiwalny*, 1997, t.3, p.174-179.

[50] DIRSYTĖ, Rima. Bažnytinių žinybų fondai Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje. In: *Bibliografija 2001*, 2002, p.71-81; Archiwa wspólnot religijnych w Dziale Starodruków i Rękopisów Litewskiej Biblioteki Narodowej. In: *Polsko-litewskie kontakty naukowe w świetle zbiorów archiwalnych i bibliotecznych*, Warszawa: Archiwum Polskiej Akademii Nauk, 2004, p.84-104.

[51] VĖLAVIČIENĖ, Silvija. Lietuvių išeivijos archyvai: ir paieškos, ir išsaugojmo rūpestis. In: *Bibliografija 2008-2009*, 2010, p.114-118. STEPONAITIENĖ, Jolita. Išeivijos archyvinių dokumentų kolekcija Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyriuje. In: *Bibliografija'99*, 2000, p.76-80.

[52] DIRSYTĖ, Rima. Kolekcja pergaminów ze zbiorów Litewskiej Biblioteki Narodowej im. Martynasa Mažvydasa. In: *Bibliotheca Nostra*: biuletyn informacyjny, 2015, nr.3, p.10-44

[53] *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių privilegijos*: parodos katalogas = Privileges of the Grand Dukes of Lithuania: exhibition catalogue = Privilegen Litauischer Grossfürsten: Ausstellungskatalog = Les privilèges des Grands Ducs de Lituanie: catalogue de l'exposition = Los privilegios de los Grandes Duques de Lituania: catalogo de la exposición. Sudarytoja Jolita Steponaitienė. Vilnius: Lietuvos Respublikos Martyno Mažvydo Biblioteka, 1998. 52 p.

[54] Rankraščių skyriaus pergamentų kolekcija. [Žiūrėta 2019 m. balandžio 4 d.]. Internetinė prieiga: http://pergamentai.mch.mii.lt/

[55] ŽEBRYTĖ, Jonė. Lietuvos evangelikų reformatų sinodo archyvas. In: *Lietuvos istorijos metraštis. 1984 metai*, 1985, p.123-131; Juozo Daugirdo istorinių aktų kolekcija Lietuvos TSR valstybinės M. Mažvydo bibliotekos rankraštyne. In: *Lietuvos istorijos metraštis. 1987 metai*, 1988, p.155-164.

[56] MACKEVIČ, Teresa. Vilniaus kapitulos dokumentų fondas Lietuvs nacionalinėje bibliotekoje. In: *Tarp knygų*, 2015, nr.12, p.13-16.

[57] DIRSYTĖ, Rima. Kosakovskių šeimos archyvas Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje. In: *Lietuvos istorijos metraštis. 1997 metai*, 1998, p.429-439.

[58] LAUČKAITĖ, Laima. *Ekspresionizmo raitelė Mariana Veriovkina*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, [2007]. 263 p.; Nežinomas Marianos Verovkinos epistoliarinis palikimas. In: *Tarp knygų*, 2000, nr.2, p.28-33.

[59] BABICKAITĖ-GRAIČIŪNIENĖ, Unė. *Atsiminimai. Dienoraštis. Laiškai*. [Sudarė Linas Broga]. Vilnius : Scena, 2001. 359 p.

[60] BARTNYKAITĖ-SAVICKIENĖ, Agota. *"Ein Dorf zwischen grossen Wäldern"*: Erinnerungen aus dem alten Litauen. Übersetzt, bearbeitet und mit einem Nachwort versehen von Manfred Klein. Wien: Böhlau, 1997. 309 p.

leidimo neturime. Apskritai bibliotekoje tik dabar formuojasi praktika savo jėgomis rengti ir leisti medžiagą iš vietinio rankraštyno. Nepriklausomybės šimtmečio proga būta parodų apie Juozą Urbšį, Petrą Klimą ir Mstislavą Dobužinskį. Jų medžiaga publikuota[61]. Kataloginį pėdsaką iki tol buvo palikusi tik viena minėta paroda. Į parodų rengimą įdedama daug energijos, bet jų rezultatai efemeriški, jeigu nėra užfiksuojami kataloguose. Tiesa, Retų knygų ir rankraščių skyriaus darbuotojos aprašinėja parodų turinius ir net jų pagrindu rengia analitinius straipsnius, bet tai neatstoja katalogų. Dalinė išeitis rasta 2015 m. - bibliotekos puslapyje sukurta vieta parodų medžiagai talpinti[62] ir ten yra keletas skyriaus rengtų parodų.

2.10. Garso dokumentų archyvas

Respublikinės bibliotekos Muzikos skyriuje nuo 1961 m. kaupiamas Garso dokumentų archyvas. Jis yra publikuotų dokumentų archyvinio fondo dalis. 2015 m. jame buvo virš 13600 lietuviškų ar su Lietuva susijusių garso dokumentų – plokštelių, kasečių, kompaktinių diskų. Kitaip nei spausdintų dokumentų archyve, jame svarbi yra viešo prieinamumo galimybė. Galima teigti, jog šis Muzikos skyriaus veiklos aspektas – įrašų kaupimas – yra subtiliausia ir svarbiausia viso skyriaus veiklos dalis, todėl koncentruosimės tik ties juo, paliekant nuošalėj kitus svarbius skyriaus veiklos aspektus.

Skyrius pradėjo veikta dar Kaune 1961 m. ir, vadovaujamas Egidijaus Juodžio, per keletą metų susikūrė puikią reputaciją tarp Tarybų Sąjungos muzikinio paveldo kaupimo institucijų. Iki tol plokštelės bibliotekose nebuvo kaupiamos, tad pirmaeilis uždavinys buvo užtikrinti fonotekų tinklo sukūrimą bei einamosios produkcijos pilnumą. Respublikos fonotekų tinklo pamatai buvo sukurti 1961-1962 m., o skyrius ėmėsi metodinio vadovavimo praktikų. Centralizuotas komplektavimas buvo užtikrintas 1965 m., kuomet visoje SSRS leistos plokštelės pradėtos gauti tiesiai iš Rygoje esančio perskirstymo centro. Skyriuje iš karto buvo atsigręžta ir į lietuvišką praeitį. Senosios plokštelės pradėtos rinkti ir dažnai slėptos. Tarp karo metų emigrantų buvo nemažai muzikų, tad žinomi tarpukario kompozitoriai ir atlikėjai papuolė į juoduosius kultūros paveldo sąrašus. Horizontus plėtė ir ryšius atvėrinėjo tai, kad skyrius 1969 m. buvo priimtas į

---

[61] *Juozas Urbšys*: gyvenimu liudiju istoriją: karininkas, diplomatas, kultūros veikėjas. Sudarytojas Vilius Kavaliauskas. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2017. 199 p.; *Petras Klimas*: visada ieškojau Lietuvos: Vasario 16-osios akto signataras, diplomatas, Hitlerio ir Stalino kalinys. Sudarytojas Vilius Kavaliauskas. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2017. 263 p.; *Mstislavo Dobužinskio heraldika*: ne tik mokslas, bet ir menas = Mstislavas Dobužinskis's heraldry: not only a science; it is an art. Sudarytojos Milda Kvizikevičiūtė, Diana Norkūnienė, Jurgita Kristina Pačkauskienė, Viktorija Vaitkevičiūtė. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2018. 231 p.

[62] Virtualios parodos. [Žiūrėta 2019 m. birželio 19 d.]. Internetinė prieiga: https://parodos.lnb.lt/

Tarptautinę muzikinių bibliotekų asociaciją ir tapo lietuviškos medžiagos tiekėju referatiniam muzikinės literatūros žurnalui „Répertoire international de Littérature Musicale".

Išskirtiniu Lietuvos muzikinio paveldo kaupimo centru skyrius tapo atėjus Nepriklausomybei, kuomet jam vadovavo Eglei Marčėnienė. Privačių kolekcionierių vaidmuo kaupiant archyvą buvo labai svarbus. Vilniuje su LNB seniai bendradarbiauja melomanas Algirdas Motieka, kaupęs daugiausia Europos muzikos įrašų kompanijų lietuviškus pėdsakus. Jis palaipsniui perdavinėjo savo kolekciją, tad perdavimai liko neapiforminti kaip bibliotekos kolekcija. Atsivėrus ryšiams su išeivija galimybėms, iš ten pradėtos gauti pavienės plokštelės, bet tvyrant bendrai nuostatai, kad tai mažiau vertingas nacionalinio paveldo dalykas nei knygos, rinkimas buvo perdėm fragmentiškas. Buvo užmegzti ir palaikyti ryšiai su muziku JAV gyvenusiu muziku Vytautu Strolia (1928-2007 m.), tyrusiu ir rinkusiu lietuviškus muzikos pėdsakus pirmiausia abiejuose Amerikos žemynuose. Prieš mirtį jis žodiškai paliko kolekciją LNB Muzikos skyriui ir 2009 m. šis archainio lietuviško muzikinio paveldo rinkinys atgabentas į Vilniuje ir tuoj apiformintas kaip nacionalinės vertės kolekcija, susidedanti iš 2848 vienetų. Iš jų 1222 vienetų Garso dokumentų archyvas neturėjo. Sovietinio laikotarpio plokštelių spragos buvo užpildytos 2001 m., kuomet Vilniaus plokštelių studija skyriui padovanojo savo archyvą, kauptą 1960-1991 m.

Tikriausiai pilna šelako plokštelių kolekcija susideda iš beveik 2500 pavadinimų ir apima 1907-1966 m. Šios plokštelės kartu su gramofonu buvo sukurtos 1887 m. Jos yra storesnės, sunkesnės nei mums dar pažįstamos vinilinės ir lengvai dūžta. Lietuviškų vinilo plokštelių, leistų 1941-2011 m., archyve yra virš 2000 pavadinimų. Šelako plokštelės Muzikos skyriaus skaitykloje neišduodamos, nes jos lengvai pažeidžiamos vartojant šiuolaikinius grotuvus. Galimybė jas konvertuoti atsirado 2001 m., kuomet Japonijos vyriausybė Lietuvai kultūrinio paveldo saugojimo centrams skyrė pusantro milijono litų moderniai technikai įsigyti. Tai atvėrė kelią 2003 m. pradėtam archyvo skaitmenizavimo procesui – šelako ir vinilo plokštelės pradėtos konvertuoti į kompaktinius diskus. Kartu buvo nupirkta tuomet moderni įranga klausytojams. Minint lietuviškos plokštelės šimtmetį, 2007 m. buvo išleistas muzikinių kūrinių rinkinys iš šelako plokštelių[63]. 2010-2014 m. suskaitmenintos plokštelės buvo keliamos į e-paveldo portalą (apie kurį yra atskiras skyrelis). Ten pateikta 10144 kūriniai iš 1133 vinilo plokštelių ir 2238 kūriniai iš 1100 šelako plokštelių. 2015 m. Muzikos skyrius įsigijo 70 lietuviškų pianolo ritinėlių, kurie tik prieš dešimtmetį buvo pradėti atradinėti JAV lietuviškuose archyvuose. Iš viso 1916-1932 m. JAV buvo išleista apie 350 lietuviškų ritinėlių, kuriems perklausyti reikia specialaus brangaus instrumento – pianolos. Įsigyta kolekcija buvo tuoj pat skaitmenizuota ir patalpinta į e-paveldą.

---

[63] *Senųjų lietuviškų šelako plokštelių antologija*. Sudarytoja Eglė Marčėnienė, konsultantas Algirdas Motieka. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2007. 4 CD diskai.

3. BIBLIOGRAFIJŲ KŪRIMAS

3.1. Bibliografijos sampratų vartosena

Bibliografija skirstoma į einamąją ir retrospektyvinę (dar kartais vadinamą repertuarine) bei į valstybinę ir nacionalinę. Einamoji bibliografija fiksuoja *dabar* pasirodančius spaudinius, o retrospektyvinė aprašo *seniau* leistus spaudinius. Neretai dedamas lygybės ženklas tarp retrospektyvinės ir nacionalinės bei tarp einamosios ir valstybinės bibliografijų[64]. Neva valstybinė registruoja tam tikroje valstybėje leidžiamą spaudą, o nacionalinė gręžiasi į praeitį ir fiksuoja konkrečios tautos rašytinį palikimą.

Bet ne viskas paprasta tokiuose šalyse kaip Lietuva, kurios tarpais neturėjo savo valstybės, o susikuriančių ar atsikuriančių valstybių teritorijų apimtys kaitėsi. Lietuvoje spaudos srautas pradėtas registruoti 1928 m., o 1940-1990 m. šalis buvo okupuota. Jei žvilgtelėti į LNB puslapyje nurodytą klasifikaciją, tai matyti, jog jų netrikdo šis faktas – okupacijos metų einamosios bibliografijos leidiniai vadinami valstybinės bibliografijos leidiniais. Kyla klausimas – kokios valstybės? Sovietmečiu bibliografai taip pat einamosios bibliografijos leidinius vadino valstybiniais ir turėjo omenyje Sovietų Sąjungą. 1990 metų lūžis bibliografijos masyvų pavadinimuose nieko nepakeitė – be jokių komentarų jau nepriklausomos Lietuvos bibliografija toliau vadinta valstybine. Toks mąstymas giliai įsišaknijęs ir nereflektuojamas. Telieka iškelti ir palikti atvirą klausimą - ar gali egzistuoti valstybinė bibliografija, jei nėra *savos* valstybės, o bibliografai registruoja okupuotos teritorijos spaudą?

Su nacionalinės bibliografijos terminu dar didesnė painiava. Nacionalizmo doktrina, įsišaknijusi ir lietuvių bibliografų mąstyme, svarbiausiais laiko lietuvių tautos pasiekimus, kurie išreikšti lietuvių kalba. Visgi akivaizdu, jog lietuviakalbės kultūros raiška Lietuvoje iki XX a. pradžios atrodė kukliai. To laikmečio raštija prašosi praplėsti tautos sampratą ir traktuoti ją taip, kaip ji buvo suprantama ikinacionalistinėje epochoje. Tokiu atveju lietuvių tauta LDK epochoje kultūriškai reiškiasi ištisu spektru kalbų - lotynų, bažnytine slavų, lenkų, rusėnų, vokiečių, lietuvių, hebrajų ar karaimų. XIX amžiuje į šį audinį įsipina jidiš, baltarusių ir rusų kalbos, iš kurių pastaroji palaipsniui tampa šalies kultūrinės raiškos kalba. Kita vertus, kaip tvarkytis su lenkų, rusų ar žydų kultūros raiška Vilniuje XIX-XX a.? Lietuvių valstybės kūrėjų vaizduotėje ir jų sukurtuose teisiniuose aktuose Vilnius yra neginčijama Lietuvos sostinė. Kaip elgtis bibliografams šios doktrinos akivaizdoje? Logiškiausia yra tirti visų tautų kultūrinę raišką ir į tokio mąsto tyrimą integruoti 1919-1939 m. laikmetį, kuomet Vilnija buvo Lenkijos dalimi. Įvairios išlygos ir

---

[64] Pvz.: Valstybinės ir nacionalinės bibliografijos leidiniai. [Žiūrėta 2019 m. vasario 15 d.]. Internetinė prieiga: https://www.lnb.lt/atradimai/leidiniai/valstybes-ir-nac-bibliografijos-leidiniai

apsiribojimai (neva daug kas tokios kultūrinės įvairovės atveju gali būti Lenkijos, Baltarusijos ar Rusijos bibliografų domenas) kyla iš užduočių neįveikiamumo baimės ar perdėm nacionalistinio mąstymo. Kaip pastebėjo terminų painiavą aptarinėjęs Osvaldas Janonis, Lietuvos nacionalinę bibliografiją paprasčiau būtų vadinti *Lietuvos bibliografija*[65]. Niekas neįsiklausė. Šioje bibliografijų kūrimo apžvalgoje naudosiu tik einamosios ir retrospektyvinės bibliografijos terminus, nes jie neturi tokios reikšminės painiavos.

3.2. Einamoji bibliografija iki nacionalinės bibliotekos įsteigimo

3.2.1. Einamoji bibliografija 1921-1943 m.

Lietuviškoji einamoji bibliografija pirmą kartą pradėta registruoti Lietuvių literatūros draugijos, 1879 m. įkurtos Tilžėje, leidinyje „Mitteilungen der Litauischen literarischen gesellschaft“. Šios tarptautinės draugijos nariai siekė išryškinti lietuvybės svarbą Rytprūsių istorijoje. Kiekviename numeryje 1882-1907 m. buvo skelbiami lietuviškų knygų, pasirodžiusių Vokietijoje, Rusijoje ir JAV sąrašai. Išsamiausi buvo Vokietijos duomenys. Rusijoje valstybinės bibliografijos leidiniai tuo metu fiksavo tik tai kas legalu - kirilica išspausdintas lietuviškas knygas bei vieną kitą akademinę knygą lietuvių kalba. Padėtis pasikeitė 1904 m. Nuo tada lietuviškos knygos kartu su visomis kitomis Lietuvoje leistomis, buvo registruojamos valstybinės bibliografijos žurnaluose „Список книг, вышедших в России“ (1903-1907 m.) ir „Книжная летопись“ (1907-1917 m.). Pačioje Lietuvoje naujai visame lietuvių pasaulyje išėjusios knygos ir žurnalų bei laikraščių turiniai (dabar tai vadinama analizine bibliografija) 1907-1913 m. buvo skelbiami Aleksandro Dambrausko-Jakšto redaguojamo žurnalo „Draugija“ numeriuose.

1919 m. gruodyje įteisinant Centralinį valstybės knygyną, nenumatyta, jog jame galėtų vykti einamosios bibliografijos registravimas. Numatytas visų Lietuvos bibliotekų bendro katalogo kūrimas (kas nebuvo net pradėta), bet tai ne tas pat. Vaclovas Biržiška Centraliniame knygyne dirbo 1921 m. sausio – spalio mėn. Žinoma, jog palikdamas knygyną jis buvo parengęs pirmąjį žurnalo „Knygos“ numerį, kuris daugiau nei pusmetį pragulėjo neišleistas ir prarado aktualumą. Taigi, dirbdamas knygyne, jis pradėjo registruoti einamąją knygų ir svarbesnių straipsnių bibliografiją bei lituanikos knygas ir svarbesnius straipsnius nuo 1904 m. Knygas žurnalas populiarino talpindamas naujai išėjusių knygų recenzijas, ten buvo gausu informacinės medžiagos apie šalies leidybą ir bibliotekas. 1922 m. pasirodė trys „Knygų“ numeriai, kurių prenumeratorių buvo mažai, tad pritrūko lėšų tolygiam leidimui, kuris būtinas einamosios bibliografijos

[65] JANONIS, Osvaldas, VARNIENĖ Regina. Nacionalinės bibliografijos sampratos klausimu. In: *Tarp knygų*, 1993, nr.11, p.15.

leidiniams. Tik 1924 m. žurnalas vėl pasirodė trijų numerių pavidale, užregistravo dalį praėjusių metų spaudinių, ir sustojo. Tokiomis sąlygomis einamosios bibliografijos srityje nuveikta nedaug, bet nemenki pasiekimai retrospektyvinėje bibliografijoje. Subibliografuota 2303 knygos ir 260 atsišaukimų iš 1915-1923 m. laikotarpio. Taip pat užfiksuota apie 780 lituanikos įrašų pradedant nuo 1904 m.

Visuomenėje jaustas einamosios bibliografijos poreikis – bibliografija ypač buvo reikalinga moksleiviams, studentams, mokslininkams. Šią spragą mėgino užpildyti baltarusių karininkas Aleksandras Ružancovas, dirbęs Centrinėje kariuomenės bibliotekoje. Karybos reikalams skirtame žurnale „Mūsų žinynas" 1922 m. pradėtas spausdinti bibliografinis priedas „Karo literatūros rodyklė". Ružancovas 1926 m. ją transformavo nepakeitęs pavadinimo – pradėti registruoti istorijos, geografijos, socialinių mokslų, kalbotyros, literatūros, meno spaudiniai. Tokiu pavidalu ji buvo leidžiama iki 1929 m. spalio ir dalinai užpildė einamosios bibliografijos spragą.

Tuo tarpu Vaclovas Biržiška dar 1923 m, pabaigoje ėmėsi iniciatyvos perkelti einamosios bibliografijos rengimą į Universiteto biblioteką. Jo iniciatyva buvo įsteigtas Bibliografijos institutas, kurio pirmu tikslas buvo „registruoti, tvarkyti ir gaminti lietuviškų ir svetimomis kalbomis apie Lietuvą spaudinių, kurie tik pasirodo ar Lietuvoje, ar svetur, bibliografiją"[66]. Numatytos dvi tokios bibliografijos kūrimo fazės. Iš pradžių kas mėnesį turėjo pasirodyti nedideli einamosios bibliografijos sąrašai, kurie po to turėjo būti susisteminami ir išleidžiami kaip baigtinės rodyklės. Tam, kad darbas būtų sklandus, Institutas turėjo gauti privalomuosius egzempliorius, kas ir buvo užtikrinta. Instituto direktoriumi visą laiką buvo Vaclovas Biržiška, o jam talkino tik Aleksandras Ružancovas (iki 1931) ir Antanina Šalkauskaitė (nuo 1931 m.), nors pagal pirminį sumanymą buvo numatyta į instituto veiklą įtraukti fakultetų atstovus ir žinomus bibliografus, dirbančius Lietuvoje ir užsienyje. Institutas oficialiai buvo įsteigtas 1923 m. gruodžio 14 d., o veiklą pradėjo 1924 m. antroje pusėje. Tikrovėje keletą metų jo veikla apsiribojo universitetu skirto privalomojo egzemplioriaus „išmušinėjimu".

Švietimo ministerija nerėmė idėjos leisti einamosios bibliografijos žurnalą. V. Biržiškai pavyko susitarti su Spaudos fondo vadovybe, kad šioji paremtų žurnalo leidimą. Už tai jame turėjo būti talpinamos spaudinių reklamos. „Bibliografijos žinios" pradėjo eiti 1928 m. sausyje. Jose registruotos lietuviškos ir lituanistinės knygos, brošiūros, straipsnių atspaudai, natų leidiniai, albumai. Taip pat registruotos recenzijos. Sunkiau sekėsi sudarinėti ir skelbti jungtinius periodinių leidinių sąvadus – jie paskelbti tik už 1928-1930 ir 1935-1936 metus. „Žurnalų bibliografijos" skyriuje nuo pirmo numerio pradėta skelbti žurnalų turinius, o nuo 1929 m. – svarbiausius

[66] Bibliografijos instituto statutas. In: *Lietuvos universiteto veikimo apyskaita 1922 II 16 – 1924 VI 15*. Kaunas: [Lietuvos universitetas], 1924, p. 21.

respublikinių laikraščių straipsnius. Aprašinėta apie 100 periodinių leidinių, bet daryta didelė turinių atranka, nes reikėjo tilpti į leidyklos nustatytas žurnalo numerių apimties normas. Neskelbti straipsniai apie tarptautinius įvykius, gausūs sensacijų aprašymai, daryta didelė grožinės literatūros kūrinių atranka. Nuo 1933 m. pradėtos spausdinti kultūros veikėjų biobibliografijos.

Politinės aplinkybės diktavo registruojamos literatūros geografines aprėptis. „Lietuvos valstybinė bibliografija" turėjo du poskyrius – „Nepriklausomoji Lietuva" ir „Lenkų okupuotoji Lietuva". Du kartus buvo pasirodęs poskyris „Klaipėdos kraštas", bet matyt siekiant nepabrėžti jo autonomijos tenykščiai spaudiniai integruoti į bendrą Lietuvos sąrašą. Paradoksalu, bet pilniau Klaipėdos krašto spaudinius (taip pat ir lietuviškus) registravo Vokietijos einamoji bibliografija. Poskyryje, skirtame Vilnijai, registruoti tik ten pasirodę lietuviški spaudiniai. Po to, kai 1938 m. kovo mėn. buvo užmegzti diplomatiniai santykiai su Lenkija, šis poskyris panaikintas, nes Vilniaus okupacijos diskursas buvo pradėtas iškonstruoti. Kuomet Vilniaus atiteko Lietuvai, ji integruota į „Nepriklausomos Lietuvos" poskyrį. Vilniaus kraštas buvo laikomas integralia Lietuvos dalimi su visomis ten gyvenančiomis tautomis ir jų kultūromis. Visgi tenykščiai lenkų, hebrajų, jidiš, rusų ar baltarusių spaudiniai nelaikyti lituanika, nors teoriškai tokiais jie privalėjo būti laikomi. Jie virsdavo lituanika tada, jei paliesdavo Lietuvos plačiąja prasme praeitį ar aprašinėdavo tuometinės Lietuvos valstybės gyvenimą.

Lituanika, kuri fiksuoja spaudinius lietuvių kalba užsienyje, žurnale vadinta „Lietuvių bibliografija". Būtent į šį poskyrį 1938-1939 m. buvo perkelta Vilnijos krašto lietuviškų spaudinių registracija. Lituaniką, kuri registruoja spaudinius užsienio kalbomis, 1933 m. pradėjo skelbti diplomatinėje sferoje dirbanti Marija Urbšienė (1895-1959 m.). Lituaniką ji pradėjo rinkti Paryžiuje, kur pradėjo rengti ne tik einamosios bibliografijos sąrašus, bet šios retrospektyvųjį sąvadą „Lituanika Vakarų Europos kalbomis". Jis baigtas 1939 m., bet jis iki okupacijos nespėtas parengti spaudai[67], o po to tuoj pat autorei teko išvažiuoti į Sibirą. Sąvade buvo užfiksuota apie 4800 pozicijų. Karo metais šios rūšies lituanikos sąrašus „Bibliografijos žiniose" skelbė karybos srities bibliografas Vytautas Steponaitis, nuo 1941 m. dirbantis Centrinėje bibliotekoje.

Spaudos fondas 1931 m. atsisakė finansuoti „Bibliografijos žinių" leidimą, nes nelabai gavo tai, ko tikėjosi. Savo ruožtu tada iš žurnalo prapuolė ir užsakomosios knygų recenzijos ir leidinys tapo grynai bibliografijos ir bibliotekininkystės reikalams skirtu žurnalu. Per keletą metų jis tapo ženkliu faktu akademinės spaudos lauke, tad Švietimo ministerija, kad ir spaudžiama ekonominės krizės nepriteklių, finansavo jo leidimą. 1936 m. žurnalo leidėju tapo VDU biblioteka, t.y. visas rengimo ir leidybinis mechanizmas perėjo į V. Biržiškos rankas. 1940 m. pradžioje pavyko išplėsti

[67] Šio sąvado parengiamoji medžiaga yra Marijos Urbšienės fonde (nr. 14), saugomame LNB Rankraščių skyriuje

apimtis – vietoj šešių numerių per metus pradėti leisti aštuoni. Sovietinė okupacija nesužlugdė žurnalo, nes jis buvo reikalingas valdžiai ir išvengė masinio kitos periodikos likvidavimo likimo. Apribota tik lituanikos samprata – pradėti registruoti tik spaudiniai rusų kalba, bet atėjus vokiečiams šis apribojimas nuimtas. Vokiečių okupacijos metais „Bibliografijos žinios" pradėtos leisti jungtiniais numeriais ir pavėluotai atspindėjo spaudinių pasirodymus. Be to, jos tapo grynai bibliografijos registraciniu žurnalu, be jokių papildomų straipsnių. Nauja buvo tai, jog V. Steponaitis žurnale paskelbė plačius einamosios bibliografijos papildymus pradedant 1927 m. Jie buvo išleisti ir atskiru leidiniu. 1943 m. kovo mėn. buvo uždarytas VDU, tad visa universiteto leidyba sustojo. Negalėjo eiti ir formaliai neegzistuojančio Bibliografijos instituto organas. Visgi žurnalas dar leistas iki 1943 m. lapkričio mėn.

3.2.2. Einamoji bibliografija 1947-1992 m.

Viena esminių Knygų rūmų užduočių buvo atnaujinti „Bibliografijos žinių" kūrimą. Rūmai faktiškai pradėjo veikti 1946 m. pavasarį, bet tik 1947 m. sausyje pradėtas leisti periodiką detaliai aprašinėjantis „Žurnalų ir laikraščių straipsnių metraštį", o spalyje – knygas registruojantis „Knygų metraštis". Kartu pradėtas kurti savaitinis „Naujai išėjusių knygų biuletenis". Pradžia buvo sunki, nes tarpžinybinės komunikacijos stoka lėmė parengtų leidinių spausdinimo įšaldymus iki 1949 m. Kitais metais nusistovėjo tvarka, jog Knygų rūmai teikia parengtus numerius Valstybinės politinės ir mokslinės literatūros leidyklai (nuo 1964 m. pavadinta „Mintimi"), o galutinai parengtus leidinius spausdina „Vaizdo" spaustuvė.

1947-1957 m. „Lietuvos TSR Knygų metraštis" buvo leidžiamas keturis kartus per metus. Jame registruotos knygos, brošiūros, disertacijų autoreferatai, knygos akliesiems, meno albumai, natos su aiškinamuoju tekstu. Kiekvienas numeris susidėjo iš knygų, gaidų, vaizduojamojo meno, palaidų arba kitaip smulkių spaudinių (1947-1952 m.) ir tarybinės lituanikos (nuo 1951 m.). Kiekvieną numerį lydėjo išsamios pratarmės, kurių vėliau atsisakyta.

Lituanikos registracija buvo sudėtingiausia dalis. Knygų rūmai veiklos pradžioje neturėjo 1940-1946 m. tarybinių leidinių. Dėl to į šį darbą 1946 m. Antanas Ulpis pritraukė Centrinės bibliotekos Bibliografijos skyriaus vedėją Vytautui Steponaičiui. Ši biblioteka gaudavo privalomą SSRS egzempliorių, tad galėjo šį darbą atlikti. Netrukus Kaune išspausdintos 1944-1946 m. lituanikos rodyklės[68]. Jose užregistruota 21 knyga ir 2525 straipsniai. V. Steponaitis vėliau sudarė ir 1947-1950 m. rodykles, bet dėl įtampų su A. Ulpiu jos liko neišspausdintos. 1949 m. Sąjunginiai

[68] *Tarybinė lithuanica*. Sudarė Vytautas Steponaitis, Kaunas: Valstybinė enciklopedijų, žodynų ir mokslo literatūros leidykla. [D.1:] 1944. 1948. 46 p.; [D.2:] 1945. 1948. 59 p.; [D.3:] 1946. 1949. 46 p.

knygų rūmai paskatino respublikų Knygų rūmus rengti bibliografines rodykles „respublika TSRS spaudoje“. Po poros metų tokia rodyklė Vilniuje kas tris mėnesius pradėta leisti kaip „Knygų metraščio“ dalis. Knygų rūmų bibliografai buvo nepajėgūs vieni parengti šį leidinį, tad nuo pat pradžių kooperavosi pirmiausia su Respublikine bei kitomis mokslinėmis bibliotekomis.

Antras einamosios bibliografijos elementas buvo 1949 m. pradėtas leisti kartą per metus pasirodantis „Lietuvos TSR periodinių leidinių metraštis“, kuriame fiksuota kasmetinė periodikos būklė. Tai buvo nestabiliausia ir neinformatyviausia dalis, nes abejota ar reikia kasmet kartoti tuos pačius leidinius. Todėl 1952-1954 m. buvo fiksuojami tik pradėję ir nustoję eiti bei pakeitę pavadinimus leidiniai, po to nuspręsta pasitraukti nuo einamosios bibliografijos principų ir leisti jį kas penki metai. Tad leidimas sustabdytas.

Trečias elementas - „Žurnalų ir laikraščių straipsnių metraštis“ nuo 1949 m. sausio išeidavo kas mėnesį ir buvo atremtas į periodikos sąvadą. Jis buvo skirtas informacijai žurnaluose, laikraščiuose ir tęstiniuose leidiniuose atspindėti. Nedidelės apimties straipsniai, net jei turėjo išliekamąją vertę, neskelbti. Atsisakyta skelbti naujienų agentūrų pranešimus, neaprašinėti vienkartiniai leidiniai. Rajoninių laikraščių pristatymas į Knygų rūmus dažnai vėluodavo (kartais keletą mėnesių), tad jų straipsniai pasirodydavo pavėlavę. Be to, jų turinys būdavo menkiau atspindimas nei respublikinio lygio spaudos.

„Knygų metraščio“ ketvirtiniai pasirodymai (ir dar vėluojantys) kėlė žinybų, kurioms buvo svarbu turėti operatyvią informaciją, nepasitenkinimą. Todėl 1956 m. nuspręsta jį leisti kas mėnesį ir ta proga pertvarkyti einamosios bibliografijos struktūrą. 1957-1996 m. ji vadinta „Spaudos metraščiu“ ir kas mėnesį fiksavo turimas naujienas. Ji susidėjo iš šešių dalių.

„Knygų metraščio“ atranka jam vis labiau griežtinta. Nuo 1957 m. neregistruoti rotatoriumi spausdinti smulkūs leidinėliai be pavadinimų ir metrikos. Vėliau, augant spaudos apimtims, leidykla pradėjo spausti Knygų rūmus per daug neplėsti metraščio. Todėl dalis gausėjančios rotaprintinės spaudos liko anapus registracijos ir gulė į katalogus. Taip pat neinformuota apie leidyklose išspausdintus žinybinės paskirties leidinius, pramonės produkcijos naudojimosi instrukcijas, kainoraščius, standartus, statybinius projektus ir kita. Sąjunginiai Knygų rūmai rekomendavo daryti dar didesnę atranką, bet Lietuvoje šių patarimų neklausyta. Daug smulkių leidinių buvo traktuojami kaip kraštotyriniai, t.y. turintys išliekamą vertę (kaip pvz. rajonuose išleistų rankdarbių aprašymai moksleiviams ar rajoninių renginių nuostatai) ir metraštyje buvo skelbiami.

„Periodinių leidinių metraštis“ po reorganizacijos vis buvo krizinėje būklėje. Atsisakyta idėjos leisti jį kas penki metai, bet grįžta tik prie sustojančių ir pradėjusių eiti leidinių registracijos. Padėtis sunormalizuota 1965 m., kuomet „Spaudos metraščio“ kiekvienų metų 1-ame numeryje

pateikinėtas pilnas praėjusių metų periodikos sąrašas. Jis irgi patyrė apribojimų – nuo 1971 m. neskelbti tęstiniai socialistinio lenktyniavimo biuleteniai, nuo 1977 m. – tęstiniai meteorologijos leidiniai. 1988 m. vasarą prasidėjus nepriklausomybės sąjūdžiui, bibliografai nedelsė – 1989 m. „Spaudos metraščio" pirmame numeryje pateikti duomenys apie 1988 metų neformalią periodiką. Augant naujų leidinių skaičiui, nuspręsta juos papildomai nuo metraščio registruoti atskiruose leidiniuose, bet išėjo tik vienas tomelis, aprašantis 1989 m. periodiką[69].

„Gaidų metraštyje" (nuo 1968 m. pavadintu „Muzikinės literatūros metraščiu") registruotos natos išleistos atskirais leidiniais arba išspausdintos knygose (nuo 1960 m.). Čia taip pat skelbti tęstiniai natų leidiniai ir analiziniai jų aprašai. Natos su aiškinamaisiais tekstais (pvz. dainynai ar tyrinėjimai su gaidų priedais) skelbti „Knygų metraštyje".

„Vaizduojamojo meno spaudinių metraštis" kažkiek dubliavosi su „Knygų metraščiu" – albumai galėjo būti dedami į vieną ar į kitą. Ši kategorija buvo skirta suregistruoti smulkesnius meno spaudinius – atvirukus, estampus, plakatus, reprodukcijas, fotografijas, ekslibrisus, vaizdinių priemonių albumus bei žemėlapius (!). Ši kategorija taip pat buvo filtruojama – neskelbta informacija apie įvairių renginių afišas (kuriose vyrauja tekstas), įvairiose žinybose išleistus plakatus, meniškus blankus, skirtus pildymui ir kita. Visa tai gulė į katalogus kaip grupinio tvarkymo literatūra.

„Žurnalų ir laikraščių straipsnių metraštis" patyrė didžiausią atranką. Pvz. 1984 m. iš 330 respublikoje leidžiamų periodinių ir tęstinių leidinių metraštyje analiziškai bibliografuota tik 240. Aprašomuose leidiniuose atsiradinėjo vis daugiau neskelbtinų dalykų. Pvz. nuo 1959 m. neregistruojamos ištraukos iš jau išspausdintų knygų, nuo 1962 m. neskelbiama pradedančiųjų rašytojų kūryba. Pastarieji į metraštį papuldavo tik tada, kai tapdavo žinomesni, bet tą žinomumo laipsnį nustatinėjo patys bibliografai. Taigi, joks rašytojas šiame metraštyje negalėjo rasti savo kūrybos ištakų. Neaprašinėtų laikinų kolektyvų periodika, serijiniai studentų darbų ir referatų leidiniai. Neaprašinėtos taisyklės stojantiesiems į mokymo įstaigas, skaitytojų laiškai ar spaudos apžvalgos. Pasakytina dar daugiau – net jei dabartiniai tyrinėtojai, ieškantys juose medžiagos, žino apie apribojimus, jie turi būti atsargūs. Šiuose metraščiuose gausu praleidimų ir nėra galimybės nustatyti tokių informacinio praretėjimo zonų. Kita vertus, bibliografams dažnai buvo sunku klasifikuoti įrašus, tad informacija apie vieną ilgesnės trukmės reiškinį gali būti išmėtyta įvairiose rubrikose. Patartina traktuoti šių metraščių informaciją kaip atspirties tašką ir neapsiriboti ten fiksuota informacija. Deja, periodinius leidinius, kuriuose galimos žinios iš pasirinkto tyrimo temos, reikia peržiūrinėti *de visu*.

---

[69] *Lietuvos periodika, 1989*. Sudarė Gražina Bernackienė. Vilnius: Lietuvos knygų rūmai, 1990. 132 p.

„Recenzijų metraštyje“ iš pradžių buvo skelbiamos recenzijos ir skaitytojų atsiliepimai, skelbti periodikoje, o nuo 1964 m. visa tai rankiota ir straipsnių rinkiniuose.

Respublikinė biblioteka 1955 m. tapo užsienio literatūros tvarkymo centru ir reformuotame „Tarybinės lituanikos metraštyje“ nuo 1957 m. (tapo mėnesiniu) pradėta fiksuoti medžiaga ne tik apie SSRS, bet ir apie Rytų Europos lituaniką. Tai buvo *atlydžio* rezultatas, kurio pasėkoje tarp inteligentijos pasklido informacija apie pirmiausia Lenkijoje ir Rytų Vokietijoje išleistą lituaniką. Respublikinė biblioteka nuo 1959 m. negaudavo privalomojo SSRS egzemplioriaus, nuo 1964 m. jai nustota siųsti visose Rusijos srityse išeinančią periodiką, tad negalėjo surinkti sovietinės lituanikos visumos. Knygų rūmuose buvo teigiama, jog Respublikinės bibliotekos Lituanistikos skyriaus darbuotojai pateikdavo apie 40% metraščio medžiagos, o pačioje bibliotekoje skaičiuota, jog apie 70%. Kaip ten bebūtų, Knygų rūmai, siekdami gauti daugiau lituaninės informacijos, užmezginėjo tiesioginius ryšius visomis SSRS respublikomis ar Rusijos autonomijomis. Leista palaikyti kontaktus ir su pagrindinėmis Rytų Europos bibliotekomis, bet visgi valdžia spaudė daryti griežtą atranką Rytų Europos spaudinių atžvilgiu ir be trukdžių leido skelbti tik žinias apie lietuvių autorių vertimus arba lietuviškai pasirodžiusius leidinius. Lūžis įvyko 1989 m. rugsėjyje, kuomet draudimai buvo pašalinti. Taigi, šie metraščiai tyrėjams gali suteikti tik dalinę informaciją apie Rytų Europos lituaniką, o pilnesnė medžiaga liko kartotekose.

Prasidėjus Atgimimui „Spaudos metraštis“ teoriškai turėjo tapti paklausiu leidiniu. Su jo pagalba turėjo būti galima lengviau orientuotis įvykių visumoje. Deja, ekonominės realijos jį pastatė ant retrospektyvinės bibliografijos ribos. 1990 metų sausyje - rugsėjyje tarp numerio atidavimo į spaustuvę ir išleidimo praeidavo 3-4 mėnesiai, spalyje ir lapkrityje - 5, o nuo gruodžio mėn. iki Knygų rūmų likvidavimo 1992 m. pavasaryje – 6-7. Be to, per 1990 m. tiražas mažėjo tokia seka: 2036 – 1450 – 1230 – 1080 – 520 egz. Tuo metu pagrindiniai „Spaudos metraščio“ užsakovai - bibliotekos - buvo uždarinėjamos, bet ne tokiu mastu. Nuo 1992 m. „Spaudos metraštis“ pavadintas „Bibliografijos žiniomis“, tuo išrandant tęstinumą su tarpukario einamąją bibliografija.

3.2.3. Bibliotekų katalogai

Viena iš nacionalinės bibliotekos užduočių yra turėti kuo pilnesnius pagal klasifikacines sistemas sudėstytus katalogus, nes bibliografijų sudarymai ir atsakymai į užklausas ilgą laiką neįmanomi be katalogų ir kartotekų. Be abejo, abėcėliniai ir sisteminiai katalogai tarpukaryje ir karo metais buvo pildomi abiejose Kauno bibliotekose. Abėcėliniai buvo skirti tik knygoms, o į sisteminius papuldavo ir straipsniai. VDU bibliotekoje sisteminis katalogas buvo skirtas tik skaitytojams.

Po karo Centrinėje bibliotekoje ir Knygų rūmuose pradėti sudarinėti pagal V. Lenino valstybinės bibliotekos ir Sąjunginių knygų rūmų rekomendacijas. Palaipsniui susiformavo abėcėliniai ir sisteminiai katalogai (knygoms) bei kartotekos (straipsniams). Knygų ir straipsnių korteles apie SSRS spaudą atsiųsdavo Sąjunginiai knygų rūmai, Lietuvos spaudinius aprašinėjo ir korteles išsiuntinėjimui po Lietuvą kūrė Knygų rūmai, retesnės informacijos korteles kūrė patys bibliotekininkai.

Į Knygų rūmus skaitytojai užeidavo retai, tad ten neformuoti katalogai masiniam skaitytojui. 1947 m. įkurtas Generalinio katalogo ir bibliografinės informacijos skyrius, kuris kūrė pagrindinį katalogą, į kurį buvo integruotos straipsnių kartotekos. 1985 m. jų buvo 28 ir jos talpino 4 mln. 845 tūkst. kortelių. Šiuo kasmet didėjančiu masyvu naudojosi Knygų rūmų bibliotekininkai kurdami bibliografijas ir atsakinėdami į užklausas. Beje, Knygų rūmai parenginėjo raštiškus atsakymus tik į institucijų užklausas. Privatiems skaitytojams buvo leidžiama patiems dirbti su kartotekomis ir kartotekomis.

Centrinė biblioteka po karo privalėjo nustoti naudotis senuoju abėcėliniu katalogu, nes jo struktūra buvo per daug užkrėsta praėjusių laikų dvasia. Jis liko tarnybiniam naudojimui, o 1946 m. pradėti kurti nauji skaitytojams skirti abėcėliniai ir sisteminiai katalogai. 1989 m. skaitytojų abėcėlinis knygų ir periodinių leidinių katalogas turėjo apie 3 mln. kortelių, o sisteminis apie - apie 2 mln. Šie katalogai buvo nepilni, nes traktuoti kaip rekomendacinio pobūdžio. Pilnesnis buvo tarnybiniam naudojimui skirtas knygų ir periodikos (apie 4 mln. kortelių) katalogas. Jie buvo stambiausi, bet iš viso 1989 m. bibliotekoje buvo 28 abėcėliniai ir 23 sisteminiai katalogai. Visi jie turėjo apie 12 mln. kortelių, sutalpintų daugmaž 10000 dėžučių. Specialiai su katalogais dirbantis Spaudinių sisteminimo skyrius tvarkė tik apie 45% kortelių. Kiti buvo išmėtyti po įvairiausius skyrius ir skirti tiek viešajam, tiek tarnybiniam naudojimui. Bibliotekos bibliografai jais plačiai naudojosi, o kai kuriuos katalogus skelbdavo specialiuose leidiniuose, kaip pvz. užsienio literatūros ir periodikos. 1950 m. bibliotekoje pradėta kurti Bendroji žurnalų ir laikraščių straipsnių kartoteka, kurios dalis buvo laikoma bibliotekos vestibiulyje, o dalis – skyriuose. Ji buvo ypač svarbus bibliografų šaltinis.

Bibliotekoms 1992 m. susijungus katalogai ir kartotekos susidubliavo. Tiesa, jie buvo atskiruose pastatuose, tad dubliavimasis nekėlė vietos trūkumo problemų. BKC, daugiausia dirbantis su bibliografija, toliau naudojosi detalesnėmis Knygų rūmų informacinėmis sankaupomis. Internetinių katalogų vystymas palaipsniui deaktualizavo didžiuosius suvestinius katalogus (bet ne kartotekas). Dėl susidėvėjimo, klaidinančio nepilnumo ir neaktualumo 2003 m. buvo likviduotas pagrindinio LNB pastato skaitytojų abėcėlinis katalogas. Bibliotekai išsikraustant iš šv. Jurgio bažnyčios ir atsiradus vietos stokos problemai, dalis katalogų ir kartotekų

2016 m. buvo taip pat likviduota, pvz. sisteminis Knygų rūmų katalogas (33 spintos su 2300 dėžučių) bei Respublikinėje bibliotekoje kauptas visos SSRS autoreferatų ir disertacijų katalogas (11 spintų, 550 dėžučių). Specializuoti senieji katalogai ir kartotekos dabar išskaidyti dalimis, bet vis dar aktualūs. LNB internetinis katalogas turi spragų ir jas užpildyti gali tik šie praėjusios epochos liudytojai.

3.2.4. Kataloginės kortelės

Išskirtinį Knygų rūmų statusą tarp respublikos bibliotekų ženklino jų bibliografų sukurtų įrašų pavertinėjimas kortelėmis, kurios buvo siuntinėjamos bibliotekoms. Šios dėliojo jas į katalogų dėžutes, kurios su savo turiniais dabar jau egzotika. Ši sistema, kuri buvo einamosios bibliografijos praktinis pritaikymas, vadinta centralizuotu katalogavimu. Jo užuomazgos įžiūrėtinos Vaclovo Biržiškos leidžiamose „Bibliografijos žiniose“, kuriose fiksuota einamoji bibliografija. Dvidešimt kiekvieno numerio egzempliorių buvo spausdinama tik vienoje lapo pusėje ir siunčiama bibliotekoms, kad šios įrašus išsikarpytų. Knygų rūmai korteles spausdinti pradėjo 1946 m. liepos mėn., ir iš pradžių orientavosi į mokslines bibliotekas. 1951 m. jiems leista rengti ir platinti korteles tik masinėms bibliotekoms. Imperijos pakraščių mokslinių bibliotekų aprūpinimas buvo rezervuotas sąjunginiams Knygų rūmams ir valstybinei V. Lenino bibliotekai. Taigi, masinės bibliotekos buvo dviejų didžiųjų bibliotekų globoje – informacinis jų aprūpinimas buvo Knygų rūmų rankose, o metodinis vadovavimas buvo Respublikinės bibliotekos prievolė.

Iš pradžių anotuotos kortelės buvo spausdinamos tik knygoms, nuo 1959 m. pradėta leisti straipsnių ir recenzijų, išrenkamų iš 17 žurnalų ir laikraščių kortelės. Iš spaudos kortelėse nebūdavo registruojama grožinė literatūra, paliekant tai daryti bibliotekininkams. Siunčiama būdavo po kelias, kad pakaktų abėcėliniam ir sisteminiam katalogui. Kortelės būdavo parengiamos tris kartus per mėnesį. Nuo 1967 m. pradėtos leisti knygų ir straipsnių kortelės vaikų ir mokyklų bibliotekoms, o nuo 1973 m. – iliustruotos knygų kataloginės kortelės, skirtos vaikams. Jos būdavo iliustruojamos knygos, kuri aprašoma, piešiniais ir mokė jaunąjį skaitytoją patį pasirinkti knygą kataloge. Tai buvo papildomas klasifikacinis iššūkis bibliografams, nes vaikų bibliotekoms netiko suaugusiems skirtos klasifikacijos.

Į kortelių spausdinimą leidykla žiūrėjo atsainiai, dėl ko jos pastoviai į bibliotekas nespėdavo kartu su knygomis. Prasidėjus ekonominei krizei ir leidykloms pradėjus trūkti popieriaus, 1989-1990 metais išspausdinimo vėlavimo vidurkis buvo apie metus. Tokia situacija lėmė, jog jos tapo neaktualios.

3.3. Retrospektyvinė bibliografija

3.3.1. Vaclovo Biržiškos retrospektyvinė bibliografija

Retrospektyvinės bibliografijos iki XX a. vidurio dažniausiai buvo asmeninis kieno nors reikalas. Ne išimtis ir Lietuva. Bibliografijos istorikai kruopščiai suregistravo visus bandymus fiksuoti lietuviškus spaudinius nuo XIX a. vidurio. Lenkų etnologų atveju inspiracija buvo smalsumas lenkiškos kultūros orbitoje išlikusiai tautai, lietuvių bajorų ir lietuvnininkų atvejais – meilė ir pagarba vienai iš gimtosios Lietuvos ar Prūsijos tautų. Remdamasis savo pirmtakų darbais ir amžininkų parama brandžiausią bibliografiją sukūrė valstietiškos kilmės lietuvis Silvestras Baltramaitis (1841-1918 m.), susiejęs savo gyvenimą su Peterburgu ir jo viešąja biblioteka. 1891-1892 m. pasirodė jo dvigubas veikalas – pirma dalis skirta bibliografijai apie Lietuvą[70], o antroji buvo lietuviškų knygų bibliografija[71]. Šie veikalai 1904 m. su masyviais papildymais buvo išleisti antrą kartą. Baltramaitis registravo visur leistas lietuviškas knygas, tame tarpe ir tas, kur lietuviški tekstai pateikiami paraleliai su kitais, bet praleidinėjo tokius, kur tų tekstų buvo mažai. Registruoti žemėlapiai, atsišaukimai, gaidos su tekstais, žurnalai, laikraščiai. Įrašai buvo išdėstyti chronologine seka – pateikiami metai ir prie jų „prisegamos“ tuomet išleistos knygos. Jis XVI a. rado 25, XVII a. – 30, XVIII a. – 112, 1801-1864 m. – 604, 1865-1903 m. – 1885 lietuviškus spaudinius.

S. Baltramaičio bibliografija savo intencijomis skyrėsi nuo pirmtakų. Jis pats priklausė tai lietuvių patriotų kartai, kuri intensyviai ieškojo lietuviakalbių lietuvių didžiosios Lietuvos praeityje tam, kad juos išskirti ir sureikšminti kitų sąskaita. Dalis Rusijos akademikų ir valdžios žmonių pritarė tokiam skirtybių ieškojimui, nes tai preventyviai skaidė vis dar egzistuojančią LDK tradicijos vienybę. Todėl nematyta problemos tame, jog tokioje bibliografijoje pasirodė valstybėje draudžiami spaudiniai. Bandymai išskirti ir sureikšminti „savus“ išimant juos iš savo meto raštijos konteksto kontrastavo su Krokuvos mokslininkų Estreicherių giminės projektu sukurti universalią „Lenkijos bibliografiją“, į kurią aprėptimi pateko visas visų LDK erdvės tautų rašytinis palikimas iki 1900 m. Ji pradėta leisti 1870 m. ir nebaigta iki šiol. Trumpojo XIX amžiaus bibliografija buvo sukurta 1870-1916 m., Senosios Lenkijos – 1891-2014 m. ir vis dar rengiami papildymai. XIX a. bibliografija 1959 m. pradėta leisti iš naujo, o pastaruoju metu sukurta Elektroninė Estreicherio

---

[70] *Сборникъ библіографическихъ матеріаловъ для географіи, этнографіи и статистики Литвы.* Составилъ С. Балтрамайтисъ. [С.-Петербургъ]: печатано по распоряженію Императорскаго русскаго географическаго общества, 1891. VIII, 289 p.

[71] *Списокъ литовскихъ и древне-прусскихъ книгъ, изданныхъ съ 1553 [! 1533] по 1891 годъ.* Составилъ С. Балтрамайтисъ. [С.-Петербургъ]: печатано по распоряженію Императорскаго русскаго географическаго общества, 1891. II, 96 p.

bibliografijos bazė[72]. Dabar ji yra Lenkijos nacionalinė retrospektyvioji bibliografija. Iki I pasaulinio karo šioje bibliografijoje buvo užfiksuota apie 200 lietuviškų knygų, kurios neretai pristatytos su klaidomis. Estreicheriams sunkiais sekėsi užmegzti vaisingus ryšius su galinčiais padėti lietuvių inteligentais. „Lenkijos bibliografijos“ pasirodymas ir sėkmė tikriausiai ir skatino lietuvių inteligentiją kurti atskirą, nuo visumos atsietą lietuvišką versiją, o ne bendradarbiauti unijinių tradicijų dvasioje kuriamame projekte.

Į Silvestro Baltramaičio darbą apie 1903 m. įsiliejo tuomet dvidešimtmetis Peterburgo universiteto studentas Vaclovas Biržiška. Jis ėmėsi analiziškai aprašinėti visą tuometinę lietuvių periodiką. Prasidėjus karui darbas buvo beveik baigtas. Autorius buvo mobilizuotas, rankraščius paliko Šiauliuose, kur jie pražuvo. Pasibaigus karui V. Biržiška pradėjo šią rodyklę kurti iš naujo. Be to, jis apie 1921 m. pradėjo rengti 3-ią Baltramaičio bibliografijos laidą, bet palaipsniui apsisprendė sukurti savo versiją, kuri Baltramaičio bibliografiją integruotų. 1924 m. mirštančiose „Knygose“ jis paskelbė „Lietuvių bibliografijos“ I dalį apie 1547-1799 m. lietuviškus spaudinius[73]. Dabar tai vadintume kontroliniu sąrašu, nes po to paskelbtuose papildymuose už šį laikotarpį pridėta du kartus daugiau spaudinių nei kad buvo pirmoje versijoje. Naujos dalys, kurios tame pat fiktyviame „Knygų“ žurnale buvo išspausdintos 1926[74], 1929[75], 1935[76] ir 1939[77] metais (visos kartu apėmė laikotarpį iki 1910 m. imtinai) turėjo tokią pat griozdišką papildymų sistemą. Biržiška iš karto projektavo antrą leidimą, kuriame visi papildymai būtų integruoti.

Paskelbtos versijos buvo atsparos taškai ieškant to, kas trūkstama. Autorius pats rinko medžiagą pirmiausia savo kuriamoje bibliotekoje ir siekė, kad ji turėtų viską, kas rengiamoje bibliografijoje fiksuojama. Medžiagos jis asmeniškai ieškojo kitose Kauno bei Vilniaus bibliotekose. Turėta daug talkininkų, kurie ieškojo medžiagos Vilniuje, Rygoje, Karaliaučiuje, Leipcige Londone, Paryžiuje. Kiti atkreipdavo dėmesį į praleidimus ar netikslumus jau paskelbtose versijose. Tai buvo asmeninis projektas, nesietas su Bibliografijos institutu. Pastarasis

[72] Elektroniczna Baza Bibliografii Estreichera. [Žiūrėta 2019 m. liepos 2 d.]. Internetinė prieiga: https://www.estreicher.uj.edu.pl/home/

[73] *Lietuvių bibliografija.* Sudarė Vaclovas Biržiška. D.1: XVI- XVIII amž., Kaunas: Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisija, 1924. VI, 1-104 sklt.

[74] *Lietuvių bibliografija.* Sudarė Vaclovas Biržiška. D.2: 1800-1864 metai. Lietuvių bibliografijos I-sios dalies papildymai ir pataisos, sklt. I-LXXVIII; Pirmosios Lietuvių bibliografijos dalies (XVI-XVIII amž.) antrieji papildymai, sklt.LXXX-CC. Kaunas: Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisija, 1926. 2 p., 105-454, 1-CC sklt.

[75] *Lietuvių bibliografija.* Sudarė Vaclovas Biržiška. D.3: Spaudos uždraudimo laikas (1865-1904 m.). Pirmosios Lietuvių bibliografijos dalies (XVI-XVIII amž.) antrieji papildymai, sklt. LXXIX-CX; Antrosios Lietuvių bibliografijos dalies (1800-1864) papildymai, sklt. CXIII-CLXXVIII; Trečiosios Lietuvių bibliografijos dalies (1865-1904) papildymai, sklt. CLXXXI-CC. Kaunas: Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisija, 1929. [6] p., 455-1552, [1], LXXIX-CC sklt.

[76] *Lietuvių bibliografija.* Sudarė Vaclovas Biržiška. D.4: 1905-1914. T.1: 1905-1909 m. Kaunas: Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisija, 1935. [8], 1553-2460, CCI-CCCCLXXXVIII sklt.;

[77] *Lietuvių bibliografija.* Sudarė Vaclovas Biržiška. D.4: 1905-1914. T.2, sąs.1: 1910-1914. Lietuvių bibliografijos I-osios dalies (XIV-XVIII a.) ketvirtieji papildymai. Kaunas: Antano Smetonos Lituanistikos institutas, 1939. 2461-2592, CCCCLXXXIX-DCCCCXXX slkt.

buvo bazė rengti einamąją bibliografiją. Tai buvo asmeninis projektas iki tiek, jog bibliografija buvo kuriama beveik kasdien nuo 12 val. nakties iki 4 val. ryto, bet ne darbo metu.

Biržiška stengėsi į ją įtraukti viską, kas įmanoma – visus lietuvių parengtus spaudinius lotynišku, gotikiniu bei rusiškuoju raidynais, dvikalbes knygas bei knygas ir periodikos straipsnius, kuriuose yra kas nors lietuviško. Įtrauktos parengtos, bet neišspausdintos knygos bei rankraščiai. Taip pat tokia smulkmė, kaip spektaklių afišos ar programos. Periodiniai leidiniai aprašinėti analiziškai – nurodytas jų turinys, išimtį darant satyriniams ar grynai religiniams laikraščiams. Darbo metu buvo sukurta didžiausia iki tol slapyvardžių kartoteka, kuri publikuota[78]. Autorystė atstatinėta arba spėta. Knygos buvo dėliojamos pamečiui, tik prie jų pridedama daugiau papildomos informacijos, nei kad pas Baltramaitį – vardijami visi leidimai ir pateikiama spaudinio paminėjimų bibliografija.

Veikalo kontrolinės versijos galėjo būti atspausdintos greičiau, jei ne lėšų trūkumas. Pvz. sąsiuvinis apie 1910 metus buvo parengtas spaudai 1934 m., bet išspausdintas tik 1939 m. Sovietinės ir vokiečių okupacijų metai įšaldė spausdinimą. Traukiantis iš Lietuvos buvo paliktos kortelės, kurių pagrindu buvo kuriama spausdinta versija. 1911-1914 m. bibliografinė medžiaga sudegė karo veiksmams palietus gimtuosius Viekšnius, kita buvo išsaugota Literatūros institute. Antrąjį leidimą Vaclovas Biržiška parengė 1952-1955 metais. Jį pavadino naujai – „Lietuviškoji bibliografija iki 1904 m." Išeivijoje nerasta lėšų jo paskelbimui ir dabar jį galima pavartyti V. Biržiškos fonde Vilniaus universiteto rankraštyne. Dar II pasaulinio karo metais buvo pradėtas ruošti biobibliografinis žinynas, šešiuose tomuose turėjęs bibliografijoje išdėstytą medžiagą sugrupuoti pagal autorius, apie kuriuos pradėtos rašyti plačios bibliografijos. Traukiantis į Vakarus dalis parengtų biogramų liko Lietuvoje ir vėliau nebuvo rastos. Šis veikalas žmonos Aleksandros garbei buvo pavadintas „Aleksandrynu". 1960-1965 m. buvo išspausdinti tik trys tomai, apėmę rašytojus iki spaudos draudimo.

Lentelė nr. 4. „Lietuvių (lietuviškos) bibliografijos" kūrimo rezultatai

Dalis	Apima... metus	Publikuota... metais	Papildymai... metais	Vienetų kiekis su papildymais	Vienetų kiekis galutinėje versijoje
I	1547-1799	1924	1926	338	674
II	1800-1864	1926	1935	869	1402
III	1865-1904	1935	1939	3101	4834
IV	1905-1914	1939 (dalis)		2351 (už 1905-1910)	
V	1915-1920			apie 3500	
VI	1921-1926			apie 4500	

[78] BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Lietuviškieji slapyvardžiai ir slapyraidės*. D.1-2, Kaunas: Bibliografijos žinios, 1943. VII, 96 + 80 p.

3.3.2. Retrospektyvinės bibliografijos iki 1940 metų kūrimo pradžia (1958-1962 m.)

Tikriausiai jau steigiant Knygų rūmus būta idėjų, jog ten kolektyviai bus tęsiama Vaclovo Biržiškos bibliografinė veikla. Neatsitiktinai Knygų rūmų 1947 m. vasario mėn. nuostatuose numatyta, jog jie taps spaudinių, nors kažkiek susijusių su Lietuva, kaupykla ir skambėjo pažadas, jog bus atliekama jų „bibliografinė registracija ir apibendrinimas“[79]. Kaupimo procesas tada jau buvo įsibėgėjęs ir paraleliai buvo kuriama galimos retrospektyvinės bibliografijos kartoteka. Visgi Knygų rūmams koncentruojantis į einamosios retrospektyvinės bibliografijos kūrimą, o Repertuaro skyriui (atsakingam už retrospektyvinę bibliografiją) – į karo ir pokario meto spaudinius, tai buvo nesistemiškas darbas. Kita vertus, sistemiškai pradėti dirbti su senąja knyga nebuvo galimybių – ji buvo naikinama ir slepiama specfonduose. 1956 metais, prasidėjus atlydžiui ir ikitarybinei knygai nustojus taikyti visiškos netolerancijos režimą, A. Ulpis bibliotekininkų tarpe pradėjo svarstyti galimybę atsigręžti į senosios raštijos registraciją.

Postūmį davė Maskva, kur 1957 m. viename iš Knygų rūmų vadovų suvažiavimų susirūpinta, jog retrospektyvių bibliografijų rengimas visoje SSRS yra apgailėtiname stovyje. Ši problema svarstyta SSRS Kultūros ministerijoje ir šioji išleido įsaką per penkerius metus pakeisti padėtį. Lietuvos knygų rūmų resursai ir įsisąmonintas pareiga tęsti prieš porą dešimtmečių nutrūkusį tokios bibliografijos rengimą sudarė prielaidas Antanui Ulpiui imtis iniciatyvos. Pagrindiniu jo sąjungininku bibliotekininkų tarpe tapo Vilniaus universiteto bibliotekos direktorius Levas Vladimirovas. Savo ruožtu kultūros ministru 1958 m. tapęs kultūrininkas ir muzikas Juozas Banaitis taip pat buvo atviras šiai idėjai. Juolab, kad Kultūros ministerija turėjo direktyvą iš viršaus.

1958 m. pirmoje pusėje būta A. Ulpio pokalbių su Ministrų tarybos ir kompartijos Centro komiteto funkcionieriais. Klausimas buvo kontroversiškas, nes į tokią bibliografiją turėjo patekti specfonduose gulintys leidiniai, o visuminis vaizdas neišvengiamai turėjo liudyti tą istorinę tikrovę, kurią stengtasi deaktualizuoti. Galbūt dėl to neskubėta. A. Ulpis tuo tarpu 1959 m. pradžioje savo bibliotekoje pradėjo formuoti nacionalinės bibliografijos redakciją. Projektuojamo darbo rimtumą liudijo tai, jog 1959 m. rugsėjo 1 d. jos vadovu paskirtas Juozas Rimantas; nebuvo abejonių dėl būsimos šių asmenybių trinties, bet pasirinkimą diktavo laukiamo darbo komplikuotumas ir svarba. Tuo pačiu žvalgytasi aplink – Knygų rūmai 1959 m. išsiuntė 35 laiškus į didžiąsias SSRS bibliotekas, prašydami informacijos apie jų veiklą retrospektyvinės

---

[79] Lietuvos TSR Knygų rūmų nuostatai. In: *Kultūros-švietimo darbuotojo vadovas*. Vilnius: Valstybinė politinės literatūros leidykla, 1948, p. 49.

bibliografijos srityje ir gavo atsakymus, įkvepiančius optimizmo – A. Ulpio ruošiamas visuminės Lietuvos retrospektyvinės bibliografijos planas neturėjo analogų.

Kultūros ministerija 1959 m. rudenį palaimino darbo pradžią ir pradėjo ieškoti papildomų darbuotojų penkioms bibliotekoms, kurios buvo numatytos kaip Knygų rūmų partnerės. Įsitraukė aukščiausia respublikos valdžia - 1960 m. vasaryje priimtas bendras Lietuvos kompratijos Centro komiteto ir Ministrų tarybos nutarimas, įpareigojantis didžiąsias Lietuvos bibliotekas iki 1970 m. išleisti išsamią 1547-1940 m. spaudos rodyklę. 1960 m. kovo mėn. buvo sudaryta Lietuvos TSR nacionalinės bibliografijos redakcinė kolegija, turėjusi aptarinėti svarbius problemiškus klausimus, tvirtinti rankraščius spausdinimui ir koordinuoti bibliotekų sąveiką. Pirmuoju kolegijos vadovu po atsikalbinėjimų ir bibliotekininkų pažado, jog daug dirbti nereikės, tapo rašytojas Antanas Venclova. Jis turėjo patirties šioje srityje - tarpukaryje „Bibliografijos žiniose" registravo Latvijos lituaninius spaudinius. Organizacinius darbus vainikavo nacionalinės bibliografijos nuostatų patvirtinimas Kultūros ministerijoje 1960 m. birželio 28 d.

Nuostatai įtvirtino dominuojantį Knygų rūmų vaidmenį kuriant retrospektyvinę bibliografiją, nors tai buvo aišku ir be šio dokumento. Antanas Ulpis buvo visos užmačios sumanytojas ir stengėsi išlaikyti asmeninį dominavimą. Jo bibliotekoje dirbantys nacionalinės bibliografijos redakcijos žmonės turėjo vadovauti einamiesiems darbams, Metodikos skyriaus žmonės sumąstyti įvairius metodinius sprendimus, kurie galios visiems projekto dalyviams. Be to, Knygų rūmai sau rezervavo visos bibliografijos leidinių parengimą.

Nacionalinės bibliografijos objektu buvo paskelbta iki 1940 m. publikuotos knygos, brošiūros, smulkieji spaudiniai (mažiau nei 5 psl. apimties), žemėlapiai ir atlasai, natos, žurnalai, įvairūs tęstiniai leidiniai, atspaudai iš jų, laikraščiai, dailės leidiniai, lapeliai bei rankraščiai. Paskutinė kategorija jau pirmuose redakcijos ir kolegijos posėdžiuose kėlė ginčus. Abejota galimybe lėtai tvarkomuose archyvuose ir rankraštynuose laiku rasti *visus lietuviškus* rankraščius. Nuspręsta pilnai registruoti lietuviškus rankraščius iki 1800 m., o iš vėlesnių visumos daryti atranką. Nujaučiamas nedidelis lietuviškų XVI-XVIII a. rankraščių kiekis leido juos įjungti į tomą, kuriame buvo suregistruotos lietuviškos knygos. Sekta V. Biržiškos „Lietuvių bibliografijos" tradicija, kurioje rankraščiai taip buvo įtraukinėjami. 1965 m. nuspręsta XIX-XX a. rankraščiams skirti atskirą tomą, bet ši idėja tyliai numirė. Niekad nebuvo svarstyta galimybė retrospektyvinės bibliografijos rėmuose fiksuoti ne lietuviškų rankraščių visumą. Iš laiko perspektyvos matyti, jog tuometinis apsisprendimas kurti išsamų spausdintinos medžiagos sąrašą atitiko pasaulines analogiškų bibliografijų tendencijas. Dabar nacionalinės bibliografijos objekto samprata pasikeitusi – įtrauktina yra garso ir vaizdo medžiaga, patentai, standartai, leidiniai akliesiems,

mokslinės ataskaitos, elektroniniai leidiniai, internetiniai puslapiai. Visgi rankraščių įtraukimo perspektyva ir dabar atrodo ginčytina, nes peržengia *skelbto* leidinio rėmus.

Antanas Ulpis dar 1959 m. neoficialiai pradėjo tartis su Lietuvos bibliotekų ir archyvų vadovais dėl bendradarbiavimo. Bibliografijos *sudarytojomis* nuostatuose įvardinta Valstybinė respublikinė, Vilniaus universiteto, Mokslų akademijos centrinė bibliotekos, Centrinis valstybinis ir Centrinis valstybinis istorijos archyvai, Partijos istorijos ir Lietuvių kalbos ir literatūros institutai. Po to sekė *bendradarbių* kategorija, kurioje išskirtinas Kauno politechnikos instituto bibliotekos įtraukimas. Buvusi tarpukario retrospektyvinės bibliografijos kalvė tuomet buvo praradusi profesionalių darbuotojų branduolį, turėtą statusą ir virtusi vieta, kurioje bibliotekos ir muziejai pasirankiodavo tai, ko užsigeisdavo. Tuomet žinota, jog be joje dar likusių resursų bibliografijos sudarytojams sunku bus išsiversti, bet ji vis tiek simboliškai buvo degraduota į antraeilę kategoriją.

Įtrauktinų leidinių sistemos struktūra, kurios autorius tikriausiai yra vienas Antanas Ulpis, kolegijoje ir redakcijoje kėlė prieštaringus jausmus. Ir dabar ji vieniems gali atrodyti kaip Lietuvos kultūrinio paveldo aprašymo svajonė, kitiems – kaip bereikalinga ar net kenksminga fantazija. Pagrindinis dėmesys buvo sutelktas į knygas lietuvių kalba. Knygų rūmų bibliografai jau nuo ankstyvojo pokario naudojosi publikuota ir nepublikuota V. Biržiškos lietuviškų knygų bibliografija, „Bibliografijos žiniomis“, o 1960 m. analizavo Kaune esančius V. Steponaičio rankraščius, kuriuose būta esminių tarpukario valstybinės bibliografijos papildymų. Taigi, Knygų rūmai rezervavo sau privilegiją greitai parengti septyniatomę 1547-1940 m. lietuviškų knygų bibliografiją. Tokių leidinių serija įvardinta kaip serija A.

Paraleliai iškilo klausimas, ką daryti su knygomis lotynų (apie 5000), lenkų (apie 8000), baltarusių (apie 850), rusų (apie 5000), hebrajų, jidiš, karaimų, latvių, vokiečių (apie 1000), prancūzų (apie 500), anglų, esperanto bei kitomis kalbomis, pasirodžiusiomis Lietuvos teritorijoje. Nuspręsta jas registruoti, bet apsiribota dabartine Lietuvos teritorija, didelę dalį LDK paveldo paliekant registruoti menamiems Baltarusijos, Rusijos ir Lenkijos bibliografams. Šis sprendimas buvo lūžinis, nes tarpukario Lietuvoje, kurioje diegtas dominuojančios tautos nacionalizmas, retrospektyvinis kitakalbių kultūrų paveldo registravimas bibliografų nedomino. Postalininė sovietinio internacionalizmo versija toleravo daugiakalbės retrospektyvinės bibliografijos idėją. Šia niša pasinaudota, tiesa, kitų kalbų raštiją degraduojant iki *tautinių mažumų* raštijos kategorijos. Tokia lietuviško nacionalizmo logika visgi negalėjo susitvarkyti su lotyniškos raštijos reiškiniu. Kolegijos posėdžiuose būta ir kitokio pagrindimo, kam reikalinga kitakalbių knygų registracija – tai praturtintų lietuvių kultūros pažinimą, nes lietuvių autoriai rašė ne tik lietuvių kalba. Sprendimas buvo priimtas – tolimesnėje perspektyvoje serijoje E turėjo būti išleisti devyni tomai

knygų, registruojančių Lietuvoje išleistas knygas lotynų, lenkų, baltarusių, rusų, hebrajų, jidiš ir vokiečių kalbomis.

Įvesdamas kitakalbės raštijos registracijos perspektyvą retrospektyvinės bibliografijos rėmuose A. Ulpis žengė toliau – numatė dar dviejų knygų kategorijų įtraukimą. Pirma, tai Lietuvos autoriai, kurių knygos pasirodė ne lietuvių kalba anapus Lietuvos. Antra, bet kokios informacijos apie Lietuvą užsienyje leistose knygose registraciją. Taip suprojektuota serija D, kuri įvardinta kaip lituanikos serija. Ją numatyta sukurti ir išleisti tolimesnėje perspektyvoje. Skubiau tik numatyta suregistruoti tarpukario lituanikos knygas, išleistas Sovietų Sąjungoje. Kai kas matė ir mato šią idėją kaip prieštaravimą – tai esą lindimas į kitų nacionalinių bibliografijų teritoriją. Kritikai pabrėžti sunkumus renkant medžiagą – reikėjo nemažų išlaidų komandiruotėms SSRS, problemiški atrodė lankymaisi komunistinėje Europoje, o apie komandiruotes kapitalistinio pasaulio šalyse liko tik pasvajoti. Vėliau serijos D idėja matyta kaip perspektyva, dėl kurios neverta per daug stengtis, bet kuri gali likti planuose ir, susiklosčius palankioms aplinkybės, pradėta įgyvendinti. Vėliau pradėjo domunuoti nuostata, jog šioje serijoje registruotinos nelietuviškos lietuvių knygos, pasirodžiusios užsienyje, paliekant nuošalėje nelietuvių knygas su žiniomis apie Lietuvą. Šios serijos rėmuose nepasirodė nei viena knyga ir ji dabar neegzistuoja retrospektyvinės bibliografijos planuose.

Periodinių leidinių registracijos sferoje suprojektuota serija B, kurioje turėjo pasirodyti pora tomų, registruojančių visus periodinius leidinius lietuvių kalba ir periodinius leidinius kitomis kalbomis, leistus Lietuvoje. Ateitis parodė, jog tai išskirtinio sunkumo darbas, nebaigtas iki šiol. Sovietmečiu būta mažai galimybių registruoti lietuvių išeivijos leidinius, o rankraštiniai ir hektografuoti laikraštėliai buvo ir yra iš užmaršties ištraukinėjami labai lėtai. Po ketvirčio amžiaus nuspręsta serijoje B palikti tik lietuviškos periodikos registraciją, o kitakalbei periodikai išskirti atskirą seriją ir nukelti jos sukūrimą neapibrėžtam laikui.

Viso projekto apvainikavimas turėjo būti analizinė prieš tai suregistruotos periodikos bibliografija – serija C. Planuota eiti V. Biržiškos keliu ir esminius aprašyti kiekvieno numerio straipsnius. Aklai spėta, jog lietuviška periodika tilps į devynis, o kitakalbė – į aštuonis tomus. Kolegijoje pirmuose posėdžiuose aptakiai prognozuota, jog cenzūros gniaužtai neleis skelbti *reakcingų* leidinių turinių, o geriausiu atveju teks daryti politizuotą atranką, iškreipiančią visuminės bibliografijos koncepciją. Iš karto išliko ir daugiau problemų, bet šioji, viešai nedeklaruojama, buvo esminė ir labiausiai lėmė serijos kūrimo paralyžių.

Bibliotekų įsijungimas į projektą vertė perskirstyti visada per mažus bibliografų resursus. Neprobleminė atrodė tik Knygų rūmų (14 bibliografų) ir Partijos istorijos instituto padėtis. Pvz. Respublikinė biblioteka ir Mokslų akademijos centrinė biblioteka iš pradžių negavo iš Kultūros

ministerijos etatų ir bendram reikalui išskyrė tik po vieną žmogų. Po keleto metų trukdžiai buvo pašalinti – abi bibliotekos šiam darbui turėjo po tris bibliografus. 1961 m. pradžioje du etatai buvo skirti KPI ir trys – VU bibliotekoms. Visgi 1968 m. A. Ulpis bergždžiai skundėsi: „kiekvienoje bibliotekoje turi būti sudaryta pastovi trijų darbuotojų grupė (du aprašo, vienas redaguoja), dirbanti tik nacionalinės bibliografijos darbą. To nėra. Lietuvos valstybinėje respublikinėje bibliotekoje iki šiol (8 metai) net nesudaryta nacionalinės bibliografijos grupė, kitose bibliotekose yra nepilnos grupės arba net administracijų mažinamos. Grupių darbuotojai panaudojami kitiems bibliotekų darbams, o taip pat dažnai keičiami“[80].

Valdžia spaudė Knygų rūmų vadovybę ir kolegiją pateikti ilgalaikį darbo planą, o jis negalėjo būti sudarytas esant neaiškumui kiek kuri biblioteka pajėgs dalyvauti. 1961 m. liepos mėn. A. Ulpis parengė planą 1961-1976 metams. Jame glaustai išdėstyta serijų sudėtis, sudarytojai bei terminai. Rugsėjyje planas buvo svarstytas kolegijoje ir po Levo Vladimirovo nepasitenkinimo (su juo tikriausiai A. Ulpis iki tol nerado laiko planą aptarti) grąžintas patobulinimui. 1962 m. sausyje be jokių svarstymų buvo patvirtinta nauja plano versija, šį kartą apimanti 1961-1980 metus ir numatanti 55 tomų išleidimą. Partija ir vyriausybė pageidavo esminių rezultatų iki 1970 metų, tad tuomet jau turėjo būti išleisti svarbiausi 25 tomai.

Tai buvo programa *maximum*, kuri 1960-1962 m. rimtai buvo svarstoma kaip įgyvendinama. Nieko panašaus lietuvių bibliotekininkai iki tol nebuvo suprojektavę, o Rusijos ir kitų respublikų bibliografai tuo metu nebuvo paruošę tokio užmojo projektų. Elegantiška sumanymo architektūra buvo Antano Ulpio entuziazmo vaisius. Ateitis greitai parodė, jog bibliografų veiklos rutina, ideologijos kuriamos kliūtys, metodiniai nesutarimai skaudžiai lėtina arba net skandina sumanymo įgyvendinimą. Nebūta santarvės ir tarp artimiausių bendradarbių – redakcijos vadovas Juozas Rimantas projektą ne kartą pristatinėjo viešai, bet privačiai apie jo mąstą atsiliepdavo kandžiai.

3.3.3. Retrospektyvinės bibliografijos iki 1940 m. kūrimo tąsa sovietmetyje

Vaclovo Biržiškos įdirbio dėka pirmi serijos A tomai buvo lengvai įsivaizduojami, tad redakcijoje ir kolegijoje jau 1960 m. imtasi jų apimties ir formos svarstymų. Ideologiškai budrūs kolegijos nariai (pirmiausia Partijos instituto direktorius Romas Šarmaitis) primetė periodizaciją, pagal kurią esminis lūžis lietuviškos knygos istorijoje įvyksta 1861 metais, t.y. tada, kai panaikinama baudžiava ir šalis iš feodalizmo persikelia į kapitalizmą. Nesovietinėje istoriografijoje įsitvirtinusi tezė apie spaudos uždraudimo 1864 m. epochinį rezonansą nebuvo net

---

[80] ULPIS, Antanas. *Valstybinės ir nacionalinės (retrospektyvinės) bibliografijos problem*os. Vilnius, 1968, p. 16.

svarstoma. Taigi, pirmas bibliografijos tomas turėjo apimti 1547-1861 m., o antras – 1862-1904 m. laikotarpius.

Antra, būta svarstybų, kaip medžiagą išdėstyti tomo viduje. Lietuvių bibliografijos klasikai ją dėstė chronologiškai, t.y. nurodydavo metus ir fiksuodavo kas tais metais pasirodė. Tokiu būdu skaitytojas lengvai matydavo spaudos raidos dinamiką. Šio kelio nuspręsta atsisakyti ir grįžti prie XIX amžiuje populiarių bibliografinių žinynų stiliaus – išdėstyti medžiagą abėcėlės tvarka pagal autorių ir antraščių kombinaciją. Be to, nuspręsta pateikti autorių biogramas ir esminę su jais susijusią bibliografiją. Tokiu būdu į bibliografiją buvo įdiegta biobibliografinio žinyno elementai. Matyt atsižvelgta į praeities kultūros veikėjų biografinių žinynų trūkumą to meto Lietuvoje ir naudotasi atsiradusia proga pateikti kuo daugiau informacijos. Nenurodant šaltinių, plačiai naudotasi „Lietuviškos enciklopedijos“, „Lietuvių enciklopedijos“ ir V. Biržiškos „Aleksandryno“ žiniomis.

Ateitis parodė, jog tokio kompleksiškumo įtraukimas į darbinę virtuvę buvo pražūtingas darbo greičiui. 1969[81], 1985[82], 1988[83], 1990[84] m. – tokia dviejų tomų, susidedančių iš keturių dalių, dinamika. Į jų rengimą įsitraukė 10 bibliotekų, institutų ir archyvų, kurių darbo greitį buvo sunku suderinti. Į šiuos tomus įtraukta 545 autorių biobibliografijos, kam buvo sugaišta daug laiko, bet skaitytojai gavo fundamentalų žinyną. Abiejuose tomuose knygotyrininkai Dalia Gargasaitė, Domas Kaunas, Marcelinas Ročka, Levas Vladimirovas, Vladas Žukas analizavo lietuvių spaudą įvairiais aspektais, tuo suteikdami leidiniui knygotyrinį atspalvį. Abiejuose tomuose aprašyti 5531 pavadinimų spaudiniai. Beveik trečdalis iš jų niekur nebuvo aptikti, o aprašyti iš antrinių šaltinių. Nustatyta, jog 85,3% spaudinių yra Lietuvoje. Turtingiausia senais lietuviškais spaudiniais buvo Vilniaus universiteto biblioteka, po to sekė Knygų rūmai, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, o ketvirtą vietą dalijosi Mokslų akademijos ir Respublikinė bibliotekos. Anapus Lietuvos daugiausia leidinių turėjo Maskvos ir Leningrado bibliotekos, kurios XIX a. kaupė privalomą egzempliorių. Knygų rūmų bibliografai rado galimybę ieškoti medžiagos Lenkijos ir

---

[81] *Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba = Books in Lithuania = Litauische Bücher.* T.1: 1547-1861. Sudarytojai: Eleonora Binkytė, T. Čyžas, Dalia Gargasaitė, Albinas Jovaišas, Danutė Juodelienė, Genovaitė Juodpalytė, Nijolė Kišūnienė, Aurelija Rabačiauskaitė, Juozas Rimantas, Marcelinas Ročka, Juozas Tumelis, Antanas Ulpis. Vilnius: Mintis, 1969. LXIII, 728 p.
[82] *Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba = Books in Lithuania = Litauische Bücher.* T.2: 1862-1904. Kn.1: A-P. Sudarytojai: Eleonora Binkytė, Dalia Gargasaitė, Genovaitė Juodpalytė, Domas Kaunas, Nijolė Kišūnienė, Regina Pugžlienė, Aurelija Rabačiauskaitė, Albertas Ruzgas, Juozas Tumelis, Antanas Ulpis, Meilutė Zulonienė. Vilnius: Mintis, 1985. 955 p.
[83] *Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba = Books in Lithuania = Litauische Bücher.* T.2: 1862-1904. Kn.2: R-Ž. Vaizduojamasis menas. Afišos. Gaidos. Žemėlapiai. [Sudarytojai tie patys]. Vilnius: Mintis, 1988. 852 p.
[84] *Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba = Books in Lithuania = Litauische Bücher.* T.1: 1547-1861: papildymai. Sudarytojai: Alma Daugaravičienė, Dalia Gargasaitė, Loreta Gelombickienė, Domas Kaunas, Violeta Mateikienė, Rasa Rudzkytė, Renata Šutovaitė, Virginija Urbelionienė. Vilnius: Mintis, 1990. 151 p.

Rytų Vokietijos bibliotekose ir archyvuose, bet tai nebuvo išsamūs tyrimai. Kiti knygotyrininkai ypač iš Lenkijos parveždavo žinių apie ten rastus ir Knygų rūmų tyrėjų nepastebėtus senuosius lietuviškus spaudinius. Žinios apie Vakarų Europoje ir Šiaurės Amerikoje saugomus lietuviškus spaudinius buvo dar fragmentiškesnės.

Knygų rūmų bibliografai ne mažiau pastangų skyrė lietuvių kultūros vystymosi šuolio XX a. pradžioje pėdsakams suregistruoti, bet dėl dėmesio perkėlimo į ankstesnį laikotarpį darbas stūmėsi į priekį lėtai. 1977 m. pasirodė tik kontrolinis 1905-1917 m. lietuviškų knygų sąrašas[85], skirtas bibliotekininkams, o ne visuomenei. Jis pasitarnavo kaip suvestinis katalogas, nuo kurio atsispyrus buvo lengviau ieškoti trūkstamų spaudinių. Beje, rengiamo trečio serijos A tomo atveju 1982 m. buvo nuspręsta jo turinį klasifikuoti sistemiškai pagal Maskvos primestą BBK schemą (apie ją žr. 5.3) ir atsisakyti abėcėlinio medžiagos išdėstymo. Knygų rūmuose kauptas 1905-1917 m. spaudinių katalogas buvo pradėtas neskubant perdėlioti. Prie pradinio medžiagos išdėstymo plano buvo grįžta tik 1992 m.

Prie knyginių serija dar 1960 m. suplanuota prielipa – spaudžiant Partijos istorijos instituto vadovui Romui Šarmaičiui nuspręsta sukurti specialią seriją komunistinėms knygoms, įvairiomis kalbomis leistoms iki 1940 m. Lietuvoje ir Vilniaus krašte. Ši serija F išskyrė ir pasisavino dalį literatūros iš lietuviškų ir kitakalbių knygų kategorijų ir tuo ardė jų vientisumą. Porą dešimtmečių užtrukęs dviejų tomų kūrimas buvo vienas iš veiksnių, išskaidančių negausių Knygų rūmų bibliografų dėmesį. Darbo eigoje serijoje F nuspręsta registruoti komunistines knygas nuo 1917 m., tuo bent kažkiek gelbstint serijos A turinio vientisumą. Pagaliau išleistos knygos[86] nesulaukė visuomenės susidomėjimo. Apie 1992 m. buvo nuspręsta pašalinti komunistinių knygų seriją iš retrospektyvinės bibliografijos sudėties, o išleisti tomų lietuviška medžiaga integruota į kontrolinius lietuviškų 1918-1940 m. knygų sąrašus.

Analizinės bibliografijos rengimas tris dešimtmečius negalėjo peržengti paruošiamojo etapo fazės. Nacionalinės bibliografijos kolegijos ir redakcijos narių nuojauta, jog *dabar* parengti tomai susidurs su cenzūros apribojimais stūmė į lėto darbo ritmą. Iš pradžių bibliografas, dirbantis prie straipsnių analizės, per dieną turėjo aprašyti 10-15 pozicijų, o vėliau norma padvigubėjo. Palaipsniui kito ir medžiagos išdėstymo vizija. Brendo įsitikinimas, jog atskiruose tomuose reikia

[85] *Knygos lietuvių kalba, 1905-1917 = Книги на литовском языке, 1905-1917: kontrolinis sąrašas*. Sudarytojai: Meilutė Zulonienė, Gintautas Iešmantas, Eleonora Binkytė. Vilnius: LTSR Knygų rūmai, 1977. D.1: Knygos = Книги. 1080 p. D.2: Smulkieji spaudiniai = Листовочные издания. Gaidos = Нотные издания. Vaizduojamojo meno spaudiniai = Изоиздания. Žemėlapiai = Картографические издания. 422 p.
[86] *Lietuvos Komunistų Partijos spauda, 1917-1940 = Печать Коммунистической Партии Литвы, 1917-1940*: bibliografija. T.1: Knygos ir brošiūros = Книги и брошюры. Sudarytojai: Elena Mertinienė, Romas Šarmaitis, Antanas Ulpis. Vilnius: Mintis, 1981. 437 p. T.2: Periodiniai leidinai = Периодические издания. Sudarytojai: Elena Mertinienė, Antanas Ulpis. Vilnius: Mintis, 1985. 416 p.

medžiagą išdėstyti pagal kokią nors klasifikaciją, o ne apsiriboti numerių turinio nurašymu. Visgi ir čia būta baimės – bet kokia klasifikacija atskleistų *reakcingų* temų dominavimą senojoje periodikoje. Tuo tarpu praktiškai projekte dirbantys bibliografai tvarkė medžiagą pagal iš pradžių numatytą metodiką – dėliojo korteles į stalčius pagal leidinio pavadinimą ir numerį. 1983 m. redakcinė kolegija nusprendė įrašus grupuoti pagal BBK klasifikavimo schemą. Knygų rūmuose pradėta tai įgyvendinti, bet iš kitų bibliotekų darbo grupių dėl to sulaukta nepasitenkinimo ir faktinio sprendimo boikoto. 1990 m. nuspręsta medžiagą grupuoti pagal dešimtainę klasifikacijos (UDK) sistemą.

Palaipsniui ryškėjo pradinio medžiagos pasidalijimo problemos. 1961 m. buvo nuspręsta, jog 1832-1904 m. periodiką aprašo Respublikinė, 1905-1917 m. – VUB, 1918-1929 m. – KPIB, 1930-1940 – MAB. Respublikinė biblioteka iš karto protestavo, argumentuodama, jog bibliotekoje nėra tokių ankstyvų leidinių komplektų. Nepriklausomybės laikotarpio spaudos apimtys ėmė ryškėti kaip per didelės ir šešių žmonių grupės neįveikiamos. Be to, ryškėjo nenoras daryti neišvengiamą *reakcingų* leidinių atranką. Todėl 1966 m. buvo nuspręsta atsisakyti nepriklausomybės laikotarpio spaudos analizinio aprašymo. Tuo pačiu 1832-1917 m. laikotarpis buvo perskirstytas. Dėl medžiagos retumo 1832-1890 m. tomą turi parengti visos bibliotekos, Knygų rūmų bibliografams prižiūrint. 1891-1897 metai liko Respublikinei, 1898-1903 m. – Mokslų akademijos Centrinei, 1904-1910 m. – Vilniaus universiteto, 1911-1917 – Kauno viešajai ir KPI[87] bibliotekoms. Analizinės bibliografijos srityje rezultatų visgi nesimatė, nors darbo grupės analizavo periodiką ir kūrė įrašus. Didžiausias stabdis buvo ideologinis spaudimas – jau minėtas BBK klasifikacinės schemos primetimas, spaudimas neįtraukti į publikuotinus sąrašus kai kurių straipsnių grupių bei rašyti straipsnių anotacijas, kuriose jų turinys turėjo būti įvertintas iš leninizmo pozicijų.

Energijos tęsti iki tol faktiškai imituojamą serijos C rengimą davė *perestroika* ir nacionalinio atgimimo banga, suardžiusios ideologinės kontrolės mechanizmą. Šalia išnirusios vilties, jog nacionalinė bibliografija gali iš ties gali atliepti visuomenės poreikiams, svarbus buvo vienas techninis sprendimas. Bibliografo Osvaldo Janonio iniciatyva 1989 m. pabaigoje buvo priimtas sprendimas serijos C medžiagą nuo 1891 m. leisti metininkais ir nekreipti dėmesio į išleidžiamų tomų eiliškumą. Taip buvo padėtas pamatas tik po dešimtmečio prasidėsiančiam leidybiniam proveržiui.

[87] Pastaroji faktiškai nuo darbo pasitraukė 1982 m., o 1989 m. jos darbo grupės netaisyklingai sudarytas korteles perėmė Kauno viešosios bibliotekos darbo grupė.

3.3.4. Retrospektyvinės bibliografijos iki 1940 metų kūrimas nepriklausomoje Lietuvoje

1992 m. pavasarį Knygų rūmai buvo integruoti LNB sudėtį, tad ten atsidūrė (nekeisdamas vietos) ir retrospektyvinės bibliografijos rengimo centras. Galios slinktį ženklino redakcinės kolegijos vadovų kaita – jais tapo LNB žmonės. Gegužės mėn. redakcinės kolegijos vadovo postą Istorijos instituto direktorius Vytautas Merkys perleido Senų ir retų spaudinių skyriaus vadovui Juozui Tumeliui, kurio pavaduotoja tapo BKC vadovė Regina Varnienė. Tuo metu viršūnę siekė visuomenės poreikis turėti žinynus, su kurių pagalba būtų galima lengviau orientuotis moderniosios Lietuvos spaudos pavelde. Tuo tarpu ekonominės krizės efektai kultūros sferai neleido įsibėgėti retrospektyvinės bibliografijos projektui. Būta proveržių, bet sutvarkytos informacijos viešinimo greitis netenkino visuomenės poreikių.

Pavyzdžiui, serijos A rengėjai LNB prieglobstyje dirbo dar lėčiau, nei sovietmečiu. Tomas, turėjęs pilnai aprašyti 1905-1917 m. spaudinius, iki šiol nebaigtas. 2006 metais, t.y. praėjus trims dešimtmečiams po kontrolinio sąrašo paskelbimo, pasirodė dvi knygos[88], kuriose aprašyti 5175 spaudiniai. Jį skelbiant pasirinkta laikytis tradicijos ir medžiaga dėstoma abėcėliškai – pagal autorius ir antraštes, taip pat įvedant naujas ir papildant senas autorių biobliografijas. Trečia tomo dalis, kurioje turėtų būti aprašyta apie 4000 smulkiųjų spaudinių, dar nepaskelbta.

Retrospektyvios bibliografijos redakcinė kolegija 1993 m. apsisprendė atsiliepti į visuomenės poreikius ir greitai sukurti tarpukario knygų kontrolinį sąrašą. Iki tol Knygų rūmų bibliografai buvo sukaupę informaciją apie 30 tūkstančių spaudinių. Manyta, jog pakaks dviejų metų. Nutiko kaip visada – tik 1997-2003 m. pasirodė aštuoni knygų ir brošiūrų tomai[89], o 2005-2013 m. – keturi smulkių spaudinių (iki 4 puslapių) tomai[90]. Pastarosios kategorijos spaudinių tomas iki šiol nebaigtas skelbti – trūksta natų, vaizduojamojo meno spaudinių ir žemėlapių. Bibliografiniai įrašai šiame kontroliniame sąvade sudėlioti abėcėline tvarka ir suskirstyti apie UDK schemą. Paaiškėjo, jog lietuviškoje oikumenoje tuo metu išleista 22772 knygos ir 14352 (ne visi) smulkieji spaudiniai.

---

[88] *Lietuvos bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba.* T.3: 1905-1917: Knygos ir autoriniai smulkieji spaudiniai. Kn. 1-2. Parengė Ringailė Bagušytė, Violeta Mateikienė, Vaida Pakalniškienė; redaktorė-sudarytoja Virginija Savickienė. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2006.

[89] *Knygos lietuvių kalba, 1918-1940: kontrolinis sąrašas.* T.1: Knygos. [D.1-8]. Redaktorė-sudarytoja Alma Daugaravičienė, sudarytojos Ringailė Bagušytė, Vilija Kručaitė, Arida Papaurėlytė, Aida Šataitė. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1997-2003.

[90] *Knygos lietuvių kalba, 1918-1940: kontrolinis sąrašas.* T.2: Smulkūs spaudiniai. [D.1-4]. Redaktorė Ringailė Bagušytė, sudarytojos Renata Andrašiūnaitė, Alma Bajoraitė, Renata Baukienė, Alma Daugaravičienė, Gertrūda Gaidamavičiūtė, Rita Jurkevičiūtė, Violeta Mateikienė, Vaida Pakalniškienė, Jovita Petkelienė, Arida Riaubienė (buvusi Papaurėlytė), Praurima Sipaitytė, Valdas Skrabas, Daina Valantinavičiūtė. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2005-2013.

Bibliografų komandos užbuksavo ties kitakalbių Lietuvos knygų registracija. VII dešimtmetyje Vilniaus universiteto bibliotekoje buvo pradėta sudarinėta lenkiškos LDK knygos kartoteka, bet darbas sustojo. Knygų rūmuose Retrospektyvinės bibliografijos skyriaus vedėjas Marcelinas Ročka (1963-1972 m.) kaupė medžiagą apie lotyniškas Lietuvos knygas. Darbas suintensyvėjo jam išėjus į pensiją ir buvo tęsiamas iki mirties 1983 metais. Šių pastangų rezultatas buvo Knygų rūmams perduota kartoteka, kurioje buvo suregistruotos ne tik XVI amžiuje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos teritorijoje pasirodžiusios knygos, bet ir Europos spaustuvėse išleistos Lietuvos piliečių knygos. Kartotekos perdavimą palydėjo pora pomirtinių autoriaus straipsnių šia tema[91]. Lotyniškų knygų sąvado rengimą 1982-1986 m. tęsė Knygų rūmuose tuomet dirbęs Sigitas Narbutas, bet jam išėjus dirbti į Vilniaus universitetą, beveik užbaigtas XVI a. lotyniškos raštijos sąvado rengimas sustojo.

Sigitas Narbutas su žmona Daiva darbą atnaujino Lietuvių literatūros ir tautosakos institute. 1998 m. pasirodė XVII amžiuje Lietuvoje leistų lotyniškų knygų sąvadas (1234 pozicijos)[92]. 2002 m. jie išleido XV-XVI a. knygų sąvadą (374 pozicijos)[93]. Leidiniai išsiskiria savo puošnumu, nors pagal užmanymą tai tik kontroliniai sąrašai. Daiva Narbutienė sąrašų rengimo metu parašė ir apsigynė disertaciją apie lotyniškas LDK knygas, kurios išleidimas[94] tarsi apvainikavo šio dueto darbą. Atrinkinėjant knygas, kurios įtrauktinos sąvadus, išlaikytas M. Ročkos principas, jog pirmiausia autoriai turi būti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos piliečiai. Nesvarbu, kur jų darbai išspausdinti – LDK ar užsienyje. Taikant tokį atrankos principą į sąvadus nepatekti iškyla grėsmė tiems, kas buvo atvykę į Lietuvą, keletą metų čia dirbo, rengė knygas ir išspausdino jas Lietuvoje arba kur kitur. Lietuvoje kūrusių svetimšalių atveju sudarytojai fiksavo tik tokias jų knygas, kurios spėjamai buvo parašytos Lietuvoje ir vėliau išspausdintos užsienyje. Visgi kai kuriais atvejais sunku nustatyti, ar kūrėjai tuo metu, kai savo gyvenimus buvo susieję su Lietuva, veikalus rašė Lietuvoje ar jau iš jos išvykę. Šie klausimai atvėrė visuminės LDK raštijos registravimo problematiškumą. Lituanistikos visumos fiksavimas viename sąraše reikalauja gilių istorinių bei filologinių gebėjimų ir taip peržengia daugumos bibliografų galimybes.

---

[91] ROČKA, Marcelinas, Lietuvos lotyniškos knygos. In: *Knygotyra*, t. 27, sąs. 3, p. 24-28; Dėl XV a. pabaigos – XVI a. pradžios Lietuvos knygų. In: *Iš bibliografijos aruodų*. Vilnius: LTSR Knygų rūmai, 1985, p. 137-155. Abu straipsniai perspausdinti: ROČKA, Marcelinas, *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, p. 323-339.

[92] *XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas = Index librorum Latinorum Lituaniae saeculi septimi decimi*. Sudarė Daiva Narbutienė ir Sigitas Narbutas. Vilnius: Lietuvių tautosakos ir literatūros institutas, 1998. 345 p. (Senoji Lietuvos literatūra; kn.8).

[93] *XV-XVI a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas = Index librorum latinorum Lituaniae saeculi quinti decimi et sexti decimi*. Sudarė Daiva Narbutienė ir Sigitas Narbutas. Vilnius: Lietuvių tautosakos ir literatūros institutas, 2002. 238 p. (Senoji Lietuvos literatūra; kn. 12).

[94] NARBUTIENĖ, Daiva. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos lotyniškoji knyga XV-XVII a.* Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004. 245 p.

1994 m. Marija Ivanovič nacionalinėje bibliotekoje pradėjo rengti kontrolinį XVII a. lenkakalbės Lietuvos knygos sąrašą. 1998 m. biblioteka jį išleido[95], bet dabar vartant rankose byrantis leidinys kokybiškai skyrėsi nuo tuo pat metu Narbutų parengto XVII a. lotyniškų knygų sąrašo. Sudarytoja neįtraukė LDK autorių knygų, kurios buvo išleistos užsienyje, o užsieniui priskyrė ir Lenkiją. Nieko nuostabaus, kad sąrašas gavosi labai plonas bei neįtikinamas (818 pozicijų) ir kontrastavo su Narbutų lotyniškų knygų sąrašu (1234 pozicijas). Tyrinėtoja po to daugiau nei dešimtmetį praleido ieškodama ir aprašinėdama XVIII amžiaus lenkiškus spaudinius ir 2015 m. pasirodė stambios apimties rezultatas, fiksuojantis 5356 spaudinius[96]. Atrankos principas liko toks pat. Tai suprantama, nes jei pritaikyti normą, jog fiksuojami visi Lietuvos piliečių arba Lietuvoje kūrusių užsieniečių darbai, nesvarbu kur jie išspausdinti, tektų atlikti didžiulį tiriamąjį darbą rekonstruojant autorių biografijas. Visgi toks atrankos kriterijus mažina kontrolinių sąrašų vertę ir istorikai vis tiek turi naudotis Estreicherių bibliografija.

Larisa Lempertienė 2002 m. pradėjo kurti visame litvakų pasaulyje (kiek apribotame XVIII a. LDK sienų) iki 1940 m. išleistų knygų bibliografiją. Vėlgi, fiksuojamos tik tos, kurios išleistos šios teritorijos leidyklose. Numatyta po du tomus hebrajų ir jidiš kalboms. 2011 m. išleistas pirmas tomas, registruojantis dalį knygų hebrajų kalba[97]. Keturių tyrėjų komanda dirbo ne tik Lietuvoje, bet ir Sankt Peterburge, Jeruzalėje, Sofijoje. Išskirtinį naikinimo, išblaškymo ir užmaršties likimą patyrusi žydų raštija sunkiai leidžiasi atkuriama visumoje, tad žinomos ir nujaučiamos spragos pradėto darbo rezultatus verčia taip pat *kontroliniu sąrašu*.

Būta svarstymų sulieti kalbas ir tirti visą ne lietuvišką pasirinkto laikotarpio (pvz. XVI a.) raštiją, kaip tai daroma lenkų bibliografų. Kolegijos pirmininkas ir kartu LNB Retų spaudinių skyriaus vedėjas Juozas Tumelis apsiėmė parengti visuminę XVI a. LDK bibliografiją. 2003 m. lapkrityje jis pasitraukė iš darbo bibliotekoje, o ilgai rengtas sąrašas 2004 m. vasaryje bibliotekos direkcijos posėdyje buvo atmestas kaip *vis dar* netinkamas publikavimui. Į jį įtraukta 750 knygų, keturiolika kalbų išleistų LDK spaustuvėse 1522-1600 m. Po tokio sprendimo autorius atsisakė toliau bendradarbiauti[98].

---

[95] *XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos = Polska książka na Litwie w XVII w.: kontrolinis sąrašas*. Parengė Marija Ivanovič, redaktorė Nijolė Kišūnienė. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1998. 247 p.
[96] *XVIII a. Lietuvos knygos lenkų kalba = Książki litewskie XVIII wieku w języku polskim = Polish books published in Lithuania in the 18th century: kontrolinis sąrašas*. Sudarytojos Marija Ivanovič, Karina Basiul, redaktorė Virginija Savickienė. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2015. 679 p.
[97] *Lietuvos knygos hebrajų kalba, 1759-1900 = הספרים העבריים שהודפסו בליטא בשנים 1900-1759: kontrolinis sąrašas*. Redaktorė-sudarytoja Larisa Lempertienė, sudarytojai Olga Lempertaitė, Andrey Pshenitskiy, Oren Stadtmaer. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2011. 409 p.
[98] Vienas šios studijos egzempliorius buvo perduotas į Retų spaudinių skyrių: [LDK XVI amžiuje išleistų knygų kontrolinis sąrašas]. Sudarė Juozas Tumelis, 2003 [mašinraštis]. In: LNB Rankraščių skyrius, f. 130, b. 2630.

Faktiškai įšaldyto lietuviškos periodikos iki 1940 m. sąrašo (serija B) rengimas tarpinį rezultatą pasiekė 1993 m., kuomet 100 egz. tiražu rotaprintu ant prasto popieriaus atspaustas kontrolinis sąrašas[99]. Postūmį suteikė ne tik veiklos reforma, bet ir konkurencija – 1991 m. savamokslis bibliografas Julius Tamošiūnas išleido savo gyvenimo darbą – reprezentacinės knygos titulo nusipelnančią lietuviškų periodinių ledinių bibliografiją[100]. BKC bibliografai tuo tarpu pademonstravo profesinę viršenybę – jų leidinyje už 1823-1940 m. laikotarpyje aprašyta apie 1200 daugiau leidinių nei pas Tamošiūną. Be to, skaitytojai sužinojo užmaršties mąstą – iš 3364 pavadinimų tęstinių leidinių apie 600 fiziniame pavidale jau neegzistuoja arba dar nerasti.

Paieškos lėtai vyko toliau, naudotasi atsivėrusiomis galimybės tikslinti žinias apie išeivijos spaudinius. Detalizuota informacija apie leidinių saugojimo vietas, pvz. jei kokioj bibliotekoj ar muziejuje koks nors rinkinys saugotas nepilnas, fiksuoti metai ir numeriai. Siekta pateikti informaciją, liudijančią leidinio retumą ir prieinamumą. Darbo eigoje sukaupta informacija pervesta į elektroninę erdvę – LIBIS rėmuose sukurtas specialus posistemis serijai B (https://retro.libis.lt/). Visgi ten nėra pateiktas visuminis leidinių sąrašas, tad reikia tiksliai žinoti ko ieškoti, o gautas paieškos rezultatas nėra integruotas su e-paveldo portalu, kur dauguma lietuviškos periodikos jau sukelta. Tarpinis rezultatas pasirodė 2018 m., kuomet išleistas dvitomis sąrašas poligrafiniu būdu atspaustų (1782 pavadinimai) periodinių leidinių[101]. Prireikė ketvirčio amžiaus tam, kad detalizuoti ir gražiai išleisti *dalį* kontrolinio sąrašo. Ateityje turėtų pasirodyti tomas su rankraštiniais ir hektrografuotais leidiniais. Palyginti nedidelės savo apimtimi serijos B rengimo greitis yra unikalus – 1960 m. oficialiai pradėtas darbas niekada nebuvo sustojęs ir lieka neužbaigtas.

Serijos C metininkus pradėjo Vilniaus universiteto biblioteka, 1991 m. išleidusi ploną tomelį, kuriame aprašyti 8 leidiniai, 1904 metais išėję leisti Lietuvoje[102]. Toks plonas ir nereprezentatyvus pirmas produktas buvo todėl, kad tuo metu O. Janonio įtakoje jau buvo nuspręsta, jog nuo 1904 m. serijos C metininkai bus suskaidyti į tris dalis – atskiri tomai skirti periodikai Lietuvoje, Prūsijoje ir išeivijoje. Argumentuota, jog lietuviškos spaudos visuma lengvai

---

[99] *Lietuviški periodiniai leidiniai, 1823-1940*: *kontrolinis sąrašas*. Sudarytojos Irena Meškinytė, Danutė Straukaitė, Violeta Vaglienė, Birutė Žukauskienė. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1993. VI, 1099 p. *Lietuviški periodiniai leidiniai, 1823-1940*: *chronologinė rodyklė (kontrolinio sąrašo priedas)*. Sudarytoja Danutė Straukaitė. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1993. 269 p.

[100] TAMOŠIŪNAS Julius. *Lietuviškų periodinių leidinių bibliografija, 1832-1982*. Kaunas: J. Tamošiūnas, 1991. XXXIX, 941 p.

[101] *Periodiniai leidiniai lietuvių kalba, 1823–1940 = Lithuanian serials, 1823–1940.* D.1: Poligrafiniu būdu spausdinti leidiniai = Printed serials. Kn. 1-2. Redaktorė Danguolė Narkevičienė, parengė Vilda Baltinė, Zita Karklelytė, Milda Myštautaitė, Danguolė Narkevičienė, Tomas Vaičiulis. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2018.

[102] *Lietuvos bibliografija. Serija C. Lietuviškų periodinių leidinių publikacijos = Publications of Lithuanian periodicals = Publikationen der litauischen.* 1904, d.1. Sudarytojos Giedrė Adiklytė, Vida Jakštienė, Audronė Matijošienė, Elvyra Urbonavičienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1991. 112 p.

skyla į šias tris kategorijas ir jų suplakimas naršančiam po metininkus skaitytojui sukeltų painiavą. Be to, lygiai svarbus kitas argumentas – išeivijos ir Mažosios Lietuvos lietuviški leidiniai buvo sunkiai prieinami ir darbas su jais lėtintų visų metininkų išleidimą.

Po pirmojo metininko tris metus serijoje C nieko neišleista, bet 1994 m. pasirodė iš karto trys metininkai, kuriuos išleido nacionalinė, VUB ir KAVB. Po to metininkai pasirodydavo beveik kasmet. Šiuo metu išleisti 35 tomai, kuriuose pilnai aprašyta 1832-1919 m. periodika, leista Lietuvoje ir Rusijoje, 1904-1913 m. Prūsijoje leista periodika bei 1904-1911 m. išeivijos leidiniai. Kartais vienas tomas apima 2-3 metų spaudą. Ankstyvoji spauda (1832-1890 m.) aprašyta viename tome, kurio rengimas buvo komplikuočiausias. Dar 1966 m. nuspręsta, kad jį rengs visos bibliotekos, bet galiausiai jis liko Knygų rūmams, o iš jų perėmusi nacionalinė biblioteka dar užtruko dvylika metų. Rengėjų ratas nusistovėjęs – 13 tomų parengė VUB, 11 – LNB, 9 – KAVB ir 2 (už 6 metus) – MAB. Planai buvo peržiūrėti 2000 m. ir įvyko tolesnės dalybos, apimančios spaudos masyvą iki 1927 m. Atsižvelgiant į tai, kas dabar išleista, tolimesni metininkai pasiskirsto taip: Lietuvos periodiką analizuoja KAVB (už 1920-1923 m.) ir MAB (už 1924-1927 m.), visa išeivijos periodika tenka LNB, visa lietuviška Prūsijos periodika – VUB. Ypač sudėtinga Vilniaus universitetų bibliografų užduotis, nes jiems tenka dirbti su išnykusia lietuvninkų kalba, kurios ypatybės atsiskleidžia tik įsiskaitant į *ceitungas*. Leidžiant metininkus daugiausia bibliografių dirbo nacionalinėje – net 15, bet dalis jų greitai keitėsi[103]. Stabiliau atrodo VUB (9 sudarytojai)[104], MAB (5)[105] ir KAVB (5)[106].

Redakcinės kolegijos 2011 m. posėdyje trys dalyviai iš aštuonių pasiūlė atsisakyti popierinių metininkų leidybos ir medžiagą iš karto siųsti į nacionalinę bibliografinių duomenų banką (apie jį vėliau). Nuskambėjus pasiūlymams neskubėti su tokiu sprendimu, nutarimas atidėtas, bet 2012 m. posėdyje jis buvo priimtas. Penki buvo už (jų tarpe LNB, KAVB ir VUB direktoriai) ir du prieš (tarp jų MAB direktorius). Padaryta išlyga, jog rengiami metininkai dar bus išspausdinti. Spausdintų metininkų atsisakymo šalininkai pirmiausia norėjo sutaupyti iš jų leidybos nutraukimo bei argumentavo, jog skaitytojai greičiau informaciją pamatys elektroniniuose kataloguose. Visgi internetinių katalogų informacija negali atstoti struktūruotų popierinių bibliografijos tomų. Šios dvi atvaizdavimo formos papildo viena kitą. Skaitytojas popieriniame metininke mato

[103] Rasa Adomavičienė, Rimantė Bočenkienė, Ona Česnulevičiūtė, Daiva Danilevičienė, Danguolė Gineitienė, Osvaldas Janonis, Irena Jezukevičienė, Birutė Juknevičienė, Milda Klimkaitė, Skirmantė Kvietkauskienė, Laisva Palaimaitė, Virginija Paliliūnienė, Laima Savickienė, Almonė Sirijos Girienė, Rimantė Terleckienė.
[104] Giedrė Adiklytė-Juknienė, Eglė Akstinaitė-Veličkienė, Osvaldas Janonis, Aida Jokimčiūtė, Vida Jakštienė, Audronė Matijošienė, Albertas Ruzgas, Elvyra Urbonavičienė, Dalia Valikonytė
[105] Valerija Debesienė, Lina Kanopkienė, Rūta Kazlauskienė, Efrosinija Krivaščenko, Antanina Sitnikaitė
[106] Irena Bartašienė, Rima Didikienė, Osvaldas Janonis, Rima Raišytė, Ramunė Tamulėnienė

informacijos visumą ir gali joje lengviau orientuotis. Be to, popieriniai metininkai jau tapo reprezentaciniais nacionalinės bibliografijos leidiniais, ženklinančiais nuveiktus darbus.

Lentelė nr. 5. Publikuoti metininkai

Lietuvoje	Prūsijoje	Išeivijoje	LNB	VUB	MAB	KAVB	Išleista	Puslapiai
1832-1890			+				2004	727
1891			+				1994	244
1892			+				1996	138
1893			+				1997	186
1894			+				2000	219
1896			+				2004	279
1897			+				2006	293
1898-1900					+		2000	514
1901-1903					+		2003	575
1904				+			1991	112
	1904			+			1994	123
		1904-1905	+				2009	350
1905				+			1996	243
	1905			+			1996	136
1906				+			2001	387
	1906-1907			+			1997	179
		1906-1907	+				2012	367
1907				+			2004	447
1908				+			2011	678
	1908-1909			+			2001	286
		1908-1909	+				2015	462
1909				+			2018	690
1910						+	2007	479
	1910-1911			+			2003	374
		1910-1911	+				2018	586
1911						+	2003	406
1912						+	1994	482
	1912-1913			+			2012	440
1913						+	1997	556
1914						+	1998	473
1915-1917						+	2000	283
1918						+	2001	474
1919						+	2003	409
1911-1918 asmenvard žiai						+	2002	258
Literatūrinių kūrinių pirmųjų žodžių rodyklė				+			2006	325

3.3.5. Retrospektyvinės bibliografijos iki 1940 metų rengimo rezultatai

Keturių serijų kūrimo projektas trunka šešiasdešimt metų ir jame dalyvauja trijų kartų bibliografai. Vaclovas Biržiška per du dešimtmečius vienas aprašė 1547-1926 m. lietuviškus spaudinius. Keturių bibliotekų bibliografai peržengė šiuos laiko rėmus, bet surizikuotinas teiginys, jog iš esmės jų parengtos storos knygos yra pastabos V. Biržiškos *magnum opus* paraštėse. Kodėl taip nutiko? Osvaldas Janonis 1992 m. rašė: „Kodėl V. Biržiška padarė daugiau negu Knygų rūmai ir visų bibliotekų nacionalinės bibliografijos grupės per tris dešimtmečius? [...] Jo niekas nevaržė, jam niekas metodiškai nevadovavo, jam nereikėjo prieš ką nors ginti savo metodinių sprendimų, jam nereikėjo niekam atsiskaitinėti. Mums nebesuvokiama bibliografo laisvė“[107]. Šioje diagnozėje, pabrėžiančioje kūrybinės laisvės ir misijos pojūčio efektą, galima pakeisti tris dešimtmečius į šešis ir ji liks galioti.

Galima išvardinti keletą papildomų veiksnių. Atsižvelgiant į dabarties bibliografijų kūrimo kompleksiškumą vienas bibliografas to padaryti negali. Reikalingos stabilios ir profesionalios darbo grupės. Yra per mažai bibliografų, įtrauktų į šį projektą, o įsitraukusieji neretai turėjo ir turi dirbti paralelinius darbus. Kartais tai prablaško besikaupiančią monotoniją, bet atsižvelgiant į visuminį darbo lėtumą, yra papildomas stabdis. Darbas reikalauja aukštos kvalifikacijos, kuri palaipsniui įgyjama tik praktiniu būdu, o ši kvalifikacija prašosi būti vertinama ir oriai apmokama. Deja, darbo vertės suvokimo ir atlygio kolizija lėmė ir lemia dažnus pasitraukimus ir darbo grupių. Kultūros ministerijoje ir bibliotekų direkcijose trūko ir trūksta suvokimo, kokios svarbos šis projektas yra Lietuvos kultūros rekonstrukcijų visumoje. Tik didžiosios bibliotekos gali vykdyti šį projektą, kurio primiršta esmė yra *viso* senosios ir moderniosios Lietuvos spausdinto ir rankraštinio paveldo rekonstrukcija. Tai ne vien leidinių paieškos ir registracija, bet ir autorystės nustatymai, bibliografus verčiantys senienininkais (*antiquarians*) ar net istorikais. Tai ne vien užsitęsęs plušėjimas lietuviškų spaudinių sferoje, bet visų Lietuvos kalbų ir kultūrų paveldo prikėlimas, link ko tik dabar žengiami pirmieji žingsniai. Savo ruožtu šis darbas iš bibliografų reikalauja puikaus kalbų ir kultūrinių kontekstų išmanymo, o tokios kvalifikacijos ir tarp istorikų tampa retenybe. Kitaip tariant, tyrėjams būtina į Lietuvos kultūrą žvelgti kaip į visumą, kurios daugiakalbio rašytinio palikimo fragmentai persipina ir padeda paaiškinti vieni kitus. Juk didelė dalis senųjų ir moderniųjų autorių rašė keliomis kalbomis, o jų kūryba peržengdavo ribas su vertimų pagalba.

---

[107] JANONIS Osvaldas. *Nacionalinės bibliografijos paraštėse. Bibliografo užrašai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1993, p. 33.

Ypač svarbus yra analizinės bibliografijos segmentas. Tai, kas užrašyta periodikoje yra kultūrinio gyvenimo veidrodis, leidžiantis pažinti istoriją mikrolygmenyje. Absoliuti dauguma ten esančios informacijos yra unikali ir nerandama archyvuose. Korektiškas jos pristatymas elektroniniuose kataloguose ir susiejimas su skaitmenizuotų spaudinių sankaupomis studentams, istorijos mylėtojams ir profesionaliems tyrėjams sukuria prielaidą žengti pirmuosius tiriamuosius žingsnius neišeinant iš namų. Visgi šioje vietoje skaitytojas turėtų būti atsargus. LNB internetiniame puslapyje sukurtas nacionalinės bibliografijos leidinių sąrašas su nuorodomis į nacionalinės bibliografijos duomenų banko (toliau NBDB) katalogą[108]. Jame galima matyti, kokie serijos C tomai atsidūrę paieškos sistemose, bet ši informacija klaidinanti, nes sukurianti vaizdą, jog visi įrašai iš nurodytų metininkų yra randami NBDB platybėse. Ten jų yra tik keletas, o didžioji dalis metininkų pradėti arba neužbaigti suvedinėti ir skaitytojas to nežino. Šioje vietoje pažymėtina, jog KAVB pradėjusi kurti elegantiškas savo sukurtų metininkų internetines versijas[109]. Kita problema, jog daugybė įvairaus išsilavinimo skaitytojų nežino apie metininkų egzistavimą ar apie tai, kokius spaudos masyvus bibliografai yra ištyrę. Jie ieško iš karto NBDB kataloge[110] (kurio paraštėse nėra paaiškinimų apie informacijos ribotumus) ir iš gautų paieškų rezultatų neretai daro išvadą, jog vienas ar kitas reiškinys spaudoje atsispindi menkai arba iš viso neegzistuoja. Didelė dalis patiki neva galutiniais sistemos atsakymais ir tik įtaresni, jog čia kažkas ne taip, pasirenka giliau pasidomėti arba vartyti laikraščius e-paveldo portale. Padėtį dar labiau komplikuoja minėtas 2012 m. redakcinės kolegijos sprendimas stabdyti popierinių metininkų leidybą. NBDB jau pasirodžiusi medžiaga iš tų metų, kurių neapima išleisti metininkai (pvz. 1920-1926 m.). KAVB metininkų spausdintine forma nebeleidžia ir bibliografinius įrašus rengia bei suvedinėja į NBDB pagal periodinius leidinius už visą jų leidimo laikotarpį. Tuo tarpu skaitytojai apie šiuos pokyčius laikomi nežinioje.

Retrospektyvinės bibliografijos kūrimo centrui atsidūrus LNB pavaldume tyliai nunyko planai rengti kitakalbės periodikos analizinę bibliografiją. Viena vertus, neturėta kvalifikuotų bibliografų, galinčių kolektyviai pradėti darbą šioje netirtoje ir milžiniškoje sferoje. Kita vertus, įtakos turėjo nacionalizmo ideologijos, skelbusios tautinės kultūros viršenybę prieš kitas Lietuvos kultūras, suvešėjimas inteligentijos tarpe. Visgi be detalios lituanistinės periodikos (lenkų, rusų, hebrajų, jidiš, vokiečių ar baltarusių kalbomis) analizės rezultatų Lietuvos kultūros vizija lieka

[108] Nacionalinės bibliografijos leidiniai. [Žiūrėta 2019 m. kovo 22 d.]. Prieiga per internetą: https://www.lnb.lt/atradimai/leidiniai/valstybes-ir-nac-bibliografijos-leidiniai/nacionalines-bibliografijos-leidiniai.
[109] *Lietuviškų periodinių leidinių publikacijos 1915-1917.* D.1 [Žiūrėta 2018 m. lapkričio 17 d.]. Prieiga per internetą: https://kvb.lt/leidiniai/lietuvos_bibliografija/. *Lietuviškų periodinių leidinių publikacijos 1918.* D.1 [Žiūrėta 2018 m. lapkričio 17 d.]. Prieiga per internetą: https://kvb.lt/leidiniai/lietuvos_bibliografija_2/.
[110] Nacionalinės bibliografijos duomenų bankas. [Žiūrėta 2019 m. kovo 22 d.]. Internetinė prieiga: https://nbdb.libis.lt/

aptemdinta. Lietuviški serijos C tomai yra tik mažesnė dalis integralios visumos, kurios rekonstravimą projektavo A. Ulpis. Ne veltui jis neskaidė jos į dvi serijas. Gausūs ir stori ne lietuviškos periodikos komplektai atskleidžia Lietuvos raidą pačiais įvairiausiais rakursais, kurių nerasime archyvuose ir lietuviakalbėje spaudoje. Juose gausu medžiagos apie lietuviakalbį pasaulį, nes patys lietuviai buvo įaugę į komunikacinį savo meto visuomenės audinį ir rašė kitomis kalbomis. Kita vertus, kitas tautines tapatybes turintys autoriai plačiai aprašinėjo lietuviško pasaulio gyvenimą. Retrospektyvinėje analizinėje bibliografijoje šis segmentas yra būtinas pilnam ir korektiškam kultūros raidos vaizdui atkurti. Tai didžiulis iššūkis retrospektyvinės bibliografijos strategams, nes reikalingos kvalifikuotos tyrėjų komandos, gebančios palaikyti tęstinumą savo ilgalaikėje veikloje. Kol kas tai iššūkis, kurio bevelėjama nematyti.

Apibendrinant retrospektyvinės bibliografijos rezultatus, matyti, jog dėmesys koncentruotas į lietuviškos spaudos rekonstrukciją. Knygų registracija beveik baigta, bet periodikos analitikų dar laukia ilgas darbas – diktatūros laikotarpio Lietuvos spauda bei Mažosios Lietuvos ir išeivijos spauda nuo I pasaulinio karo priešaušrio. Kitų knygų raštijos registruotojai tik pradeda savo darbus, o kitakalbės Lietuvos periodikos analitikos kol kas atsisakyta. Toks pat likimas yra ištikęs planą registruoti ir analizuoti kitakalbes knygas ir periodiką, leistą anapus Lietuvos. Atsisakyta organiškai prie retrospektyvinės bibliografijos derančio rankraščių, esančių Lietuvoje ar užsienyje, registracijos. Taigi, Antano Ulpio maksimalistinę programą galima laikyti užginčyta ir nevykdoma. Vietoj jos iš esmės dominuoja minimalistinė Vaclovo Biržiškos programa.

Lentelė nr. 6. Retrospektyvinės bibliografijos darbų planas 1961-1980 metams ir jo rezultatai

Dalies pavadinima	Planuota	Išleista tomų	Planuoti rengėjai	Rengėjai	Planuotas terminas	Išleidimo data
Serija A						
Knygos lietuvių kalba 1547-1861 m.	2	2	KR[111]	KR	1962-1963	1969, 1990
Knygos lietuvių kalba 1861-1918 m.	3	4+2 (kontr.), nebaigta	KR	KR, LNB	1964-1965	1985-1988, 1977, 2006
Knygos lietuvių kalba 1919-1940 m.	5	12 (kontr.), nebaigta	KR	LNB	1968-1970	1997-2013
Serija B						
Periodinių leidinių iki 1940 m. bibliografija [1984 m. patikslinta, jog tik lietuvių kalba, kitakalbiams įvesta serija G]	2	2, nebaigta	KR	LNB	1963-1964	1993 (kontr.), 2018
Serija C						
Periodinių leidinių lietuvių kalba iki 1904 m. analizinė bibliografija	2	10	KR	LNB, MAB	1964-1965	1994-2006
Periodinių leidinių lietuvių kalba 1904-1917 m. analizinė bibliografija	2	24	VUB	LNB, MAB, KAVB, VUB	1964-1965	1991-2018
Periodinių leidinių lietuvių kalba 1919-1940 m. analizinė bibliografija	5	2	MAB, KPIB	KAVB	1966-1968	2003
Periodinių leidinių lenkų kalba iki 1940 m. analizinė bibliografija	3	0	VUB		1973-1975	
Periodinių leidinių rusų ir baltarusių kalba iki 1940 m. analizinė bibliografija	2	0	MAB		1976-1977	
Periodinių leidinių vokiečių kalba iki 1940 m. analizinė bibliografija	1	0	VRB		1973	
Periodinių leidinių hebrajų ir jidiš kalbomis iki 1940 m. analizinė bibliografija	2	0	KR		1976-1977	
Periodinių leidinių kitomis kalbomis iki 1940 m. analizinė bibliografija [nenumatyta]	-		-		-	
Serija D [1984 m. įvardinta kaip serija E]						
Lotyniškoji lituanika iki 1940 m.	1	0	LKR		1977	
Lenkiškoji lituanika iki 1940 m.	2	0	VUB, VRB		1974-1976	
Rusiškoji ir baltarusiškoji lituanika iki 1940 m.	3	0	MAB		1975-1976	
Vokiškoji lituanika iki 1940 m.	2	0	VRB		1977-1978	

[111] Tik šioje lentelėje esantys sutrumpinimai: KR – Knygų rūmai, PIIB – Partijos istorijos instituto biblioteka, VRB – Valstybinė respublikinė biblioteka.

Žydiškoji lituanika iki 1940 m.	1	0	KR		1979-1980	
Lituanika kitomis kalbomis iki 1940 m.	2	0	KR		1974-1975	
Tarybinė lituanika 1917-1940 m.	2	0	visos		1964-1965	
Serija E [1984 m. įvardinta kaip serija F, 1992 m. – D]						
Lietuvoje išleistų knygų lotynų kalba iki 1940 m. bibliografija	2	2, nebaigta	KR	LLTI	1972-1973	1998-2002
Lietuvoje išleistų knygų lenkų kalba iki 1940 m. bibliografija	3	2, nebaigta	VUB	LNB	1969-1971	1998, 2015
Lietuvoje išleistų knygų rusų ir baltarusių kalbomis iki 1940 m. bibliografija	1	0	MAB		1972	
Lietuvoje išleistų knygų vokiečių kalba iki 1940 m. bibliografija	1	0	LRB		1968	
Lietuvoje išleistų knygų hebrajų ir jidiš kalbomis iki 1940 m. bibliografija	2	1, nebaigta	KR		1973-1974	2011
Lietuvoje išleistų knygų kitomis kalbomis iki 1940 m. bibliografija [nenumatyta]	-		-		-	
Serija F [1984 m. įvardinta kaip serija D]						
Lietuvos TSR komunistinės spaudos iki 1940 m. bibliografija	2	2	KR, PIIB		1966-1967	1981-1985
Serija G – Rankraščiai [planuota nuo 1965 m., 1984 m. įvardinta kaip serija H]	-		-		-	
Serija H – vaizduojamojo meno spaudiniai [planuota nuo 1965 m.]	-		-		-	
Serija I – muzikinė literatūra [planuota nuo 1965 m.]	-		-		-	

3.3.6. Retrospektyvinė Lietuvos TSR bibliografija

Praėjus porai mėnesių nuo Knygų rūmų veiklos pradžios, 1946 m. birželyje Antanas Ulpis tris dienas derino bibliografų Izidoriaus Kisino, Pelikso Bugailiškio ir Vytauto Steponaičio darbus rengiant restrospektyvinės 1940-1946 m. bibliografijos planą. Pirmieji du turėjo dirbti Vilniuje, Knygų rūmuose, o trečiasis – Kaune, Centrinėje bibliotekoje. Žinota, jog laukia sunkus darbas – suregistruoti ne tik knygas ir periodiką, leistą visoje SSRS, bet ir gausybę smulkių komunistinių leidinių bei atsišaukimų iš karo metų Lietuvos. Reikėjo juos atskirti nuo masiškai naikinamų ir į specfondus renkamų karo metų nesovietinių spaudinių. Šis planas buvo neskubant įgyvendintas – 1948-1955 m. išleisti keturi tomai, registruojantys lietuviškas knygas[112]. Atrankos būna minimalios – registruoti net vieno puslapio lapeliai. Artėjant Literatūros ir meno dekadai

[112] *Lietuvos TSR knyga = Книга Литовской ССР: valstybinė bibliografija*. Vilnius: Lietuvos TSR knygų rūmai. [D.1:] 1940-1941. – 1953. 125 p.; [D.2:] 1944-1945: (knygos, išleistos Tarybų Lietuvoje po jos išlaisvinimo). – 1952. 47 p.; [D.3:] 1946. – 1949. 50 p.; *Didžiojo Tėvynės karo laikotarpio Lietuvos TSR spauda 1941-1944: (iki Lietuvos TSR išvadavimo): valstybinė bibliografija*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1955. XIV, 268 p.

Maskvoje, A. Ulpis, pasinaudodamas kolektyviniu įdirbiu, 1953 parengė apibendrinantį pokario spaudinių tomą, skirtą sąjunginei auditorijai[113].

Tome, kuriame registruoti karo meto (1941 m. birželis – 1944 m. spalis) leidiniai, didžiumą sudaro spaudiniai, išleisti SSRS erdvėje, t.y. faktiškai lituanika. Fiksuoti atsišaukimai, sovietinių partizanų platinti Lietuvoje. Aprašyti visų 22 lietuviškų periodinių leidinių, ėjusių SSRS, straipsniai. Prie jų nurodytos net nuotraukos. Be to, sudarytojai nustatinėjo slapyvardžius ir stengėsi išsiaiškinti anonimių straipsnių autorystę. Taigi, šis tomas gali būti priskirtas ir analizinės bibliografijos kategorijai.

Šiame darbe neapsieita be konfliktų ir kūrybinių pėdsakų trynimo apraiškų. Vytautas Steponaitis rašė dienoraštį, kurį prieš mirtį, 1957 metais, sunaikino. Jo žmona išsaugojo tik paskutinį sąsiuvinį. Jame, 1956 m. vasario 3 d. Steponaitis liejo pagiežą Knygų rūmų atžvilgiu: „aš jiems esu davęs 1940-1946 metų mūsų bibliografiją. Viską išleido kaip savo darbą. O 1942-1944 metų bibliografiją pasirodo parengė net 4 ar 5 asmens. Bet apie mane nei žodžio. [...] Viską atidaviau, nes buvau prieš tai sudaręs. Bet žinoma, aprašas buvo kitas, klasifikacija irgi kita negu dabar. Laikė ar tik ne 5-6 metus. Šiek tiek pridėjo, vadinasi Knygų Rūmų darbas. Dabar nori iškaulyti 1947-1950 m. tarybinę lituaniką. Reikėtų šiek tiek padirbėti ir būtų baigta. Bet, jei duočiau, tai ką nors pridėję vėl pasisavintų, savo darbu pavadintų. Negaus“.[114] Ir negavo.

Sekanti užduotis buvo analiziškai aprašyti to meto spaudą. Iš pradžių buvo sukurtas jos sąrašas[115], o 1954-1958 m. buvo išleisti penki analizinės bibliografijos tomai[116], kuriuose aprašyta 1940-1948 m. (išskyrus karo metų) sovietinė Lietuvos spauda. Atrankos būta paviršutiniškos, bibliografai turėjo apčiuopti straipsnio *aktualumą* ir *vertę* bei nuspręsti fiksuoti jį ar ne. Darbo metu mirė Stalinas, SSRS įžengė į atšilimo laikmetį, prasidėjo paviršutiniška destalinizacija, kuri veikė ir atrankos kriterijus. Darytina prielaida, jog šis analizinės bibliografijos rinkinys yra su rimtomis spragomis ir vargu ar naudotinas tyrimuose.

Knygų registracija ir straipsnių analizė sukūrė priešistorę įsibėgėjusiai einamosios bibliografijos leidiniams. Jie dėl nepasiteisinusio eksperimentavimo neatspindėjo dalies 1955-1956 m. išėjusių leidinių ir tai davė postūmį A. Ulpiui projektuoti naują retrospektyvinės sovietinės bibliografijos ciklą. Tas pats 1960 m. vasario mėn. Lietuvos kompartijos Centro

---

[113] *Каталог книг Литовской ССР = Lietuvos TSR knygų katalogas: (послевоенный период)*. Составитель Антанас Ульпис. Вильнюс: Государственное издательство политической и научной литературы, 1953. XIX, 406 p.

[114] STEPONAITIS, Vytautas. [Dienoraštis 1956-1957]. LNB Rankraščių skyrius, f.25, b.26, l.4.

[115] *Lietuvos TSR periodika = Периодика Литовской ССР: 1940-1950*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1952. 55 p.

[116] *Lietuvos TSR žurnalų ir laikraščių straipsniai: valstybinė bibliografija*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla. 1940-1941. – 1958. 578 p.; 1944-1945: po Lietuvos TSR išvadavimo. – 1956. 339 p.; 1946. – 1955. 237 p.; 1947. – 1955. 253 p.; 1948. – 1954. 234 p.

komiteto ir Ministrų tarybos nutarimas, kuris įpareigojo bibliotekas per dešimtmetį sukurti senosios raštijos retrospektyvinę bibliografiją, įpareigojo jas kas penki metai išleisti sovietinių spaudinių sąvadus. Čia taip pat nebuvo apsieita be išankstinio A. Ulpio įsikišimo ir Knygų rūmai, kaip einamosios bibliografijos rengėjai, rezervavo sau šią garbę.

Pirmasis dviejų dalių „Lietuvos TSR spaudos" tomas, registruojantis 1940-1955 m. (*socializmo statybos* laikmečio) spaudinius, visuomenę pasiekė greitai – 1962-1964 m.[117] Į pirmąjį šios kategorijos tomą bus įtraukiamos knygos ir brošiūros, o į antrąjį – periodiniai leidiniai, disertacijų autoreferatai, natos, vaizduojamieji leidiniai, žemėlapiai. Bibliografai fiksavo ir lituaninius Sovietų Sąjungoje išleistus spaudinius, bet kituose tomuose jie neskelbti. Jie ėmėsi analitinio darbo – tyrė slapyvardžius, surašinėjo visus knygų leidimus bei vertimus, fiksavo recenzijas, rašė trumpas autorių biobibliografijas, aprašinėdami periodinius leidinius ir natas taip pat pareikdavo straipsnius ar recenzijas apie juos. Naujovė buvo mokslinio gyvenimo raidos registracija - disertacijų autoreferatų fiksavimas. Laikytasi politinio patikimo atrankos principo. Jei autorius buvo papuolęs į einamosios bibliografijos sąsiuvinis, bet vėliau atsidūrė tremtyje ar lageryje, emigravo ir buvo nuteistas kaip disidentas, jis jau nepatekdavo į apibendrinančios bibliografijos tomus.

Šis tomas įsipynė į pradėtų ruošti ir publikuoti atskirų sričių bibliografijas. Mokslų akademijos ir Vilniaus universiteto bibliotekos jau buvo pradėjusios rengti detalius šių institucijų darbuotojų publikacijų sąvadus, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas – tęstines tarybinės lietuvių literatūros ir kalbotyros bibliografijas. Kita vertus, šis tomas buvo atsparos taškas netrukus pradėtoms rengti analizinėms istorijos, geologijos ar edukologijos bibliografijoms. Tokiu būdu „Lietuvos TSR spauda" įsipynė į *atšilimo* laikmečiu pradėjusį formuotis bibliografijų audinį ir pati tapo katalizatoriumi.

Platus sovietinio laikmečio spaudos panoramos atspindėjimo užmojis pristabdė tolesnius darbus. Antras tomas, fiksuojantis 1956-1965 m. spaudinius, pasirodė tik už dviejų dešimtmečių[118]. Jis jau nebuvo toks išsamus, kaip pirmasis – į knygų tomą nepapuolė mažos apimties (iki 4 psl.) ir išėję mažesniu nei 100 egz. tiražu spaudiniai. Registruodami periodinius

---

[117] *Lietuvos TSR spauda = Печать Литовской ССР: valstybinė suvestinė bibliografija*. T.1: 1940-1955. Kn.1. Sudarytojai Emilija Urniežiūtė, Teodoras Čyžas, Antanas Ulpis, Janina Aleksandravičienė, Elena Lebedienė, Aleksandra Bačienė. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1962. XII, 816 p.; Kn.2: Periodiniai leidiniai, disertacijų autoreferatai, gaidos, vaizduojamojo meno spaudiniai, žemėlapiai. Sudarytojai Emilija Urniežiūtė, Antanas Biliūnas, Antanas Ulpis, Janina Aleksandravičienė, Teodoras Čyžas. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1965. 414 p.

[118] *Lietuvos TSR spauda = Печать Литовской ССР: valstybinė suvestinė bibliografija*. T.2: 1956-1965. Kn.1: Knygos ir brošiūros. Sudarė Almonė Sirijos Girienė, Nijolė Marinskienė, Vida Blažaitienė, Birutė Gustaitienė], Vilnius: Mintis, 1980. VIII, 799 p.; Kn.2: Periodiniai leidiniai, disertacijų autoreferatai, gaidos, vaizduojamojo meno spaudiniai, žemėlapiai. Sudarė Almonė Sirijos Girienė, Nijolė Marinskienė, Klemensas Damašius, Albertas Ruzgas, Vida Blažaitienė. Vilnius: Mintis, 1982. X, 620 p.

leidinius, bibliografai taip pat darė atranką pagal subjektyvius išliekamosios vertės kriterijus. Beje, abiejų tomų atveju atsisakyta fiksuoti rotatoriumi spausdintus leidinius. Trečio tomo pirma dalis, fiksuojanti 1966-1975 m. knygas, buvo baigta rengti 1989 m., bet spausdinimas tradiciškai užstrigo trims metams[119]. Jo antra dalis dar buvo rengiama Knygų rūmų bibliografams perėjus į LNB pavaldumą, bet dėl to, kad spaustuvės greitai techniškai modernizavosi ir nustojo rengti knygas iš pateikiamų mašinraščių, nepasirodė.

Be to, buvo nuspręsta, jog šio sąvado tęsimas (ir net paruošto tomo publikavimo problemų pašalinimas) kertasi su politinėms ir visuomeninėms nuotaikoms. Iš ties, jis atrodė kaip paminklas sovietinei Lietuvai. Tuo metu dėmesį kaustė partizaninė ir disidentinė spauda ir matyt prisibijota, jog tokio leidinio tęsimas po LNB stogu gali būti priimta kaip nemalonus recidyvas. Kita vertus, aktualesnis buvo senesnės lietuviškos spaudos bibliografijos rengimo poreikis, o bibliografų trūko. Pilna sovietinės Lietuvos retrospektyvinė bibliografija turėtų įtraukti ir visą pogrindžio spaudą. Visgi nuspręsta šio laikmečio retrospektyvinės bibliografijos neperkurti ir šis darbas paliktas neapibrėžtos ateities bibliografams.

3.3.7. Pokarinio egzodo spaudiniai kaip retrospektyvinės bibliografijos dalis

Teoretikai turi abejonių, ar egzodų palikimas yra nacionalinių bibliografijų objektas. Postalininėje Lietuvoje ideologiškai daugmaž buvo saugu supažindinti visuomenę su išeivijos spaudiniais, pasirodžiusiais iki 1917 m., kas ir buvo daroma serijos A knygose. Galimybės aprėpti visą išeivijos paveldą atsivėrė Sąjūdžio laikmečiu ir LNB Lituanistikos skyriaus vedėja Silvija Vėlavičienė jomis iš karto pasinaudojo. Šis skyrius dirbo ir dirba kurdamas analizinę išeivijos spaudos bibliografiją serijai C bei nuo 1989 m. vasaros registravo užsienio lituaniką „Spaudos metraščiui“. Taigi, jis lengvai buvo įtrauktas į dar vieną bibliografinį projektą. Skyriui pradėjus dirbti su iki tol draustais leidiniais, nuspręsta suregistruoti pokarinės emigracijos palikimą. Kontrolinis sąrašas pasirodė 1992 m.[120] Jau tuomet buvo ginčytina chronologija – sąrašas pradedamas 1945 m., t.y. metais, kurie išeivijos spaudos raidoje nebuvo niekuo ypatingi. Išleidžiant sąrašą daugiau siekta apibendrinti įdirbį ir Lituanistikos skyriui paženklinti savo veiklos teritoriją. Darbas tęstas, toliau rinkti duomenys apie knygas ir periodiką Lietuvos bibliotekose bei JAV, Kanados ir D. Britanijos lietuvių kultūros centruose, padėjo žinomi išeivijos kultūrininkai.

---

[119] *Lietuvos TSR spauda = Печать Литовской ССР: valstybinė suvestinė bibliografija*. T.3: Knygos ir brošiūros. Redaktorės-sudarytojos Nijolė Marinskienė, Almonė Sirijos Girienė, sudarytojos Vida Blažaitienė, Vida Burbienė, Asta Miltenytė, Rimantė Terleckienė. Vilnius: Mintis, 1992. 1055 p.

[120] *Lietuvių išeivijos knygos, 1945-1992: bibliografinis sąrašas*. D.1: Knygos lietuvių kalba. Sudarytojai Silvija Vėlavičienė, Irena Tumelytė, Stasys Leleika. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1993. 215 p.

2002 m. nacionalinės bibliografijos redakcinės kolegijos posėdyje, po kai kurių teoretikų abejonių, pokarinės išeivijos spaudinių bibliografija buvo pripažinta Lietuvos nacionalinės bibliografijos dalimi. Tai būta lūžinio momento, nes žengta anapus A. Ulpio numatytų nacionalinės bibliografijos ribų. Tuoj po to pasirodė pirmas naujos redakcijos tomas, kuriame suregistruotos 1945-2000 m. lietuviškos išeivijos knygos[121]. 2005 m. pasirodė tomas su išeivijos spaudiniais ne lietuvių kalbomis bei dideliu papildymu pirmam tomui[122]. Trečias tomas, registruojantis išeivijos periodiką, rengiamas iki šiol. Dabar pozicija pasikeitusi – net bibliografijos sudarytojai abejoja ar tai yra nacionalinės bibliografijos dalis.

3.3.8. Slapyvardžiai

Knygų rūmuose dar 1950 m. nuspręsta tęsti V. Biržiškos darbus slapyvardžių rekonstrukcijos srityje. Slapyvardžiai rinkti ne sistemiškai, iki 1992 m. buvo sukaupta apie 20 tūkst. kortelių. Slapyvardžius sovietmečiu kaupė ir kitos bibliotekos bei archyvai, bet nebūta sąveikos tarp šių institucijų. Knygų rūmų bibliografų struktūroms virtus BKC, buvo nuspręsta ten sukauptą slapyvardžių masyvą pradėti publikuoti. Pagrindinis vaidmuo šioje sferoje iš karto priklausė Jonui Mačiuliui, kuris (iš pradžių kartu su Žydrūne Zaveckiene) jau 1992 m. parengė pirmąjį „Lietuviškųjų slapyvardžių“ tomą. Tuo pat metu BKC slapyvardžių sankaupa pasipildė pirmuoju išeivijos spaudinių slapyvardžių segmentu – dovanų gautas bibliofilo Antano Maceikos sudarytas 3400 slapyvardžių sąvadas, o 2000 m. buvo perimta A. Ulpio slapyvardžių kartoteka.

Kontrolinio slapyvardžių sąvado šeši tomai pasirodė 1995-2010 m.[123] Šis leidinys atviras pratęsimams. Jo pagrindu J. Mačiulis kūrė apibendrinančius veikalus. Spaudos draudimo panaikinimo jubiliejaus proga išleistas reprezentatyvus dvitomis „Lietuviškų slapyvardžių“ sąvadas[124], kuriame fiksuota 8190 autoriai ir 30950 slapyvardžiai. 2007 m. išleistas CD-ROM[125],

---

[121] *Lietuvių išeivijos spaudos bibliografija, 1945-2000 = Bibliography of Lithuanian exile press, 1945-2000 = Bibliographie der Druckerzeugnisse litauischer Emigranten, 1945-2000.* T.1: Knygos lietuvių kalba = Books in Lithuanian = Bücher in litauischer Sprache: sisteminė rodyklė. Parengė Silvija Vėlavičienė, Birutė Poškutė, Eglė Karalienė. Vilnius: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, 2002. 755 p.

[122] *Lietuvių išeivijos spaudos bibliografija, 1945-2000 = Bibliography of Lithuanian exile press, 1945-2000 = Bibliographie der Druckerzeugnisse litauischer Emigranten, 1945-2000.* T.2: Knygos užsienio kalbomis = Books in foreign languages = Fremdsprachige Bücher; T. 1. Knygos lietuvių kalba. Papildymai. Taisymai = Vol. 1. Books in Lithuanian. Supplement. Corrections = T. 1. Bücher in litauischer Sprache. Ergänzungen. Berichtigungen / Jolanta Budriūnienė, Silvija Vėlavičienė, Vilnius: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, 2005. 355 p.

[123] *Lietuviškieji slapyvardžiai: medžiaga lietuviškųjų slapyvardžių sąvadui*. T. 1-6. Sudarytojai: Jonas Mačiulis, Bronė Valickienė, Žiedūnė Zaveckienė. Vilnius: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, 1995-2010.

[124] *Lietuviškieji slapyvardžiai: lietuviškos spaudos iki 1990 m. slapyvardžių sąvadas*: leidinys skirtas lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis atgavimo šimtmečiui. Sudarė ir parengė Jonas Mačiulis. T.1: Autoriai = Authors. LVIII, 363 p. T.2: Slapyvardžių žodynas = Dictionary of pseudonyms. X, 1156 p. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2004.

[125] *Slapyvardžių sąvadas = Digest of pseudonyms* [CD-ROM]. Sudarė ir parengė Jonas Mačiulis. [Vilnius]: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2007.

kuriame jau fiksuoti 9512 autoriai ir 36200 slapyvardžiai. Tuoj po to Jonas Mačiulis redagavo slapyvardžiams skirtą straipsnių rinkinį[126], o 2011 m. vainikavo savo ilgametį įdirbį paskelbdamas solidžią analitinę studiją apie slapyvardžius[127].

3.3.9. Visos retrospektyvinės bibliografijos rengimo rezultatai

Retrospektyviosios bibliografijos, kaip visumos, rezultatų įvertinimas yra baugus veiksmas. Pamėginkime pasiektus rezultatus susieti su raštijos visuma atskirais laikotarpiais. Laikmetyje nuo 1500 iki 1795 m. LDK dominuoja raštija lenkų, lotynų ir gudų kalbomis, o Prūsijoje - vokiška. Lietuvių kalbos tekstai randasi kultūrino gyvenimo periferijoje. Lietuviško nacionalizmo maitinamos bibliografinės programos šią periferiją iškėlė į pirmą vietą, tad nenuostabu, kad turime pilną lietuviškos raštijos vaizdą. Norint pažinti kitakalbę LDK raštiją iki šiol naudojamasi Estreicherių bibliografija bei baltarusių bibliografų įdirbiu[128]. Lotyniškos, lenkiškos ir hebrajiškos LDK knygos registracijos pradžia yra lūžinis įvykis, bet tai tik pirmi žingsniai kuriant savo įnašą į įvairiakultūrės senosios Lietuvos raštijos pavidalų rekonstrukciją.

Ilgojo XIX amžiaus (1795-1915 m.) atveju iš esmės užbaigta lietuviškų knygų ir smulkių spaudinių registracija ir analiziškai išnarstyta lietuviška Didžiosios Lietuvos spauda. To meto lietuviškosios Prūsijos bei išeivijos spaudos analizė artėja prie I pasaulinio karo slenksčio. Visgi tuo metu lietuviška spauda visos Lietuvos ir Vokietijos raštijos visumoje buvo periferijoje ir tik XX a. pradžioje Lietuvoje tapo ryškiu reiškiniu. Dominavo raštija lenkų ir rusų kalbomis. Estreicherių ir baltarusių bibliografų įdirbis vis dar lieka svarbiausiais knygų atveju. Lietuvos bibliografai yra pradėję tik žydiškos knygos registraciją. Ne lietuviška to meto spauda, kuri yra svarbiausias šaltinis Lietuvos gyvenimui pažinti, lieka neišanalizuota ir daugeliu atvejų neskaitmenizuota[129].

Įžengus į 1915-1940 m. laikmetį bibliografų padėtis dar labiau komplikuojasi. Paprasčiausia padėtis su lietuviakalbėmis knygomis ir smulkiais spaudiniais – pirminė informacijos rinkimo versija beveik užbaigta. Lenkiškos knygos, leistos tarpukario Lietuvoje ir Vilniaus krašte, geriausiu atveju fiksuotos tik Lenkijos nacionalinės bibliotekos bibliografų parengtuose 1901-

---

[126] *Apie lietuviškuosius slapyvardžius*: straipsnių rinkinys. Parengė Jonas Mačiulis. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2008. 218 p.
[127] MAČIULIS Jonas. *Lietuviškųjų slapyvardžių aiškinamasis žodynas*. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2011. 638 p
[128] *Кніга Беларусі, 1517-1917 = Книга Белоруссии, 1517-1917: зводны каталог*. Мінск: Беларуская савецкая энцыклапедыя, 1986. 614 p.
[129] Yra publikuotas apie 1960 m. baigtas, bet tik už trijų dešimtmečių paskelbtas senųjų Vilniaus periodinių leidinių sąvadas: *Vilniaus periodiniai leidiniai, 1760-1918*: bibliografinė rodyklė. Sudarė Jadvyga Kazlauskaitė. Vilnius: Mintis, 1988. 114 p.

1939 m. knygos sąvaduose[130]. Kitų Lietuvos tautų ir regionų (vokiška Klaipėdos krašto knyga) raštijos registracija nepradėta. Analizinis globalios periodikos lietuvių kalba aprašymas yra vystykluose, o turtinga kitų tautų periodika (įtraukiant ir Vilniją) lieka anapus įsivaizduojamų Lietuvos bibliografų planų.

1940-1990 m. atveju knygų, išleistų Lietuvoje ir SSRS apibendrinančioji registracija įpusėta, bet sustabdyta. Lietuvių išeivijos lietuviškos knygos iš esmės baigtos registruoti. Bet Lietuvos išeivijos knygų atveju ne viskas paprasta – lietuviais save identifikavę autoriai susilaukė registracijos, bet iš Lietuvos išvykę lenkai, vokiečiai, rusai, baltarusiai ar žydai – ne. Be to, negalima užmiršti šių tautų emigracinio Vilnijos palikimo, kuris mūsuose traktuojamas kaip svetimas ir nėra lituanikos dalimi, bet turėtų būti Lietuvos paveldo dalimi. Analizinis Lietuvos periodikos segmentas fiksuotas nepatikimose 1940-1948 m. knygose ir einamosios bibliografijos sąsiuviniuose. Galbūt egzistuoja teorinė galimybė perkurti karo ir pokario metų analizinę bibliografiją, įtraukiant į ją Lietuvos spaudos visumą. Analizinis lietuvių išeivijos spaudos metininkų sukūrimas, galintis atverti langą į detalų ir globalų išeivijos gyvenimą, nesvarstomas. Lituanistinių ir ypač lituaninių to meto lenkų, žydų ir vokiečių periodikos leidinių aprašymas yra anapus įsivaizdavimo.

3.4. Bibliografijų atspindėjimo kaita nacionalinėje bibliotekoje

3.4.1. Einamosios bibliografijos rengimo kompiuterizacijos pradžia

2019 m. vasarą užsukus į LNB svetainę ir susiviliojus *Atradimų* rubrika, papuolama į *Katalogų* rubriką, kurioje susiduriama su jų gausa ir pavadinimų neaiškumu. *LNB elektroninis katalogas* aiškiausias – nujaustina, jog čia galima užsisakyti Lietuvoje ir užsienyje leistus spaudinius, kuriuos turi biblioteka. Bet koks skirtumas tarp *LIBIS suvestinio katalogo, Nacionalinės bibliografijos duomenų banko, LNB kortelių vaizdų katalogas* ir *Bibliografinės LT periodinės spaudos straipsnių bazės*? Įsiskaičius į aprašus, galima susikurti šiokią tokią nuovoką apie skirtumus, bet tik ilgokai pasėdėjus prie paieškų, jis tampa ryškesnis. Žemiau esantys išvedžiojimai buvo rašomi su intencija paaiškinti šiuos skirtumus per jų tapsmo istoriją. Tenka prisipažinti, jog autorius menkai išmano elektroninio katalogavimo dalykus ir tekstas gimė pačiam aiškinantis detales ir tuoj pat užrašant iš pažiūros periferinę šaltinių informaciją, o ne kondensuojant įžvalgas, kurios atsiveria iš paukščio skrydžio perspektyvos.

[130] Bibliografia Polska 1901-1939. [Žiūrėta 2019 m. kovo 22 d.]. Internetinė prieiga: https://www.bn.org.pl/bibliografie/bibliografia-narodowa/bibliografia-polska-1901-1939

Tarptautinė bibliotekinių asociacijų federacija (IFLA) nuo XX a. VII dešimtmečio vidurio vystė programas, siekiančias susieti nacionalines bibliografijas. Pabrėžtini du aspektai. Pirma - nacionalinių bibliografijų suartinimo idėja reikalavo vienodinti bibliografinius aprašus. Tai, kaip turi atrodyti tobulas knygos ar straipsnio aprašymas Vakarų pasaulyje nusakė nuo 1966 m. vystomas *Tarptautinis standartinis bibliografinis aprašas* (ISBD). Apie jį plačiau bus rašoma skyriuje apie standartizaciją. Vystantis kompiuterizacijai, realybe pradėjo virsti senos svajonės apie įvairialypius įrašų grupavimus, kurie gali pakeisti griozdiškus indeksus bibliografinių sąvadų pabaigose. JAV 1965 m. pradėtas kurti *Bibliografinių įrašų formatas* (MARC), kuris vėliau Vakaruose įgavo nacionalines formas. Ši plėtra buvo sustabdyta ir šiuo metu pasaulyje dominuoja du formatai – MARC21 ir UNIMARC (reiškia „universalus MARC“). MARC21 lygiuojasi į amerikietišką bibliografinio aprašo standartą, vadinamą AACR2, o UNIMARC – į ISBD. UNIMARC formatas pradėtas vystyti 1975 m., 1983 išleistas vadovėlis (UNIMARC handbook), 1987 m. – vadovas (UNIMARC manual).

Antra - bibliografai vis labiau atsižvelgė į globalios bibliografijos ypatybes, tarp kurių viena buvo ta, jog konkrečių autorių kūryba nesiriboja viena šalimi, o publikacijų ir vertimų metu jų pavardės gali būti iškraipytos iki neatpažinimo. Be to, būta daug atvejų, kuomet vienas autorius turėjo dvi ar tris tapatybes ir atitinkamai vardus bei pavardes. Dėl to buvo svarbu suderinti skirtingas pavardžių bei vardų rašybas ir pasiekti, jog bibliografai galėtų priskirti įvairių nacionalinių bibliografijų įrašus tam pačiam asmeniui ir taip susisteminti kultūrinės raiškos įvairovės vaizdą. Tai buvo ir yra aktualu taip pat ir Lietuvai. Prie šio aspekto šliejosi gausybės slapyvardžių bei kriptonimų dešifravimo ar nepasirašytų kūrinių autorystės išsiaiškinimo poreikis. Šio tipo tyrimų rezultatas yra autorių kūrybinio palikimo išplėtimai ir jų matomumas kataloguose. Be to, egzistuoja gausybė institucijų, kurio pačios gamina kūrybinę produkciją bei apie jas rašoma. Jos dažnai keičia pavadinimus, bet esmė nekinta. Jei tai leidyklos, turinčios ilgus pavadinimus, dažnai jų išleidžiamose knygose vartojamos įvairiausios pavadinimo santrumpos arba jo iš viso nėra. Dėl to yra poreikis rekonstruoti konkrečios institucijos kūrybinės raiškos visumą po vienu pavadinimu susiejant įvairius jos „parašus“. Lygiai taip, kaip daroma su autoriais. Buvo sukurtas specialus formatas *Authorities*, kuris šlietas prie įvairių MARC formatų. Vystant UNIMARC pirmasis UNIMARC/Authorities vadovas išleistas 1991 m. Nuo tada leidžiami du UNIMARC vadovai (vienas bibliografiniams, kitas autoritetiniams įrašams), kurie atnaujinami, kai susikaupta papildymų.

Vėlyvuoju sovietmečiu didžiosios bibliotekos, dirbančios su einamąja bibliografija pradėjo naudoti MEKOF (Международный единый коммуникативный формат) formatą. Jis buvo susietas su valstybinėmis bibliografinio aprašo taisyklėmis. Nepriklausomybė gręžė Knygų rūmus

ir LNB link paieškų Vakaruose. 1991 m. vasarą Lietuvos bibliotekoms pavyko iš Maskvos gauti UNIMARC vadovą. Rugpjūtyje Maskvoje vyko 57-oji IFLA sesija, kurios metu šis formatas reklamuotas. Lietuvos delegacija joje dalyvavo ir lapkrityje Vilniaus universitete susirinko didžiųjų Lietuvos bibliotekų vadovai bei nusprendė adaptuoti UNIMARC vietoj MEKOF. Sukurta darbo grupė šiam pokyčiui koordinuoti. Pirmas žingsnis buvo sprendimas išsiversti UNIMARC vadovą, skirtą bibliografiniams įrašams. Tada prasidėjo svarstybos apie tai, kokią programinę įrangą bibliotekos turėtų naudoti tam, kad šio formato reikalavimui bibliografiniams įrašams ir jų sąsajoms būtų įgyvendinti.

Knygų rūmų likvidavimas sutrikdė šiuos pasiruošimus. Vertimas pradėtas 1992 m. pavasarį, o 1993 m. vasarą „UNIMARC vadovas“ buvo išspausdintas. Jis tapo parankine einamosios bibliografijos kataloguotojų ir programinės įrangos programuotojų knyga. Laikas nuo laiko UNIMARC vadovai atnaujinami, tad yra būtinybė juos versti iš naujo. Tai svarbi LNB pareiga prieš kitas Lietuvos bibliotekas, kurios nuo 1998 m. dalyvauja nacionalinės bibliografijos kūrime. Žemiau pristatomos originalių UNIMARC vadovų leidimų ir jų lietuviškų vertimų sąsajos.

Lentelė nr. 7. UNIMARC vadovų leidimų ir jų lietuviškų vertimų sąsajos

IFLA versija	Data	LNB versija	Data
UNIMARC manual	1987	UNIMARC vadovas	1993
UNIMARC/Authorities: universal format for authorities	1991	UNIMARC/Authorities: visuotinis autoritetinių duomenų formatas	1998
Guidelines for subject authority and reference entries	1993	Kompiuterinių bibliografinių ir autorizuotų įrašų sudarymo metodika	1998
UNIMARC manual: bibliograhic format, 2nd ed., 1994 + updates 1996, 1998, 2000, 2002, 2005	1994-2005	Kompiuterinių bibliografinių ir autoritetinių įrašų sudarymo pagrindai	2004
		Kompiuterinių bibliografinių įrašų sudarymo metodika	2007
Names of persons: national usages for entry in catalogues, 4th ed.	1996	*BKC dalyvavo rengime, vertimo nebuvo*	
UNIMARC manual: authorities format, 2nd ed.	2001	Kompiuterinių bibliografinių ir autoritetinių įrašų sudarymo pagrindai	2004
		Kompiuterinių autoritetinių įrašų sudarymo metodika	2008
		Senųjų monografinių leidinių katalogavimo taisyklės	2002
UNIMARC manual: bibliographic format, 3rd ed., 2008 + updates 2012 and 2016	2008-2016	UNIMARC bibliografinių įrašų formato glausta versija	2017
UNIMARC manual: authorities format, 3rd ed., 2009 + updates 2012 and 2016	2009-2016	UNIMARC autoritetinių įrašų formato glausta versija	2017
UNIMARC manual: authorities format, 3rd ed., 2009 + updates 2012 and 2017	2009-2017	UNIMARC autoritetiniu įrašų sudarymo vadovas. Integruojamasis išteklius	2019

Statement of International Cataloguing Principles	2009	Tarptautinių katalogavimo principų išdėstymas	2009
Statement of International Cataloguing Principles	2016	Tarptautiniai katalogavimo principai	2017
A Conceptual Model for Bibliographic Information	2017		

Tuo tarpu „Bibliografijos žinios“ ir retrospektyvinės bibliografijos metininkai buvo rengiami senaisiais būdais. Nuo 1991 m. LNB veikė savų programuotojų sukurtas elektroninis katalogas ELKAT, kuriame buvo galima kaupti knygų aprašus ir sieti jas tarpusavyje. Visgi jame nebuvo analizinių aprašų posistemio, tad BKC bibliografės negalėjo su pagalba modernizuoti „Žurnalų ir laikraščių straipsnių metraščio“ rengimą. Išeitis buvo rasta 1994 m. nupirkus iš JAV Kongreso bibliotekos bibliografinės informacijos valdymo sistemą *ProCite*, kurioje buvo galimybė kurti analizinius įrašus pagal beveik 40 skirtingų stilių. Su jos pagalba „Bibliografijos žinių“ rengimas buvo automatizuotas ir pagreitėjo. 1995 m. pabaigoje Bibliografijos ir knygotyros centre su ProCite pagalba sukurtoje duomabazėje buvo sukaupta 150000 einamosios ir 80000 retrospektyvinės bibliografijos įrašų.

Tuo tarpu 1995 m. Katalogavimo skyriuje programuotojai pradėjo palaipsniui diegti naujo elektroninio katalogo UNIKAT elementus. Jis buvo sukurtas atsižvelgiant į UNIMARC vadovo reikalavimus ir buvo kompleksiškesnis nei pirmtakas. UNIKAT viduje buvo galima vesti spaudinių komplektavimą, registruoti skaitytojus, naršyti užregistruotų knygų kataloge, kataloguoti visų rūšių dokumentus, priskiriant jiems dalykų rubrikas. Visgi jame vis dar nebuvo galima kurti analizinių įrašų. Dvi katalogavimo sistemos bibliotekoje toliau liko izoliuotos. Ją šiek tiek mažino pradėti informacijos mainai. BKC siųsdavo į Katalogavimo skyrių įrašus, kuriems ten buvo suteikiami universalios dešimtainės klasifikacijos kodai bei dalykinės rubrikos. Taip papildyti sąrašai grįždavo atgal ir nuguldavo „Bibliografijos metraštyje“. Tais pat 1995 m. Katalogavimo skyriuje buvo sukurta Vardų grupė, kuri kartu su programuotojais sukonstravo posistemę autoritetiniams įrašams kaupti. Nuo 1996 m. sausio ji pradėjo veikti. Šios bazės įrašus kartu kūrė BKC ir Katalogavimo skyrius – pirmasis teikė Lietuvos autorių asmenvardžius ir kolektyvų pavadinimus, o antrasis – užsienio.

Su šia raida glaudžiai siejosi „Bibliografijos žinių“ leidimo reforma, kuriai vadovavo Regina Varnienė. LNB Mokslo taryba 1995 m. lapkrityje nusprendė, jog nuo kitų metų „Knygos“, „Straipsniai“ ir „Lituanika“ bus toliau leidžiami kas mėnesį, „Serialiniai leidiniai“ išskirti į atskirą leidinį ir išeis kartą metuose. R. Varnienė mėgino pašalinti lituaniką, kaip nacionalinės bibliografijos svetimkūnį, bet nusvėrė tradicija. Taigi, atsisakyta atskirų meno, muzikos ir recenzijos serijų. Kuomet Vyriausybė 1996 m. įsiklausė į LNB prašymą praplėsti einamosios

bibliografijos apimtį nespausdintais dokumentais, 1997 m. papildomai pradėti leisti „Garso dokumentų“ metininkai, kuriuose registruotos kasetės, kompaktiniai diskai ir knygos akliesiems.

3.4.2. LIBIS ištakos (1993-1997 m.)

Knygų rūmų įjungimas į LNB lėmė, jog bendros informacinės sistemos kūrimo iniciatyvą perėmė jos žmonės. 1993 m. birželio 23 d. LNB kreipėsi į tris didžiąsias bibliotekas, siūlydama bendradarbiauti kuriant bendrą informacinę sistemą. Tuoj po to, liepos 8 d. jau aštuonios mokslinės bibliotekos[131] pasirašė sutartį dėl bendros informacinės sistemos kūrimo. Įkurtas *Lietuvos mokslinių bibliotekų susivienijimas* (LMBS). Per metus buvo išvystyta *Lietuvos integralios bibliotekų informacijos sistemos* (LIBIS) koncepcija. 1994 m. balandyje R. Varnienė koncepcijos metmenis atskleidė spaudoje[132], liepos 7 d. LMBS posėdyje V. Bulavas ją pristatė, buvo išleistos lietuviška ir angliška versijos[133].

Organizacinis etapas buvo lėtas, nes reikėjo rasti valstybinį finansavimą. Tik 1995 m. rugsėjo 25 d. Kultūros ministerija įsakė nacionalinei bibliotekai pradėti organizuoti LIBIS kūrimą. Paskirtos pirmos lėšos – 20 tūkst. litų. Numatyta, jog į projektą šalia mokslinių turi būti įtrauktos apskričių, miestų ir rajonų viešosios bibliotekos. Spalio 4 d. įkurta LIBIS valdyba, kuri koordinuoja projekto kūrimo ir plėtros procesą. 1995 m. gruodyje – 1996 m. birželyje Kauno technologijos universiteto informatikai parengė pirminį techninį projektą. Pradėta dairytis firmų, galinčių sukurti programinę įrangą. Realiausias kandidatais tapo Izraelio firma „Ex-Libris“, siūlanti jau parengtą ALEPH programinės įrangos paketą bei Lietuvos firma „Sigmanta“, siūlanti toliau modifikuoti LNB naudojamą UNIKAT įrangą tol, kol ji atitiks LIBIS programos siekius. Pirmąjį variantą propagavo KTU, antrąjį – nacionalinė biblioteka. Kartu konkretizuota, kokias LIBIS dalis (posistemes) reikia kurti pirmiausia. Pirmenybė suteikta suvestinio katalogo posistemei.

1996 m. spalio 31 d. visas projektas buvo palaimintas Vyriausybės lygyje – skirtas milijonas litų, kurio turėjo pakakti trijų metų darbams. Tai buvo menka suma ir lapkričio 20 d. LMBS posėdyje buvo nuspręsta atsisakyti ALEPH, kaip per brangaus varianto. Per daug akivaizdus buvo LNB ir Kultūros ministerijos interesų (prestižas ir pigumas) propagavimas, tad kilo

---

[131] Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo, Lietuvos Mokslų akademijos, Vilniaus universiteto, Kauno technologijos universiteto, Vytauto Didžiojo universiteto, Lietuvos technikos, Lietuvos medicinos, Kauno apskrities viešoji.

[132] VARNIENĖ, Regina. Valstybinis bibliografinių duomenų bankas. In *Bibliografijos žinios. Straipsnių rinkinys 1993*, 1994, p. 23-31.

[133] BULAVAS, Vladas, GUDAUSKAS, Renaldas, VARNIENĖ, Regina. *Lietuvos integrali bibliotekų informacijos sistema*. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1994. 50 p.; BULAVAS, Vladas, GUDAUSKAS, Renaldas, VARNIENĖ, Regina. *Lithuanian integrated library information system*. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1995. – 35 p.

nepasitenkinimas ir KTU bibliotekos pastangomis šis nutarimas buvo atšauktas. 1997 m. kovo 19 ir 26 d. vyko konkursinės varžybos tarp ALEPH ir UNIKAT, arba kitaip tarant tarp KTU ir LNB. Šešias balsais prieš penkis vėl laimėjo „Sigmanta". Užbėgant į priekį, pažymėtina, jog ši kompanija, kelis kartus keitusi pavadinimus (dabar „Asseco Lithuania"), tapo pagrindine LNB programinių produktų kūrėja ir tokia yra iki šiol. Konkurso komisijoje buvo trys ministerijų atstovai, balsavę už pigumą. Taip pat buvo trys LNB atstovai, bet jų nuomonės išsiskyrė. Direktorius ir Katalogavimo skyriaus vedėja buvo už savą produktą, o BKC vadovė – prieš. Visi akademinių bibliotekų atstovai buvo prieš tokį pasirinkimą. Lemiamas balsas priklausė Mokslų akademijos direktoriui, kuris parėmė LNB. Įtampa ir rezultatai suskaldė bendrą veiklą. Balandžio 5 d. trylika akademinių bibliotekų įsteigė *Lietuvos akademinių bibliotekų asociaciją* (LABA), kuri nepritarė rezultatams ir bergždžiai kvietė V. Bulavą apsigalvoti. Vyriausybė pritarė konkurso rezultatams, bet jie buvo kritinė riba, už kurios bendras projektas žlugo pirmuose žingsniuose.

3.4.3. LIBIS katalogavimo posistemės ir einamosios bibliografijos reforma

Nežiūrint pradinio sumanymo žlugimo LIBIS projektas „Sigmantos", LNB ir Vyriausybės aljanso pastangomis tuo po konkurso pradėtas vystyti. 1997 m. balandžio 30 d. „Sigmanta" pradėjo kurti katalogavimo posistemę; kitaip tariant, modernizuoti UNIKAT. Joje turėjo būti talpinami visi einamosios ir retrospektyvinės bibliografijos įrašai, tobulintas autoritetinių įrašų valdymas, kurtas UNIKAT rėmuose neįdiegtas analizinių įrašų modulis. Šiai posistemei kurtas atskiras domenas. Bibliotekoje vyko su tuo susiję struktūriniai pertvarkymai. 1997 m. rugsėjyje visa atsakomybė už lietuviškų katalogavimo taisyklių rengimą ir diegimą buvo atiduota Bibliografijos ir knygotyros centrui, t. y. Reginai Varnienei. Lapkrityje įkurta Katalogavimo taryba, turinti koordinuoti įrašų, kuriamų įvairiuose bibliotekos skyriuje ir kitose bibliotekose, tvarkymą. 1998 m. vasario 2 d. įkurtas LIBIS centras, atsakingas už techninę viso projekto priežiūrą.

1998 m. pavasarį Suvestinio katalogo posistemė buvo baigta rengti – kovo 2 d. joje pradėti talpinti pirmi eksperimentiniai įrašai, balandyje prasidėjo sutarčių pasirašymai su partneriais. Birželio 1 d. įrašai apie knygas iš visų nacionalinės bibliografijos kūrime dalyvaujančių LNB padalinių pradėta siųsti į šį katalogą, prieinamą adresu www.libis.lt. Statistika liudija tokius skaičius – 2002 m. būta virš 407 tūkst. leidinių, 2009 m. – 1 mln. 159 tūkst., 2016 m. – 1 mln. 760 tūkst. Šioje statistikoje pinasi retrospektyvinė ir einamoji bibliografija.

Šioje posistemėje svarbus elementas buvo *Nacionalinės bibliografijos duomenų bankas* (NBDB), turintis adresą nbdb.libis.lt. Jis sukurtas kaip visos einamosios bibliografijos katalogas. Banką tvarkė BKC priklausęs Einamosios bibliografijos skyrius ir tai buvo vienintelė vieta, kur pirmiausia aprašomi visi Lietuvos leidiniai. Vėliau pradėta įtraukinėti lituanikos naujienos. Įrašai

iš karto papuldavo į Suvestinį katalogą, tad knygų lygmenyje LIBIS ir NBDB katalogai siūlė tą pačią informaciją.

1999 m. vasarą „Sigmantos“ programuotojai paleido Autoritetinių įrašų posistemį. Priminsime, jog į šią kategoriją įeina asmenvardžiai, kolektyvų ir įstaigų pavadinimai, antraštės, vietovardžiai. Į naujai sukurtą posistemį buvo eksportuotas trijų metų Katalogavimo skyriaus įdirbis. Posistemis padalintas tarp Einamosios bibliografijos (lietuviški), Katalogavimo (užsienio), Lituanistikos ir Rankraščių skyrių. Palaipsniui įsijungė Meno, Muzikos, Judaikos skyriai. Bendraautoriais tapo Mokslų akademijos (nuo 2000 m.) ir Kauno apskrities viešoji (nuo 2006 m.) bibliotekos. Autoritetinių įrašų skaičius auga labai sparčiai. 2002 m. jų būta 196 tūkst., 2009 m. – 463 tūkst., 2018 m. – 840 tūkst. Tai liudija dideles kūrybines pastangas dirbant su lietuviška medžiaga ir galimybes laisvai importuoti užsienyje sukurtus duomenis. 2018 m. įsijungta į *Tarptautinę virtualią autoritetinių duomenų bazę* (VIAF), kurioje įrašus dabar suvedinėja 38 bibliotekos ir bibliotekinės organizacijos[134].

Suvestinio katalogo struktūra buvo baigta, kuomet 2002 m. spalyje baigtas kurti Analizinės bibliografijos posistemis. Kaip minėta, nuo 1994 m. BKC straipsnius aprašinėjo ProCite duomenų bazėje, kuri buvo nesuderinta su UNIMARC normomis. Viso šio įdirbio buvo neįmanoma įvesti į NBDB, tad jis liko kaip atskira duomenų bazė. Nuo 2003 m. sausio 2 d. analiziniai įrašai pasirodo NBDB ir ten susimaišo su knygų duomenimis. Taigi, šis posistemis traktuotinas kaip NBDB dalis ir ten dominuoja įrašų skaičiumi. Analizinė bibliografija rengiama paskirstyto katalogavimo principu – bibliotekos pasiskirstė, kokio regiono periodiką aprašinės. Duomenys iš periodikos ir straipsnių rinkinių nepatenka į pagrindinį LIBIS suvestinį katalogą ir ieškotini atskirai. Į šią posistemę palaipsniui pradėjo plaukti įrašai iš retrospektyvinės bibliografijos leidinių. Įrašų skaičiai dėl milžiniško mąsto mažai ką sako – posistemėje 2009 m. būta 1 mln. 667 tūkst., 2016 m. – 2 mln. 585 tūkst. pavadinimų straipsnių.

Tuo tarpu į NBDB atgaline data neįtrauktus 1994-2002 straipsnius galima rasti „Bibliografinėje periodinės spaudos straipsnių bazėje“[135]. Ji pradėta kurti 1999 m., buvo pildoma ir prenumeruojama. Pasibaigus jos pildymui, 2004 m. išleistas kompaktinis diskas, kuriame fiksuoti 768 tūkst. įrašų. Viešam naudojimui bazė atidaryta 2006 m.

Kuomet skaitytojai LIBIS suvestiniame kataloge išvydo analizinės bibliografijos straipsnių srautus, visa sistema jau buvo išsiplėtusi. 1999 m. rudenį ji buvo įdiegta pirmose vienuolikoje viešųjų bibliotekų. Įdiegta tada, kai Kultūros ministerija krizės akivaizdoje sustabdė LIBIS plėtros

---

[134] Virtual international authority file. [Žiūrėta 2019 m. liepos 1 d.]. Internetinė prieiga: https://viaf.org/

[135] Bibliografinė periodinės spaudos straipsnių bazė. [Žiūrėta 2019 m. kovo 22 d.]. Internetinė prieiga: http://straipsniai-arch.libis.lt/pls/bkc/.

finansavimą. Padėtį išgelbėjo Atviros Lietuvos fondas ir vėliau Žemės ūkio banko paskola. 2001 m. gruodyje LIBIS veikė 47-iose bibliotekose, tame tarpe 35 viešosiose. 2004 m. birželyje sistema baigta diegti viešosiose bibliotekose. 2005-2006 m. į ją įsijungė keletas muziejų.

Žemiau pateikiama lentelė, kurioje palyginami suvedimo į LIBIS suvestinį katalogą duomenys iš 2001 ir 2019 m. Skaičiai reiškia originalius įrašus, t.y. tokius, kurie buvo pateikti nedubliuojant jau įvestų. 20 bibliotekų suskirstytos pagal 2019 m. turimų įrašų kiekio dydį. Visų bibliotekų duomenys matomi pastoviai atnaujinamoje prieinami LIBIS statistikos lentelėje[136].

Lentelė nr. 8. LIBIS suvestinio katalogo pildytojų lyginamasis „svoris“ 2001 ir 2019 m.

Biblioteka	Nauji įrašai 2001-12-31	Nauji įrašai 2019-07-31
Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka	249.894	1.042.100
Kauno apskrities viešoji biblioteka	3.548	150.077
Panevėžio apskrities G. Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka	223	108.527
Lietuvos technikos biblioteka	15.424	75.641
Vilniaus apskrities A. Mickevičiaus viešoji biblioteka	-	60.788
Klaipėdos apskrities I. Simonaitytės viešoji biblioteka	1.487	52.690
Lietuvos aklųjų biblioteka	168	40.950
Šiaulių apskrities P. Višinskio viešoji biblioteka	3.389	38.850
Lietuvos medicinos biblioteka	1.423	36.090
Vilniaus miesto savivaldybės centrinė biblioteka	-	31.857
Klaipėdos miesto savivaldybės Imanuelio Kanto viešoji biblioteka	3.005	31.422
Šalčininkų rajono savivaldybės viešoji biblioteka	-	21.713
Vilniaus šv. Juozapo kunigų seminarijos biblioteka	1.880	20.861
Vilniaus rajono centrinė biblioteka	-	20.125
Zarasų rajono savivaldybės viešoji biblioteka	193	14.344
Trakų rajono savivaldybės viešoji biblioteka	1.157	12.641
Visagino viešoji biblioteka	-	9.980
Marijampolės P. Kriaučiūno viešoji biblioteka	100	9.180
Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus biblioteka	-	8.672
Radviliškio rajono savivaldybės viešoji biblioteka	283	8.659

Tuo metu, kai Suvestinio katalogo dalyvių plėtra stabilizavosi, iš jos jau buvo pasitraukusios akademinės bibliotekos, kurios 1998 m., nežiūrint skepticizmo bei to, kad jose jau kuriama ALEPH sistema, susirizikavo bendradarbiauti. Jų įnašas buvo didelis. Pvz. 2002 m. pabaigoje septynios akademinės bibliotekos buvo pateikusios 16% NBDB įrašų. Dabar NBDB kūrime dalyvauja tik viena akademinė biblioteka - Vilniaus šv. Juozapo kunigų seminarijos biblioteka. Tokių bibliotekų, kaip Mokslų akademijos, Vilniaus universiteto ir Kauno technologijos

[136] Suvestiniam katalogui pateiktų įrašų statistika 2019.07.31. Internetinė prieiga: https://www.libis.lt/content/showStatistics.jsp

universiteto pasitraukimas yra ypač ženklus nuostolis. Jose sukaupta daugybė senų lietuviškų ir su Lietuva susijusių spaudinių, neretai nerandamų LIBIS projekto dalyvių bibliotekose. Be to, projekte net nemėgino dalyvauti mokslinių institutų bibliotekos, o kai kurios iš jų saugo svarbias ir gausias temines kolekcijas.

Greita NBDB plėtra užginčijo „Bibliografijos žinių“ operatyvumą ir pretenziją pateikti net apypilnį spaudos pilnumo vaizdą. 2006 m. situacija atrodė taip – iš vieno mėnesio spaudos visos bibliotekos į NBDB suvesdavo apie 17000 įrašų, o viename rodyklės numeryje pajėgta patalpinti apie 1000 įrašų, t. y. 6-7% viso bibliografinio srauto. Į spausdintiną „Lituaniką“ papuldavo tik trečdalis užfiksuotos informacijos. Be to, kasmėnesinis „Lituanikos“ metraščio leidimas pradėjo strigti dėl apimties trūkumo. Pagrindinė priežastis buvo ta, jog sparčiai pradėjo nunykti išeivijos kultūrinis gyvenimas. „Lituanika“ nuo 2004 m. pradėta leisti du kartus per metus ir iš jo prapuolė išeivijos laikraščių straipsniai.

2006 m. lapkričio 20 d. nacionalinės bibliotekos Mokslo tarybos posėdyje įvykdyta radikaliausia einamosios bibliografijos registracijos reforma. Nuspręsta nuo Naujų metų neleisti „Bibliografijos žinių“ straipsnių žurnalo, o skaitytojus nukreipti į NBDB. Kiti serijos leidiniai buvo paversti retrospektyvinės bibliografijos metininkais. „Knygos“, „Lituanika“, „Garso ir vaizdo įrašai, elektroniniai ištekliai“, „Serialiniai leidiniai“ pradėjo fiksuoti visų metų leidinius ir būdavo išleidžiami tada, kai duomenų rinkimas už metus laikytas baigtu. Straipsnių lygmens einamoji bibliografija atsikratė apribojimų, iš kurių esminis buvo vis didėjanti skelbtinų įrašų atranka, nes labai storų serijos numerių nebuvo galima nei parengti nei išspausdinti ir didele dalimi susiliejo su retrospektyvine.

Ši reformuota sistema greitai pradėjo byrėti. „Lituanikos“ buvo išleisti tik trys (2007-2009 m.) metininkai ir leidinys sustojo. Jo rengimas labai vėlavo ir buvo menkai perkamas. Natūralu, jog bibliotekos taip reagavo į nuslūgusį visuomenės susidomėjimą išeivijos gyvenimu. Papildomai spaudžiant leidybinių lėšų trūkumui 2010 m. spalyje nuspręsta „Lituanikos“ neleisti. Jam skirta visa informacija suvedinėjame į NBDB. Lėšų taupymas nulėmė ir kitą sprendimą – po keleto metų atsisakyta likusių metininkų spausdinimo. Jie toliau rengiami kaip knygos, bet nuo 2015 m. pateikiami pdf formatu LNB portale[137]. Taigi, visa einamoji bibliografija persikėlė į internetinę erdvę.

Skaitytojai Suvestinio katalogo ir NBDB platybėse gali sekti knygų ir straipsnių naujienas susikurdami savus paieškos įpročius. Visgi knygų atveju naujienų sektoriuje dominuojančiu liko „Ekspresinformacija“. Kas savaitinį „Naujai išėjusių knygų biuletenį“ Knygų rūmai pradėjo leisti

---

[137] Valstybinės bibliografijos leidiniai. [Žiūrėta 2019 m. kovo 22 d.] Internetinė prieiga: https://www.lnb.lt/atradimai/leidiniai/valstybes-ir-nac-bibliografijos-leidiniai/valstybines-bibliografijos-leidiniai

1947 m. Jis buvo ypač svarbus tada, kai „Knygų metraštis“ su vėlavimais pasirodydavo kas trys mėnesiai. Leidinio pavadinimas 1960 m. buvo pakeistas į „Ekspresinformacija apie naujus spaudinius, išėjusius Tarybų Lietuvoje“. Tuo pačiu jis nustotas spausdinti rotatoriumi ir labai išplėstas adresatų ratas. 1990 m. iš pavadinimo iškrito „Tarybų“, 1992 m. jį perėmė leisti LNB, 1998 m. pasirodė elektroninė jo versija. Nuo 2017 m. biuletenis patikslino pavadinimą - tapo „Informacija apie Lietuvoje išleistus leidinius, gautus Nacionalinėje bibliotekoje“. Šiuo metu LNB tinklapyje prieinami „Ekspresinformacijos“ biuleteniai nuo 2004 m[138]. Jie leidžiami kas savaitę ir kol neparuošiamas jungtinis Lietuvoje išleistų knygų metininkas, yra pagrindinis šaltinis apie knygų bei serialinių leidinių rinkos naujienas.

3.4.4. Retrospektyviosios bibliografijos internetinis katalogavimas ir skenavimai

1999 m. retrospektyvinės bibliografijos redakcinės kolegijos vadove penkiolikai metų tapo Regina Varnienė. Jos vadovavimas išsiskyrė pastangomis integruoti retrospektyvinės bibliografijos rengimą ir įdirbį į elektroninių duombazių ir katalogų erdvę. 2001 m. visi naujai sudaromi įrašai pradėti kaupti NBDB, 2002 m. pradėta išleistų serijos A tomų perrašymas (retrokonversija) į elektroninį katalogą. Didesnė dalis šios medžiagos buvo suvesta į Europos senų spaudinių duomenų bazę *Heritage of the Printed Book Database*. Ten 2002-2008 m. suvesta informacija apie 2442 lietuviškus, lenkiškus ir hebrajiškus spaudinius, išleistus 1547-1830 m. Serijos C knygų, iki tol parengtų *wordu*, retrokonversija pradėta 2009 m. Kitais metais imtasi konvertuoti knygų lietuvių kalba 1918-1940 m. kontrolinį sąrašą. Tuo pat metu senieji spaudiniai pradėti skaitmenizuoti, o atranka vykdyta jau ne pagal popierines retrospektyvinės bibliografijos knygų versijas, bet pagal elektroninių katalogų įrašus.

Išleistos retrospektyvinės bibliografijos serijos A knygos buvo nuskenuotos ir po to patalpintos į vaizdų katalogą[139]. Deja tai prastas šio paveldo pristatymo pavyzdys. Skenavimo raiška žema, tomai suskaidyti po puslapį, kurį kiekvieną reikia atskirai atidaryti, paieškos sistema galima tik taip pat po puslapį vartant atskirai sudėtas tomų rodykles.

Ten pat internetinė prieiga egzistuoja 1976-1993 m. skenuotiems ir po puslapį išskaidytiems „Spaudos metraščiams“. Visgi nėra periodinių einamosios bibliografijos leidinių už 1947-1975 m. Jų vietą užima sovietinės retrospektyvinės bibliografijos tomai, kurie, kaip matėme, turi spragų. Toks sprendimas panašus į gudravimą, kuomet apsimetama, jog vientisa skenuota galerija už

---

[138] Ekspresinformacija apie naujus spaudinius, išėjusius Lietuvoje [2004-2016 m.]. [Žiūrėta 2019 m. kovo 22 d.] Internetinė prieiga: https://www.lnb.lt/atradimai/leidiniai/kiti-leidiniai/ekspresinformacija-apie-naujus-spaudinius-isejusius-lietuvoje.

[139] Kortelių vaizdų katalogas ir kartotekos. [Žiūrėta 2019 m. kovo 22 d.]. Internetinė prieiga: http://vaizdai.libis.lt/. Jo viduje: Nacionalinės bibliografijos leidiniai ir rodyklės.

1947-1993 m. išsemia to meto bibliografiją. Ir visa tai pristatoma žemos skenavimo kokybės lygmeniu.

NBDB pastaruoju metu sukurta galimybė išskirti retrospektyvinės bibliografijos tomus kaip visumą. Katalogo puslapyje yra laukas „Katalogo dalis/kolekcija“. Ten rasime pagrindinių išleistų ir net ruošiamų spaudai tomų medžiagą – knygas lietuvių kalba 1547-1904 m., lotynų kalba XVI a., lenkų kalba XVI-XVIII a., hebrajų ir jidiš kalbomis 1759-1940 m., visą lietuviškos periodikos sąvadą iki 1940 m. Ši funkcija struktūruoja tomų medžiagą NBDB medžiagos chaose, bet atmintina jog tai visgi katalogas, o ne bibliografija. Jame nėra knygų, esančių tose bibliotekose, kurios nepriklauso LIBIS. Taigi, jame nepamatysime esminės dalies – knygų, esančių Vilnius universiteto ir Mokslų akademijos bibliotekose.

3.5. Kitos bibliografijos

Įvairių sričių (šakinių) ar personalinių bibliografijų rengimas yra „įkandamas“ tik toms bibliotekoms, kurios turi pakankamai spaudinių resursų ir išplėtotas bibliografijų rengimo praktikas. Nacionalinės bibliotekos, kaupiančios visą dokumentinį šalies paveldą ir kuriančios einamąsias bei retrospektyviąsias bibliografijas, lengvai gali įsijungti į šį mokslinį veiksmą. Visgi praktikoje būna įvairiai ir viena pagrindinių kliūčių nacionalinių bibliotekų įsitraukimui į tai yra bibliografų užimtumas kitose srityse. Kaip ši sritis atrodo į nacionalinės bibliotekos titulą pretendavusiose Lietuvoje bibliotekose?

3.5.1. Bibliografijų rengimas VDU bibliotekoje

VDU bibliotekoje buvo pradėtos sudarinėti šakinės bei personalinės bibliografijos. Tai susiję su filologu Izidoriumi Kisinu (1904-1958 m.), kuris į biblioteką įsidarbino 1935 m. Jau tuo metu jis buvo žinomas kaip fundamentalios Lietuvos diktatoriaus Antano Smetonos bibliografijos sudarytojas[140]. Įsidarbinęs bibliotekoje, ėmėsi kurti „Lietuvos žemės ūkio bibliografiją“. Ją rengė iki 1940 m., kuomet išsikėlė į Vilnių. Išliko jos kartoteka (apie 25 tūkst. pozicijų), dabar saugoma VDU Žemės ūkio akademijos bibliotekoje. Jis taip pat rinko Lietuvos pedagogikos bibliografinę medžiagą, kurią siuntinėjo į Tarptautinį pedagogikos institutą Ženevoje ir ten ji papuldavo į žurnalą „Bibliographie pédagogique international“. I. Kisinas 1936-1938 m. sukūrė prekyboje esančių knygų katalogą, kuriame medžiaga sudėliotą pagal Universalią dešimtainę klasifikaciją[141].

---

[140] *Antano Smetonos bibliografija ir bio-bibliografija, 1874-1934 = La bibliographie et la bio-bibliographie de Antanas Smetona, 1874-1934*. Sudarė Izidorius Kisinas. Klaipėda: Švietimo ministerijos knygų leidimo komisija, 1935. XLIX, 609 p.

[141] *Lietuviškų knygų sistematinis katalogas: rinkoje esančios knygos*. Sudarė Izidorius Kisinas. Kaunas: išleido Lietuvos knygų leidėjai, 1938. XVI, 1159 p.

Tai buvo Spaudos fondo užsakymas, kurį atlikti be VDU bibliotekos resursų būtų buvę sudėtinga. *De facto* tai buvo retrospektyvinė 1918-1938 m. Lietuvoje išleistų knygų bibliografija. Dirbdamas VDU Kisinas taip parengė brolių Biržiškų[142] ir Mikalojaus Čiurlionio[143] bibliografijas.

3.5.2. Bibliografijų rengimas Respublikinė bibliotekoje ir Knygų rūmuose

Bibliografinė - konsultacinė veikla buvo privaloma tiek Centrinei bibliotekai, tiek Knygų rūmams. Pvz. Knygų rūmų bibliografai 1948 m. parengė 38 bibliografinius sąrašus, o Centrinės bibliotekos – 47. Užklausas dažniausiai pateikdavo įvairios institucijos, kurioms reikėjo medžiagos skaitymo propagandai. Būta spaudimo rengti sąrašus publikavimui, o teminės rekomendacijos buvo nuleistos iš Maskvos. Centrinei bibliotekai buvo uždėta pareiga tapti rekomendacinės literatūros rengimo kalve. Dalyvavimo šiame vajuje negalėjo išvengti ir Knygų rūmai. Abi bibliotekos siuntinėjo įvairius rekomendacinius ir anotuotus naujienų sąrašus į laikraščius. Centrinės bibliotekos leidžiamame „Bibliotekų darbe“ pradėta serija *Tai turi perskaityti kiekvienas*.

Stalinmečiu rekomendacinės rodyklės rengtos vangiai. Centrinėje bibliotekoje jas rengė Vytautas Steponaitis[144] ir Stasys Tomonis[145], o Knygų rūmuose – Teodoras Čyžas[146]. Parengti jų variantai užsigulėdavo leidyklose ir greitai tapdavo neaktualūs, tad Centrinės bibliotekos bibliografai naudojosi tuo ir kurį laiką vangiai atlikdavo savo pareigą. Beje, Knygų rūmai ir Centrinė biblioteka vieni kitų rodykles palydėdavo kandžiomis vidinėmis recenzijomis. Bibliografinės informacijos teikimas laikraščiuose ir žurnaluose atrodė efektingesnis, nes greičiau pasiekdavo skaitytojus. Kurį laiką bibliografinės žinios netgi skleistos bibliografus verčiant važinėti į gamyklas bei mokyklas ir ten skaityti bibliografinius sąrašus. Gamyklose darbininkai šviesti valgyklose per pietus, o mokiniai – prieš šokius.

Centrinės bibliotekos Bibliografijos skyriaus vedėjas V. Steponaitis matė kitą išeitį – rengti platų leidinių sąrašą, iš kurio bibliotekininkai patys išsirankiotų tai, ko jiems reikia knygos

---

[142] Prof. Mykolo Biržiškos bibliografija. Sudarė Izidorius Kisinas. In: Biržiška Mykolas. *Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos*. Kaunas, 1931, p. 3-86; *Prof. M. Biržiškos bibliografija*. Sudarė Izidorius Kisinas. [D.2]. Kaunas, 1938. 85 p.; *Prof. Vaclovo Biržiškos bibliografija*. Sudarė Izidorius Kisinas, D. 1. Kaunas: Varpas, 1940. 41 p.

[143] M.K. Čiurlionies bibliografija. Sudarė Izidorius Kisinas. In: *M. K. Čiurlionis*. Kaunas: M.K. Čiurlionies galerija, 1938, p. 120-131.

[144] *Gegužės Pirmoji: rekomenduojamos literatūros bibliografinė rodyklė*. [Sudarė Vytautas Steponaitis]. Kaune: Valstybinė enciklopedijų, žodynų ir mokslo literatūros leidykla, 1948. 16 p.; *Žemdirbystė ir gyvulininkystė: rekomenduojamos literatūros bibliografinė rodyklė*. [Sudarė Vytautas Steponaitis]. Kaune: Valstybinė enciklopedijų, žodynų ir mokslo literatūros leidykla, 1948. 30 p.

[145] *Kolektyviniai ūkiai: rekomendacinė literatūros rodyklė*. Sudarė Stasys Tomonis. Kaune: Valstybinė enciklopedijų, žodynų ir mokslo literatūros leidykla, 1948. 35 p.

[146] *Tarybų Sąjungos didvyrė Marija Melnikaitė*. [Sudarė Teodoras Čyžas], Vilnius: Valstybinė politinės literatūros leidykla, 1948. 23 p.; *Knygos darbo valstiečiams*. [Sudarė Teodoras Čyžas]. Vilnius: Valstybinė politinės literatūros leidykla, 1949. 23 p.

propagandai. 1954 m. pasirodė jo parengtas „Kaimo literatūros katalogas“, kurio galutinė redakcija atlikta Knygų rūmuose ir pašalinta autorystė[147]. Tai buvo supaprastinta ir papildyta sovietinės retrospektyviosios bibliografijos „Lietuvos TSR knyga“ versija. Kaip jau minėta, A. Ulpis ir jos atveju išbraukė V. Steponaičio autorystę.

Knygų rūmai 1949 m. buvo atleisti nuo rekomendacinės bibliografijos rengimo, o Respublikinė biblioteka nuo 1953 m. tapo jos fabriku. Nuo 1953 iki 1988 m. buvo išspausdinta apie pusantro šimto tokių leidinių, jei neskaičiuoti rotaprintu išspausdintų vos keleto puslapių turinčių leidinėlių. Absoliuti dauguma jų buvo autoriniai arba duetiniai kūriniai, keletu atvejų rengiant dalyvavo grupė bibliografų. Šalia šio tipo bibliografijų pradėtos kurti temos turinį pilnai išsemiančios bibliografijos, kurios matytos ir matomos kaip turinčios išliekamąją vertę. Tokių galima priskaičiuoti apie šešiasdešimt tomų. Tarp jų taip pat dominuoja autorinė kūryba, dalis tęstiniai ir tik vienu atveju būta kolektyvinės pastangos. Galiausiai trečią bibliografijų grupę sudaro „Bibliotekų darbe“ kas mėnesį spausdinamos tęstinės kultūros veikėjų, tarp kurių dominavo rašytojai, bibliografijos.

Bibliografijų rengimas neretai pačioje Respublikinėje bibliotekoje matytas kaip esminė veiklos sritis. Mokslinės bibliotekos, turinčios bibliografijų sudarinėjimo ambicijų, privalėjo pripažinti Respublikinės bibliotekos pretenziją būti šios veiklos koordinuojančiu centru. Nusistovėjo tradicija, jog Mokslų akademijos Centrinė biblioteka atsakinga už gamtos mokslų, Respublikinė mokslinė technikos – už technikos sferos, Respublikinė žemės ūkio mokslinė biblioteka – už žemės ūkio, Valstybinė mokslinė medicinos biblioteka – už medicinos bibliografijas. Respublikinė biblioteka buvo atsakinga už humanitarinių ir socialinių mokslų bibliografijas, bet jos bibliografai dalyvavo aukščiau minėtų sferų bibliografijų kūrime. Be to, ji dalyvavo einamosios bibliografijos kūrime, kuri buvo rezervuota Knygų rūmams ir pavienių bibliografų iniciatyva įžengdavo į Vilniaus universiteto bibliotekos veiklą.

Nevardysime Respublikinės bibliotekos pasiekimų rekomendacinės bibliografijos rengimo lauke. Bibliografai privalėjo reaguoti į artėjančius ir įvykusius kompartijos suvažiavimus ir pateikinėti su jų nutarimais susijusios skaitytinos literatūros sąrašus. Be to, buvo privalu reaguoti į Lietuvos okupacijos jubiliejus. Pagrindiniai tokių užsakymų vykdytojai Mauša Goldas ir Emilija Lagauskienė rengė specializuotą bibliografiją, skirtą sovietinės Lietuvos gyvenimui[148]. Joje

---

[147] *Kaimo bibliotekos katalogas.* Kn.1 [sudarė Vytautas Steponaitis], redagavo Antanas Ulpis, Vilnius: Lietuvos Respublikinės profesinių sąjungų tarybos leidykla, 1954. 351 p..

[148] *Tarybų Lietuva (1940-1965): literatūros rodyklė.* Sudarė Mauša Goldas, Emilija Lagauskienė, Vilnius: LTSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1965. 204 p.; *Tarybų Lietuva, 1965-1970 m.: literatūros rodyklė.* Sudarė Mauša Goldas, Emilija Lagauskienė, Vilnius: [LTSR valstybinė respublikinė biblioteka], 1972. 200 p.; *Tarybų Lietuva, 1971-1979 m.: literatūros rodyklė* . Sudarė Mauša Goldas. Vilnius: [LTSR valstybinė respublikinė biblioteka], 1979. 288 p.

sovietmetis buvo aprašytas išsamiau, nei kad Istorijos institute rengiamoje Lietuvos TSR istorijos bibliografijoje. Dar parengtos analitines bibliografijos, skirtas komjaunimui ir antrosios sovietinės okupacijos eigai[149].

Prie šios kategorijos šliejasi valstybės veikėjų bibliografijų sudarinėjimas. Daugiau į tokių bibliografijų kūrimą buvo įtraukti ir Knygų rūmai. Tikriausiai būta neatmetamų Partijos istorijos instituto direktoriaus R. Šarmaičio pasiūlymų. Sudarytos Vladimiro Lenino raštų lietuvių kalba[150], Antano Sniečkaus[151], Petro Griškevičiaus[152] ir Liongino Šepečio bibliografijos[153]. Respublikinė biblioteka sugebėjo apsiriboti Juozo Maniušio bibliografija[154].

Respublikinės bibliotekos bibliografai ėmėsi temų, esančių istorijos mokslo paribiuose. Buvo sudaryta pirmoji Lietuvos archeologijos bibliografija[155], kuri dabar jau neaktuali, nes įvado autorius po trijų dešimtmečių paskelbė savo versiją. Parengtos liaudies meno[156] ir sovietmečiu išrastų *liaudies tradicijų* įsišaknijimo visuomenėje[157] bibliografijos. Atlikta knygotyros pasiekimų registracija[158]. Jonės Žebrytės pastangų dėka pastoviai registruota kraštotyrinė bibliografija[159]. Inicijuotos bibliografijos, skirtos didiesiems respublikos miestams - Šiauliams[160], Klaipėdai[161],

---

[149] *Lietuvos komjaunimo kovų kelias, 1919-1940: bibliografinė rodyklė*. Parengė Mauša Goldas. Vilnius: [LTSR valstybinė respublikinė biblioteka], 1971. 255 p.; *Tarybinė Armija - Tarybų Lietuvos išvaduotoja = Советская Армия - освободительница Советской Литвы: bibliografinė rodyklė*. Sudarė Mauša Goldas. Vilnius: [LTSR valstybinė respublikinė biblioteka], 1976. – 395 p.

[150] *V. Lenino raštai lietuvių kalba, 1914-1969 = Произведения В.И. Ленина на литовском языке, 1914-1969: bibliografija*. Sudarė: Elena Mertinienė, Antanas Ulpis, Edvardas Vidmantas. Vilnius: Mintis, 1970. 335 p.

[151] *Antano Sniečkaus raštų bibliografija: 1922-1978 birželis*. Sudarė Elena Mertinienė, Danguolė Gineitienė, Antanina Girdžiuvienė, Vilnius: Mintis, 1979. 238 p.

[152] *Petras Griškevičius = Пятрас Гришкявичюс: bibliografija: 1943 – 1984 m. gegužės 15 d.* [Sudarė: Danguolė Gineitienė, Antanina Girdžiuvienė. Vilnius: [Lietuvos TSR knygų rūmai], 1984. 118 p.

[153] *Lionginas Šepetys: bibliografinė rodyklė: 1951-1987 m. balandžio 15 d.* [Sudarė Danguolė Gineitienė]. Vilnius: Lietuvos TSR knygų rūmai, 1987. – 61 p.

[154] *Juozas Maniušis = Юозас Манюшис: knygų, straipsnių, pranešimų ir kalbų bibliografija, 1945-1980 m. spalio 31 d.* Sudarė Emilija Lagauskienė. Vilnius, 1980. 119 p.

[155] *Lietuvos TSR archeologija: (1940-1967): bibliografinė rodyklė*. Sudarė Liuda Pagirienė. [Įžanginį straipsnį parašė ir dalį bibliografinės medžiagos pateikė Adolfas Tautavičiaus]. Vilnius: LTSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1970. 254 p.

[156] *Lietuvių liaudies menas: bibliografinė rodyklė (1940-1972)*. Sudarė Paulė Dabulevičienė, Vilnius: LTSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1975. 160 p.

[157] *Kultūrinis švietimas. Liaudies tradicijos ir civilinės apeigos: literatūros rodyklė*. Sudarė Irena Adomavičienė ir Valerija Mamėnienė, Vilnius: LTSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1988. 240 p.

[158] *Lietuvos knygų istorija = История книг Литвы: literatūros rodyklė, 1659-1982*. Parengė Vanda Tumelienė, Nijolė Burkšaitienė, Vilnius: Lietuvos TSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1982. 149 p.

[159] *Pažinkime gimtąjį kraštą: literatūros rodyklė*. Sudarė Jonė Žebrytė, Vilnius: Lietuvos TSR Kultūros ministerija, 1974. 277 p.; *Pažinkime gimtąjį kraštą (1971-1975): literatūros rodyklė*. Sudarė Jonė Žebrytė, Vilnius: LTSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1979. 275 p.; *Pažinkime gimtąjį kraštą (1976-1985): literatūros rodyklė*. Sudarė Jonė Žebrytė, Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1992. 197 p.

[160] *Šiauliai: bibliografinė rodyklė*. Sudarė Birutė Knizikevičienė. Šiauliai: [Šiaulių viešoji biblioteka], 1970. 189 p.

[161] *Klaipėda: literatūros rodyklė*. Sudarė Aldona Braukylienė, Vilnius: [LTSR valstybinė respublikinė biblioteka], 1975. 178 p.

Kaunui[162] ir Panevėžiui[163]. Prie šios kategorijos galima priskirti Centralinio knygyno pirmojo vadovo Eduardo Volterio biobibliografiją[164], susilaukusią kritikos dėl nepilnumo.

Bibliografams teko dalyvauti socializmo statyboje žemės ūkyje ir bendrai ekonomikos sferoje. Kolūkiečiams ir darbininkams buvo skirta didelė dalis chruščiovmečiu leistos „Ką skaityti" serijos – patarinėta paukščių, kiaulių fermų bei laukininkystės brigadų darbuotojams, traktorininkams, mechanizatoriams, šoferiams, jauniesiems tekintojams, šaltkalviams ar technikams. Analitiškesnių bibliografijų kūrime šioje sferoje dominavo žemės ūkio ir technikos bibliotekos. Respublikinės bibliotekos bibliografai visgi paliko keletą išliekamąją vertę turinčių pėdsakų statybos[165], technikos[166] ir ypač žemės ūkio[167] bibliografijų visumoje.

Gamtos mokslų populiarizavimas buvo glaudžiai supintas su ateistine propaganda. Kai kurie bibliografai, kaip Stasys Tomonis, Stasė Matulaitytė ar Birutė Poškutė galėjo aktyviai reikštis šiose srityse vedami agnostinių įsitikinimų bei domėjimosi gamtamoksliu, o kai kurie, kaip buvęs kunigas Jonas Ragauskas, buvo stumiami būtinybės palikti pasaulėžiūros kaitos pėdsakus. Šios sferos žinijos moksliniame bibliografavime išliekamąją vertę turi astronomijos[168], ekologijos[169] ir ypač gintaro[170] bei Lietuvos gyvūnijos[171] bibliografijos.

Humanitarijos sferoje Respublikinės bibliotekos bibliografai daugiausia nuveikė literatūros lauke. Įdirbio pradžia buvo 1954 m. pradėtos skelbti rekomendacinės bibliografijos apie rusų ir lietuvių rašytojus, lietuvių literatūros sąrašai, skirti rusakalbiams skaitytojams[172] bei

[162] *Kaunas 1940-1974 m. Literatūros rodyklė*. Sudarė Elena Stankaitienė, Chuanas Spitrys, Vilnius: LTSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1979. 568 p.

[163] *Panevėžys, 1940-1980: literatūros rodyklė*. Sudarė Stasė Mikeliūnienė, Vilnius: LTSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1983. 349 p

[164] *Eduardas Volteris: biobibliografija*. Sudarė Stasė Bušmienė, Vilnius: [LTSR valstybinė respublikinė biblioteka], 1973. 99 p.

[165] *Lietuvos TSR statybinės medžiagos: bibliografinė rodyklė*. Sudarė Birutė Poškutė, Vilnius: [LTSR valstybinė respublikinė biblioteka], 1966. 139 p.

[166] *Techninės literatūros bibliografiniai šaltiniai: trumpas bibliografinis vadovas*. Sudarė Birutė Poškutė, Vilnius: [LTSR valstybinė respublikinė biblioteka], 1967. 122 p.

[167] *Sodininkystė, daržininkystė, bitininkystė: rekomenduojamosios literatūros rodyklė*. Sudarė Birutė Gustaitienė, Vanda Venslovaitė, Vilnius: Valstybinė respublikinė biblioteka, 1970. 100 p.; *Sodininkystė. Bitininkystė: literatūros rodyklė* [už 1969-1982 m.]. Sudarė Aleksandra Bačienė, Teresė Zolotuchinienė. Vilnius: LTSR žemės ūkio ministerija, 1984. 349 p.; *Gyvulininkystė: literatūros rodyklė*. Sudarė Aleksandra Bačienė. Vilnius: LTSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1978. – 293 p.

[168] *Astronomai: bibliografinė rodyklė*. Parengė Stasė Matulaitytė. Vilnius: LTSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1965. – 79 p.

[169] *Augalų apsauga: bibliografinė rodyklė*. Sudarė Aleksandra Bačienė. Vilnius: LTSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1972. – 97 p.

[170] *Gintaras: bibliografinė rodyklė*. Sudarė Olga Usačiova. Vilnius: LTSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1981. – 197 p.

[171] *Lietuvos gyvūnija = Животный мир Литвы = The animal kingdom of Lithuania: literatūros rodyklė. D.1: 1721-1980*. Sudarė Algimantas Jakimavičius, Roma Matulionienė, Klara Šiupšinskienė, Vilnius: LTSR valstybinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1988. 551 p.

[172] Brandžiausias pavyzdys: *Литовская литература: рекомендательный указатель литературы*. Составили Стасис Томонис, Нийоле Висоцкайте, Паулина Микелинскайте. Москва: Книга, 1978. 301 с.

rekomendacijos suaugusiems ir vaikams[173]. Nuo 1970 m. pradėtos skelbti analitiškos bibliografijos, registruojančios SSRS ir užsienio rašytojų vertimus į lietuvių kalbą[174], pjesių sąrašus[175] bei vertimus lietuvių vaikams[176]. Ši grupė papildė Lietuvių literatūros institute rengiamą fundamentalią Lietuvos literatūros lauko bibliografiją. Be to, buvo parengtos Žemaitės[177], Juliaus Janonio (tik konsultuota)[178], Antano Strazdo[179], Petro Cvirkos[180], Kazio Borutos[181] ir Adomo Mickevičiaus[182] bibliografijos. Į šią sferą buvo įžengę ir Knygų rūmai, kuriuose parengta vertėjų bibliografija[183].

Ambicingiausias Respublikinės bibliotekos bibliografų sumanymas buvo parengti bibliografinių žodynų seriją. Jos turėjo apimti Lietuvos mokslininkus, rašytojus, dailininkus, kompozitorius ir be abejo revoliucionierius. Sumanymas, kurio autorystė galbūt priklauso Stasiui Tomoniui, gimė dar Kaune, apie 1960 m. Kaip tik tuo metu Vilniuje pradėta rengti retrospektyvinė lietuvių kultūros bibliografija, taip pat įtraukianti biobliografijas. Galima spėti iš kauniečių pusės buvus konkurencijos ambicijų. Greitai apsispręsta apsiriboti tik rašytojais ir 1961 m. kolektyviai pradėta rinkti medžiaga žodynui. Persikėlus į Vilnių, šis projektas pradėjo įgauti didesnį mąstą – į darbą formaliai pritraukti 57 respublikos bibliografai ir tyrėjai iš įvairių institucijų, 1965 m. sudaryta žodyno redakcinė kolegija, kuriai vadovavo Kostas Korsakas. Atrinkinėjant rašytojus pirmenybė teikta Lietuvos TSR rašytojų sąjungos nariams, kurie turėjo būti įtraukti visi. Kitiems

---

173 Pavyzdžiui: *Pasakos: vadovas po pasakas mergaitėms ir berniukams, visiems pasakų mėgėjams*. Sudarė Elena Stasiukaitienė. Vilnius: LTSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1968. 111 p.; *Kelionė į poezijos šalį*. Sudarė Danutė Levickaitė ir Martynas Vainilaitis. Vilnius: [LTSR valstybinė respublikinė biblioteka], 1969. 201 p.; *Lietuvių rašytojai vaikams (proza)*. Sudarė Danutė Levickaitė. Vilnius: [LTSR valstybinė respublikinė biblioteka], 1972. 112 p.

174 *Užsienio rašytojai lietuvių kalba, 1940-1967: bibliografinė rodyklė*. Sudarė Stefa Keblienė, Vilnius: Vilnius: LTSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1970. 318 p.; *Rusų rašytojai lietuvių kalba, 1940-1970: biobibliografija*. Sudarė Chuanas Spitrys, Vilnius: LTSR Kultūros ministerija, 1974. 313 p.; *Tarybinių tautų rašytojai lietuvių kalba 1940-1970: biobibliografija*. Sudarė Stefa Keblienė, Vilnius: LTSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1973. 417 p.; *TSRS tautų literatūra lietuvių kalba, 1971-1985: bibliografinė rodyklė*. Sudarė Petronėlė Grybauskaitė, Vilnius: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, 1990. 321 p.

175 *Pjesės: bibliografinė rodyklė (1945-1970)*. Sudarė Klara Šiupšinskienė. Vilnius: [LTSR valstybinė respublikinė biblioteka], 1972. 179 p.; *Pjesės: bibliografinė rodyklė (1971-1985)*. Sudarė Klara Šiupšinskienė. Vilnius: LTSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1972. 117 p.

176 *Draugystės tiltai: TSRS tautų literatūra vaikams lietuvių kalba 1940-1976*. Sudarė Audronė Čepliejienė. Vilnius: LTSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1978. 63 p.; *Vienos žemės vaikai: užsienio literatūra vaikams lietuvių kalboje, 1965-1981*. Sudarė Janina Bėruvienė. Vilnius: LTSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1984. 104 p.

177 Žemaitės raštų bibliografija. Sudarė Birutė Mituzienė. In: Žemaitė. *Raštai*, t.6. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, [1957], p.485-566.

178 *Julius Janonis: bibliografinė rodyklė*. Parengė Vladas Žukas. Vilnius: [LTSR valstybinė respublikinė biblioteka], 1965. 214 p.

179 *Antanas Strazdas. Bibliografija*. Sudarė Patricija Vitkauskienė, Vilnius: Vaga, 1969. 242 p.

180 *Petras Cvirka: bibliografija 1924-1970*. Sudarė Valerija Vilnonytė, Algimantas Lukošiūnas, Vilnius: Vaga, 1974. 630 p.

181 *Kazys Boruta: bibliografija, 1920-1976*. Sudarė Valerija Vilnonytė, Vilnius: LTSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1978. 281 p.

182 *Adomas Mickevičius: bibliografinė rodyklė*: (literatūra lietuvių kalba). Sudarė Elena Šiaudinienė, Jonas Riškus. Vilnius: LTSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1981. 118 p.

183 *Literatūros vertėjai: bibliografinis sąrašas* [Sudarė Danguolė Gineitienė]. Vilnius: Lietuvos TSR knygų rūmai, 1985. – 286 p.

sovietmečiu kūrusiems rašytojams reikėjo turėti bent dvi atspausdintas knygas. Nuspręsta įtraukti pokario emigrantus, bet bibliografijos dalyje detaliai išvardinti jų kūrybą tik iki 1944 m. Įtraukiami buvo literatūros kritikai ir vertėjai, dauguma XX a. pusės rašytojų ir kiek įmanoma daugiau seniau gyvenusių kūrėjų. Ieškant senosios raštijos pėdsakų medžiaga rinkta Lenkijoje, Vokietijoje, Rusijoje.

Žodyno leidimą ištiko retrospektyvinės bibliografijos tomų likimas. Pirmas tomas (A - J raidės) buvo parengtas 1975 m., bet išspausdintas 1979 m[184]. Antras tomas (K - Mykol) parengtas 1986 m., trečias (M - P) – 1988 m., planuoti dar du tomai (R – Ž raidėms). Deja, didžiausias Respublikinės bibliotekos kūrybinis projektas tapo perdėto jautrumo sovietmečio praeičiai auka. Antro tomo leidyba (turėjo pasirodyti 1989 m.) tradiciškai užstrigo, o per tą laiką susigriebta, jog jame perdėm minimaliai pristatomi išeiviai. Be to, tuomet pervertinant tarybinę literatūrą, kai kurių rašytojų įtraukimas atrodė ginčytinas. Tomo leidybai skirti pinigai buvo panaudoti kitur, o „Vagoje“ 1993 m. buvo išspausdinti tik šio tomo kontroliniai egzemplioriai[185], dabar viešai prieinami LNB Lituanistikos skaitykloje. Iš rengėjų sąrašo matyti, jog nubrauktas buvo trijų bibliotekų bibliografų ir žinomų knygotyrininkų įdirbis.

Respublikinės bibliotekos bibliografai ėmėsi taip pat kurti meno srities bibliografijas ir Lietuvoje buvo vieninteliai šiame lauke. Šalia keleto rekomendacinių knygelių fotografijos ir kino mėgėjams kurta fundamentali muzikinės literatūros bibliografija[186]. Jos iniciatorius Egidijus Juodis kūrė ir Lietuvos kompozitorių biobliografinį žodyną, projektuotą kaip Lietuvos kultūros veikėjų žodyno dalį, bet jis liko neužbaigtas. Liko tik jo įnašas į stambią Čiurlionio bibliografiją[187]. Šalia muzikos, sukurtos dailės[188] ir kinematografijos[189] bibliografijos.

---

[184] *Lietuvių rašytojai : biobibliografinis žodynas.* [T.1]: A-J. Parengė Petronėlė Grybauskienė, Teresė Gustienė, Paulė Mikelinskaitė, Laima Povilaitienė, Stasys Tomonis, Patricija Vitkauskienė. Vilnius: Vaga, 1979. 773 p.

[185] *Lietuvių rašytojai: biobibliografinis žodynas.* [T.2]: K-Mykol. Paulina Dabulevičienė, Rimgailė Galickienė, Dalia Gargasaitė, Danguolė Gineitienė, Petronėlė Grybauskienė, Teresė Gustienė, Jūratė Jakimavičienė, Domas Kaunas, Stefa Keblienė, Stefa Kirlytė, Nijolė Kišūnienė, Palma Lapienytė, Elena Lebedienė, Stasė Matulaitytė, Roma Matulionienė, Elena Mertinienė, Paulė Mikelinskaitė, Birutė Mituzienė, Janina Petrauskienė, Laima Povilaitienė, Aurelija Rabačiauskaitė, R. Rimkevičiūtė, Marcelinas Ročka, Klara Šiupšinskienė, Stasys Tomonis, Juozas Tumelis, Adelė Ubeikaitė, Virginija Urbelionienė, Olga Usačiova, Birutė Vaičekonytė, Silvija Vėlavičienė, Edvardas Vidmantas, Valerija Vilnonytė, Patricija Vitkauskienė. Teresė Zolotuchinienė, Vaida Žižiūnaitė. Vilnius: Vaga, 1993. 904 p.

[186] *Muzikinė literatūra, 1959-1963: rodyklė.* Sudarė Egidijus Juodis, Vilnius: LTSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1965. 266 p.; *Muzikinė literatūra, 1964-1965: rodyklė.* Sudarė Egidijus Juodis, Vilnius: LTSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1968. 106 p.; *Muzikos literatūra, 1966-1976: rodyklė.* Sudarė Gražina Jurgutavičiūtė, Dainuolė Kazlauskienė, Vilnius: LTSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1981. 318 p

[187] *Mikalojus Konstantinas Čiurlionis: bibliografija.* Sudarė Valerija Čiurlionytė-Karužienė, Simonas Egidijus Juodis, Vladas Žukas, Vilnius: Vaga, 1970. 682 p.

[188] *Lietuvos TSR dailė, 1940-1970: bibliografinė rodyklė.* Sudarė Laimė Lukošiūnienė, Živilė Manelienė, Vilnius: [LTSR valstybinė respublikinė biblioteka], 1981. 507 p.

[189] *Lietuvos TSR kinematografija: bibliografinė rodyklė, 1940-1985.* Sudarė Nijolė Visockaitė. Vilnius: Respublikinė kino filmų nuomojimo kontora, 1987. 439 p.

Rekomendacinės bibliografijos kurtos iki pat Atgimimo. Ypač jų poreikį skatino pareiga reaguoti į kompartijos suvažiavimus, bet vėlyvuoju sovietmečiu būta asmeninių ir neidelogizuotų skaitytojo formavimo iniciatyvų. Palaipsniui dominuoti pradėjo Vytauto Steponaičio idėja apie universalių knygų sąrašų kūrimą, iš kurio bibliotekininkai patys galėtų formuoti ką tik sumano. 1961 m. kolektyviai sukurta nauja „Kaimo bibliotekos katalogo“ laida[190]. Vėliau nuspręsta tęsti šią praktiką universalesniu mastu. Pakeistas adresatas – vietoj *kaimo* pasirinkta *masinė* biblioteka, o tai leido į rekomendacinius katalogus įtraukti praktiškai bet ką. 1974 m. išspausdintas visos tarybinės Lietuvos knygų katalogas[191] pratęsinėtas kas keturis metus[192]. Šie tomai traktuotini kaip supaprastinta sovietinės retrospektyvinės bibliografijos versija, tik pasirodanti operatyviau. Vėlgi, galima įžvelgti Respublikinės bibliotekos konkurencijos su Knygų rūmais šešėlį. Su nepriklausomybe ir bibliotekinės sistemos krize nunyko ir ši stambi Nacionalinės bibliotekos iniciatyva.

3.5.3. Bibliografijų rengimo tradicijos sumenkimas nacionalinėje bibliotekoje

Panašu, jog bibliografijų kūrimo proveržis pirmiausia susijęs su Stasio Tomonio iniciatyvomis, kuris 1953-1983 m. vadovavo Bibliografijos skyriui. Jo komandos rezultatai ir asmeninės įtakos kapitalas lėmė, jog bibliotekos direktoriai priėmė, toleravo ar rėmė šias iniciatyvas. S. Tomonio išėjimas į pensiją ženklino akademinės bibliografystės iniciatyvų nunykimą. Buvo išleidžiami bibliografiniai sąvadai, kaip kad minėta Lietuvos gyvūnijos bibliografija ar premijų ir garbės vardų laureatų žinynas[193] bei tęstas rašytojų žodyno kūrimas. Visgi, skyriui pradėjus vadovauti Teresei Gustienei, daugiau dėmesio pradėta skirti informacinių šaltinių, esančių šalies bibliotekose, registracijai, bet ir čia nedaug tenuveikta. Pvz. pradėtas rengti enciklopedijų Lietuvos bibliotekose žinynas, kuris pasirodė su dideliu pavėlavimu[194].

---

[190] *Kaimo bibliotekos katalogas*. Sudarė Julija Grikietytė, Emilija Lagauskienė, Ala Liachovičiūtė, Algimantas Lukošiūnas, Stasė Matulaitytė, Paulė Mikelinskaitė, Birutė Mituzienė, Birutė Poškutė, Stasys Tomonis, 2-asis leid., Kaunas: [LTSR valstybinė respublikinė biblioteka], 1961. 434 p.

[191] *Masinės bibliotekos katalogas*. [1944-1971]. Sudarytojai: Mauša Goldas, Emilija Lagauskienė, Živilė Manelienė, Roma Matulionienė, Liuda Pagirienė, Janina Petrauskienė, Birutė Plekavičienė, Birutė Poškutė, Klara Šiupšinskienė, Vanda Tumelienė, Vaida Žižiūnaitė. Vilnius: LTSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1974. 811 p.

[192] *Masinės bibliotekos katalogas. 1972-1975*. Sudarė Aleksandra Bačienė, Janina Bėruvienė, Mauša Goldas, Petronėlė Grybauskienė, Teresė Gustienė, Roma Matulionienė, Birutė Poškutė, 1978. 466 p.; *Masinės bibliotekos katalogas. 1976-1978*. Sudarė Aleksandra Bačienė, Vincenta Bražinskienė, Paulina Dabulevičienė, Mauša Goldas, Roma Matulionienė, Paulė Mikelinskaitė, Birutė Poškutė, Laima Povilaitienė, Olga Zimareva, Vilnius: LTSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1982. 339 p.; *Masinės bibliotekos katalogas. 1979-1982*. Sudarė Vincenta Bražinskienė, Paulina Dabulevičienė, Mauša Goldas, Ona Kaladienė, Roma Matulionienė, Birutė Poškutė, Olga Usačiova, Aldona Vaitkienė, Olga Zimareva, Teresė Zolotuchinienė. Vilnius: LTSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1986. 398 p.

[193] *Premijų ir garbės vardų laureatai, 1944-1984: faktografinė rodyklė*. Sudarė Vincenta Bražinskienė, Vilnius: Lietuvos TSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1988. 301 p.

[194] *Enciklopedijos ir enciklopediniai žodynai Lietuvos bibliotekose*. Sudarytoja Danutė Blinova, Vilnius: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, 1993. 215 p.

Paskutinė vėlyvojo sovietmečio Respublikinės bibliotekos bibliografinė iniciatyva buvo retrospektyvinė disertacijų registracija. Dar 1971 m. Mokslų akademijos ir Vilniaus universiteto bibliotekų iniciatyva buvo išleista sovietinės Lietuvos disertacijų bibliografija[195]. Registracija nebuvo pratęsta, tad Respublikinė biblioteka ėmėsi iniciatyvos užpildyti šią nišą. Sudarant atskirų žinijos sričių disertacijų sąrašus pakviesti tų sričių žinovai. 1988-1992 m. buvo išleistos septynios plonos knygelės[196] ir projektas numirė. Tai buvo neišsipildęs ženklas, jog Respublikinė biblioteka pajėgi įžengti į akademinės bibliografijos lauką ir siejosi su pretenzijomis į nacionalinės bibliotekos, kuri tuo pačiu būti ir mokslinė, statusą.

Nepriklausomybės tapsmą lydinti krizė išderino Lietuvos bibliografinės informacijos pateikimo sistemą. 1992 m. rugpjūtyje priimtuose LNB nuostatuose tarp bibliotekos tikslų ir uždavinių neliko rekomendacinių ir analitinių bibliografijų rengimo. Jas išstūmė iš Knygų rūmų perimta retrospektyvinės ir einamosios bibliografijos rengimo užduotis. Bibliografijos skyrius buvo perorientuotas į bibliotekoje esančios ir gaunamos informacijos pateikimo modernizavimą ir pavadintas Bibliografinės informacijos skyriumi. Nuo 1992 m. lapkričio jam pavesta tvarkyti tarptautinių organizacijų dokumentus ir ši užduotis tapo dominuojančia. Skyrius 1994 m. pavadintas Informacijos centru, tad lyg ir neliko sąsajų su bibliografijų rengimu. Visgi skyriaus bibliografės pastoviai dirbo prie einamosios žymių kultūros veikėjų bibliografijų, skelbiamos „Tarp knygų“ numeriuose.

Bibliografijų kūrimas tapo skyrių reikalu. Vaikų literatūros centre parengtos Vinco Aurylos[197], Kęstučio Urbos[198], Almos Karosaitės[199], Ingridos Korsakaitės[200] personalinės

---

[195] *Lietuvos TSR mokslininkų disertacijos, 1945-1968* = Диссертации ученых Литовской ССР, 1945-1968: bibliografija. Sudarė Zofija Petrauskienė ir Petronėlė Valentėlienė. Vilnius: [LTSR mokslų akademijos centrinė biblioteka; Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto Mokslinė biblioteka], 1971. 489 p.

[196] *Lietuvių teatro istorija: disertacijų autoreferatų apžvalga (1945-1987).* Parengė Svetlana Bakaitė, Vilnius: LTSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1988. 34 p.; *Lietuvių dailės istorija: disertacijų autoreferatų apžvalga (1945-1987).* Parengė Giedrė Jankevičiūtė, Vilnius: LTSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1988. 44 p.; *Estetikos tyrimai Lietuvos TSR: disertacijų autoreferatų apžvalga (1950-1988).* Parengė Juozas Mureika, Vilnius: LTSR Valstybinė M. Mažvydo biblioteka, 1989. 80 p.; *Lietuvos chemikų disertacijos, 1947-1989: (bibliografija).* Sudarė Birutė Railienė. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1991. 134 p.; *Lietuvos filosofų disertacijos, 1952–1989: (bibliografija).* Sudarė Laima Šandarienė, Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1992. 44 p.; *Lietuvos bibliotekininkų, bibliografų, knygotyrininkų ir informatikų disertacijos, 1960-1990: (bibliografija).* Sudarė Olga Vilkina, Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1992. 15 p.; *Lietuvos istorikų disertacijos, 1940–1990: (bibliografija).* Sudarė Edita Karaciejūtė, Vilnius : Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1992. 42 p.

[197] *Vincas Auryla: bibliografinė rodyklė.* Sudarė Roma Kišūnaitė, Vilnius: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, 1998. 71 p.

[198] *Kęstutis Urba: bibliografijos rodyklė.* Sudarė Roma Kišūnaitė, Vilnius: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, 2004. 60 p.

[199] *Alma Karosaitė: bibliografijos rodyklė.* Sudarė Ona Kaladienė, Vilnius: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, 2005. 35 p.

[200] *Ingrida Korsakaitė: bibliografijos rodyklė.* Sudarė Ona Kaladienė, Vilnius: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, 2008. 62 p.

bibliografijos bei stambus vaikų knygų iliustratorių biobibliografinis žinynas[201]. Lituanistikos (vėliau Lituanikos) skyriuje parengtos „Metmenų“[202] ir „Aidų“[203] turinių rodyklės bei Tomo Venclovos bibliografija[204]. Informacijos skyriuje parengtos Jono Mikelinsko[205], Viktorijos Daujotytės[206], Meilės Lukšienės[207] ir Antano Smetonos[208] personalinės bibliografijos.

Bibliotekininkystės bibliografijos skelbimo tradicija buvo nutrūkusi Nepriklausomybės laikmečio pradžioje, bet vėliau atgimė. Apibendrinantys suvestiniai leidiniai, registruojantys įvairius bibliotekininkystės aspektus išleisti 1979 m.[209], po to pasirodė dar keturios knygos, registruojančios tarybinio laikmečio spaudinius[210]. Būta ilgoko tarpo, kuomet viešumai skirta suvestinė registracija buvo sustojusi. Ji atnaujinta Bibliotekininkystės informacijos skyriuje. Ten 2005-2008 m. parengta bibliotekininkystės bibliografijos už 1990-2003 m. internetinė versija, kurioje yra nemažai spragų[211]. Nuo 2004 m. pradėtas leisti einamosios bibliografijos registravimo biuletenis „Bibliotekininkystės naujienos“[212], kuris sustojo 2017 m.

3.5.4. Riboto prieinamumo bibliografijų suvešėjimas nacionalinėje bibliotekoje

---

[201] *Lietuvių vaikų knygų iliustruotojai: biobibliografinis žodynas*. Sudarė Vida Narščiuvienė. Vilnius: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, 2009. 558 p.
[202] *Metmenys: kn. 1-65: išeivijos žurnalo bibliografinė rodyklė*. Sudarė Irena Adomavičienė, Vilnius: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, 1996. 119 p.
[203] *Aidai: išeivijos žurnalo (1944-1991) bibliografinė rodyklė*. Sudarė Birutė Poškutė, Vilnius: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, 1996. 615 p.
[204] *Tomas Venclova: bibliografijos rodyklė, 1956-2011*. Sudarė Jolanta Budriūnienė, Jolanta Garlaitė. Vilnius: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, 2012. 532 p.
[205] *Jonas Mikelinskas: bibliografija*. Sudarė Paulė Mikelinskaitė, Vilnius: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, 1992. 90 p.
[206] *Viktorija Daujotytė-Pakerienė: bibliografija*. Sudarė Paulina Dabulevičienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1995. 61 p.
[207] *Meilė Lukšienė: bibliografijos rodyklė, 1937-2013*. Sudarytojos Vilma Račkauskaitė, Zina Daugėlaitė, Gražina Rinkevičienė. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2014. 222 p
[208] *Antanas Smetona. Bibliografijos rodyklė (1935-2016)*. Sudarė Zina Daugėlaitė, Irena Adomaitienė. [Elektroninis leidinys]. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2019. 259. Internetinė prieiga: https://www.lnb.lt/naujienos/4120-antanas-smetona-bibliografijos-rodykle-1935-2016-naujas-nacionalines-bibliotekos-elektroninis-leidinys
[209] *Bibliotekininkystė Tarybų Lietuvoje (1940-1974): literatūros rodyklė*. Sudarė Elena Čiužienė. Vilnius: [LTSR valstybinė respublikinė biblioteka], 1979. 426 p.; *Bibliografija. Kraštotyra. Mokslinė Informacija: teorija ir praktika: literatūros rodyklė (1940-1976)*. Sudarė Birutė Knizikevičienė, Vilnius: LTSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1979. 202 p.
[210] *Bibliotekininkystė Tarybų Lietuvoje (1975-1980): literatūros rodyklė*. Sudarė Elena Čiužienė. Vilnius: [LTSR valstybinė respublikinė biblioteka], 1983. 196 p.; *Bibliografija. Bibliotekinė kraštotyra: teorija ir praktika (1977-1982)*. Sudarė Birutė Knizikevičienė, Vilnius: Lietuvos TSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1986. 191 p.; *Bibliotekininkystė Tarybų Lietuvoje (1981-1985): literatūros rodyklė*. Sudarė Elena Čiužienė. Vilnius: [LTSR valstybinė respublikinė biblioteka], 1988. 205 p.; *Bibliotekininkystė Lietuvoje (1986-1990): literatūros rodyklė*. Sudarė Gražina Balkevičienė. Vilnius: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, 1996. 207 p.
[211] *Bibliotekininkystė Lietuvoje 1991-2000*. Sudarė Danutė Blinova. [Žiūrėta 2009 m. gegužės 5 d.]. Internetinė prieiga: http://senas.lnb.lt/lnb/selectPage.do?docLocator=89581E281BA811DA8271746164617373; Bibliotekininkystė Lietuvoje 2001-2003. Sudarė Danutė Blinova. [Žiūrėta 2009 m. gegužės 5 d.]. Internetinė prieiga: http://senas.lnb.lt/lnb/selectPage.do?docLocator=A25567CEBA3211DDB953746164617373.
[212] *Bibliotekininkystės naujienos, 2004-2017*. Rengia Danutė Blinova, Palmira Juknienė. [Žiūrėta 2009 m. gegužės 5 d.]. Internetinė prieiga: https://www.lnb.lt/atradimai/leidiniai/kiti-leidiniai/bibliotekininkystes-naujienos.

Viena svarbiausių bibliografinio aptarnavimo sričių nuo 1970 m. Respublikinėje ir Nacionalinėje bibliotekoje yra pastovus informacijos teikimas valdžios struktūroms. Respublikinė biblioteka į šią sferą įžengti įgalino įsikėlimas į Vilnių bei gerai sustyguotas Bibliografijos skyriaus veikimas. Tuomet buvo įsteigta Lietuvos SSR Ministrų Tarybos informacinė taryba, atsakinga už ekonomikos sritį ir Kultūros bibliografinė tarnyba, atsakinga už kultūros sferos naujienų teikimą Kultūros ministerijai. Ministrų Taryboje ir Kultūros ministerijoje bibliografai kartais turėjo savo kabinetus, kartais dirbdavo iš bibliotekos. Būdavo rengiamos naujienų apžvalgos, kopijuojami svarbesni straipsniai, rengiami sąrašai pagal specialias užklausas. Kultūros bibliografinė tarnyba rengė bibliografines apžvalgas „Kultūra. Menas". 1978 m. ši tarnyba įgavo Kultūros ir meno informacijos skyriaus statusą. 1980 m. skyriaus statusą gavo ir Ministrų Tarybos aptarnautojai – nuo tol jie vadinosi Vadovaujančių partinių ir tarybinių darbuotojų bibliografinio aptarnavimo skyrius. Kitais metais prisišlieta prie Aukščiausios Tarybos prezidiumo – pradėjo veikti Deputatų bibliografinio aptarnavimo skyrius. Valdžios aptarnavimo struktūrą 1986 m. užbaigė Lietuvos kompartijos Centro komiteto aptarnavimo sektoriaus įsteigimas. Beje, tais metais nuspręsta, jog Respublikinė biblioteka aptarnaus visą įstatymų leidžiamąją bei vykdomąją valdžią ir trijų skyrių darbuotojai sujungti į Vyriausybinių organizacijų aptarnavimo skyrių.

Ši veikla suvokta kaip prestižinė ir pravertė bibliotekai pretenduojant į nacionalinės statusą. Būta praktinių sumetimų – bergždžiai tikėtasi, jog buvimas „arčiau valdžios" padės spręsti finansavimo ar infrastruktūros problemas. 1990 m. pavasaryje įvykusi senųjų valdžios struktūrų transformacija nepaveikė bibliotekos pozicijų jose. Naujiems žmonėms taip pat reikėjo spaudos informacijos ir net daugiau, nei prieš tai. Padaugėjo užklausų apie užsienio ekonomiką ar parlamentų veiklą. Lietuvos kompartijos Centro komitetui praradus valdžią, jo rūmuose veikiantis sektorius kurį laiką buvo likęs aptarnauti Lietuvos demokratinę darbo partiją.

1991 m. lapkričio 20 d. LNB įgavo parlamentinės bibliotekos statusą. Tuoj po to Vyriausybinių organizacijų aptarnavimo skyrius pavadintas Vadovybės informacijos skyriumi. Kaip ir anksčiau funkcijos liko tos pačios – Seimo, Vyriausybės ir Kultūros ministerijos aptarnavimas. Įsteigus Prezidentūrą buvo pasinaudota senais buvusiais ryšiais ir 1993 m. pradėtos teikti informacinės paslaugos Algirdo Brazausko komandai. Palaipsniui dėmesys susikoncentravo link Seimo, nes 1998 ir 2001 m. jos paslaugų atsisakė Kultūros ministerija ir Vyriausybė, o Prezidentūra aptarnaujama pripuolamai.

Skyriuje, kuriam ilgai vadovavo Virgilija Beganskaitė, veikia apžvalgų rengimo grupė, kurios nariai įvairiais aspektais kasdien peržiūrinėja visą Lietuvos periodinę spaudą ir rengia ar rengė apžvalgas, iš kurių paminėsime šias:

Lietuvos lenkų spaudos apžvalga 1991-1998 m. (kas mėnesį);
Lenkijos spaudos apžvalga (nuo 1991 m., kas 10 dienų);
Lietuvos partijų, judėjimų, žinybų spaudos apžvalga (nuo 1992 m., kas savaitė);
Krašto apsauga Lietuvos spaudoje (1992-1994 m., kas savaitę);
LR Prezidentas ir jo veikla Lietuvos spaudoje (1993-1998 m., kas mėnesį);
LR ministras pirmininkas, ministrai ir jų veikla Lietuvos spaudoje (1993-1998 m., kas mėnesį);
Seimo nariai ir jų veikla Lietuvos spaudoje (1993-2000 m., kas mėnesį);
Seimo nariai ir jų veikla miestų, rajonų, partijų ir žinybų spaudoje (1993-2008 m., kas mėnesį);
Lietuvos miestų spaudos apžvalga (nuo 1994 m., kas savaitė);
Lietuvos rajonų spaudos apžvalga (nuo 1994 m., kas savaitė);
Bibliografinė apžvalga teisės klausimais (nuo 1994 m., kas dvi savaites);
Lietuvos ir Baltarusijos santykiai. Baltarusijos vidaus ir užsienio politika Lietuvos dienraščiuose (1995-2001 m., kas savaitę). Rengta Lietuvos ambasadai Baltarusijoje;
Bibliografinė apžvalga ekonomikos klausimais (1999-2010 m., kas savaitė).
Valdovų rūmai Lietuvos spaudoje nuo 1998 m. (pradėta rengti 2010 m., kas metai). Be to, prisidedama prie Valdovų rūmų darbuotojų asmeninių bibliografijų rengimo.

Seimo nariai pateikia užklausas juos dominančiais klausimais. Yra atvejų, kuomet užklausų tematika labai plati ir suformuojamos didelės apimties viešumą neišvystančios bibliografijos. Pavyzdžiui:

Žemės reformos įgyvendinimas 1997-2000 m. (4896 pav.)
Bankų veikla Lietuvoje 1994-1997 m. (3247 pav.)
Konstitucinio Teismo veikla 2003-2004 m. (1252 pav.)
Savivalda Lietuvoje 1990-2001 m. (842 pav.)
Lietuvos pereinamojo laikotarpio ekonomika 1989-1993 m. (717 pav.)
Straipsniai spaudoje apie Kauno holdingo kompaniją ir EBSW 1994-2005 m. (575 pav.)
Straipsniai apie „Mažeikių naftą“ 1995-1999 m. (452 pav.)

Skyriuje kuriamos personalinės politikų bibliografijos, kurios gražiai įrištos kokia nors proga (dažniausiai apsilankymo LNB) įteikiamos adresatui. Jos taip pat eiliniam skaitytojui neprieinamos. Paminėtinos šios:

Valdo Adamkaus bibliografija (1998 m., 813 pav.);
Valdo Adamkaus prezidentavimo 1998-2002 metais bibliografija (2002 m., 10331 pav.);
Algirdo Brazausko bibliografija už 1993-2002 m. (2002 m., 1332 psl.);
Dalios Grybauskaitės bibliografija už 2009-2010 m. (2010 m., 2896 pav.);
Vytauto Landsbergio straipsnių 2004-2012 m. bibliografija (2012 m., 797 pav.);
Česlovo Juršėno bibliografija už 1990-2017 m. (2013-2018 m., 1687 psl.).

Nuo 2015 m. šio tipo bibliografijos pradėjo pasiekti skaitytoją. Nuo tada rengiamos asmeninės bibliografijos knygų serijai „Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarai“. Parengta Birutės Nedzinskienės, Liudviko Simučio, Medardo Čoboto, Antano Račo, Eduardo Vilko, Juozo Dringelio ir Nijolės Ambrazaitytės bibliografijos. Apskritai tai pirmas atvejis, kuomet skyriaus

įdirbis išžengė iš savotiškos „šešėlinės“ bibliografijos zonos ir tampa prieinamas plačiau, nei kad tikslinė auditorija.

Ši milžiniška didžiulę išliekamąją vertę turinti bibliografijų sankaupa laikoma skyriaus duomenų bazėje, kuri dabar turi virš 700 tūkst. bibliografinių pozicijų pradedant 1991 metais. Ji 1994-2008 m. buvo kurta bibliografinės informacijos valdymo sistemoje *ProCite,* kur buvo sukaupta apie 350 tūkst. įrašų. Be to, 1971-1998 m. buvo kuriamos įvairios kartotekos, kurių medžiaga dar nepapuolusi į elektroninę duomenų bazę.

2006 m. sukurtas portalas www.laisve15.lt, skirtas 1991 m. sausio įvykiams. Jame parengta kronika, įkelti jau spaudoje skelbti ir Lietuvos valstybės naujajame archyve bei Vilniaus universitete Rankraščių skyriuje sukaupti atsiminimai bei anketinės dalyvių apklausos, pastoviai pildoma bibliografija apie šiuos įvykius. Susidomėjimas šiuo puslapiu ypač išauga sausio mėnesiais.

3.5.5. Respublikinės bibliotekos ir Knygų rūmų informaciniai biuleteniai

Nenutrūkstamą specialistų informavimą apie naujus leidinius Respublikinė biblioteka pradėjo 1958 metais. Tada susitarta su „Mokslo ir technikos“ redakcija, jog žurnalas leis priedą „Naujoji techninė literatūra“. Bibliografai ten registravo spaudinius, gautus Respublikinėje ir kitose mokslinėse bibliotekose, nurodydavo šifrus. Iš pradžių šis biuletenis buvo populiarus, bet 1960 m. žurnalo redakcija ėmė mažinti jo apimtį ir galiausiai, motyvuodama popieriaus stoka, nutraukė leidimą. Iniciatyva buvo atnaujinta persikėlus į Vilnių ir susitarus su Centrine mokslinetechnine biblioteka – 1965-1976 m. leistas mėnesinis biuletenis „Naujoji techninė literatūra“.

Kaip tik 1960 m. Respublikinėje bibliotekoje buvo įsteigtas Leidybos skyrius ir susidarė galimybės naujienų biuletenius leisti bibliotekoje. Pasirodė mėnesinis biuletenis „Naujoji žemės ūkio literatūra“. 1971-1974 m. jį kitais pavadinimais leido Žemės ūkio mokslinė biblioteka. Be Respublikinės bibliotekos pagalbos sunkiai išsiversta, tad 1974 m. pasirodė abiejų bibliotekų rengiama ir žemės ūkio ministerijos leidžiama „Žemės ūkio literatūros suvestinė rodyklė“. Žemės ūkio reformos atsispindėjo pavadinime – 1987-1991 m. leidinys vadintas „Agropramoniniam kompleksui skirtos literatūros suvestinė rodyklė“.

Paradoksalu, bet naujienų biuletenis humanitarijos sferoje, kuri buvo kaip ir ašinė Respublikinės bibliotekos bibliografų veiklos dalis, pasirodė vėliausiai. 1970 m. buvo įsteigta Kultūros ministeriją aptarnaujanti Kultūros bibliografinė tarnyba, kuri iš karto pradėta leisti šešis kartus per metus pasirodantį leidinį „Kultūra. Menas: bibliografinis sąrašas“. Į jo rengimą buvo įtraukti su šia sfera susiję Meno ir Muzikos skyriai.

1976 m. informacinių biuletenių leidyba buvo petrvarkyta. Jie sujungti į vieną serialinį leidinį – „Literatūros naujienas“, turintį tris serijas – A (Visuomenės mokslai), B (Kultūra. Menas) ir C (Technika). Žemės ūkio naujienos neįjungtos į šią visumą. 1991 m. ši naujienų serija buvo sustabdyta.

Į informacinių biuletenių leidimą įsitraukė ir Knygų rūmai. Ten 1973 m. buvo įsteigtas Spaudos mokslinės techninės informacijos skyrius. Jo užduotis buvo informacija aprūpinti LTSR valstybinį leidyklų, poligrafijos ir knygų prekybos reikalų komitetą. 1975-1990 m. skyrius leido dvimėnesinį biuletenį „Leidybinis darbas. Poligrafijos pramonė. Knygų prekyba. Valstybinė bibliografija. Spaudos statistika“. Šiuose keliolikos puslapių rotaprintu spausdintuose biuleteniuose buvo registruojamos knygos ir straipsniai, šia tema prieinami Lietuvos bibliotekose.

Aukščiau paminėti Respublikinės bibliotekos biuleteniai registravo visas naujas knygas. Bibliotekai gavus teisę kaupti užsienyje leidžiamą literatūrą, ji pradėta registruoti atskirai. 1959-1961 m. leistas „Naujų užsienio knygų suvestinis katalogas“, susidėjęs iš trijų serijų – A (Visuomeniniai-politiniai mokslai. Grožinė literatūra), B (Biologija. Medicina. Fizinė kultūra ir sportas. Žemės ūkis), C (Gamtos mokslai. Technika). Aštuonis sąsiuvinius parengė Emilija Grineckaitė ir Stefanija Narkevičienė. Leidinys buvo sustabdytas, nes dubliavosi su Mokslo akademijos Centrinėje bibliotekoje rengiamu „Informaciniu biuleteniu“. Jis vėliau keitė pavadinimus[213] ir sustojo 1989 m. Respublikinės bibliotekos bibliografai dalyvavo jo rengime, bet leidinio metrikoje biblioteka nebuvo minima.

Respublikinei bibliotekai 1961 m. buvo palikta registruoti užsienio periodiką Lietuvos bibliotekose. 1961-1985 m. kartą metuose pasirodydavo „Naujų užsienio periodinių leidinių suvestinė rodyklė“. Metininkus įprastai rengdavo vienas žmogus – Emilija Grineckaitė (10), Edita Lagauskienė (7), Jadvyga Jackūnienė (3), Aldona Vaitkienė (2), Rimgailė Bagdonaitė (2). Šio katalogo rengimas buvo perduotas Lietuvos mokslinės-techninės informacijos ir techninės-ekonominės analizės mokslinio tyrimo institutui[214], bet leidinys sustojo 1991 m. Katalogo reanimacijos ėmėsi LNB Informacijos centras, nes pradėjus tvarkyti tarptautinių organizacijų leidinius, ėmė kauptis dideli kiekiai periodikos. 1995 m. pradėtas leisti „Užsienio periodinių leidinių, gautų Lietuvos bibliotekose, suvestinis katalogas“, fiksuojantis tiek spragas, tiek naujienas. Katalogų tomai, lyginant su pirmtakų apimtimi, padidėjo trigubai, tad kiekvieną tomą rengdavo trys registruotojos - Nijolė Abukevičienė, Edita Sabalionytė, Aldona Vaitkienė ir Rasa

[213] Informacinis biuletenis (1955-1966), Naujos užsienio knygos Lietuvos TSR bibliotekose (1967-1974), Naujų užsienio knygų Lietuvos TSR bibliotekose abėcėlinis ir sisteminis katalogai (1975-1978), Užsienio knygos Lietuvos TSR bibliotekose (1979-1989).

[214] Užsienio serialinių leidinių, gautų Lietuvos bibliotekose, suvestinis katalogas [už 1985-1989], 1987-1991.

Dračanovienė. Vystant elektroninius katalogus, popierinio katalogo leidyba praradinėjo aktualumą ir buvo sustabdyta 2001 m.

3.5.6. Bibliografijų bibliografijos

Didėjantys įvairių bibliografijų kiekiai paskatino Stasį Tomonį 1965 m. inicijuoti jų suvestinės rodyklės sukūrimą[215]. Apsiribota mokslinių bibliotekų įdirbio pristatymu. Tikriausiai jį rengiant ar išleidus nuspręsta rengti metininkus. Kasmet pasirodydavo plonos ir vis plonėjančios „Tarybų Lietuvos mokslinėse bibliotekose sudarytų bibliografinių sąrašų suvestinių rodyklių“ knygelės, kurias sudarinėjo Klara Šiupšinskienė (5), Olga Zimareva (2), Nijolė Visockaitė (7), Virgilija Beganskaitė (6), Renata Blagnienė (3). Knygų rūmuose nuspręsta pasinaudoti silpnąją šių suvestinių vieta – jos registravo ne visų bibliotekų produkciją. 1978 m. ten išleistos „Lietuvos TSR bibliografinės priemonės. 1971-1972“ pradėjo bibliografijų registracijos metininkų seriją. Juose registruotos bibliografinės rodyklės ir katalogai bei literatūros sąrašai knygose ir straipsniuose. Pradedant metininkus leisti rinkta medžiaga suvestinės bibliografijos už 1940-1970 m. tomui, bet jis taip ir nepasirodė. Tai būta autorinių darbų – pirmą rinkinį parengė Birutė Gustaitienė, antrą – Emilija Urniežiūtė, 1975-1986 m. informaciją parengė Gražina Bernackienė, 1987-1991 m. – Kristina Bumblauskienė, 1992-2005 m. – Rita Urbonaitė. Antanas Ulpis šia „diversija“ stiprino Knygų rūmų pozicijas stiprėjančioje konkurencijoje su Respublikine biblioteka dėl dominavimo bibliotekininkystės srityje. Skirtumas tarp šių leidinių buvo dar toks, jog Respublikinė biblioteka fiksavo vos tik pasirodžiusias bibliografijas, o Knygų rūmai kūrė retrospektyvinę bibliografiją. 1992-1995 m. abu metininkai buvo rengiami LNB, tad natūralu, jog silpnesnis turėjo nunykti. „Lietuvos bibliografinės priemonės“ be jokių svarstymų LNB Mokslo tarybos sprendimu sustabdytas 2006 m. lapkrityje.

3.5.7. Biobibliografijos

Su Respublikinėje bibliotekoje rengiamo didžiojo kultūros veikėjų žinyno vizija yra susijusi idėja „Bibliotekų darbe“ skelbti kultūros žmonių bibliografijas. Jas dažniausiai pateikinėjo Bibliografijos skyrius. 1965 m. žurnale sukurta rubrika „Mūsų kalendorius“, kuris skelbtas kiekviename numeryje ir kuriame pateikiamos jubiliatų bibliografijos. Praėjus penkiems, dešimt ar daugiau metų, naujų jubiliejų proga, jau paminėto žmogaus bibliografija būdavo papildoma. Daugiausia paskelbta rašytojų bibliografijų, kas išduoda rašytojų žinyno kūrėjų veiklos pėdsakus.

---

[215] Tarybų Lietuvos mokslinėse bibliotekose sudarytų bibliografinių sąrašų suvestinė rodyklė. Sudarė Živilė Morkūnaitė. Vilnius: LTSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1965. 90 p.

Kartais būdavo skelbiamos biobibliografijos, t.y. parašoma išplėstinė biograma, surašomi kūriniai ir detaliai išvardijama literatūra apie jubiliatą ar kokios premijos laimėtoją. Šios rubrikos įdomumo lūžio būta 1988-1989 metais, kuomet pradėta skelbti išeivijos veikėjų bibliografijos ir biobibliografijos.

Bibliografijos skyriui tapus Informacijos centru ir pakeitus veiklos profilį prie šio darbo buvo palikta grupė bibliografių ir tai buvo vienintelis tęstinis spausdintinį pėdsaką paliekantis bibliografinis projektas bibliotekoje. Pavyzdžiui, per paskutinius trisdešimt „Mūsų kalendoriaus" metų (1997 m. spalis – 2017 m. spalis) buvo paskelbta 217 bibliografinių suvestinių. Dominavo šešios bibliografės, beveik po tolygiai pasidalinančios darbą - Olga Zimareva (44), Petronėlė Grybauskaitė (41), Loreta Pakalniškienė (36), Paulina Dabulevičienė (34), Vilma Račkauskaitė (28), Gražina Rinkevičienė (27). Šios rubrikos egzistavimo pabaigoje būta netolygaus pasiskirstymo, pvz. L. Pakalniškienė viena užpildė visus 2016 m. numerius. Per šį laiką suvestinių kūrime dalyvavo dar keturios bibliografės, kartu užpildžiusios tik aštuonis numerius.

Panaši padėtis buvo su biobibliografijomis. „Bibliotekų darbas" ir „Tarp knygų" 1989-2017 m. išspausdino 115 biobibliografijų. Kai kada per metus pasirodydavo šešios, kai kada – tik viena. Straipsnių rengėjų ratas įvairus, spausdinami ir straipsniai, kuriuos parengė bibliotekoje nedirbantys kultūrininkai. Buvo susiklosčiusi tradicija, jog dominavo keturios autorės – Paulina Dabulevičienė (26), Paulė Mikelinskaitė (21), Olga Zimareva (19) ir Petronėlė Grybauskienė (12). Antroje grupėje pirmavo Kristina Šernaitė (3), kitos sukūrė po vieną biobibliografiją.

Tai buvo milžiniškas kultūrinės kūrybos masyvas, savo svarba vargu ar nusileidžiantis Knygų rūmų retrospektyviosios bibliografijos projektui. Šių projektų atsidūrimas vienoje bibliotekoje pavertė ją neprilygstama kultūrinio paveldo puoselėjimo laboratorija. Bet visgi – „Mūsų kalendoriumi" buvo įmanoma naudotis tik bibliotekose, kurios turėjo pilnus „Bibliotekų darbo" ir „Tarp knygų" komplektus. Be to, nebuvo jokios suvestinės, leidžiančios vienoje vietoje aprėpti skelbtinos medžiagos visumą. Sužlugus rašytojų žodyno projektui bibliografijos ir biobibliografijos buvo kuriamos be minčių apie didesnę visumą, tiesiog reaguojant į artėjančių jubiliejų spaudimą.

Logiškiausia išeitis buvo patalpinti bibliografinį masyvą į LNB svetainę, prieš tai papildant jau sukurtas biobibliografijas bei sujungiant bibliografijas ir pridedant prie jų biogramas. Iš ties, 2009-2010 m. pradėta kurti internetinė bibliografijų talpyklė „Žymūs Lietuvos žmonės". Pasirinkti buvo tie veikėjai, kurie „Tarp knygų" numeriuose neturėjo biobibliografijų. Atsisakyta išplėstinių

biogramų rašymo, pateikta enciklopedinė informacija. 2015 m. ši talpykla buvo papildyta. Dabar joje yra 63 personalijos[216].

Taigi, susiformavo dvi paraleliai vystomos biobibliografijų sankaupos. „Tarp knygų“ talpino Informacijos centro kūrybą, o LNB internetinė svetainė – daugiausia einamosios ir retrospektyvinės bibliografijos skyrių kūrybą. Sąlyčio taškų būta, nes labiau patyrusios Informacijos centro bibliografės redagavo jaunesnių kolegių kūrybą. Visgi „Žymių Lietuvos žmonių“ puslapis vystytas ir vystomas perdėm lėtai ir tarsi priešokiais. Galiausiai „Tarp knygų“ redakcija be komentarų 2017 m. rudenį sustabdė 52 metus turinčią rubriką „Mūsų kalendorius“ ir nustojo publikuoti biobibliografijas. Vartant pastarųjų metų šio žurnalo numerius, darosi akivaizdu, jog tai žurnalo „atsinaujinimo“ strategijos dalis, kuomet atsisakoma to, kas neaktualu skaitytojams.

[216] *Žymūs Lietuvos žmonės: biobibliografijos.* [Žiūrėta 2018 m. gruodžio 15 d.] Internetinė prieiga: https://www.lnb.lt/atradimai/kiti-istekliai/biobibliografijos

4. SPAUDINIŲ APSKAITA

4.1. Spaudinių indeksavimas

4.1.1. Knygų indeksavimas Sovietų Sąjungoje ir Vakaruose

Greitai augantys knygų leidybos mąstai abiejose Geležinės uždangos pusėse XX a. VII-ame dešimtmetyje vertė stambiausias leidybos kompanijas imtis standartizacijos iniciatyvų. Sovietų Sąjungoje 1965 m. buvo formaliai įvestas *Kompleksinis knygų prekybos indeksas – šifras*, pagal kurį buvo klasifikuojamos visos išleidžiamos knygos. Kiekviena nuo tada gaudavo savo unikalų indeksą. Leidybinį įforminimą tvarkė SSRS valstybinis spaudos komitetas, į pagalbą pasitelkdamas respublikų komitetus. Indeksų sistema buvo griozdiška ir nestabili. Pakanka žvilgtelėti į pakeitimų seką. *Indeksas – šifras* naujais elementais papildytas 1968 m., nuo 1973 m. tapo privalomu, 1976 m. įformintas kaip valstybinis standartas, 1977 m. reformuotas iš esmės, 1980 m. galutinai pašalinta 1965 metų versija, o 1986 m. naujoji versija standartizuota. Pristatysime „brandžiausią" indekso versijos pavyzdį.

Mickevičius Adomas, *Eilėraščiai. Poemos*, Vilnius: Vaga, 1987.

$$M \frac{4703010200 - 291}{M852\ (08) - 87} 197 - 87$$

M – autoriaus pavardė. Skaičius 4703010200 reiškia knygos vietą SSRS knygininkų vartojamojoje klasifikacijoje. Šiuo atveju skaičius 47 įveda į grožinė literatūros skyrių, o kiti skaičiai nurodo į vis siaurėjančias kategorijas. M852(08) yra „Vagos" leidyklos indeksas SSRS leidyklų sistemoje. Skaičių 291 ir 87 kombinacija reiškia, jog knyga buvo 291-oji, kurią „Vaga" išleido 1987 metais. Skaičiai 197 – 87 reiškia, jog knygos leidyba buvo suplanuota 1987 ir teminiame plane ji įrašyta 197 numeriu.

Vakarų pasaulyje tuo metu, kai SSRS iš viršaus ir lėtai buvo pradėta diegti *indeksų – šifrų* sistema, stambios leidyklos ir knygų prekybos tinklai jau naudojo kompiuterius ir greitai brendo poreikis rasti universalų indeksą, padėsiantį efektingai orientuotis tarptautinėje knygų rinkoje. Iniciatyvos 1965 m. ėmėsi Didžiosios Britanijos ir JAV leidėjai. 1968 m. tarptautiniame leidėjų susirinkime Londone nuspręsta pasauliniu mastu priimti britų pusės parengtą siūlymą dėl *Tarptautinio standartinio knygos numerio* (ISBN). Į rengimą buvo įtraukta Tarptautinė standartizacijos organizacija (ISO), kuri tik viena turėjo autoritetą tokią schemą paversti tarptautiškai galiojančia. Jos suvažiavime 1970 m. ISBN buvo priimta visų dalyvių, 1972 išleistas jos diegimo pradžią įgalinantis standartas. Dabar galioja 5-as ISBN standarto leidimas ISO

2108:2017. Atskirose šalyse pradėtos kurti ISBN agentūros, suteikiančios knygos numerį. Jos steigtos nacionalinėse bibliotekose arba vyriausybių struktūrose.

Sovietų Sąjungoje ISBN kai kurios leidyklos pradėjo naudoti 1985 m. Kitais metais buvo nuspręsta jungtis prie ISBN sistemos, bet nebuvo panaikintas *kompleksinis knygų prekybos indeksas – šifras*. Praktiškai tai reiškė, kad kiekviena knyga buvo indeksuojama pagal abi sistemas. ISBN reikalus turėjo tvarkyti sąjunginiai Knygų rūmai, kur buvo įkurta sąjunginė agentūra. 1987-1989 m. ISBN sistema įdiegta didžiausiose leidyklose. Lietuvoje tuo rūpinosi LTSR valstybinis leidyklų, poligrafijos ir knygų prekybos reikalų komitetas, įjungęs į pasaulinį tinklą „Mintį“, „Vagą“, „Mokslą“, „Vyturį“ ir „Šviesą“, „Muziką“, Vyriausiąją enciklopedijų redakciją.

Kuo ISBN buvo pranašesnis už sovietinę leidybos įforminimo versiją? Pažiūrėkime į pavyzdį.

Kitkauskas Napoleonas, *Vilniaus pilys. Statyba ir architektūra*, Vilnius: Mokslas, 1989.
ISBN 5-420-00172-1

ISBN indeksas 1972-2006 m. susidėjo iš 10 skaitmenų, kurie skiriami tarpais arba brūkšneliais. Dabar elektroninės paieškos sistemos indeksą atpažįsta ir be tarpų. Pirmas segmentas ženklina valstybę, kurioje knyga išleista. Šiuo atveju 5 yra SSRS indeksas. Kuo šiame segmente mažiau skaičių, tuo šalis yra didesnė leidėja. Indeksą gali suteikti tik Tarptautinė ISBN agentūra. Antras segmentas ženklina leidyklą, šiuo atveju 420 – „Mokslas“. Jį suteikia nacionalinės agentūros. Kuo stambesnis leidėjas, tuo daugiau skaičių šiame segmente jis gali turėti. Trečias segmentas yra pavadinimo identifikatorius, nurodantis informaciją apie konkrečią knygą - leidimą ir formatą (minkštas ar kietas viršelis). Ketvirtas segmentas yra kontrolinis skaičius (0-9 ir X raidė), pagal kurį nacionalinė agentūra tikrina, ar leidykla teisingai suteikė ISBN indeksą konkrečiai knygai. Taigi, ISBN naudojo mažiau duomenų nei kad sovietinis indeksas - šifras ir buvo užrašoma vienoje eilutėje, kas svarbu dirbant su kompiuteriu. Neatsitiktinai SSRS perėmė šią sistemą tuomet, kai įžengė į kompiuterizacijos fazę.

2005-2007 m. vykdyta ISBN reforma. Leidybos mastų augimas palaipsniui aštrino skaičių trūkumo problemą. Buvo nuspręsta įvesti papildomą pradinį segmentą 978 ir nuo 2007 m. visi suteikiami ISBN numeriai privalo būti 13 skaitmenų. Paraleliai buvo įvestas brūkšninis kodas knygoms.

ISBN tarptautinė agentūra leidžia katalogą „Publishers' International ISBN Directory“. Paskutinis, 41 leidimas pasirodė 2015 m. Jis susideda iš 7 tomų ir teikia duomenis apie daugiau kaip 1 mln. 100 tūkst. leidyklų, esančių 221 šalyje. Viena pagrindinių nacionalinių agentūrų užduočių yra bent kartą metuose teikti duomenis šiam katalogui.

4.1.2. Serialinių leidinių indeksavimas

ISBN sistemos tapsmas paskatino kitų leidinių paieškos standartizaciją. Pirmiausia pradėta svarstyti identifikatorių suteikimo serialiniams leidiniams galimybė. *Tarptautinės serialinių duomenų sistemos* (ISDS) projektas buvo perengtas 1971 m. ir po trijų metų serialinių leidinių registracijos tinklas pradėjo veikti. 1975 m. pradėjo veikti Tarptautinis ISSN centras, koordinuojantis nacionalinių centrų tapsmą ir veiklą. 1993 m. visa sistema pervadinta į *Tarptautinį standartinį serialinio leidinio numerį* (ISSN). Tarptautinis ISSN centras nuo pat pradžių atsisakė idėjos leisti popierinius suvestinius periodikos leidyklų katalogus ir nacionalinių centrų teiktą informaciją kasmet įrašinėjo į CD-ROMus, kuriuos siuntinėjo sistemos dalyviams. Dabar informacija apie sistemos veiklą randama puikiai sukonstruotame ISSN portale „portal.issn.org“.

Kiekvienam periodiniam leidiniui suteikiamas unikalus indeksas iš aštuonių skaičių. Jei leidinys leidžiamas keliomis kalbomis, kiekviena versija turi atskirą indeksą. Jei jis keičia pavadinimą, suteikimas naujas indeksas. Pvz. „Mokslo ir gyvenimo“ ISSN yra 0134-3084. Septyni pirmi skaičiai indeksuoja leidinio pavadinimą, o paskutinis yra kontrolinis (0-9 ir X raidė).

ISSN plėtra nebuvo tokia sparti ir plati, kaip ISBN. Dabar joje dalyvauja tik 90 šalių. Lietuviški leidiniai ISSN indeksus pradėjo gauti *perestoikos* laikais, kuomet Sovietų Sąjunga faktiškai prisijungė prie sistemos, nors savo agentūros nesukūrė. ISSN indeksų suteikinėjimą pavesta vykdyti sąjunginiams knygų rūmams. Jų darbuotojai, suteikdami indeksus, nebendravo su leidyklomis ir suteikinėjo juos pagal turimus sąrašus. Iki nepriklausomybės atgavimo ISSN gavo apie 80 Lietuvoje leistų serialinių leidinių, bet kadangi jų suteikėjai nemokėjo lietuvių kalbos, pavadinimuose buvo gausu klaidų.

4.1.3. Lietuvos nacionalinė biblioteka kaip indeksavimo centras

Lietuvos nepriklausomybės atstatymas leidyboje ir jos registracijoje buvo lūžinis įvykis. Leidyklos steigėsi lengvai, dar lengviau išnykdavo ar transformuodavosi. Jų registraciją nuo vykdė 1990 m. įsteigtas Spaudos departamentas, kuris anksčiau vadinosi LTSR valstybinis leidyklų, poligrafijos ir knygų prekybos reikalų komitetu. Knygų rūmai perėjo į jo pavaldumą. Reformų eigoje pradėta projektuoti nacionalinių ISBN ir ISSN agentūrų, turinčių veikti Knygų rūmuose, perspektyva. Užduotis buvo patikėta Lauretai Slavinskienei ir Virginijai Aleksiejūnaitei. 1991 m. kovo mėn. buvo kreiptasi į Vyriausybę, išdėstant agentūrų įkūrimo reikalingumą. Užmezgus ryšius su jų vadovybėmis, 1991 m. lapkrityje paprašyta oficialaus tarpininkavimo iš Kultūros ministro.

Knygų rūmų likvidavimas kiek pristabdė prasidėjusį procesą. Užduotis buvo perkelta į besiorganizuojantį Bibliotekininkystės ir knygotyros centrą.

1992 m. vasarą procesas išsijudino. Birželyje Rygoje įvyko Pabaltijo šalių pasitarimas nacionalinių agentūrų kūrimo klausimams aptarti. Jame dalyvavo BKC atstovės ir tarptautinio ISBN centro vadovas Hartmut Walrawens. Tuoj po to, liepos 1 d. Vyriausybė pavedė BKC tęsti Knygų rūmų pastangas kuriant agentūras. Kultūros ministras Darius Kuolys po to išsiuntė bibliotekoje paruoštus prašymus priimti Lietuvą į ISBN ir ISSN sistemas jų vadovams. Rugpjūčio 6 d. tarptautinio ISSN centro vadovė Suzanne Santiago ir tarptautinio ISBN centro vadovas H. Walrawens išsiuntė laiškus į Kultūros ministeriją, kuriose pritarė nacionalinių agentūrų steigimui. Rugpjūčio 12 d. Vyriausybėje buvo patvirtinti LNB nuostatai, kuriuose teigiama, jog LNB suteikia Lietuvoje leidžiamiems spaudiniams tarptautinių standartų numerius. Rugpjūčio 18 d. V. Bulavas oficialiai konkretizavo, jog šią funkciją atliks BKC, o konkrečiai L. Slavinskienė ir V. Aleksiejūnaitė. Atrodo, jog ši data laikoma Lietuvos ISBN agentūros įkūrimo data. ISSN atveju tai liko tik ketinimų išraiška.

Bibliotekoje pradėti versti ISO standartai, reglamentuojantys ISBN ir ISSN centrų veiklą, pradėti susitikimai su leidėjais. 1992 m. lapkrityje Vilniuje lankėsi H. Walrawens, kuris pravedė seminarą leidėjams ir bibliotekininkams. Jam buvo įteiktas knygų leidėjų sąrašas, iš kurio matyti, jog tuomet tik 8 leidyklos turėjo ISBN, prasidedančius indeksu 5, o 233 leidyklos jo neturėjo. Šio vizito pasekmėje 1993 m. sausio 28 d. tarptautinis ISBN centras suteikė Lietuvai ISBN numerį 9986. Iš UNESCO gauta programinė įranga CDS/ISIS, kuri pasaulyje naudota palaikyti ISBN ir ISSN duomenų bazes. Balandyje suteikti numerių blokai, kurių turėjo užtekti dešimtmečiui. Beje, keleto metų buvo skirtas papildomas indeksas 9955 ir blokų sankaupa tam atvejui, jei jų pritrūktų. Tuo tarpu Lietuvos ISBN agentūra, gavusi numerių blokus, pradėjo leidyklų registraciją. V. Bulavas balandžio 21 d. kreipėsi į Vyriausybę su prašymu įpareigoti leidėjus naudoti ISBN indeksą. Atliepdama prašymui liepos 9 d. Vyriausybė išleido nutarimą įpareigojantį spaustuves nepriimti rankraščių iš leidyklų, jei juose nėra nurodytas ISBN.

1993 m. vasarą skaičiuota, jog Lietuvoje gali būti apie 600 leidėjų, bet tik pusė iš jų aktyvūs ir tik 52 turėjo ISBN. Po metų pokytis buvo akivaizdus. 1994 m. rugsėjyje buvo 667 leidėjų, iš kurių apie 300 buvo aktyvūs. Tuomet 290 leidyklos jau turėjo ISBN indeksus ir apie 85% knygų būdavo išleidžiama su šiuo indeksu. Keletas stambiausių leidyklų, dar nuo sovietmečio turinčių savo ISBN, lietuviškų ISBN numerių negavo ir iki šiol naudoja rusišką šalies identifikatorių 5.

Lietuvos ISSN agentūra įsibėgėjo lėčiau. Skaičiuota, jog 1992 m. Lietuvoje buvo išleista 260 pavadinimų periodinių leidinių, iš kurių tik 88 turėjo sovietinį ISSN. Atrodo, jog įsijungimas į tarptautinę ISSN sistemą buvo lėtesnis dėl pinigų radimo narystės mokesčiui, kurio ISBN savo

ruožtu nereikalavo. ISSN agentūros steigimo sutartis buvo pasirašyta 1993 m. spalio 22 d., pagal kurią Lietuvai suteiktas serialinių leidinių indeksas 38. Registracija ir perregistravimas prasidėjo nuo 1994 m. sausio. Kitaip, nei ISBN atveju, ISSN vadovybė neturėjo nieko prieš sovietinio indekso keitimą į lietuvišką.

Kol vyko Lietuvos integracija į leidėjų apskaitos sistemas, Berlyne 1993 m. pabaigoje įkurta *Tarptautinio standartinio muzikos leidinio numerio* (ISMN) agentūra. ISMN sistemoje registruojami natų leidiniai, o nacionalinės agentūros teikia ISMN numerius. Jie truputį skiriasi nuo ISBN - indekso pradžioje yra raidė M ir nėra šalies identifikatoriaus, nes natų kalba yra tarptautinė. Pvz. indeksas M-59999-084-4 ženklina leidinį: Karnavičius Jurgis, *Poema: violončelei ir fortepijonui*, Vilnius: Lietuvos muzikos informacijos ir leidybos centras, 2006. Sistema buvo reformuota 2008 m. - neliko raidės M ir indekso pradžia tapo skaičių kombinacija 979-0. Natos kaip leidiniai yra labai arti knygų, tad ir ISMN sistema iš karto traktuota kaip ISBN sistemos posistemis. Jos agentūros yra ISBN agentūrų padaliniai. Dabar šių agentūrų pasaulyje yra 63. Lietuvoje ISMN agentūra buvo įkurta 1994 m. lapkričio 4 d. ir buvo susieta su ISBN agentūra.

Trijų agentūrų veikla rutiniška. Pastoviai suteikinėjami indeksai leidėjams ir spaudiniams, atnaujinamos duomenų bazių žinios apie leidėjus, duomenys siunčiami į tarptautinius centrus, tikrinamas indeksų teisingumas spaudiniuose. Kartais vyksta procesai, paįvairinantys šią rutiną. Pvz. 1995-1998 m. visos trys agentūros tvarkė savo duomenų bazes tam, kad sukurti Lietuvos leidėjų katalogą. Tikėtasi, jog jis bus leidžiamas periodiškai, bet ekonominė krizė leido išleisti tik vieną numerį[217]. Nuspręsta, jog pigiau ir efektingiau bus elektroninis katalogas. Jis pradėjo veikti 2004 m. pradžioje[218]. Su šiuo katalogu glaudžiai susijęs numatomų leisti knygų katalogas, pradėtas kurti 2000 m. Jį kūrė speciali Leidybinio katalogavimo agentūra. Kataloge įrašomos knygos, kurios dar nepasirodė, bet jau turi suteiktą ISBN. Tai puiki priemonė visiems, planuojantiems knygų pirkimus ateičiai. Dabar katalogas prieinamas nuo 2004 m[219]. Nuo 2000 m. spaudiniams pradėti teikti brūkšniniai kodai, t.y. tai pradėta daryti septyni metai anksčiau, nei kad ši praktika tapo privaloma pasauliniu mastu.

Ekonominė krizė lėmė, jog sumenko bibliotekos finansavimas ir ieškodama naujų įplaukų, bibliotekos vadovybė 2000 m. kovo mėn. inicijavo leidėjų apmokestinimą už ISBN, ISMN, ISSN indeksų suteikimą. Tuo metu ISBN vadovybė nereikalavo jokių narystės mokesčių, bet

---

[217] *Lietuvos leidėjai = Lithuanian publishers: katalogas*. 1998. Sudarytojos Danutė Petrauskienė, Laureta Slavinskienė, Vilnius: LNB BKC, 1999. 212 p.

[218] Leidėjai. [Žiūrėta 2019 m. gegužės 7 d.]. Internetinė prieiga: https://www.ibiblioteka.lt/libis-portal/publisher-public-list

[219] Numatomos leisti knygos. [Žiūrėta 2019 m. gegužės 7 d.]. Internetinė prieiga: https://www.lnb.lt/atradimai/leidiniai/kiti-leidiniai/numatomos-leisti-knygos

tarptautinės ISSN ir ISMN agentūros tokį mokestį ėmė. Taigi, logiška buvo prašyti registracijos mokesčio tik iš natų ir periodikos leidėjų. Visgi, atsižvelgiant į tai, jog daugiausia indeksų išdalijama knygoms (1999 metais – apie 4500) ir iš to galima gauti daugiausia pelno, visi leidėjai buvo sulyginti. Kultūros ministerija palankiai pažiūrėjo į šį kūrybišką pinigų gavimo sumanymą ir tokia tvarka liko iki šiol[220].

4.2. Spaudos statistika

Su indeksavimu glaudžiai susijusi būsimos ir ką tik pasirodžiusios spaudos statistinė analizė. Spaudos statistikos duomenys svarbūs tiek autoritarinėse, tiek demokratinėse valstybėse. Su jų pagalba galima planuoti ir prognozuoti leidybą, o bibliotekoms projektuoti komplektavimą. Sovietų Sąjungoje ši sritis būdavo patikima knygų rūmams, nes jie vykdė einamosios bibliografijos registracijas, tad turėjo pilniausią informaciją. Atrankos kriterijai keitėsi, bet dabar registruojami spaudiniai, kurių apimtis ne mažesnė nei 7 psl. (išskyrus laikraščius), o tiražas siekia 50 egz. Taigi, neregistruojama smulkioji spauda. Ilgą laiką registruota tik spausdinta produkcija, bet dabar apskaitomi „spausdinti dokumentai, neknyginė medžiaga ir elektroniniai ištekliai fizinėse laikmenose, apipavidalinti kaip atskiri vienetai, turintys metriką ir skirti perduoti užfiksuotą informaciją“[221]. Dar kitaip tariant, metininkuose analizuojama medžiaga apie „spausdintinius dokumentus, garsinius, regimuosius ir skaitmeninius dokumentus fizinėse laikmenose, gautus per metus iš Lietuvos leidėjų kaip privalomieji egzemplioriai, įtrauktus į nacionalinę bibliografinę apskaitą ir saugomus Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje“[222]. Pastaraisiais dešimtmečiais spaudiniai būdavo analizuojami pagal 20-22 kriterijus.

Spaudos statistiką nepriklausomoje Lietuvoje nuo 1926 m. rengė Centralinis statistikos biuras. Iš pradžių informacija rinkta iš apskričių viršininkų, kurie paskirstinėjo privalomą egzempliorių. Pradėjus eiti „Bibliografijos žinioms“ biuro darbuotojai analizuodavo ten skelbiamą medžiagą ir skelbdavo „Lietuvos statistikos metraščio“ tomuose. Be to, rengiant metininkus, tikriausiai būdavo gaunama papildoma informacija iš Bibliografijos instituto.

Knygų rūmuose statistinė apskaita vykdyta nuo veiklos pradžios, duomenys būdavo teikiami sąjunginiams Knygų rūmams, plano komisijoms bei statistikos valdyboms. Pirmas skelbtinas

---

[220] Apie įkainius žr.: Mokamos paslaugos. Tarptautinių standartinių leidinio numerių suteikimo paslaugos [Žiūrėta 2009 m. gegužės 7 d.]. Internetinė prieiga: https://www.lnb.lt/paslaugos/lankytojui/mokamos-paslaugos

[221] *Lietuvos spaudos statistika. 2004.* Sudarė Rita Markevičienė, Laima Tamulynienė. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2005, p.4.

[222] Lietuvos spaudos statistika. [Žiūrėta 2019 m. balandžio 4 d.] Internetinė prieiga: https://www.lnb.lt/atradimai/leidiniai/kiti-leidiniai/lietuvos-spaudos-statistika

rinkinys buvo parengtas 1957 m. ir buvo retrospektyvinis – apėmė 1940-1955 m. laikmetį[223]. Po to pradėti leisti metininkai, kurie leidžiami iki šiol. Metininkų apimtis keitėsi augant leidinių ir aprašymo kriterijų kiekiui – iš pradžių pakakdavo 15 puslapių, o nuo apytiksliai 1985 m. jų apimtis pradėjo svyruoti tarp 80-90 psl. Šešis kartus išėjo penkmečius apibendrinantys rinkiniai, padengę 1956-1985 m. laikotarpį. Kita vertus, eiliniuose metininkuose taip pat pasitaikydavo apibendrinančios informacijos.

Metininkai buvo ir yra autoriniai darbai, nes vienas ar du kartu dirbantys tyrėjai gali subtiliau pajusti tendencijų svyravimus. Iš sovietmečio laikmečio sudarinėtojų išskirtini Rebeka Čarnytė (8 metininkai), Jurgis Marcinkevičius (6), Šlioma Kurliandčikas (6), Ana Citurišvili-Sinder, vėliau Goldman (11). Perėjimas į nepriklausomybę ženklino greitą sudarytojų kaitą – Angelė Šarlauskienė (4), Palmira Mikėnaitė (3), Nijolė Marinskienė (2) ir Marina Soblis (2). Pastaraisiais dešimtmečiais metininkų rengimas atsidūrė stabilaus Ritos Markevičienės (26) ir Laimos Tamulynienės (19) dueto rankose.

LNB internetinėje svetainėje prieinami „Lietuvos spaudos statistikos" metininkai nuo 2004 m. Šiuo metu nutraukta popierinių versijų leidyba, pirmasis internetinis metininkas už 2017 m. minėtoje svetainėje prieinamas pdf formatu. Jame sumažėjo analitinių kriterijų ir neliko visada turiningos analitinės apžvalgos.

Duomenų apibendrinimai leidžia pastebėti esmines spausdintų leidinių raidos tendencijas, koreliuojančias su ekonomine šalies padėtimi. 1990-1993 m. leidybos duomenys liudija krizinę būklę. Išleistų pavadinimų skaičius mažėjo nuo 2749 iki 2224. Po to, 1994-1999 m. matome augimą – nuo 2885 iki 4109. Nauja krizė atsispindėjo 2000 m. – rinka sumažėjo 400 pavadinimų, bet 2001-2002 m. įvyksta beprecedentinis šuolis – 1150 naujų pavadinimų. 4859 – šis skaičius už 2002 m. yra rekordinis per visą nepriklausomybės laikotarpį. 2003-2008 m. pavadinimų skaičius svyruoja tarp 4200 ir 4600. Nauja krizė ir valdžios požiūris į leidėjus ženklina ypač rimtas leidybines problemas – per 2009-2010 rinka sumažėjo 1400 pavadinimų. Po to įvykęs nuosmukis tapo norma – 2011-2017 m. išleidžiama 3200-3400 pavadinimų.

Su pavadinimų skaičiaus kaita susiję tiražų svyravimai. Beje, knygose ne visada užrašomi tiražai, tad LNB darbuotojai žinias apie juos gauna skambindami į leidyklas. Iš sovietmečio paveldėtas bendras kasmet išleidžiamų 30 mln. knygų skaičius drastiškai 1993 m. sumažėjo iki 19 mln. 1995 metais įvyksta krytis iki 14 mln. ir po to tolygus mažėjimas iki 8 mln. 2003 metais. Beje, tai buvo laikotarpis, kuomet antrinė prekyba neseniai leistomis knygomis faktiškai numirė ir tiražų kaita tai leidžia paaiškinti. Kaip ir pavadinimų atveju, 2003-2007 m. tiražai svyravo tarp 7,7

---

[223] *Lietuvos TSR spaudos statistika = Статистика печати Литовской ССР. 1940-1955.* Sudarė: Teodoras Čyžas, Alfonsas Madeikis ir Antanas Ulpis. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957. 115 p.

ir 8,8 mln., po to 2008-2009 m. krito iki 6,1 mln. Nuosmukis tęsėsi ir toliau – 2010-2012 m. tiražų vidurkis buvo 4,9 mln., o 2013-2017 m. – 4,5 mln.[224] Šios tendencijos lygintinos su Lietuvos ištuštėjimo dinamika, interneto bei elektroninės skaitybos plėtra, žmonių perkamąja galia, valdžios požiūrio į leidėjus kaita bei su tuo susijusia kainų politika. Šiais dalykais jos gali būti paaiškintos. Jos susijusios ir su bibliotekų fondų pokyčiais – kuo arčiau dabarties, tuo labiau naujos knygos sunkiau įsigyjamos ir prieinamos skaitytojams. Ne išimtis ir LNB, kur vis daugiau knygų gaunama tik patalpinimui į skaitytojams su kliūtimis prieinamą nacionalinį archyvą.

[224] Knygų ir brošiūrų leidyba 1990-2017 metais. In: *Lietuvos spaudos statistika 2017*, Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2018, p. 6.

5. STANDARTIZACIJA

5.1. Apie standartizaciją bendrai

Modernioji bibliotekininkystė negali egzistuoti be savo veiklos unifikacijos pastangos. Suvienodinti siekiama daug ką - katalogų sistemas, bibliografinius aprašus, statistinę bibliotekų tinklo ar fondų sudėties apskaitą, terminus, netgi grafinį knygų antraščių pavidalą ar tai, kiek įrašų bibliografas turėtų padaryti per valandą. Bibliotekinės veiklos norminimas būtinas globaliajame pasaulyje, nes be jo didžiosios bibliotekos ar nacionalinės bibliotekų sistemos negalėtu susikalbėti. Tarkim, be bibliotekoms privalomos vienodos statistinės apskaitos formos būtų neįmanoma lyginti jų būklę tarpusavyje (šalies ar tarptautiniame lygmenyse) ir planuoti jų tinklų ateitį. Be vienodų internetinio katalogavimo normų globalios knygų paieškos sistemos neveiktų. Be lyginamųjų bibliotekininkystės terminų žodynų bibliotekininkai sunkiai susikalbėtų tarpusavyje. Kita vertus, norminimas gali tapti biurokratiniu apsėdimu arba žaidimu. Kartais siekiama iki smulkmenų reglamentuoti knygų lentynų pavidalus, darbo normas, knygų antraščių grafiką ar kablelių ir brūkšnelių vietą bibliografiniuose aprašuose.

Jei pradėti standartizacijos istorijos apžvalgą nuo šimtmečio senumo įvykių, tuomet jos pradžia sietina su valstybinių bibliotekų tinklo tapsmu Lietuvoje. 1921-1923 m. Centralinio valstybės knygyno vedėjai adaptavo keleto bibliotekų tinklui knygų klasifikacijos, inventorinių knygų vedimo, finansinės, knygų kiekio ar skaitytojų kontingento apskaitos taisykles. Su jų pagalba gauti statistiniai duomenys ir pagal juos planuoti užpirkimai ir paskirstymai. Be to, įvestos vienodos katalogų kortelės, skaitytojų formuliarai. Taisyklės buvo užrašytos Švietimo ministerijos parengtuose aplinkraščiuose. Kuomet 1937 m. prasidėjo masinė bibliotekų tinklo plėtra, išleistas Kauno Vinco Kudirkos bibliotekos vedėjo Vinco Ruzgo „Vadovėlis bibliotekoms“. Jame apibendrinta bibliotekininkams jau žinoma praktika – kaip vienodai vesti knygų fondų inventorines knygas, fondų komplektavimo apskaitą, klasifikuoti knygas pagal UDK, vienodinti skaitytojų aptarnavimo dokumentus, kaip rengti statistines ataskaitas. Normavimas palietė ir tokias sritį, kaip bibliotekų baldai ir kitokie rakandai. Šis vadovėlis iš karto pradėtas traktuoti kaip privalomų instrukcijų rinkinys viešųjų bibliotekų bibliotekininkams. Beje, vadovėlį pirmiau parašyti buvo pavesta Centralinės bibliotekos vedėjui J. Avižoniui, bet jo variantas buvo atmestas.

Karo metai atnešė bibliotekos veiklos normų sumaištį ir galiausiai įstūmė jas į sovietinių taisyklių rezginį. Standartizacijos normas patikėta adaptuoti Centrinei bibliotekai. Joje dirbantis Izidorius Kisinas (kartu buvo Knygų rūmų direktoriaus pavaduotoju) parengė rusiško

„Bibliotekinės technikos minimumo“ adaptaciją, kuri išleista 1948 m.[225] ir su papildymais buvo perleidžiama 1955, 1964, 1972 m. Jame paskelbti viešųjų ir kitų bibliotekų veiklą tvarkantys dokumentai. Šalia jo 1960 m. Respublikinė biblioteka išleido provincijos bibliotekoms skirtą „Kaimo biblioteka: kaimo bibliotekininko vadovas". Tai taipogi buvo rusiškos versijos adaptacija. Didžiosios bibliotekos savo veikloje taikė viena kitą greitai keičiančias spaudinių klasifikavimo ir bibliografavimo taisykles, kurių nevertė į lietuvių kalbą.

Nuo 1968 m. bibliotekininkystės ir bibliografijos standartų rengimą perėmė *Valstybinis standartas* (GOST). Tuoj pat pasirodė standartai, reglamentuojantys įrašo formą, statistikos rengimą, spaudinių įforminimo taisykles ir pan. Jie pakeitė iki tol naudotus, GOST ženklo neturinčius standartus ir buvo palydimi metodinių priemonių. Tiesa, ne visi jie turėjo GOST ženklą, pvz. spaudinių klasifikacijos normos buvo per daug stambus dalykas, kad tilptų į įprastai plonų standartų knygelių apimtis. Retsykiais vienas kitas buvo verčiamas į lietuvių kalbą, bet rusų kalbos išplitimas šį poreikį vis labiau mažino.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę sovietiniai standartai liko galioti iki tol, kol juos palaipsniui keitė lietuviški. Standartizacijos departamentas 1991 m. pavedė bibliotekininkystės standartų rengimą Knygų rūmams, kurie spėjo parengti tik vieną. 1993 m. Kultūros ministerija patikėjo nacionalinei bibliotekai parengti normas, nusakančias bibliotekininkystės sferos standartizavimo gaires. Jie pasirodė 1994 m. sausyje[226]. Numatyta, jog šios sferos standartų ir jų paaiškinimų rengimą planuos, koordinuos bei įgyvendinimą prižiūrės nacionalinė biblioteka. Standartizuota turėjo būti bibliotekininkystės ir bibliografijos technologijos (t.y. spaudinių klasifikacija, bibliografiniai aprašai, darbo normos, leidybinis spaudinių apipavidalinimas, statistikos rengimas, fondų apsauga), bibliotekinė terminija ir bibliotekų veiklos kompiuterizacija. Standartus rengė BKC sudėtyje esantis Standartizacijos skyrius (jam ilgus metus vadovavo Liubovė Buckienė) ir Mokslinių tyrimų skyrius. Pastarojo vadovas Vytautas Rimša laikėsi nuostatos, jog reikia kurti savus standartus, nes nei rytietiški nei vakarietiški pilnai neatsižvelgia į lietuvišką specifiką. 1992-1998 m. jo skyriuje buvo parengta 11 originalių standartų; 4 skirti bibliotekos veiklos technologijoms[227], 7 – terminijai. BKC paveldėjo originalių standartų rengimo

---

[225] *Bibliotekinės technikos minimumas Lietuvos TSR viešosioms bibliotekoms: (instrukcija ir apskaitos formos)* [Parengė Izidorius Kisinas]. Kaunas: Valstybinė enciklopedijų, žodynų ir mokslo literatūros leidykla, 1948. 91 p.

[226] *Bibliotekininkystės standartų sistema. Bendrieji reikalavimai (LST 7.1:1994)*. Parengė V. Bulavas, E. Košinskienė, R. Kvietkauskienė, L. Griciūtė. Vilnius: Lietuvos standartizacijos tarnyba, 1994. 2 p.

[227] *Tarpbibliotekinio abonemento sistema = System of interlibrary loan = Система межбиблиотечного абонемента: LST 1304:1993* [Parengė Romualdas Broniukaitis, Genovaitė Ivaškevičienė, Renaldas Gudauskas]. [Vilnius]: [Lietuvos standartizacijos tarnyba], [1993]. 8 p.; *Bibliotekų statistika = Library statistics = Статистика библиотек: LST 1404:1995*. [Parengė Rimalda Kvietkauskienė]. [Vilnius]: [Lietuvos standartizacijos departamentas], 1995. III, 10 p.; *Bibliotekos fondo ir darbo apskaitos vienetai = Library collection and work accounting units = Единицы учета библиотечного фонда и работы библиотеки: LST 1403:1995*. [Parengė Rimalda Kvietkauskienė]. [Vilnius]: [Lietuvos standartizacijos departamentas], [1995]. III, 15 p.

tradiciją iš Knygų rūmų. Jo vadovė Regina Varnienė buvo visapusiškos LNB integracijos į vakarietiškas struktūras šalininkė ir skeptiškai vertino savų standartų rengimą. Per 1992-1998 m. laikotarpį Standartizacijos skyrius išleido vieną dar Knygų rūmuose pradėtą rengti standartą ir išvertė 9 IFLA leidinius, kurie gali būti traktuojami kaip standartai.

Lietuvai pradėjus judėti link narystės Europos struktūrose, Standartizacijos departamente pradėta daugiau dėmesio skirti standartų vertimo propagavimui. Iš dviejų standartų rengimo centrų bibliotekoje bendradarbiavimas pasirinktas su Standartizacijos skyriumi. 1998 m. gruodžio 31 d. departamente buvo įkurtas Technikos komitetas nr. 47, pavadintas *Bibliotekininkystė* (toliau LST TK 47). Jo veikla buvo organizuojama iš nacionalinės bibliotekos. Komiteto tarybos pirmininke iki 2011 m. buvo Regina Varnienė, po to ja tapo Nijolė Bliūdžiuvienė. Naują Standartizacijos departamento kursą 2000 m. balandžio 11 d. patvirtino Seimas, priimdamas Standartizacijos įstatymą. Jame tiesiogiai nesuformuluotas savų standartų atsisakymas, bet tai išskaitoma tarp eilučių. LST TK 47 nariams ta buvo savaime suprantama. V. Rimša besikeičiančioje situacijoje mėgino adaptuoti savo skyriaus veiklą. 2000 m. Mokslinių tyrimų skyriuje buvo išverstas ir įdiegtas tarptautinis standartas apie bibliotekų statistiką[228]. Pradėtas versti ir spaudoje pristatytas bibliotekos veiklos rodiklius reglamentuojantis standartas, kuris buvo įdiegtas tik po penkių metų[229]. Tuo tarpu Standartizacijos skyrius 2000 m. pradėjo leisti ISO dokumentus, reglamentuojančius spaudinių leidybinį įforminimą ir taip anuliavo Knygų rūmuose paruoštus analogiškus standartus.

Standartizacijos departamentas 2001 m. sausyje visiems standartų leidėjams įsakė išnagrinėti originalius standartus ir tuos, kurie bus netapatūs ISO analogams, pakeisti. Bibliotekoje atliktas patikrinimas ir rasta, jog visi Mokslinių tyrimų skyriuje parengti originalūs standartai keistini. V. Rimša bibliotekininkystės terminijos rengimą ir standartizavimą laikė Mokslinių tyrimų skyriaus darbo ašimi, o dabar ši užduotis kartu su darbuotojais buvo perkelta kitur. Konkurencinė įtampa tarp V. Rimšos ir R. Varnienės, kurią palaikė direkcija, peraugo į konfliktą. Jo pasėkoje Mokslinių tyrimų skyrius 2002 m. lapkrityje buvo likviduotas, o jo vadovas paliko biblioteką.

Tuo tarpu Standartų skyrius[230] pradėjo nuoseklią vertimų veiklą, koordinavo LST TK 47 veiklą, prižiūrėjo standartų normų vykdymą, ypač leidybos srityje. Kai kurie standartai paverčiami

---

[228] *Informacija ir dokumentai. Tarptautinė bibliotekų statistika (ISO 2789:1991) = Information and documentation. International library statistics (ISO 2789: 1991): LST EN ISO 2789*. Vilnius: Lietuvos standartizacijos departamentas, 2000. 20 p.

[229] *LST ISO 11620+A1:2005. Informacija ir dokumentavimas. Bibliotekos veiklos rodikliai (tapatus ISO 11620:1998+Amd.1:2003)*. Vilnius: Lietuvos standartizacijos departamentas, 2005. V, 56, IV, 13 p.

[230] Standartizacijos skyrius pavadintas Standartų skyriumi 2002 m.

lietuviškais jų neverčiant, tiesiog suteikiant lietuvišką kodą LST. Pvz., taip nutikę su standartais, reglamentuojančių nelotyniškų kalbų transkribciją. Kultūros ministerija 2008 m. tarsi ratifikavo Standartų skyriaus įdirbį – bibliotekos įpareigotos savo veikloje taikyti ten išverstus standartus, kurie išvardinti[231]. 2011 m. vasaryje jis buvo pavadintas Standartų ir metodikos skyriumi ir perkeltas į Nacionalinio skaitmeninimo ir virtualios elektroninio paveldo sistemos centrą. 2014 m. liepos mėn. pervadintas į Paveldo valorizacijos skyrių. 2016 m. kovo mėnesį skyrius likviduotas, jo darbuotojai integruoti į Bibliotekininkystės skyrių. Veikla nesustojo, standartai toliau verčiami.

5.2. Leidinių apiforminimo taisyklės

Bibliotekininkai ir bibliografai yra jautrūs įvairių dokumentų metrikų apiforminimui – įvairi informacija apie knygą ne tik kad turi būti įrašyta, bet ir grafiškai išdėstyta pagal nustatytas taisykles. Tai nustato specialūs knygų dokumentų apiforminimo standartai. Tuo tarpu leidėjai ir spaustuvininkai šio jautrumo dažnai neturi ir tie bibliotekininkai, kurie atsakingi už standartų įgyvendinimą, visada turi darbo.

Sovietmečiu už šiuos dalykus buvo atsakingas LTSR valstybinis leidyklų, poligrafijos ir knygų prekybos reikalų komitetas, bet 1974 m. ši veikla buvo deleguota Knygų rūmams. Lietuvos leidėjai privalėjo laikytis dviejų standartų.

Lentelė nr. 9. Tarybiniai leidybiniai standartai 1969-1988 m.

Standarto kodas	Pavadinimas	Vertimai
ГОСТ 7.6-69 ГОСТ 7.4-77 ГОСТ 7.4-86	Выходные сведения в издательской продукции	
ГОСТ 7.5-69 ГОСТ 7.5-78 ГОСТ 7.5-88	Издательское оформление материалов, помещаемых в периодических и продолжающихся изданиях и непериодических сборниках	Periodinių, tęstinių leidinių ir neperiodinių rinkinių publikacijų leidybinis įforminimas: instrunktyviniai - metodiniai nurodymai pagal valstybės standartą 7.5-78, 1981

Spaudos departamentas 1991 m. sausio 14 d. (!) įpareigojo Knygų rūmus parengti leidybinio įforminimo standartus, kurie remtųsi vakarietiška praktika. Po metų buvo parengtas knygų įforminimo standartas ir pradėtas rengti laikraščių įforminimo standartas. LNB 1992 m. pavasarį paveldėjo šią pareigą, bet už tai atsakingame Bibliotekininkystės ir knygotyros centre numatyti standartai dėl vadovės skepsio lietuviškoms versijoms nebuvo ruošiami. Padėtis pasikeitė 2000

[231] Lietuvos Respublikos kultūros ministro įsakymas "Dėl bibliotekų veiklos norminių dokumentų ir Lietuvos standartų sąrašo patvirtinimo", 2008 m. liepos 3 d. [Žiūrėta 2019 m. birželio 6 d.]. Internetinė prieiga: https://e-seimas.lrs.lt/rs/legalact/TAD/TAIS.324100/

m., kuomet Seime patvirtintas faktinis originalių standartų atšaukimas. Standartų skyriuje per keletą metų išversti visi reikalingi knygų leidybos įforminimo ISO standartai. Žemiau pateikiama jų ir angliškų atitikmenų lentelė.

Lentelė nr. 10. Tarptautinių ir lietuviškų leidybinių standartų sąryšiai

Lietuviško arba lituanizuoto standarto numeris	**Lietuviško standarto pavadinimas**	**Standarto galiojimas**	**ISO numeris**	**Standarto pavadinimas angliškai**
LST 1219-92	Knygų leidybinis įforminimas	1992-2000	ISO 1086:1975	Title leaves on books
			ISO 6357:1985	Spine titles on books and other publications
			ISO 2384:1977	Presentation of translations
LST 1337:1994	Laikraščių leidybiniai duomenys ir jų išdėstymas	1994-2000	ISO 18:1981	Contents list of periodicals
			ISO 8:1977	Presentation of periodicals
LST ISO 6357:2000	Knygų ir kitų leidinių nugarėlių antraštės	Nuo 2000	ISO 6357:1985	Spine titles on books and other publications
LST ISO 18:2000	Periodinio leidinio turinys	Nuo 2000	ISO 18:1981	Contents list of periodicals
LST ISO 8:2000	Periodinio leidinio įforminimas	Nuo 2000	ISO 8:1977	Presentation of periodicals
LST ISO 1086:2001	Antraštiniai knygų lapai	Nuo 2001	ISO 1086:1991	Title leaves on books
LST ISO 7275:2002	Serijų antraščių pateikimas	Nuo 2002	ISO 7275:1985	Presentation of title information of series
LST ISO 2384:2003	Vertimų pateikimas	Nuo 2003	ISO 2384:1977	Presentation of translations
LST ISO 2145:2005	Skyrių ir poskyrių numeravimas rašytiniuose dokumentuose	Nuo 2005	ISO 2145:1978	Numbering of divisions and subdivisions in written documents
LST ISO 4:2005	Antraštinių žodžių ir leidinių antraščių trumpinimo taisyklės	Nuo 2005	ISO 4:1997	Rules for the abbreviation of title words and titles of publications
LST ISO 999:2006	Rodyklių turinio, sudarymo ir pateikimo rekomendacijos	Nuo 2006	ISO 999:1996	Guidelines for the content, organization and presentation of indexes

5.3. Knygų klasifikacijos

Poreikis ir bandymai klasifikuoti žiniją yra toks pat senas, kaip ir pati žinija. Vakarų pasaulyje tuo užsiima bibliotekininkai. Čia įsitvirtino dešimtainė klasifikacija, kurią 1876 m. JAV Kongreso bibliotekos reikmėms sukūrė Melvil Dewey. Visa žinija buvo suskirstyta į dešimt klasių, kurios savo ruožtu skilo gausybę pogrupių. Klasifikacijos nestovi vietoje ir adaptuojasi prie žinijos pokyčių, tad ir ji daugybę kartų tobulinta. Paskutinis, 23-ias, leidimas išleistas 2011 m. Vienas iš Dewey klasifikacijos tobulinimų nuėjo tiek toli, kad jau nebegalėjo būti laikomas tobulinimu. Belgijoje 1897-1905 m. Paul Otlet ir Henri la Fontaine paskelbė naują variantą. Jis 1907 m. paskelbtas vienoje knygoje ir pradėtas vadinti Briuselio klasifikacija. Pavadinimas pakeistas 1927 m. – nuo tada ji universalioji dešimtainė klasifikacija (UDK). Abi klasifikacijos visgi turi daugiau panašumo, nei skirtumų.

Tarpukario Lietuvoje dominavo UDK klasifikacija. Pagal ją buvo tvarkomi stambiausių bibliotekų katalogai bei knygų prekybos katalogai. Pagal ją grupuota einamosios bibliografijos medžiaga „Bibliografijos žiniose“. Prieš karą pagrindiniu UDK teoretiku tapo VDU bibliotekoje dirbantis Izidorius Kisinas. Jis sudarė UDK rodyklę 1937 m. išleistam Vinco Ruzgo „Vadovėliui bibliotekoms“, o 1938 m. išleido nepriklausomybės laikotarpio leidybos produkciją aprašantį „Lietuviškų knygų sistematinį katalogą“, kuriame knygas grupavo pagal UDK.

Sovietų Sąjungoje vyravo spaudinių klasifikavimo painiava. Paraleliai veikė skirtingos sistemos, skirtos provincijos, didžiųjų miestų, įvairių žinybų, nacionalinio lygmens bibliotekoms. Spaudos platinimo struktūros taip pat turėjo savą klasifikaciją. Okupuotoje Lietuvoje viešosioms bibliotekoms pradėta taikyti sovietizuota UDK schema. 1941 m. Izidorius Kisinas išvertė Levo Tropovskio „Dešimtainę klasifikaciją“, kurios pirmas variantas buvo paskelbtas 1934 m. Knyga nepasirodė dėl karo pradžios. Ji buvo išleista 1947 m[232]. Tai buvo UDK falsifikacija – pradžioje patalpintas marksistinės ideologijos skyrius, filosofijos skyriuje liko tik marksistinė filosofija, universalinė mokslinė terminija keista sovietiniais atitikmenimis. Tai tapo visų sovietinių klasifikacijų norma. Be to, buvo suardytas indeksacijos vientisumas – šalia skaičių pasirodė raidės.

Atėjus chruščiovmečiui Knygų rūmai ėmėsi iniciatyvos parengti naują klasifikacijos versiją. Vadovėlį kaimo bibliotekoms 1958 m. parengė I. Kisinas[233]. Juo naudotasi neilgai. Tuomet sąjunginiu mastu vienu pagrindinių klasifikacijos teoretikų tapo Zachanijus Ambarcumianas,

---

[232] *Dešimtainė klasifikacija: Lietuvos TSR bibliotekoms pritaikytos lentelės*. Sudarė Levas Tropovskis. Kaunas : Valstybinė enciklopedijų, žodynų ir mokslo literatūros leidykla, 1947. 280 p.

[233] [KISINAS, Izidorius], *Sisteminis katalogas: metodika ir klasifikacijos lentelės kaimo bibliotekoms*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958. 70 p.

kurio parengtos priemonės išstūmė Troporovskio įdirbį. 1959 m. pasirodė „Bibliotekos klasifikacijos lentelės masinėms bibliotekoms“[234]. Šią versiją diegė sąjunginiai knygų rūmai, tad lietuvišką vertimą 1963 m. adaptavo LTSR Knygų rūmuose dirbęs Teodoras Čyžas[235]. Po penkių metų Lietuvos bibliotekos privalėjo pereiti prie naujo, į lietuvių kalbą neišversto, leidimo, kuriame būta daugybės pokyčių. Ambarcumianas 1960 m. parengė klasifikaciją vaikų bibliotekoms, kurią Respublikinė biblioteka 1962 m. adaptavo Lietuvai[236].

Nuo pat sovietinio režimo tapsmo būta bibliotekininkų, propaguojančių grynai sovietinės žinių klasifikacijos sukūrimo idėją. Ji praktiškai kurta 1946-1951 m., bet po Stalino mirties UDK adaptavimo šalininkai, vadovaudamiesi Z. Ambarcumiano pasiekimais, kuriam laikui užblokavo jos vystymą ir diegimą. Visgi 1959 m. darbo grupė (iš 200 žmonių) atkurta, o jau kitais metais pradėtos Bibliotekinės-bibliografinės klasifikacijos (BBK) lentelių publikacijos. Tai būta projekto, kurio esmę galima pamėginti apibūdinti kaip dialektinio materializmo dogmų įkūnijimą žinijos klasifikacijoje arba komunistinio kosmoso aprašymą. Savo griežta logika BBK lenkė savo pirmtakus. Marksizmas, kaip visą žiniją grindžianti tradicija, iškeltas į pradžią. Po to sekė gamtos mokslai, nes jie, remdamiesi marksistine teorija, paaiškina pasaulio sąrangą. Po jų sekė visi taikomieji mokslai. Taip diegtas principas klasifikacijoje judėti nuo to, kas lemia, link to, kas nulemiama ar pritaikoma, arba kitaip – nuo aukštesnio link žemesnio. Visuomenės ir humanitariniai mokslai atsidūrė hierarchijos apačioje.

Lentelė nr. 11. UDK ir BBK klasių palyginimas

Nr.	UDK dabar	UDK pagal Z. Ambarcumianą	BBK
0	Bendrasis skyrius	Bendrasis skyrius	
1	Filosofija. Psichologija	Filosofija. Psichologija	Marksizmas-leninizmas
2	Religija. Teologija	Ateizmas	Gamtos mokslai
3	Socialiniai mokslai	Socialiniai mokslai	Technika. Technikos mokslai
		3K Marksizmas-leninizmas	
4		Kalbotyra	Žemės ir miškų ūkis
5	Matematika. Gamtos mokslai	Matematika. Gamtos mokslai	Medicina
6	Medicina. Technologija	Medicina. Technologija	Visuomenės ir humanitariniai mokslai
7	Menas. Reakreacija. Sportas	Menas. Kūno kultūra. Sportas	Kultūra. Mokslas. Švietimas
8	Kalba. Kalbotyra. Literatūra	Literatūrologija	Filologija. Menas. Ateizmas. Filosofija. Psichologija
9	Geografija. Biografijos. Istorija	Istorija. Geografija. Literatūra	Informaciniai leidiniai

[234] *Таблицы библиотечной классификации для массовых библиотек* / Под ред. З.Н. Амбарцумяна. Москва Издательство Всесоюзной книжной палаты, 1959. 189 с.
[235] *Bibliotekinės klasifikacijos lentelės masinėms bibliotekoms*. Išvertė ir Lietuvos TSR bibliotekų sąlygoms pritaikė Teodoras Čyžas. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1963. 193 p.
[236] *Klasifikacijos lentelės vaikų bibliotekoms*, Kaunas: [Lietuvos TSR valstybinė respublikinė biblioteka], 1962. 93 p.

BBK rengėjai pradėjo veiklą sparčiai rengdami išplėstinę klasifikaciją, skirtą mokslinėms bibliotekoms[237]. Nuo 1962 m. BBK pradėta įvedinėti respublikinėse ir Mokslų akademijų bibliotekose, 1965 m. ji rekomenduota diegti visose Kultūros ministerijai pavaldžiose bibliotekose. Rezultatas – Lietuvoje 1966 m. sukurta BBK komisija prie tarpžinybinės bibliotekų tarybos. Ji iš esmės neveikė ir išsisukinėjo nuo naujos klasifikacijos diegimo. Spaudimo lygis pakito 1978 m., kuomet pasirodė SSRS Kultūros ministro potvarkis pereiti prie BBK masinėse bibliotekose. Metai prieš tai buvo išleista BBK klasifikacija masinėms bibliotekoms[238], įgalinusi tokį sprendimą. LTSR Kultūros ministerija Respublikinei bibliotekai uždėjo pareigą forsuoti BBK diegimą. Nuo 1979 m. šios bibliotekos leidiniuose „Medžiaga seminarams“ ir „Bibliotekų darbas“ pasipylė šios sistemos propagandos straipsniai. Jos bibliografų kuriamame „Masinės bibliotekos kataloge“ medžiaga nuo 1982 m. pradėta dėlioti pagal naują schemą, išleisti metodiniai nurodymai[239] būsimam perėjimui palengvinti. Masiniam diegimui paspartinti laukta BBK klasifikacijos masinėms bibliotekoms vertimo, kuris pasirodė 1986 m[240].

UDK sistemos perdirbinėjimai ir BBK tapsmas mokslo įstaigose kėlė painiavą, tad 1962 m. SSRS Ministrų taryba nusprendė, kad praktinėse srityse (gamtamokslis, technika, žemės ūkis, medicina) nėra reikalo perdirbinėti UDK. Ta proga išleista suvestinė UDK versija[241]. Bibliotekos nuo 1963 m. įpareigotos šias sritis tvarkyti pagal UDK schemą. Tai atvėrė kelią išplėstiniams UDK lentelių vertimams. Pirmasis išleistas 1963-1966 m., antrasis devyniose knygose – 1969-1970 m., trečiasis vienuolikoje knygų – 1979-1987 m. Į lietuvių kalbą jos nebuvo verčiamos, bet didžiųjų Lietuvos bibliotekų sisteminių katalogų atitinkamos sritys buvo klasifikuojamos pagal jas.

Painiau klostėsi klasifikacijos reikalai sąjunginiuose Knygų rūmuose. 1951 m. ten sukurta sava klasifikacijos versija, kurioje buvo ne įprasti 10, bet 31 skyrius[242]. Joje pagal sovietizuotą UDK šabloną atkartota ideologizuota žinijos organizavimo sąranga. Su įvairiomis pataisomis ši versija sulaukė penkių leidimų. Pagal šią sistemą LTSR Knygų rūmai rengė visas bibliografines publikacijas. Į lietuvių kalbą ši priemonė neversta, nes buvo skirta vienos institucijos bibliotekininkams. 1977 m. sąjunginiai Knygų rūmai prarado teisę turėti savo klasifikaciją ir perėmė SSRS valstybinio leidyklų, poligrafijos ir knygų prekybos reikalų komiteto parengtą

---

[237] *Библиотечно-библиографическая классификация: таблицы для научных библиотек*. Вып.1-25, Москва, 1960-1968.

[238] *Библиотечно-библиографическая классификация: таблицы для массовых библиотек*, Москва: Книга, 1977. 439 p.

[239] *Lietuvos TSR masinių bibliotekų fondų ir katalogų pertvarkymas pagal BBK lenteles: metodikos rekomendacijos*. Parengė M. Fomenko. Vilnius: Lietuvos TSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1985. 75 p.

[240] *Bibliotekinė bibliografinė klasifikacija: lentelės masinėms bibliotekoms*. Vilnius: Lietuvos TSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1986. 438 p.

[241] *Универсальная десятичная классификация*. Москва: Всесоюзная книжная палата, 1962. 724 p.

[242] *Классификация литературы в органах* государственной регистрационно-учетной библиографии. Москва: Издательство Всесоюзной книжной палаты, 1951. – 120 p.

bendrą literatūros klasifikacijos schemą[243]. Joje jau buvo 50 skyrių, ideologinis spaudimas ne ką mažesnis, tik kompartijos ir komjaunimo istorijai suteikta kuklesnė vieta.

BBK Lietuvoje beveik visuotinai neoficialiai buvo traktuojama kaip agresyvios sovietizacijos įrankis. Neatsitiktinai praėjus keletui mėnesių po Sąjūdžio veiklos pradžios, 1988 m. spalio 27 d. Probleminė bibliotekų taryba nusprendė rekomenduoti valdžiai BBK diegimą sustabdyti, kas greitai ir buvo padaryta. Nuspręsta grįžti į prieškarį ir susigrąžinti UDK. Šis darbas patikėtas Respublikinei bibliotekai. Pirmiausia reikėjo lietuviškos UDK versijos ir 1989 m. birželio 1 d. nuspręsta rengti trumpą versiją, skirtą viešosioms bibliotekoms. Ją su dalykų rodyklėmis 1991 m. parengė Vilniaus universiteto Bibliotekininkystės katedra ir Knygų rūmai[244]. Prieš tai, 1990 m. pavasarį, klasifikacijos dalys buvo skelbtos „Bibliotekų darbe“, kas buvo tarsi sugrįžimo į normalybę ženklas po BBK populiarizacijos straipsnių srauto. Kartu bibliotekose vyko sisteminių bibliotekų katalogų peržiūra ir kortelių perdėliojimas pagal nesovietizuotą UDK sistemą.

LNB Spaudinių sisteminimo skyriuje nedidelė komanda, vadovaujama Stefanijos Šimakauskienės, 1989-1994 m. parengė išplėstinių UDK lentelių, apimančių humanitarinius ir socialinius mokslus, vertimus. Būta planų, jog kitos mokslinės bibliotekos parengs technikos, medicinos ir tiksliųjų mokslų lentelių vertimus, bet jie neišsipildė. Parengtos lentelės serijoje „Universalioji dešimtainė klasifikacija: (lentelės mokslinėms ir specialiosioms bibliotekoms)“ buvo išspausdintos atskirais sąsiuviniais 1992-1996 m. Be to, buvo išleistos lentelės vaikų[245] ir labai mažoms[246] bibliotekoms.

Kol vyko šis darbas, UDK lentelės kito. 1990 m. buvo įkurtas UDK konsorciumas[247], kuriame sukoncentruotas lentelių tvarkymas. Tuoj prasidėjo socialinių, gamtos mokslų ir technikos lentelių pertvarka. LNB konsorciumo nare tapo 1995 m. ir iš ten kasmet perkama atnaujintų rubrikų visuma. UDK lentelių visuma pastoviai kinta. Pvz. 1992 m. jų buvo 66 tūkst., dabar – apie 72 tūkst. Kasmet kuriamos naujos rubrikos, o nepavykusios – šalinamos. Reformuojamos ir stambios klasės. Pvz. 2000 m. pakeista „religijos“ struktūra. Iki tol ji buvo stipriai kristocentrinė, nes dominavo krikščionybės tematika, kitos religijos buvo nustumtos į

---

[243] *Единая схема классификации литературы для книгоиздания в СССР*, Москва: Книга, 1977. 466 p. Knygų rūmai parengė įvadą į šią klasifikaciją: *Vieninga literatūros klasifikavimo schema TSRS knygų leidybai*. Vilnius: Lietuvos TSR knygų rūmai, 1982. 26 p.

[244] *Universalioji dešimtainė klasifikacija: sutrumpintos lentel*ės. [Sudarė J. Mickevičiūtė, M. Stonkienė, Ala Miežinienė, Marija Prokopčik]. Vilnius: Lietuvos knygų rūmai, 1991. 476 p.

[245] *UDK lentelės vaikų ir mokyklų bibliotekoms*. [Parengė R. Navickaitė, I. Grinienė]. Vilnius : Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1991. 16 p.

[246] *Universalioji dešimtainė klasifikacija: (trumposios klasifikacijos lentelės)*. Sudarytoja Stefanija Šimakauskienė. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1993 107 p.

[247] UDC online. [Žiūrėta 2019 m. balandžio 25 d.]. Internetinė prieiga: http://www.udc-hub.com/en/login.php

sąrašo pabaigą, o jų vidiniams elementams aprašyti nebuvo deramos vietos. Po reformos religijos suskirstytos pagal istorinę kilmę, pradedant nuo priešistorinių ir baigiant modernybėje atsiradusiomis religijomis. Apie 2010 m. nuspręsta kurti daugiakalbį UDK modelį ir nacionalinės bibliotekos pradėjo siųsti savo įdirbį (LNB nuo 2012 m.). Dabar vienoje vietoje UDK lentelės prieinamos 57 kalbomis[248]. Spaudžiant iššūkiams, kilusiems dėl įsijungimo į tarptautinę erdvę, LNB Katalogavimo skyrius pradėjo rengti ir nuo 2006 m. spausdinti atnaujintą seriją „Universalioji dešimtainė klasifikacija (UDK): lentelės mokslinėms bibliotekoms“.

Tam, kad būtų aiškiau, kas Lietuvoje nuveikta verčiant UDK lenteles, žemiau pateikiamas klasių ir rubrikų sąrašas su datomis, ženklinančiomis, kuomet jų sąrašai buvo išspausdinti.

0 Bendrasis skyrius, 1994
0 Bendrasis skyrius, 2006
    005 Vadyba, 2012
1 Filosofija. Psichologija, 1993
1 Filosofija. Psichologija, 2007
2 Religija. Teologija, 1992
2 Religija. Teologija, 2014
3 Socialiniai mokslai, 2017
    311 Statistika, 2017
    314 Demografija, 2017
    316 Sociologija, 2017
    32 Politika, 2017
    33 Ekonomika. Ekonomikos mokslai, 1995
    33 Ekonomika. Ekonomikos mokslai, 2019
    34 Teisė. Teisės mokslai, 1994
    35 Valstybės administracinis valdymas. Karo menas. Karo mokslai, 1994
    37 Švietimas, mokymas, lavinimas. Laisvalaikis, 1996
    37 Švietimas. Mokymas. Ugdymas. Laisvalaikis, 2016
    389 Metrologija. Svoriai ir matai (saikai), 1996
    39 Etnologija. Etnografija. Papročiai. Tradicijos. Gyvenimo būdas. Tautosaka (folkloras), 1996
    39 Kultūrinė antropologija. Etnografija. Papročiai. Elgsena. Tradicijos. Gyvenimo būdas, 2016
681.8 Muzikos instrumentai. Techninė akustika, 1995
78 Muzika, 1995
79 Renginiai. Masinės pramogos. Žaidimai, 1995
8 Kalbotyra. Filologija. Grožinė literatūra. Literatūros mokslas, 1993
8 Kalba. Kalbotyra. Grožinė literatūra, 2010
9 Geografija. Biografijos. Istorija, 2013
Pagalbinės lentelės, 2006

[248] Universal decimal classification. Summary. [Žiūrėta 2019 m. balandžio 25 d.]. Internetinė prieiga: http://www.udcsummary.info/php/index.php

Norint internetiniuose bibliotekų kataloguose susirasti knygas ar straipsnius, kurie „prisegti" prie tam tikros rubrikos, reikia tam skirtame langelyje suvesti tikslų numerį. Pvz. norint sužinoti apie literatūrą BBK klausimais, reikia suvesti 025.44, apie acto rūgštį – 547.292, apie vyrus slaugytojus – 616-083-055.1, apie Lietuvos prekybos balansą – 339.5.053(474.5), o apie lempinius galvanometrus – 621.317.715:621.385. Taigi, UDK yra tarsi globalus klasifikacijos žaidimas, kurio taisykles gali išmanyti tik siauros specializacijos profesionalai. Siekiant palengvinti paiešką, pradėtos vystyti rubrikų kombinacijos, išreikštos ne skaičiais, bet žodžiais. Lietuvoje skelbiant pirmą UDK sąvadą, kartu paskelbta ir dalykinė rubrikų rodyklė[249]. Nacionalinėje bibliotekoje dalykinė rodyklė pradėta kurti kartu taikant ją kompiuterinei paieškai. Daugiausia remtas JAV Kongreso bibliotekos patirtimi. Pirmiausia paskelbtas eksperimentinis kelių sričių rubrikynas[250], o 1994 m. – visų sričių rubrikos[251], kurias lydėjo abėcėlinis sąrašas[252]. Nors rodyklės buvo skirtos tik paieškai LNB fonduose, jos pradėtos naudoti ir kitose bibliotekose. Kataloguotojos rubrikas kūrė ir kuria beveik kasdien ir turi pastoviai papildomą suvestinį sąrašą (2003 m. būta apie 37 tūkst. žodžių ir frazių, 2011 m. jau 69 tūkst.), tad paskelbti leidiniai buvo sustingusio momento nuotrauka. 1997 m. nacionalinėje bibliotekoje pradėjus kurti integruotą Lietuvos bibliotekų katalogą, atsirado poreikis rubrikų kūrimo (=dalykinimo) patirtimi pasidalinti su kitomis bibliotekomis. Todėl pradėti leisti serijiniai leidiniai[253], kuriuose skelbiamos naujos rubrikos ir komentuojami sudėtingi atvejai.

Visgi ir paieška su rubrikų pagalba nėra lengva. Pailiustruos tai vienu pavyzdžiu. Tarkim, istorijos studentui prisireikia surinkti medžiagą apie LDK ir Moskovijos diplomatinius santykius XV a. pabaigoje – XVI a. I pusėje. Jei jis bus įgudęs UDK žinovas, LIBIS paieškos langelyje skubiai suves rubrikų, vienaip ar kitaip prisiliečiančių prie šios temos, numerius 94(474.5)"1385/1569"(093.2) ir 930.2:003.074(474.5). Abiejuose rezultatuose išsirinks ko reikia. Jei jo įgūdžiai bus menkesni, teks apsieiti su paieškos žodžių kombinacijomis. Šios temos spaudinių visumą galimą užčiuopti (bet ne išsemti) sujungiant keletą paieškos rubrikų. Atitinkamame paieškos lauke reiktų įrašyti: *Lietuva - Užsienio ryšiai - 1385-1569*. Peržiūrėjus

---

[249] *UDK dalykų permutacinė rodyklė: mokslo šakų lentelės* [Sudarė Ala Miežinienė, Marija Prokopčik]. Vilnius: Lietuvos technikos biblioteka, 1991. VIII, 275 p.

[250] *Automatizuotos dokumentų paieškos sistemos rubrikynas: filosofija, psichologija, logika, etika, estetika*. Vilnius: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, 1992. 151 p.

[251] *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos rubrikynas*. Sudarytojos N. Kolesinskienė, I. Kriukienė, E. Norvaišaitė, S. Stankuvienė, A. Šimakauskienė, E. Vorobjova. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1994. 646 p.

[252] *Bendrosios ir tipinės rubrikėlės: abėcėlinis sąrašas*. Parengė Nijolė Kolesinskienė. Vilnius: LNB, 1997. – 147 p.

[253] *Rubrikų suvestiniai leidiniai: Dalykinimo metodika*. [Parengė Nijolė Kolesinskienė]. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1997. 342[30] p.; *Dalykinimo metodika: (papildymai ir pakeitimai iki 1998 sausio 10)*. Parengė Nijolė Kolesinskienė. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1998. 522 p. Po to leidžiamuose sąsiuviniuose skelbiami tik papildymai.

šiuos duomenis galima paiešką tęsti su įrašų *Lietuva - Užsienio ryšiai - Rusija – Istorija* kombinacija. Galiausiai pamėginti *Rusija - Užsienio ryšiai - Lietuva – Istorija*. Kai kurios rubrikų kombinacijos duotų per daug rezultatų, pvz. *Rusija - Istorija - Iki 1533*, arba *Lietuva - Istorija - Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, 1385-1569*. Tiesa, jis nesužinos, ką šia tema turi Mokslų akademijos, Istorijos instituto ar Vilniaus universiteto bibliotekos, bet tai atskira tema. Galima daryti išvadą, jog skaitytojui būtinas įvadas į UDK ir rubrikų sistemą ir praktiniai įgūdžiai. Bet paieškos puslapyje jo nėra, kaip ir nėra UDK lentelių klasifikacijos ar nuorodų į jas, jau nekalbant apie supaprastintą rubrikų sąrašą. Taigi, pilnavertiškesnė paieška informacijos paieškos naujokams įmanoma tik atėjus į biblioteką ir paprašius pagalbos bibliotekininko.

5.4. Vidinis spaudinio aprašas

Jei spaudinių klasifikacijos siekis yra sutvarkyti žinijos kosmosą pagal aiškias taisykles, tai spaudinių vidinio aprašo taisyklės veikia mikro lygmenyje – nurodo, kaip tarpusavyje turi sąveikauti bibliografinio aprašo elementai. Pagrindiniai elementai yra autorystė, pavadinimas, leidimo vieta, leidykla, metai, puslapių skaičius. Išsivystė praktika, jog šiuos ir daug kitų elementų reikia skirti kableliais, taškais ar brūkšneliais. Kaip elementai turi sąveikauti, nesutariama ir didysis siekinys yra tuos nesutarimus baigti ir sukurti universalią aprašo schemą, galiosiančią visų tipų ir kalbų dokumentams. Daugiausia tokios unifikacijos sferoje nuveikė didelės diktatūriškos valstybės ir tarptautiniai bibliotekininkų susivienijimai. Visgi mokslo įstaigų ir universitetų bibliotekos visame laisvame pasaulyje yra skeptiški tokiems siekiams, nepriima griozdiškų unifikacijos rezultatų ir kuria bei tobulina savo versijas. Mažų valstybių ar imperijų pakraščių bibliotekos neturi ką šiuo klausimu pasakyti. Jos gali tik priimti, išsiversti ir taikyti aprašų normas.

Lietuvai tapus SSRS dalimi, jos pagrindinės bibliotekos turėjo perimti ten galiojančią aprašų tvarką, kuri nebuvo labai skaidri. Visuotinai galiojančius normatyvinius dokumentus 1949-1969 m. paskelbė Tarpžinybinė katalogavimo komisija, dirbanti V. Lenino valstybinėje bibliotekoje[254]. Atskiruose tomuose detaliai išdėstyta, kaip bibliografijose turi atrodyti knygų, periodinių leidinių, žemėlapių, natų, meno leidinių, techninės dokumentacijos, audio ir video kasečių bei lapelių aprašymai. Dauguma tomų, dar nepabaigus leisti serijos, susilaukė antrų leidimų su pakeitimais. Į lietuvių kalbą nei vienas tomas nebuvo išverstas. Tai buvo skirta stambioms bibliotekoms, kuriančioms bibliografijas. Masinėms bibliotekoms 1953 m. sukurtas kiek supaprastintas ir kondensuotas aprašų variantas, skirtas pirmiausia kortelių pavidalams sunorminti. Jo vertimo

[254] *Единые правила описания произведений печати для библиотечных каталогов*. Ч. 1-8. Москва: Книга, 1949-1969.

ėmėsi LTSR Knygų rūmai, o atliko ir šiek tiek adaptavo Izidorius Kisinas[255]. 1963 m. SSRS Knygų rūmai išleido naujas taisykles, kurias išvertė ir adaptavo masinėms bibliotekoms Knygų rūmų ir Respublikinės bibliotekos bibliotekininkai[256].

1968 m. nuspręsta bibliotekininkystės ir bibliografijos sferas įtraukti į Standartizacijos komiteto aprėptį. Tai reiškė iki tol galiojusių taisyklių perrašymą, suteikiant joms GOST numerį. Pagrindiniai standartai šioje srityje priimti 1969, 1976 ir 1984 m. Jie anuliuodavo prieš tai buvusius. Kadangi standartai rašomi glaustai, iš karto buvo būtinybė jų komentarams. Kai kurie standartai ir komentarai buvo išversti į lietuvių kalbą. Jie išvardinti žemiau esančioje lentelėje. Standartų sankaupa SSRS griūties laikmetyje buvo apibendrinta stambiu šešiatomiu leidinių, kuriame aprašytas visų tipų dokumentų bibliografavimas[257].

Lentelė nr. 12. Tarybiniai spaudinio vidinio aprašo standartai 1969-1984 m.

Normatyviniai dokumentai	Paaiškinančios priemonės
ГОСТ 7.1-69 Описание произведений печати для библиографических и информационных изданий, 1969; *vertimas*: Bibliografinio aprašo taisyklės informaciniams ir bibliografiniams leidiniams, 1972. ГОСТ 7.2-69 Описание периодических изданий для каталогов, 1969. ГОСТ 7.3-69 Описание книг для каталогов, 1969	
ГОСТ 7.1-76 Библиографическое описание произведений печати, 1976 [sujungė ankstesnius]	Библиографическое описание произведений печати, 1978. *Vertimas*: Bibliografinis spaudinių aprašas. [Knygų rūmai], 1983. Bibliografinės nuorodos, literatūros sąrašai knygose ir prie straipsnių: metodiniai nurodymai. [Knygų rūmai], 1980
ГОСТ 7-16-79 Библиографическое описание нотных изданий, 1979	Библиографическое описание нотных изданий, 1981
ГОСТ 7-18-79 Библиографическое описание картографических произведений, 1979	Библиографическое описание картографических произведений, 1980
ГОСТ 7.34-81 Библиографическое описание изоизданий, 1981	Библиографическое описание изоизданий, 1984
ГОСТ 7.40-82 Библиографическое описание аудиовизуальных материалов, 1982	Библиографическое описание аудиовизуальных материалов, 1984
ГОСТ 7.1-84 Библиографическое описание документа. Общие требования и правила составления, 1984 [pakeitė GOST 7.1-76]	Библиографическое описание документа, 1985; Dokumento bibliografinis aprašas: metodikos nurodymai, 1986.

[255] *Bendrinės spaudinių aprašo taisyklės masinių bibliotekų katalogams ir bibliografinėms rodyklėms*. [Išvertė ir adaptavo Izidorius Kisinas]. Vilnius : Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1955. 200 p.
[256] *Spaudinių aprašo taisyklės ir abėcėlinio katalogo sudarymas: nedidelėms bibliotekoms*. Vilnius: [Lietuvos TSR valstybinė respublikinė biblioteka], 1970. 297 p.
[257] *Правила составления библиографического описания*. Ч. 1-6, Москва: Книга, 1986-1993.

Lietuvai traukiantis iš sovietinės informacinės erdvės, buvo būtina atsisakyti GOST standartų ir perimti *Tarptautinį standartinį bibliografinį aprašą* (ISBD), kurį nuo 1966 m. vystė IFLA. Tuo metu jau buvo išleisti aštuoni tomeliai instrukcijų, nurodančių kaip konstruoti įvairiausių dokumentų tipų bibliografinius aprašus. Tai buvo alternatyva sovietiniams projektams, kuri skyrėsi tuo, jog buvo vystoma tarptautiniu lygiu ir normų ISBD normų priėmimas buvo laisvo pasirinkimo dalykas. Lietuvoje jų priėmimas tapo būtinybe todėl, kad kompiuteriniai katalogai kurti remiantis perimtomis iš IFLA katalogavimo taisyklėmis, glaudžiai savo istorija susietomis su ISBD raida. Nuo 1994 m. ISBD dokumentaciją vertė Bibliografijos ir knygotyros centro bibliotekininkai. ISBD tomelio kokia nors tema išvertimas anuliuodavo tematiškai atitinkamą GOST standartą. Jau minėta, kad Kultūros ministerija 2008 m. įpareigojo Lietuvos bibliotekas taikyti LNB parengtus standartus ir tarp jų išvardijo ISBN dalis. Pasaulyje jie netraktuojami kaip standartai *de jure* prasme, bet tokiais yra faktiškai. Ministro potvarkis Lietuvoje įveda juos į legitimizuotų standartų gretą. Nuo 2007 m. ISBD dalys pradėtos integruoti tarpusavyje ir 2011 m. sukurtas jungtinis variantas, ženklinantis projekto brandos lūžį. Lyginamoji ISBD leidinių pasirodymo ir vertimų lentelė pateikiam žemiau.

Lentelė nr. 13. ISBD normų adaptacija Lietuvoje 1995-2016 m.

Angliška versija	Datos	Lietuviška versija	Datos
ISBD (M): International Standard Bibliographic Description for Monographic Publications	1974, 1978, 1987, 2002	ISBD (M): monografinių leidinių tarptautinis standartinis bibliografinis aprašas	1997
ISBD (S): International Standard Bibliographic Description for Serials → ISBD(CR): International Standard Bibliographic Description for Serials and Other Continuing Resources	1974, 1977, 1988, 2002	ISBD (CR): serialinių leidinių ir kitų tęsiamųjų išteklių tarptautinis standartinis bibliografinis aprašas	2007
ISBD (G): General International Standard Bibliographic Description	1977, 1992, 2004	ISBD (G): bendras tarptautinis standartinis bibliografinis aprašas	1995
ISBD (CM): International Standard Bibliographic Description for Cartographic Materials	1977, 1987	ISBD (CM): kartografinės medžiagos tarptautinis standartinis bibliografinis aprašas	1999
ISBD (NBM): International Standard Bibliographic Description for Non-Book Materials	1977, 1987	ISBD (NBM): neknyginės medžiagos tarptautinis standartinis bibliografinis aprašas	2002
ISBD (A): International Standard Bibliographic Description for Older Monographic Publications (Antiquarian)	1980, 1991	ISBD (A): senųjų (antikvarinių) monografinių leidinių tarptautinis standartinis bibliografinis aprašas	1999
ISBD (PM): International Standard Bibliographic Description for Printed Music	1980, 1991	ISBD (PM): natų leidinių tarptautinis standartinis bibliografinis aprašas	1998
Guidelines for the application of the ISBDs to the description of Component Parts. 1988	1988	ISBD taikymo sudėtinių dalių aprašui nurodymai	1997
ISBD (CF): International Standard Bibliographic Description for Computer	1990, 1997		

Files → ISBD (ER): International Standard Bibliographic Description for Electronic Resources			
		Senųjų monografinių leidinių katalogavimo taisyklės [įtrauktos bibliografinio aprašo taisyklės]	2002
International Standard Bibliographic Description. Consolidated edition	2011	ISBD. Tarptautinis standartinis bibliografinis aprašas. Jungtinė laida	2013
Full ISBD examples	2011, 2013		
Guidelines for Use of ISBD as Linked Data	2016	ISBD kaip susietų duomenų naudojimo gairės	2016

Visa tai apie bibliografinį aprašą, kuris skelbiamas sąraše ar užrašomas kortelėje. Viena iš šios srities keistenybių yra ta, jog teksto išnašose galioja kiek kitokios bibliografinio vieneto užrašymo taisyklės. Vėlyvuoju sovietmečiu jas reglamentavo aukščiau minėti standartai. Visgi Vilniaus universitetas 1986 m. adaptavo juos savo reikmėms[258]. Įvairių institucijų mokslo darbuose per pastaruosius tris dešimtmečius įsivyravo didelė bibliografinių nuorodų kūrimo įvairovė. BKC įžengė į šią sritį sukurdamas originalų standartą LST 1350:1994[259]. Jo normos buvo panaudotos Vilniaus universiteto metodinėse priemonėse[260]. Prasidėjus lietuviškų standartų likvidavimo vajui, buvo atsigręžta į Tarptautinę standartizacijos organizaciją. Ji nuo 1975 m. yra sukūrusi specialų standartą ISO 690, kuris aprašo citavimo ir literatūros sąrašo sudarymo normas. Dabar galioja trečioji (ISO 690:2010), bet rengiama ketvirtoji jo versija. Tokių dalykų adaptacija buvo nerašyta Vilniaus universiteto prerogatyva, nes ten jie skausmingai diegiami studentams. Standartą išvertus, ten dirbantis Osvaldas Janonis pavertė jo normas metodika[261]. Visgi pastaruoju metu LNB perėmė iniciatyvą šioje srityje – Nijolė Bliūdžiuvienė parengė naujos minėto standarto versijos metodiką[262].

5.5. Bibliotekinės terminijos standartizavimas

Tarptautinių bibliotekinių ryšių tankėjimas XX a. I pusėje aštrino būtinybę sisteminti profesinę bibliotekininkų terminiją ir kurti lyginamuosius jos žodynus. Tarpukario Lietuvoje

---

[258] *Dokumento bibliografinis aprašas: bibliografinių sąrašų ir nuorodų bendrieji reikalavimai*. [Parengė Z.M. Petrauskienė, D. Kastanauskaitė, B. Mockienė]. [Vilnius : Vilniaus valstybinis V. Kapsuko universitetas, 1986]. 64 p.

[259] *Bibliografinis įrašas. Pagrindiniai terminai ir apibrėžimai = Eintragung. Hauptfachausdrucke und Definition = Bibliographic(al) entry. General terms and definitions = Библиографическая запись. Основные термины и определения: LST 1350:1994*. [Vilnius] : [Lietuvos standartizacijos tarnyba], [1994] III, 14 p.

[260] KASTANAUKAITĖ, Danutė. *Literatūros sąrašai ir nuorodos: metodinės rekomendacijos*. Vilnius: VU leidykla, 1994. 22 p.; MACEVIČIŪTĖ, Elena, ZINKEVIČIENĖ Julija, JANONIS, Osvaldas. *Bendroji bibliografijos priemonių sudarymo metodika*: mokomoji priemonė bibliotekininkystės specialybės studentams. Vilnius: VU leidykla, 1995. 86 p.

[261] JANONIS, Osvaldas. *Bibliografinių nuorodų ir jų sąrašo sudarymo studijų bei mokslo darbuose metodika: (pagal Lietuvos standartus LST ISO 690 ir LST ISO 690-2)*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005. 49 p.

[262] BLIŪDŽIUVIENĖ, Nijolė. *Pagrindinės bibliografinių nuorodų standarto taisyklės ir pavyzdžiai*: mokomasis leidinys. Vilnius: Akademinė leidyba, 2014. 63 p.

stambiųjų bibliotekų bibliotekininkai vystė terminiją praktiniame lygmenyje, bet nebuvo iniciatyvų šias pastangas apibendrinti. Stalinmečiu buvo išmokta, jog bibliotekininkystės kalba yra rusų kalba ir tik chruščiovinio *atšilimo* pradžia atvėrė galimybę apibendrinti lietuvišką bibliotekinę terminiją. Iniciatyva priklausė Knygų rūmams. Ten Izidorius Kisinas pradėjo leisti serijinį leidinį „Bibliotekinė ir bibliografinė terminologija", bet 1956 m. išleistas tik pirmas sąsiuvinis. Vėliau bandymų būta Vilniaus universitete, bet šios pastangos neturėjo tęstinumo ir tapo fragmentiškomis. Šio trikdžio priežastis galbūt glūdi tame, jog Lietuvos didžiųjų bibliotekų bibliotekininkai praktiškai plačiai naudojosi rusų kalbos terminija ir kalbininkų iniciatyvos jų terpėje nesusilaukė karštesnio palaikymo. Padėties pokyčiai sutampa su p*ertvarkos* pradžia – tik 1986 m. Respublikinės bibliotekos Mokslinių tyrimų skyriuje pradėtas rengti bibliotekininkystės terminų žodynas.

Pradėjus darbą suburta redkolegija iš septynių institucijų narių. Suplanuota, jog bus išleisti septyni sąsiuviniai, kuriuose terminai bus pateikiami trimis kalbomis – lietuvių, rusų ir anglų. Pirmas sąsiuvinis buvo baigtas 1989 m. pradžioje, bet praėjo beveik pora metų, kol buvo išleistas. Labai lėtai judėjo ir kitų sąsiuvinių redagavimas ir leidimas. Duomenys apie „Bibliotekininkystės ir bibliografijos terminų žodyno" leidybą pateikiami lentelėje.

Lentelė nr. 14. „Bibliotekininkystės ir bibliografijos terminų žodyno" rengimas

Planas	Pavadinimas	Sudarytojai	Išleidimo data	Terminų skaičius
1. Bendroji bibliotekininkystės teorija ir organizacija				
2. Bibliotekų fondai	Sąs.4: Bibliotekos fondai	Nijolė Bliūdžiuvienė, Vytautas Rimša	1999	826
3. Katalogavimas. Katalogų ir kartotekų sistema	Sąs.1: Katalogavimas; Katalogų ir kartotekų sistema	Nijolė Kolesinskienė	1990	518
4. Bibliotekinis aptarnavimas				
5. Bibliotekos darbo organizavimas ir valdymas				
6. Bibliografija. Bibliografijos mokslas	Sąs.3: Bibliografija	Violeta Černiauskaitė	1994	340
7. Dokumentas. Leidinys. Leidyba	Sąs.2: Dokumentas; Leidinys; Leidyba	Auksė Balsienė, Nijolė Kolesinskienė	1991	561

Kartu su žodyno rengimu vyko ir jo adaptacija standartų lygmeniui. Šis įdirbis taip pat apibendrintas lentelėje.

Lentelė nr. 15. Lietuviškų bibliotekinės terminijos standartų rengimas 1994-1998 m.

Pavadinimas	Kodas ir data	Rengėjai	Terminų skaičius
Leidiniai	LST 1357:1994	Vytautas Rimša	102
Bibliografinis įrašas	LST 1350:1994	Nijolė Kolesinskienė	60
Katalogavimas. Katalogai ir kartotekos	LST 1427:1995	Nijolė Kolesinskienė, Vytautas Rimša	113
Autorystė. Leidyba. Tekstai	LST 1425:1996	Nijolė Kolesinskienė, Vytautas Rimša	100
Bibliotekų fondai	LST 1474:1997	Vytautas Rimša	102
Bibliotekos fondo organizavimas	LST 1475:1997	Nijolė Bliūdžiuvienė	100
Bibliotekos fondo komplektavimas	LST 1515:1998	Nijolė Bliūdžiuvienė, Stasys Keinys, Vytautas Rimša	100

Bibliotekininkams įprastu tempu judančius terminijos tyrimus sukrėtė jau aprašytas Standartizacijos departamento posūkis į lietuviškų standartų nuvertinimą. 2001 m. užginčijus aukščiau paminėtų standartų tinkamumą, skubiai buvo išverstas 2001 m. spalyje pasirodęs aiškinamasis bibliotekininkystės terminų žodynas (ISO 5127:2001), kuriame pateikta 1090 terminų. Terminijos apimtys šiek tiek skyrėsi nuo LNB Mokslinių tyrimų skyriuje kuriamo žodyno, bet įdirbis leido greitai šį darbą atlikti. Visgi žodyno redagavimo darbai užtruko ir lietuviška versija pasirodė tik 2008 m.[263] Nuo 2017 m. galioja nauja standarto versija, kuri išversta, bet dar nepaskelbta.

Terminų „laboratorijos“ įdirbis pradėtas tarptautiniame lygmenyje skleisti 1999 m. Tuomet apie 1500 terminų nusiųsta Slovėnijos nacionalinę biblioteką, kur kurtas daugiakalbis bibliotekininkystės terminijos žodynas. Jis buvo sukurtas, bet tinkamai nepasirūpinta jo viešinimu, šlubuoja paieškos sistema[264]. Daug sėkmingiau pavyko pristatyti įdirbį *EuroTermBank* duomenų bazėje[265], į kurią 2005-2006 m. išsiųsta 1740 terminų. Pačioje LNB darbas su terminais vyksta toliau. Parengti, bet dar neišspausdinti du žodynai. Vienas dvikalbis (lietuvių-anglų), kitas šešiakalbis (lietuvių, anglų, ispanų, prancūzų, rusų ir vokiečių)[266]. Bibliotekinės terminijos kūryba negali būti baigtinė. Visgi, atsižvelgiant į dabar naudojamų terminų visumą, galima konstatuoti sėkmingą bibliotekinės terminologijos sukūrimo finalą.

---

[263] *Informacija ir dokumentavimas. Aiškinamasis žodynas (tapatus ISO 5127:2001) = Information and documentation. Vocabulary (ISO 5127:2001, identical): LST ISO 5127:2008*. Vilnius: Lietuvos standartizacijos departamentas, 2008. IV, 166 p.

[264] Biblioteka terminologija. [Žiūrėta 2019 m. birželio 17 d.] Internetinė prieiga: https://terminologija.blogspot.com/p/slovarji.html

[265] Consolidate European terminology. [Žiūrėta 2019 m. birželio 17 d.] Internetinė prieiga: https://www.eurotermbank.com/

[266] Terminologijos darbai. [Žiūrėta 2019 m. liepos 14 d.]. Internetinė prieiga: https://www.lnb.lt/paslaugos/bibliotekoms/norminiai-ir-teises-dokumentai-bibliotekininkui/terminologijos-darbai

6. SKAITMENIZACIJA

E-paveldo portalas pradėjo veikti 2007 m. kovo 1 d. turėdamas septynis skaitmenizuotus objektus ir dabar yra viena žinomiausių vietų (virš 400 tūkst. apsilankymų 2016 m.), kur galima pasiskaityti senų laikraščių, parsisiųsti keistų knygų, pasiklausyti lietuviškų plokštelių bei metrikų knygose ieškoti savo protėvių. Pamėginsime glaustai pasekti, kokia buvo šio reiškinio pradžia ir raida.

6.1. VEPIS sukūrimo projektas 2005-2008 m.

Kokybiška skaitmenizacija ir jos viešinimas yra brangus dalykas. Stambiausi ir labiausiai vykę projektai (pvz. *Internet Archive* su dukterine *Open Library* ar *Google Books* su dukterine *HathiTrust*) yra lankstūs, nesusiję su valstybiniu finansavimu ir neapkrauti standartizacijos normų krūvio. Lietuvos bibliotekos neturėjo galimybės net pradėti svarstyti tokių projektų iki tol, kol neatsivėrė galimybės jungtis į tarptautinius europietiškus projektus. Lietuvai jungiantis į Europos Sąjungą didžiausia galimybė gauti tokį finansavimą turėjo tarpinstituciniai skaitmenizavimo projektai, kartu turėjo būti atskleidžiami bibliotekų, archyvų ir muziejų paveldo klodai. 2003 m. LIBIS centro vadovė Gražina Bastauskienė, Retų knygų ir rankraščių skyriaus vedėja Jolita Steponaitienė ir BKC vadovė Regina Varnienė pradėjo rengti tokį projektą, į kurį partneriais pakvietė Lietuvos dailės muziejų ir Lietuvos valstybės istorijos archyvą. Visa tai išsivystė į Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo koncepcijos rengimą. Paruošiamuosius darbus lydėjo sėkmė ir 2005 m. pradžioje Europos Sąjunga suteikė 13,3 mln. litų paramą skaitmenizavimo sistemos sukūrimui. Šį pustrečių metų turėjusį užtrukti darbą turėjo prižiūrėti Informacinės visuomenės plėtros komitetas. Numatyta, jog LNB, kaip iniciatorė, tampa projekto įgyvendinimo centru.

2005 m. rugpjūčio 25 d. Vyriausybė patvirtino Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo koncepciją, kuri įpynė projektą į nacionalinio lygmens iniciatyvų audinį. Rugpjūčio 31 d. LNB įsisteigė Virtualios bibliotekos kūrimo skyrių, kurio vadove projekto trukmės laikotarpiui tapo Skirmantė Kvietkauskienė. Visam projektui vadovavo R. Varnienė. Kitą dieną startavo „Integralios virtualios bibliotekų informacinės sistemos sukūrimo“ projektas. Dabar visa e-paveldo sistema vadinama *Virtualios elektroninio paveldo informacine sistema* (VEPIS), tad jis vadinamas VEPIS sukūrimo projektu.

Jo įgyvendinimą lydėjo nenumatyti eksperimentavimai, įtampos, vėlavimai ir perdėm vėlyvi apsižiūrėjimai. Buvo numatyta nuskenuoti 3 mln. 605 tūkst. puslapių, o iš jų LNB apsiėmė 3 mln. 328 tūkst. puslapius knygų, periodikos ir rankraščių, Istorijos archyvas 180 tūkst. metrikų ir

laidotuvių knygų puslapių, o Dailės muziejus 98 tūkst. meninių vaizdų. LNB tokį krūvį apsiėmė tikintis, jog greitai bus nuskenuotas poros dešimtmečių Mikrofilmavimo skyriaus įdirbis. Ten buvo mikrofilmuojama senoji ir naujoji periodinė spauda. Gaminti jos mikrofilmai (juostelės, susuktos į ritinėlius) ir mikrofišos (plokštelės). Be to, nujausta, jog visuomenei bus įdomiausia vartyti spaudos rinkinius. Visgi apsiskaičiuota - skenuotojos visus mikrofilmus ir mikrofišas nuskenavo per pusantrų metų, o A3 ir A2 formatų laikraščių nebuvo galimybės skenuoti tiesiogiai dėl per mažos aprėpties skenerių. Be to, didelė dalis mikrofilmų ir mikrofišų buvo sukurtos be spalvų sluoksnio, o pervedant į skaitmenizacijos lygmenį dvispalviai lapai neretai tapdavo sunkiai įskaitomais ir iš viso neatitiko skaitmenizavimo kultūros standartų. Pagal juos seni leidiniai privalo išlaikyti visą spalvų gamą. Ši problema iki šiol nepripažinta kaip problema – e-pavelde daug prastos kokybės juodai baltos periodikos.

Skenuoti tik spaudiniai, esantys LNB fonduose, o tenykštės periodikos rinkiniai (įskaitant ir kombinaciją su Knygų rūmų fondu) nepilni. Pasiskolinti iš didžiausių bibliotekų nebuvo galimybių, nes mikrofilmavimo laikais buvo prasidėję nesutarimai su Mokslų akademijos ir Vilniaus universiteto bibliotekomis. Tuomet LNB mikrofilmuotojai išardydavo pasiskolintus įrištus komplektus ir savininkės likdavo nepatenkintos perrišimo kokybe. Neįtrauktos į projektą šios bibliotekos nenorėjo bendradarbiauti. Ši spraga nepanaikinta iki šiol – e-pavelde gausu nepilnų periodikos rinkinių.

Kita problema – labai mažas puslapių, kurių viduje galima paieška, skaičius. Pvz. 2006 m. taip sutvarkyta buvo 4.6% nuskenuotų puslapių, o 2007 m. – 0,7%. Padėtis labai menkai keitėsi ir vėliau – per 2006-2016 m. taip sutvarkyta tik 5,4% nuskenuotos visumos.

Galiausiai egzistuoja periodikos atrankos problema, kuri menkai buvo įsisąmoninta – tai per menkas dėmesys kitakalbei Lietuvos periodikai iki 1940 m. Ypač ilgojo XIX a. periodika informacine prasme daug turtingesnė nei lietuviška, o jos patalpinimas e-pavelde pritrauktų kaimyninių šalių skaitytojus. Visgi LNB dėl savo komplektavimo istorijos specifikos turi tik jos fragmentus, o tai reikalauja platesnių bendradarbiavimo horizontų.

Projektas leido LNB sukurti 37 naujas darbo vietas, bet tuoj pat išryškėjo kai kurios problemos, ypač susijusios su darbo pasidalinimu ir jo kokybe. Skenuotojų darbas yra fiziškai sunkus ir monotoniškas, bet jos visą darbo dieną atlikinėja tas pačias procedūras, tad neišvengiamos klaidos. Gautus paveikslėlius apdirba kitos darbuotojos, o medžiagą skenavimui atrenka, bibliografinius aprašus kuria ir į portalą talpina dar kitos. Įvairioms operacijoms skirtas laikas buvo ir yra ribotas. Darbuotojų (ypač pirmos grupės) kaita didelė buvo jau projekto pradžioje. Truputį stabilumo įnešė tik pradėtos pasirašinėti ilgalaikio darbo sutartys. Pasibaigus VEPIS kūrimo projektui bibliotekoje liko 15 darbuotojų.

Galbūt dėl laiko trūkumo, o gal sąmoningai pasirinkus idėją, jog skaitytojas turi gauti laikraščių, žurnalų, knygų bei rankraščių lapų šūsnį, e-paveldas pildėsi iki galo nesutvarkytų ir sunkiai peržiūros metu valdomų bibliografinių vienetų sankaupomis. Knygos pradėtos talpinti estetiškai neapkarpius jų kraštinių ir ši tradicija įsisenėjo. Pastaruoju metu pradėta jungti lapų šūsnis į knygas ir numerius. Operacijos metu dvilapiai vaizdai perkerpami per pusę; tai daroma automatiškai, kartais sugadinant patį vaizdą. Lieka kraštinių sutvarkymo problema, ypač jei atsižvelgsime į knygų pateikimo kokybę didžiosiose pasaulio talpyklose. Beje, analogiška tekstų pateikimo strategija matoma ir kaimyninėje Lenkijoje, kur nuo 2007 m. veikia *Skaitmeninių bibliotekų federacijos* portalas[267], dabar apjungiantis duomenis iš 138 bibliotekų, archyvų ir muziejų. Dauguma knygų ir serialinių leidinių parsisiunčiami kaip palaidų lapų archyvas. Visgi ten netrūksta bibliotekų, kurios parengia nepriekaištingas spaudinių elektronines versijas. Lenkijos nacionalinė biblioteka į šį portalą yra integravusi savo skaitmeninę biblioteką *Polona* (44% federacijos resursų), kuri spaudinių pristatymo prasme mažai skiriasi nuo e-paveldo – spaudiniai peržiūrimi ir parsisiunčiami atskirais lapais, jie nejautrūs vidinei paieškai ir deramai neapkarpyti. Pastaruoju metu jų vaizdai pradėti tik automatiškai jungti ir junginio viduje karpyti į pavienius puslapius, neatliekant apdailos ar nuskaitymo operacijų.

VEPIS kūrimo projekto terminas baigėsi 2007 m. birželyje, bet įsipareigojimai buvo toli gražu neįvykdyti. Nepadėjo ir 2007 m. pradžioje įvestos dvi darbo pamainos. Atsižvelgiant į pasiekimus ir kliūtis Informacinės visuomenės plėtros komitetas sutiko pratęsti projektą iki 2008 m. rugsėjo ir sumažinti įsipareigojimą nuskenuoti 3,6 mln. puslapių iki 2.8 mln. Kuomet projektas baigėsi, pasiekimai buvo įspūdingi. Visuomenę pasiekė milžiniškas periodinės lietuviškos spaudos iki 1940 m. masyvas, susidedantis iš beveik 2 mln. puslapių (163 pavadinimai). Jį lydėjo rankraštinių laikraštėlių kolekcija (1600 vienetų), apie pusantro tūkstančio senųjų knygų iki 1904 m., su dideliais trikdžiais nufotografuotas Lietuvos evangelikų reformatų sinodo archyvas, Mažosios Lietuvos istorinių aktų rinkinys, J. Pabrėžos fondas. Dailės muziejus patalpino XIX - XX a. I pusės Lietuvos dailininkų kūrinius ir fotografijos rinkinius, Istorijos archyvas – 705 metrikų knygas iš 22 parapijų. Be to, buvo nupirkta ir įvaldyta technika, susivokta darbų greičiuose.

6.2. VEPIS plėtra po 2008 m.

Pasibaigus projektui toliau skaitmenizuotos 1905-1917 m. lietuviškos knygos ir imtasi smulkiosios 1918-1940 m. spaudos bei serialinių leidinių. Deja, „stambesnės“ nepriklausomybės

---

[267] Federacja bibliotek cyfrowych. [Žiūrėta 2019 m. balandžio 2 d.]. Internetinė prieiga: https://fbc.pionier.net.pl/

laikotarpio knygos iki šiol retenybė e-pavelde. 2009 m. pradėta e-paveldo įrašus sieti LNB elektroniniu katalogu ir NBDB. Nuo tada skaitytojai, naršydami šiuos katalogus, tiesiogiai galėjo patekti į e-pavelde esančius pilnatekščius leidinius.

Tuo metu rengtas naujas projektas, kurį Vyriausybė palaimino 2009 m. gegužę. Jis gavo 12,7 mln. litų finansavimą iš Europos Sąjungos fondų ir Lietuvos vyriausybės. Numatyta, jog per 30 mėnesių metų bus skaitmenizuota virš milijonų puslapių. Taigi, pasimokyta iš per plačių užsimojimų. Ši kartą kiekybinis LNB įnašas turėjo būti kuklus, nes projekte dalyvavo septynios bibliotekos, du muziejai ir vienas archyvas. Visgi vadovavimas projekto eigai liko LNB (R. Varnienės) rankose. Rengiant projektą Lietuvos dailės muziejus pradėjo kurti labiau muziejų poreikius atitinkančią *Lietuvos integralią muziejų informacinę sistemą* (LIMIS), bet ėmėsi dalyvauti ir LNB projekte.

VEPIS plėtros projektas „Virtualios elektroninio paveldo sistemos plėtra“ vyko 2010 m. vasario – 2012 m. liepos mėn. Jo metu LNB skaitmenizavo išeivijos periodiką ir suvedinėjo į e-paveldą jau skaitmenizuotas šelako plokšteles. Senąsias Lietuvos knygas įvairiomis kalbomis skaitmenizavo KAVB, MAB ir VUB. Kauno, Panevėžio, Klaipėdos ir Šiaulių apskričių bibliotekų įtraukimas atnešė į e-paveldą gausybę regioninės spaudos ir kraštotyrininkų bei kultūrininkų asmeninių fondų turinius. MAB suskaitmenizavo baltarusių periodiką iki 1940 m. Valstybinis istorijos archyvas tęsė metrikų knygų skaitmenizavimą, MAB pradėjo skaitmenizuoti Vilniaus kapitulos archyvą. VUB pradėjo skaitmenizuoti turimas XVI-XIX a. teismų aktų knygas. Didesnė jų dalis skaitmenizuota 2012-2014 m. vykdant specialiai tam tikslui skirtam projektą[268]. Lietuvos dailės muziejus išskirtinį dėmesį skyrė liaudies meno ir taikomosios dailės kūriniams, o Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus – koncertų ir spektaklių afišoms bei fotografijai. Projekto metu e-pavelde buvo sukurtas asmenvardžių, vietovardžių ir laikotarpių tezauras, t.y. galimybė ieškoti pagal autorius, vietoves (deja, trūksta žemėlapio) ar laiko atkarpas. Šis projektas pralaužė ledus didesniam archyvų bei bibliotekų įsijungimui į VEPIS plėtrą, nes jo dalyviai tęsė skaitmenizaciją ir talpinimą pasibaigus projektui.

LNB savo ruožtu nuo 2012 m. sausio pradėjo projektą „Lietuvių literatūros klasikos kūrinių perkėlimas į elektroninę erdvę“. Jam buvo gautas 2 mln. litų finansavimas. Pasėkoje e-pavelde pasirodė modernioji lietuvių literatūra, sukurta atskira kolekcija „Lietuvių literatūros klasika“. Projekto rezultatas buvo 660 kūrinių patalpinimas. Po to pavyko gauti finansavimą dar dviem šio projekto pratęsimams ir 2018 m. spalyje kolekcijoje buvo 1519 knygų. Kolekcija susilaukė pedagogų dėmesio, pradėta naudoti mokyklose. Jos rėmuose plėtotas vaikiškų knygų

[268] Jo daliniai rezultatai pateikti svetainėje “LDK teismų knygos”. [Žiūrėta 2019 m. rugpjūčio 15 d.]. Internetinė prieiga: http://www.teismuknygos.mb.vu.lt/

skaitmenizavimas. Jos turinys pradėtas pateikinėti ne tik sujungtų pdf formatų knygų pavidalu, bet ir formatais, pritaikytais mobiliesiems telefonams ir planšetėms. Visgi kolekcijos kūrėjai, siekdami atnaujinti projektą, bus persistengę. Ji didėja neretai kartojant to paties kūrinio leidimus arba įtraukinėjant autorius, kurie (ypač išeivijos) su lietuvių literatūros pasiekimais nesietini.

Skaitmenizacija LNB vyksta ir anapus projektų. Po šelako plokštelių atėjo eilė vinilo plokštelėms ir pianolo ritinėliams ir dabar e-pavelde yra puiki lietuviškos muzikos kolekcija. Įsibėgėja judaikos paveldo skaitmenizacija. Stabiliai gausėja dokumentų iš Rankraščių skyriaus fondų.

Kaip matyti žemiau pateiktoje lentelėje, 2017 m. sausyje e-pavelde buvo virš 185 tūkst. bibliografuotų objektų. Ši sankaupa sudaro apie 40% visų šalies atminties institucijose suskaitmenintų kultūros paveldo objektų. Tai 2013 m. duomenys, bet iki šiol vargu ar santykis drastiškai pakito. Iš tiesų LNB ir kitose bibliotekose skaitmenizuota daugiau. Pvz. paruošta talpininimui tokia išeivijos periodika ir kūriniai, kurių autorinės teisės neaiškios. Be to, skaitmenizuota gausybė bibliotekų inventorinių knygų, kurios skirtos vidiniam naudojimui.

Lentelė nr. 16. Skaitmenizacijos rodikliai 2006-2016 m.

Metai	Skaitmenizuota puslapių LNB	Atpažinta (OCR) periodikos puslapių	Į e-paveldą eksportuota objektais iš visų dalyvių	Į e-paveldą eksportuota objektų tik iš LNB	Virtualūs apsilankymai per metus	Į Europeaną eksportuota objektų iš e-paveldo
2006	435983	19924				
2007	1412838	11054	1872			
2008	279182	11035	1310			
2009	309475	7496	3490		92259	
2010	369773	9784	3859		122499	
2011	261050	4720	25517		151408	30000
2012	255000	15000	66612	14384	188486	47756
2013	230000	13000	21850	17838	243285	8132
2014	119485	61241	10182	6420	249721	4024
2015	157306	36404	20503	16237	291561	1432
2016	184120	27503	30278	8490	400376	10367
Viso	4014212	217161	185500			101711

6.3. Lietuva *Europos bibliotekoje* ir *Europeanoje*

Europos nacionalinių bibliotekų konferencija 2004 m. įsteigė *Europos biblioteką*[269], kuri tapo nacionalinių bibliotekų portalu. Europos komisijoje jautriai buvo priimtas *Google Books* kūrėjų pareiškimas 2004 m. Frankfurto knygų mugėje apie skaitmenizacijos projekto, apimančio

[269] The European Library. [Žiūrėta 2019 m. birželio 17 d.] Internetinė prieiga: http://www.theeuropeanlibrary.org/

visą žmonijos spausdintą paveldą, pradžią. Pradėta ieškoti europietiško atsako į amerikietiškos kompanijos iššūkį. Komisija pasirinko Europos biblioteką, kaip struktūrą, kurioje bus vystoma *Europos skaitmeninė biblioteka*, talpinanti ne tik spausdintą žodį, bet ir meną bei archyvinius dokumentus. Europos nacionalinės bibliotekos buvo skatinamos jungtis. LNB įstojo į Europos biblioteką 2007 m. sausyje ir įsipareigojo per pustrečių metų patalpinti joje 100 tūkst. paieškai jautrių puslapių dokumentų. 2009 m. 40 pavadinimų laikraščių ir žurnalų (125477 psl.) buvo išsiųsta į Europos biblioteką. Tuo metu tai buvo beveik visi paieškai jautrūs e-paveldo resursai.

Kol Lietuva ruošėsi įvykdyti įsipareigojimus, Europos komisijoje nuspręsta skaitmeninę biblioteką kurti atskirai nuo Europos bibliotekos, bet glaudžiai su ja bendradarbiaujant. 2008 m. lapkrityje, po masyvios reklamos, paleistas *Europeanos* portalas, jau tuo metu turėjęs 4,5 mln. skaitmenintų objektų. Lietuva buvo paprašyta dalyvauti ir šiame projekte ir LNB tuoj po portalo paleidimo pažadėjo jai teikti skaitmenintų duomenų srautus bei pradėjo mokėti narystės mokestį. Europos biblioteka liko koordinuojančiu Europos nacionalinių bibliotekų katalogų centru, o pradėtus kaupti skaitmenintus duomenis perdavė į Europeaną. Duomenys iš e-paveldo į Europeaną pradėti siųsti 2011 m. Kitais metais į ją integruotas VEPIS plėtros projekto įdirbis – 47756 objektai, t.y. daugiau nei pusė duomenų, tuomet esančių e-pavelde. Šiuo metu Europeanoje fiksuota 99590 knygų, žurnalų, meno kūrinių ar archyvinių dokumentų iš įvairių Lietuvos kultūros paveldo saugyklų. Tai mažiau nei pusė e-pavelde esančių objektų ir didžiausia Lietuvos paveldo reprezentacija internete. Deja, šie informaciniai srautai nuobodoki, dažnai talpinami lietuviški spaudiniai ar archyviniai dokumentai, kurių kontekstas nesuprantamas arba jie turi tik kraštotyrinę vertę. Padėtis panaši ir su kitų šalių įnašais. Europeana gimė kaip biurokratinis projektas, kuriame svarbiau kiekis, o ne reprezentacijos kokybė. Visgi galimybė talpinti objektus ir privatiems asmenims bei nevalstybinėms struktūros gaivina šią valdžios koridoriuose gimusią ir sėkmės sulaukusią iniciatyvą.

7. Vietoje užsklandos

Nacionalinės bibliotekos atsiradimas Lietuvoje 1919 m. rudenį nekelia abejonių. Galima jos pradžia laikyti Eduardo Volterio paskyrimą dar neveikiančio Valstybės archeologijos komisijos knygyno vedėju rugsėjo 1 d., o galima pasirinkti ir gruodžio 20 d., kuomet valdžia įteisino jau daug spėjusio nuveikti Centralinio valstybės knygyno egzistavimą. Per keletą metų ši biblioteka gebėjo atlikti tik vieną nacionalinės bibliotekos funkciją – pradėjo kaupti visuomenei ir istorikams reikalingus spaudinius.

Lietuvos universiteto bibliotekos atsiradimas 1923 m. sausio 1 d. buvo iššūkis pradėtai konstruoti dominuojančiai pozicijai. Jos direktorius Vaclovas Biržiška per keletą metų (1923-1928 m.) padėjo pamatus nacionalinei bibliotekai. *Kryptingai* pradėta kaupti literatūra, ypač kreipiant dėmesį į Lietuvos paveldo rinkimą bei pradėta kurti retrospektyvinė ir einamoji bibliografija. Šie du segmentai yra pagrindinės nacionalinės bibliotekos kolonos, ant kurių stovi visas statinys.

Po to jis buvo tik stiprinamas. Toliau kaupti spaudiniai, kol galiausiai apie 1940 m. buvo galima kalbėti apie beveik pilną tautos ir valstybės spausdintinio paveldo surinkimą. Pradėti kaupti rankraščiai ir VDU biblioteka tapo antra pagal svarbumą po Centralinio valstybės archyvo šio tipo dokumentų saugykla. Einamosios ir retrospektyvinės bibliografijų kūrimas išliko stabilus, pradėtos kurti šakinės ir personalinės bibliografijos. Valdžia akivaizdžiai traktavo VDU biblioteką kaip nacionalinę ir 1934 m. leido jai perimti pusę Valstybinės centralinio knygyno spaudinių resursų.

Okupacijų ir inkorporacjų laikmetis (1940-1990 m.) nubraukia pačią nacionalinės bibliotekos egzistavimo galimybę. Tuomet jos nebuvo, bet pokaryje iškilo dvi bibliotekos, turėjusios nacionalinės bibliotekos elementų. Pirmiausia tai Knygų rūmai Vilniuje, įsteigti 1945 m. kovo 29 d. Juose kauptas Lietuvos spaudinių archyvas ir į jį atsirėmus pradėtos kurti einamoji (nuo 1947 m.) ir retrospektyvinė bibliografijos (nuo 1960 m.). Šie du elementai buvo Knygų rūmų veiklos ašis, bet į jų veiklą buvo įdiegti keli šalutiniai nacionalinių bibliotekų elementai – spaudos statistikos rengimas (nuo 1957 m.) bei Lietuvos TSR spaudinių apiforminimo priežiūra (nuo 1974 m.). Antra – Centralinio valstybės knygyno įpėdinė Valstybinė respublikinė biblioteka, kuri karo ir pokario metais kelis kartus padidino savo knygų fondą ir pradėjo kaupti SSRS privalomą egzempliorių. Ji atliko antraeiles nacionalinės bibliotekos funkcijas – kukliai dalyvavo einamosios bibliografijos kūrime, aprūpino bibliografine informacija valdžios struktūras, įsidiegė mokslinės veiklos tradiciją bei privalėjo prisiimti pareigą metodiškai prižiūrėti viešųjų šalies bibliotekų veiklą. Iš laiko perspektyvos žvelgiant, daugiausia, ką nuveikė – tai išvystė rekomendacinių, šakinių ir personalinių bibliografijų kūrimą.

1989-1992 m. buvo aštrios konkurencijos metai tarp nacionaline biblioteka pasivadinusios respublikinės bibliotekos ir Knygų rūmų. Pastarieji siekė tapti Bibliografijos institutu ir tęsti tai, ką darė iki tol. Kol kas tik nominali nacionalinė biblioteka, vadovaujama Vlado Bulavo, siekė prisijungti Knygų rūmus ir perimti jų funkcijas. Pastarieji tapo savo buvusio uždarumo, menko žinomumo ir bevietiškumo naujoje valdžios sistemoje auka. 1992 m. kovo 27 d. jie virto nacionalinės bibliotekos padariniu – Bibliografijos ir knygotyros centru. Ši data ir laikytina faktine Lietuvos nacionalinės bibliotekos gimimo data. Tą dieną visos Knygų rūmų funkcijos perėjo nacionalinei bibliotekai.

Jos vadovybė kūrybiškai išnaudojo naują situaciją. Per keletą metų sukurti trūkstami nacionalinės bibliotekos segmentai bei integruotasi į tarptautinę nacionalinių bibliotekų bendruomenę. 1992-1994 m. įsijungta į tarptautinį spaudinių indeksavimo tinklą ir įsteigtos ISBN, ISSN ir ISMN agentūros. 1994 m. pradėti versti tarptautiniai standartiniai bibliografiniai aprašai (ISBD). 1993 m. birželyje LNB ėmėsi iniciatyvos kurti Bendrą Lietuvos bibliotekų informacinę sistemą. Po ilgų paruošiamųjų darbų, 1997 m. kovo mėn. ši sistema (LIBIS) buvo pradėta kurti; tiesa, be akademinių bibliotekų. Pagrindinis naujos sistemos elementas – suvestinio katalogo posistemė pradėjo veikti 1998 m. birželyje. Galiausiai 2005 m. rugpjūtyje LNB iniciatyva pradėtas centralizuotas bibliotekų ir muziejų vertybių skaitmenizavimas, 2007 m. kovo mėn. pradėjo veikti e-paveldo portalas.

Visi šie nauji elementai buvo sukurti Knygų rūmų įpėdinėje - Bibliografijos ir knygotyros centre, kuriam 1992-2015 m. vadovavo Regina Varnienė. Visgi esminis yra nacionalinės bibliotekos direktorių vaidmuo ir vizijos. Respublikinė biblioteka nacionaline tapo Vlado Bulavo (1982-2004 m.) iniciatyva. Jis aktyviai asmeniškai dalyvavo kuriant naujus nacionalinės bibliotekos segmentus. Esminiai nacionalinės bibliotekos elementai buvo sukurti 1992-1998 metais, po to vyko jų tobulinimo darbai. Tiek V. Bulavui, tiek Vytautui Gudaičiui (2004-2010 m.) ir Renaldui Gudauskui (nuo 2010 m.) teko susidurti su ekonominių krizių efektais, sukomplikavusiais bibliotekos pastato statybą bei remontą. Dėmesys neatidėliotinoms užduotims lėtino nacionalinių bibliotekos funkcijų įgyvendinimą. 2016 m. iš statybų išbridusi nacionalinė biblioteka įžengė į naują etapą, kuriame tradicinės nacionalinės bibliotekos priedermės derinamos su platesnio bei gyvesnio atsivėrimo visuomenei inovacijomis.

Institucinių pavadinimų santrumpos

KAVB – Kauno apskrities viešoji biblioteka

KPI – Kauno politechnikos institutas

KTU – Kauno technologijos universitetas

LNB – Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka

LNBA - Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos archyvas

LNB RS - Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius

MAB – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

VDU – Vytauto Didžiojo universitetas

VUB – Vilniaus universiteto biblioteka

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

ALEKSEJŪNAITĖ, Virginija. Pirmasis lietuviškas leidybinis standartas. In: *Tarp knygų*, 1992, nr. 10, p. 33.

ALPERNIENĖ, Esfir. Judaikos fondai – Antano Ulpio nuopelnas. In: *Tarp knygų*, 2004, nr. 4, p. 26-28.

Asmenų archyvai: (rankraštyno fondų apžvalgos). [Sudarė Jonė Žebrytė]. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1989. 185 p.

AUKŠTUOLYTĖ, V. Viliaus Gaigalaičio fondas grįžta Lietuvai. In: *Tarp knygų*, 1997, nr. 11, p. 31-32.

BAGUŠYTĖ, Ringailė. Privalomasis egzempliorius Lietuvoje 1945-1992 metais. In: *Knygotyra*, t. 35, 1999, p. 215-234.

BAGUŠYTĖ, Ringailė. Einamoji valstybinė bibliografinė apskaita Lietuvoje 1928-1992 m. In: *Bibliografija'97*, 1999, p. 28-37.

BAGUŠYTĖ, Ringailė. Lietuvių nacionalinės bibliografijos organizacinis etapas (1945-1962). In: *Knygotyra*, t. 36, 2000, p. 100-118.

BAGUŠYTĖ, Ringailė. Lietuvių nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos A serijos „Knygos lietuvių kalba" rengimo rezultatai. In: *Bibliografija 2000*, 2001, p. 34-45.

BAGUŠYTĖ, Ringailė. Lietuvos Knygų rūmų ilgametis vadovas [Antanas Ulpis]. In: *Tarp knygų*, 2004, nr. 4, p. 21-25.

BAGUŠYTĖ, Ringailė. „Knygų lietuvių kalba, 1918-1940" tomai toliau kloja pamatus Lietuvos bibliografijai. In: *Tarp knygų*, 2014, nr. 3, p. 24-26.

BALKEVIČIENĖ, Gražina. Lietuvos bibliotekininkystės centro Mokslinio informacijos skyriaus uždaviniai ir darbo kryptys. In: *Bibliotekininkystė'98*, 1999, p. 119-121.

BARANAUSKIENĖ, Milda. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos kortelinių katalogų ir nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos retrokonversija. In: *Bibliografija 2008-2009*, 2010, p. 40-45.

BARANAUSKIENĖ, Milda, SAVICKIENĖ, Virginija. Lietuvos nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos retrokonversija: projektas ir realybė. In: *Bibliografija 2002*, 2003, p. 26-28.

BARANAUSKIENĖ, Milda, SAVICKIENĖ, Virginija. Nacionalinė bibliografija ir retrokonversijos projektai. In: *Bibliotekininkystė 2009*, 2010, p. 76-80.

BARTAŠIENĖ, Irena. Nacionalinės bibliografijos darbai Kauno apskrities viešojoje bibliotekoje. In: *Tarp knygų*, 1999, nr. 4, p. 17-18.

BASTAUSKIENĖ, Gražina. LIBIS centrui – penkeri. In: *Tarp knygų*, 2003, nr. 2, p. 5-7.

BASTAUSKIENĖ, Gražina. Lietuvos integrali bibliotekų integracijos sistema: praeitis, dabartis ir ateities perspektyvos. In: *Bibliotekininkystė 2009*, 2010, p. 53-62.

BASIULIS, Jonas. Einamoji registracinė bibliografija Lietuvoje 1928-1940 metais. In: *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, t. 1, 1961, p. 83-98.

BEGANSKAITĖ, Virgilija. Informacijos paslaugos Lietuvos vadovybei. In: *Tarp knygų*, 1996, nr. 10, p. 1-2.

BEGANSKAITĖ, Virgilija. Vadovybės informacijos skyrius. In: *Bibliotekininkystė 2009*, 2010, p. 49-52.

BERŽELIONIENĖ, Laima. Elektroninis Lietuvos leidėjų katalogas www.lnb.lt/leidejai. In: *Tarp knygų*, 2004, nr. 6, p. 16-17.

BYRUM, John. ISBD: kas tai yra ir kaip juos taikyti. In: *Bibliografijos žinios. Straipsnių rinkinys 1994*, 1995, p. 44-54.

[BIRŽIŠKA, Vaclovas]. Universiteto bibliotekos apyskaita 1922-1924. In: *Lietuvos universiteto veikimo apyskaita 1922 II 16 – 1924 VI 15*. Kaunas: [Lietuvos universitetas], 1924, p. 18-26.

[BIRŽIŠKA, Vaclovas]. Universiteto biblioteka. In: *Lietuvos universitetas 1922 II 16 – 1927 II 16*. Kaunas: [Lietuvos universitetas], 1927, p. 127-136.

BIRŽIŠKA, Vaclovas. Privalomieji egzemplioriai. In: *Bibliografijos žinios*, 1929, nr. 6(12), p. 169-172.

BIRŽIŠKA, Vaclovas. Pirmasis Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos dešimtmetis. In: *Bibliografijos žinios*, 1933, nr. 1(31), p. 1-7.

[BIRŽIŠKA, Vaclovas]. Universiteto biblioteka. In: *Vytauto Didžiojo universitetas. Antrųjų penkerių veikimo metų (1927 II 16 – 1932 IX 1) apyskaita*. Kaunas: [Vytauto Didžiojo universitetas], 1933, p. 303-308.

[BIRŽIŠKA, Vaclovas]. Milijoniniai turtai VD universiteto rūmų požemiuose. In: *Lietuvos žinios*, 1939 kovo 11, p. 5; kovo 13, p. 6.

BLINOVA, Danutė. Bibliotekininkystės centro informacijos skyrius. In: *Bibliotekininkystė 2009*, 2010, p. 99-102.

BLIŪDŽIUVIENĖ, Nijolė. Bibliotekininkystės ir bibliografijos standartizavimo baruose. In: *Tarp knygų*, 2003, nr. 2, p. 1-4.

BLIŪDŽIUVIENĖ, Nijolė. Lietuvos leidybos standartai: taikymas ir priežiūra. In: *Tarp knygų*, 2006, nr. 10, p. 19-21.

BLIŪDŽIUVIENĖ, Nijolė. Leidybinės ir bibliotekos veiklų patirčių sankirtos. In: *Tarp knygų*, 2018, nr. 6, p. 6-9.

BLIŪDŽIUVIENĖ, Nijolė. Nacionalinės bibliografijos ištekliai kaip šalies dokumentinio paveldo liudijimas. In: *Knygotyra*, t. 68, 2017, p. 237-253.

BRENSZTEJN, Michał. Nauka w Republice Litewskiej. In: *Nauka Polska*. Jej potrzeby, organizacja i rozwój, t. 19, 1934, p. 225-308.

British universities encyclopaedia, vol. 13: World's libraries and librarians, London: B.U.E. Ltd. 1939. 571 p.

BULAVAS, Vladas. *Lietuvos mokslinių bibliotekų sistema*. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1993. 24 p.

BULAVAS, Vladas. Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos diegimas ir plėtra. In: *Bibliotekininkystė '99*, 2001, p. 7-16.

BULAVAS, Vladas. National Library of Lithuania. In: *Encyclopedia of Library and Information Sciences*. 2nd ed. New York: Marcel Dekker, vol. 4, 2003, p. 1991-2001.

BULAVAS, Vladas, BASTAUSKIENĖ, Gražina. Bibliotekos automatizacija. In: *Bibliotekininkystė '98*, 1999, p. 135-138.

BULAVAS, Vladas, VARNIENĖ, Regina. Lietuvos integrali bibliotekų informacijos sistema: istorija ir plėtros perspektyva. In: *Knygotyra*, t. 40, 2003, p. 278-302.

BULAVAS, Vladas, VARNIENĖ Regina. LIBIS: idėja, virtusi tikrove. In: *Tarp knygų*, 2003, nr. 9, p. 1-5.

BURKEVIČIUS, Vilhelmas. Dveji metai valstybinėje centrinėje bibliotekoje Kaune (1945-1947). In: *Bibliotekų darbas*, 1990, nr. 6, p. 26-28.

Centrinio valstybės knygyno nuosmukis 1934 metais: žvilgsnis į praeities šaltinius. Parengė Kęstutis Raškauskas ir Irmina Abramovienė. In: *Tarp knygų*, 2017, nr. 11, p. 27-31.

CORNISH, Graham. *The Role of national libraries in the new information environment*. Paris: UNESCO, 1991. 96 p.

CICĖNIENĖ, Viliunė. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos fondas 1962-1980 metais. In: *Bibliotekininkystė 2000*, 2001, p. 24-41.

CICĖNIENĖ, Viliunė. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos fondas 1981-1999 metais. In: *Bibliotekininkystė 2001*, 2002, p. 7-22.

ČAPLIKAS, Juozas. Knygos, gelbėtos nuo sunaikinimo. In: *Bibliotekų darbas*, 1989, nr. 12, p. 19-21.

ČASAITĖ, Živilė. Didžiausia lietuviškų plokštelių kolekcija Lietuvos kultūros paveldo portale. In: *Tarp knygų*, 2015, nr. 4, p. 15-17; nr. 5, p. 18-20.

ČERNIAUSKAITĖ, Violeta. Profesinė terminija: plėtros, bendradarbiavimo ir kūrybos galimybės. In: *Tarp knygų*, 2018, nr. 2, p. 15-18.

DAUGĖLAITĖ, Zina. Bibliografinė Lietuvos periodinės spaudos straipsnių bazė kompaktiniame diske. In: *Tarp knygų*, 2005, nr. 2, p. 32.

Dėl bibliotekų norminių dokumentų galiojimo. Lietuvos Respublikos Kultūros ministro įsakymas 1989 09 28, nr. 590. In: *Tarp knygų*, 1999, nr. 2, p. 19-20.

DIKAVIČIENĖ, Eglė. Lozoraičių šeimos biblioteka. *Tarp knygų*, 2016, nr. 5, p. 18-22; nr. 6, p. 21-24.

DEMBOWSKA, Maria. *Metoda Bibliografii polskiej Karola Estreichera*. Wyd. 3-ie uzupełnione. Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, 2001. 107 p.

EIMAITYTĖ, Elena. V. D. Universiteto bibliotekai 15 metų. In: *Lietuvos aidas*, 1938 vasario 9, p. 5.

EIMAITYTĖ-KAČINSKIENĖ, Elena. Universiteto bibliotekos skaityklos. In: *Lietuvos universitetas 1579-1803-1922*. Chicago: Lietuvių profesorių draugija Amerikoje, 1972, p. 597-601.

ESDAILE, Arundell. *National libraries of the world: their history, administration and public services*. London: Grafton, 1934. XII, 386 p.

GARGASAITĖ, Dalia. Kitakalbės knygos bibliografavimo problemos. In: *Tarp knygų*, 1992, nr. 3, p. 17-19.

GARGASAITĖ, Dalia. Mūsų direktorius [Algimantas Lukošiūnas]. In: *Tarp knygų*, 1994, nr. 1, p. 27-28.

GLOSIENĖ, Audronė. Nauji duomenys iš UDK istorijos Lietuvoje. In: *Bibliotekų darbas*, 1990, nr. 12, p. 23.

GRICIŪTĖ, Laima. Standartų sistema. In: *Bibliotekų darbas*, 1988, nr. 1, p. 19-20.

GÖRNERIS, Franzas. Lietuviškos literatūros fondai Vokietijos valstybinėje bibliotekoje: V. Gaigalaičio depozitas. In: *Tarp knygų*, 1994, nr. 3, p. 13-15.

GUDAITIS, Vytautas. Nuo Centralinio valstybės knygyno iki Nacionalinės bibliotekos (Bibliotekos funkcijų evoliucija). In: *Šiandien aktualu*. Straipsnių rinkinys bibliotekininkams, 2017 metų antras pusmetis, nr. 2(57), p. 192-232.

GUDAITIS, Vytautas. *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka 1940-1999 metais*, Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2019 [naudotasi dar neišspausdinta versija]

GUSTAINIENĖ, Birutė. Knygų rūmų informacinė veikla. In: *Bibliotekų darbas*, 1984, nr. 6, p. 9-11.

GUSTIENĖ, Teresė. Nacionalinės bibliotekos bibliografinė veikla. In: *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (1979-1989)*. Teminis straipsnių rinkinys. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1991, p. 60-66.

GUSTIENĖ, Teresė. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos bibliografinės informacijos skyriaus leidinių fondas. In: *Lietuvos bibliotekų fondų istorija XX amžiuje*. Teminis straipsnių rinkinys. Vilnius: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, 1994, p. 78-82.

GUSTIENĖ, Teresė. Lietuvos nacionalinės bibliotekos informacinė veikla. In: *Bibliotekininkystė'98*, 1999, p. 46-48.

HUMPHREYS, Kenneth William. National library functions. In: *UNESCO Bulletin for libraries*, vol. 20(4), 1966, p. 158-168.

Iš Šv. Jurgio bažnyčioje kauptų dokumentų istorijos. In: *Tarp knygų*, 2011, nr. 1, p. 22-23.

JACKŪNIENĖ, Zina. Lietuvos TSR valstybinės bibliografijos keturiasdešimtmetis. In: *Bibliotekų darbas*, 1985, nr. 8, p. 14-16.

JACKŪNIENĖ, Zinaida. Lietuvos TSR valstybinės bibliografijos raida 1947-1984 m. In: *Iš bibliografijos aruodų*. Vilnius: LTSR Knygų rūmai, 1985, p. 21-35.

JACKŪNIENĖ, Zinaida. Spaudinių atranka valstybinės bibliografijos rodyklėms. In: *Iš bibliografijos aruodų*. Vilnius: LTSR Knygų rūmai, 1985, p. 36-49.

JANONIS Osvaldas. Dėl nacionalinės bibliografinės rodyklės struktūros. In: *Bibliotekų darbas*, 1989, nr. 10, p. 23-24.

JANONIS Osvaldas. Nacionalinės bibliografijos programos klausimu. In: *Tarp knygų*, 1991, nr. 6, p. 12-16.

JANONIS Osvaldas. *Nacionalinės bibliografijos paraštėse*. Bibliografo užrašai, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1993. 48 p.

JANONIS Osvaldas. Keletas minčių lietuvių repertuarinės bibliografijos jubiliejaus proga. In: *Bibliografijos žinios. Straipsnių rinkinys 1994*, 1995, p. 131-143.

JANONIS, Osvaldas. *Vaclovo Biržiškos „Lietuvių bibliografija"*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1997. 37 p.

JANONIS, Osvaldas. *Bibliografijos mokslas ir praktika XX amžiaus II pusėje: raidos bruožai*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2002. 234 p.

JANONIS, Osvaldas, VARNIENĖ, Regina. Nacionalinės bibliografijos sampratos klausimu. In: *Tarp knygų*, 1993, nr. 11, p. 14-15.

JEZUKEVIČIENĖ, Irena. Lietuvos bibliografija. Serija C. Istorija ir dabartis. In: *Tarp knygų*, 2013, nr. 4, p. 15-17.

JOUDREY, Daniel N., TAYLOR, Arlene G., MILLER, David P. *Introduction to Cataloging and Calassification*. 11th ed. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2011. 765 p.

JUDELEVIČIŪTĖ, Laima. Vėl atradome judaiką. In: *Bibliotekų darbas*, 1989, nr. 2, p. 30-31.

JURGUTIS, Vytautas. Tarybinės lituanikos aruodas [Respublikinėje bibliotekoje]. In: *Bibliotekų darbas*, 1985, nr. 4, p. 9-10.

JUŠKEVIČIUS, Kęstutis. Pažangos projektas ir pokyčiai bibliotekose bei visuomenėje. In: *Tarp knygų*, 2012, nr. 7/8, p. 9-12.

KASTANAUSKAITĖ, Danutė. Tarptautinių aprašo standartų atsiradimas. In: *Tarp knygų*, 1991, nr. 8, p. 15-17.

KERŠYTĖ, Nastazija, Valstybės archeologijos komisija. In: *Baltų archeologija*, 1996, nr. 2(9), p. 24-32.

KERŠYTĖ, Nastazija, Kultūros paminklų apsaugos įstaiga Lietuvoje. In: *Kultūros paminklai*, nr. 8, 2001, p. 77-90.

KILIUS, Liudvika. Privalomojo egzemplioriaus raida Lietuvoje. In: *Bibliografija'97*, 1998, p. 16-20.

KISINAS, Izidorius. 10 metų Lietuvos TSR Knygų rūmų priešakyje [Antanas Ulpis]. In: *Bibliotekų darbas*, 1957, nr. 1(7), p. 5-8.

KLIMAVIČIUS, Raimundas. *Tarp Scilės ir Charibdės. Lietuvos kultūros vertybių transpozicija Antrojo pasaulinio karo metais*. Vilnius: Versus Aureus, 2011. 280 p.

KOLESINSKIENĖ, Nijolė. Viešųjų bibliotekų kelias į LIBIS. In: *Tarp knygų*, 1996, nr. 6, p. 5-6.

KOLESINSKIENĖ, Nijolė. Kompiuterinis katalogavimas Lietuvoje. In: *Tarp knygų*, 1997, nr. 11, p. 1-5.

KOLESINSKIENĖ, Nijolė. Kompiuterinis katalogavimas: dešimtmečio patirtis, rezultatai ir išvados. In: *Bibliotekininkystė'98*, 1999, p. 38-44.

KRAUSE, Friedhilde. Judaika Vilniuje. In: *Tarp knygų*, 1995, nr. 11, p. 24-25.

KUČINSKAS, Darius. Prikelti iš užmaršties: lietuviška muzika pianolai. In: *Tarp knygų*, 2016, nr. 12, p. 13-17.

Kultūros-švietimo darbuotojo vadovas. Vilnius: Valstybinė politinės literatūros leidykla, 1948. 97 p.

KVIESELAITIENĖ, Irena, VARNIENĖ, Regina. Bendro darbo vaisiai - nauda visiems: LIBIS analizinės bibliografijos posistemis. In: *Tarp knygų*, 2003, nr. 12, p. 1-4.

KVIETKAUSKIENĖ, Rimalda. Mokslinis metodinis darbas. In: *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (1979-1989)*. Teminis straipsnių rinkinys. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1991, p. 113-126.

KVIETKAUSKIENĖ, Rimalda. Mokslinė metodinė veikla 1989-1998 metais. In: *Bibliotekininkystė '98*, 1999, p. 109-117.

KVIZIKEVIČIŪTĖ, A. Darbotvarkėje – Lietuvos bibliotekų automatizavimas. In: *Tarp knygų*, 1991, nr. 11, p. 35.

LEKNICKIENĖ, Sandra. Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos 1999-2008 m. įvykių kronika. In: *Bibliotekininkystė 2009*, 2010, p. 171-185.

LIETUVNINKAITĖ, Nijolė. Ar nepriklausomoje Lietuvoje buvo nacionalinė biblioteka? In: *Tarp knygų*, 1991, nr. 1, p. 12-14.

LIETUVNINKAITĖ, Nijolė. Asmeniniai knygų rinkiniai Kauno universiteto bibliotekoje 1923-1950 metais. In: *Knygotyra*, t. 18(25), 1991, p. 57-63.

LIETUVNINKAITĖ, Nijolė. Kauno universiteto bibliotekos fondo formavimo bruožai (1923-1950). In: *Knygotyra*, t. 19(26), 1992, p. 58-73.

LIETUVNINKAITĖ, Nijolė. Prie ištakų. Kauno technologijos universiteto bibliotekos septyniasdešimtmečiui. In: *Tarp knygų*, 1992, nr. 12, p. 9-11.

LIETUVNINKAITĖ, Nijolė. Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos istorijos bruožai (1923-1950). In: *Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvių katalikų Mokslo akademijos 70-metis*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1993, p. 115-126.

LIETUVNINKAITĖ, Nijolė. Kauno universiteto bibliotekos Rankraščių fondo komplektavimas ir jo likimas (1923-1950). In: *Lietuvos bibliotekų fondų istorija XX amžiuje*. Teminis straipsnių rinkinys. Vilnius: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, 1994, p. 89-92.

LIETUVNINKAITĖ, Nijolė. Trys bibliotekos veiklos laikotarpiai. In: *Nuo Aukštųjų kursų Kaune iki Kauno technologijos universiteto, 1920-1997*, Kaunas: Technologija, 1997, p. 435-452.

Lietuvos bibliotekų statistika 1991/2000. Vilnius: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, 2002. 111 p.

Lietuvos bibliotekų statistika 2001/2005. Vilnius: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, 2006. 140 p.

Lietuvos bibliotekų statistika 2006/2010. Vilnius: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, 2011. 199 p.

Lietuvos bibliotekų metinių ataskaitų duomenų bazė nuo 2007 m. [Žiūrėta 2018 m. lapkričio 5 d.] Internetinė prieiga: https://www.lnb.lt/paslaugos/bibliotekoms/lietuvos-biblioteku-statistika/biblioteku-statistiniai-duomenys

Lietuvos kultūros ministrės įsakymas dėl nacionalinio publikuotų dokumentų archyvinio fondo nuostatų patvirtinimo. 2017 m. lapkričio 28 d. In: *Lietuvos Respublikos Seimo dokumentų duomenų bazė*. Internetinė prieiga: https://e-seimas.lrs.lt/

Lietuvos mokslinių bibliotekų sutartis. 1993 m. liepos 8 d. In: *Tarp knygų*, 1993, nr. 9, p. 3.

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos nuostatai. 1992 m. In: *Tarp knygų*, 1992, nr. 9, p. 1-4.

Lietuvos nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos redakcinės kolegijos narių kreipimasis. In: *Lietuvos aidas*, 1992 m. vasario 22, p. 9.

Lietuvos SSR valstybinės centrinės bibliotekos gautų knygų komplektų 1946 m. rugpjūčio 8 d. sąrašas. In: *Lietuvos archyvai*, [kn. 11], 1998, p. 109-112.

Lietuvos TSR Knygų rūmų leidiniai = Издания книжной палаты Литовской ССР, [Vilnius]: Lietuvos TSR knygų rūmai, 1952-1990.

LINE, Maurice. *National library and information needs*: alternative means of fulfilment, with special reference to the role of national libraries. Paris: UNESCO, 1989. V, 62 p.

LUKOŠIŪNAS, Algimantas. Lietuvos TSR Knygų rūmai Respublikos kultūros ir mokslo sistemoje. In: *Iš bibliografijos aruodų*. Vilnius: LTSR Knygų rūmai, 1985, p. 5-12.

LUKOŠIŪNAS, Algimantas. Nacionalinės bibliografijos aruodas. In: *Bibliotekų darbas*, 1987, nr. 2, p. 11-13.

MACEVIČIŪTĖ, Elena, JANONIS, Osvaldas. *Lietuvių nacionalinė bibliografija 1945-1990 metais*. Paskaitų konspektas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1993. 70 p. 103-108.

MACIŪNAS, Vincas. Vaclovo Biržiškos įnašas lituanistikon. In: *Aidai*, 1982, nr. 3, p. 170–187.

MALAŠAUSKIENĖ, Jūratė. Rūmai jau nebe rūmai. In: *Tiesa*, 1992 kovo 5, p. 4.

MARCINKEVIČIUS, Juozas. Lituanikos paieškos Rytų Prūsijoje ir Klaipėdos krašte po Antrojo pasaulinio karo. In: *Knygotyra*, t. 36, 2000, p. 184-194.

MARČĖNIENĖ, Eglė. Muzikos skyrius ir nacionalinės diskografijos problemos. In: *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (1979-1989)*. Teminis straipsnių rinkinys. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1991, p. 21-29.

MARČĖNIENĖ, Eglė. Lietuviškų plokštelių fondas Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje. In: *Lietuvos bibliotekų fondų istorija XX amžiuje*. Teminis straipsnių rinkinys. Vilnius: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, 1994, p. 71-77.

MARČĖNIENĖ, Eglė. Muzikos skyrius ir Lietuvos nacionalinės bibliotekos garso dokumentų archyvas. In: *Bibliotekininkystė 2009*, 2010, p.

MARČĖNIENĖ, Eglė. Vytauto Strolios kolekcija Lietuvos nacionalinėje bibliotekoje. In: *Tarp knygų*, 2012, nr. 12, p. 15-18.

MARINSKIENĖ Nijolė. Tarybinės spaudos retrospektyvinių rodyklių sudarymo raida. In: *Iš bibliografijos aruodų*. Vilnius: LTSR Knygų rūmai, 1985, p. 66-80.

MATIJOŠIENĖ, Audronė. Nacionalinė retrospektyvinė bibliografija Vilniaus universiteto bibliotekoje: raidos bruožai. In: *Bibliografija 2005-2006*, 2007, p. 122-127.

MCGOWAN, Ian. National Libraries. In: *Encyclopedia of Library and Information Sciences*. 3rd ed. Boca Raton: CRC Press, vol. 5, 2010, p. 3850-3863.

MIEŽINIENĖ, Ala. Dešimtainė klasifikacija Lietuvoje. In: *Bibliotekų darbas*, 1990, nr. 9, p. 13-15.

MICKEVIČIŪTĖ, Jurgita. Spaudos statistika Lietuvoje. In: *Bibliotekų darbas*, 1989, nr. 9, p. 10-11.

MIKELINSKAITĖ, Paulė, Niekada neišdils iš atminties [Stasys Tomonis]. In: *Tarp knygų*, 2005, nr. 12, p. 21-24.

MISIŪNIENĖ, Jadvyga. Lietuvos bibliografijos (1547-1864) retrokonversija: darbai, problemos, sprendimai. In: *Tarp knygų*, 2005, nr. 6, p. 18-25.

MISIUS, Kazys, Valstybės archeologijos komisija ir jos veikla. In: *Kultūros paminklai*, t. 11, 2004, p. 3-32.

NARBUTAS, Sigitas. Marcelinas Ročka ir jo darbai. In: *Knygotyra*, t. 16(23), 1988, p. 58-65.

NOREIKIENĖ, Dalia. Lietuviškosios UDK lentelės: nuveikti darbai ir planai. In: *Tarp knygų*, 2018, nr. 5, p. 15-18.

Paminėtas Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos tapimo parlamentine 20-metis. In: *Tarp knygų*, 2011, nr. 12, p. 27-28.

PANKRATOVIENĖ, Svajūnė. Lietuvių literatūros klasikos kolekcija nuo šiol – spalvingesnė. In: *Tarp knygų*, 2018, nr. 3, p. 13-14.

PAPAURĖLYTĖ, Arida. Privalomojo egzemplioriaus problema prieškario Lietuvoje. In: *Bibliografija 2002*, 2003, p. 44-48.

PAUKŠTIENĖ, Julija. *Bibliotekų fondai ir katalogai*. Vilnius: Mokslas, 1983. 287 p.

Pažangos projektas Lietuvos bibliotekas pakeitė neatpažįstamai. In: *Tarp knygų*, 2016, nr. 12, p. 33.

PETRAUSKIENĖ, Danutė. ISSN elektroninių ryšių amžiuje. In: *Tarp knygų*, 2006, nr. 5, p. 8-13.

PETRAUSKIENĖ, Danutė, SLAVINSKIENĖ, Laureta. Tarptautinės standartinės numeracijos sistemos (ISBN, ISSN, ISMN). In: *Bibliotekininkystė'98*, 1999, p. 56-64.

PETRAUSKIENĖ Nijolė. „Tarybinės lituanikos“ metraštis valstybinės bibliografijos sistemoje. In: *Iš bibliografijos aruodų*. Vilnius: LTSR Knygų rūmai, 1985, p. 55-65.

PETREIKIS, Tomas. Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos direktoriaus Vaclovo Biržiškos senųjų spaudinių paieškos Žemaitijoje. In: *Knygotyra*, t. 58, 2012, p. 61-79.

PLEKAVIČIENĖ, Birutė, VRB – kultūros ir meno informacijos centras. In: *Lietuvos TSR Valstybinės respublikinės bibliotekos raida*. Vilnius: Lietuvos TSR Valstybinė respublikinė biblioteka, 1982, p. 59-65.

RAČKOVSKA, Enrika. Respublikinės spaudinių saugyklos susiformavimas. In: *Iš bibliografijos aruodų*. Vilnius: LTSR Knygų rūmai, 1985, p. 13-20.

RAČKOVSKA, Enrika. Lietuvos dokumentų archyvas: praeitis, dabartis, ateitis. In: *Tarp knygų*, 1999, nr. 8-9, p. 4-7.

RAČKOVSKA, Enrika. Lietuvos nacionalinės spaudos archyvas – visuotinės bibliografinės apskaitos pagrindas. In: *Bibliografija'97*, 1999, p. 21-24.

RALYTĖ, Auksė. Bibliotekininkystės terminologijos darbai. In: *Tarp knygų*, 1991, nr. 3, p. 10-11.

Rankraščių rinkiniai = Собрания рукописей: Lietuvos TSR mokslų akademijos Centrinės bibliotekos XI-XX amžių rankraščių fondų trumpa apžvalga. Sudarė Vladas Abramavičius. Vilnius: Laikraščių ir žurnalų leidykla, 1963. 289 p.

RAUDYTĖ, Nijolė. Kretingos bernardinų vienuolyno biblioteka. In: *Kretingos pranciškonų bažnyčiai 400*. Istorija, kultūros paveldas, žymūs asmenys. [Vilnius]: Mažesniųjų brolių ordino Lietuvos šv. Kazimiero provincija, 2017, p. 79-105.

[RAZMA, Pranas]. Didelė dovana mūsų Vytauto Didžiojo universitetui [Tiškevičių biblioteka]. In: *Lietuvos aidas*, 1930 birželio 17, p. 5.

Respublikinė biblioteka 1919-1969, Vilnius: [LTSR valstybinė respublikinė biblioteka], 1969. 159 p.

RIMANTAS, Juozas. Centrinė Valstybės Biblijoteka. In: *Naujoji Romuva*, 1940, nr.6, p. 11-15.

RIMŠA, Vytautas. Lietuvos TSR Valstybinės respublikinės bibliotekos mokslinė funkcija (Ištakos, raida, struktūra, perspektyvos). In: *Lietuvos TSR Valstybinės respublikinės bibliotekos raida*. Vilnius: Lietuvos TSR Valstybinė respublikinė biblioteka, 1982, p. 74-90.

RIMŠA, Vytautas. Mokslinių tyrimų skyriaus funkcijos, struktūra ir veiklos kryptys. In: *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (1979-1989)*. Teminis straipsnių rinkinys. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1991, p. 84-110.

RIMŠA, Vytautas. Bibliotekininkystės terminų tvarkymas Lietuvoje. In: *Tarp knygų*, 1993, nr. 10, p. 9-10.

RIMŠA, Vytautas. Bibliotekų veiklos standartizavimas. In: *Tarp knygų*, 1998, nr. 6, p. 2-6.

RIMŠA, Vytautas. Bibliotekininkystės ir bibliografijos terminijos tyrimas ir norminimas Lietuvoje. In: *Bibliotekininkystė'97*, 1998, p. 14-18.

RIMŠA, Vytautas. Mokslinių tyrimų skyriaus darbai (1989-1998 m.). In: *Bibliotekininkystė'98*, 1999, p. 94-107.

RIMŠA, Vytautas. Bibliotekininkystės standartizavimas Lietuvoje: ištakos, būklė, perspektyvos. In: *Bibliotekininkystė 2000*, 2001, p. 75-91.

RAŠKAUSKAS, Kęstutis. Eduardas Volteris ir Lietuvos nacionalinės bibliotekos pradžia. In: *Tarp knygų*, 2016, nr. 9, p. 31-33.

RUDŽIONIENĖ, Jurgita. Bibliotekų darbo statistika tarpukario Lietuvoje. In: *Tarp knygų*, 1995, nr. 4, p. 11-14.

RUZGAS, Albertas. Mokslininkas ir kultūros veikėjas [Izidorius Kisinas]. In: *Bibliotekų darbas*, 1984, nr. 7, p. 28-30.

SAMAVIČIUS, Romualdas. Lietuvos respublikos kultūros paveldo naikinimas 1940-1941 metais. In: *Kultūros paminklai*, t. 5, 1998, p. 58-76.

SAMĖNAS, Alvydas. *Kauno apskrities viešosios bibliotekos istorija*. D. 1: Biblioteka sovietiniais metais (1950-1989). Kaunas: Kauno apskrities viešoji biblioteka, 2015. 454 p.

SAVICKIENĖ, Virginija. Vaisingas nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos dešimtmetis (1999-2009). In: *Bibliografija 2008-2009*, 2010, p. 95-101.

SAVICKIENĖ, Virginija, STABRAUSKIENĖ, Roma. Lietuvos nacionalinė biblioteka Europos mokslinių bibliotekų konsorciume. In: *Tarp knygų*, 2004, nr. 4, p. 14-16.

Septyni dešimtmečiai: kas svarbiausia [Knygų rūmai]. In: *Tarp knygų*, 2017, nr. 3, p. 3-7.

SYLVESTRE, Guy. *Guideliness for National Libraries*. Paris: UNESCO, 1987. 102 p.

SINKEVIČIUS, Klemensas. Knygų resursų perdavimas visuomeniniam naudojimui (1940-1941 Tarybų valdžios metai). In: *Bibliotekų darbas*, 1980, nr. 8, p. 30-33.

SINKEVIČIUS, Klemensas. Nacionalinė biblioteka (buržuazijos valdymo metų bibliotekinis palikimas). In: *Bibliotekų darbas*, 1979, nr. 1, p. 4-6.

SINKEVIČIUS, Klemensas. Iš Lietuvos žydų bibliotekų istorijos. In: *Tarp knygų*, 1991, nr. 12, p. 6-9.

SINKEVIČIUS, Klemensas. Istorijos vingiai. Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos 80-mečiui. In: *Tarp knygų*, 1998, nr. 10, p. 7-10.

SINKEVIČIUS, Klemensas. Tautos atmintis. In: *Tarp knygų*, 1998, nr. 9, p. 1-5.

SINKEVIČIUS, Klemensas. Į Vilnių... In: *Tarp knygų*, 1999, nr. 4, p. 1-4.

SINKEVIČIUS, Klemensas. Lietuvos nacionalinė biblioteka 1939-1963 metais. In: *Bibliotekininkystė '98*, 1999, p. 140-149.

SINKEVIČIUS, Klemensas. Šešiabriaunio spaudo imperija. LNB specfondo istorijos bruožai. In: *Tarp knygų*, 2000, nr. 5, p. 23-27; nr. 6, p. 26-28; nr. 7, p. 22-24; nr. 8/9, p. 18-19; nr. 10, p. 28-32.

SINKEVIČIUS, Klemensas. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos fondai: susidarymas, struktūra, tyrinėjimai. In: *Bibliotekininkystė '99*, 2001, p. 33-37.

SIPAVIČIŪTĖ, Danutė. Valstybinės einamosios bibliografijos pertvarkymas. In: *Tarp knygų*, 2007, nr. 2, p. 4-5.

SIPAVIČIŪTĖ, Danutė. Valstybinės einamosios bibliografijos pokyčiai per pastarąjį dešimtmetį. In: *Bibliotekininkystė 2009*, 2010, p. 63-68.

SKAČKAUSKIENĖ, Roma. Katalogavimo skyrius: dešimtmečio darbai. In: *Bibliotekininkystė 2009*, 2010, p. 69-75.

SKOMSKIS Juozas. Sugrįžo Mažosios Lietuvos knygos. In: *Kauno diena*, 1997, spalio 20, p. 5.

SLAVINSKIENĖ, Laureta. ISBN sistema. Tarptautinis standartinis knygos numeris. In: *Tarp knygų*, 1992, nr. 10, p. 17.

SLAVINSKIENĖ, Laureta. ISBN ir ISMN – universalūs knygų ir muzikinių leidinių identifikavimo kodai. In: *Tarp knygų*, 1996, nr. 6, p. 12-13.

SLAVINSKIENĖ, Laureta. Leidyba Lietuvoje – praeitis, dabartis, perspektyvos. In: *Tarp knygų*, 1999, nr. 6, p. 20-23.

SMORIGINIENĖ, Dalia. Keičiasi ISBN struktūra. In: *Tarp knygų*, 2006, nr. 9, p. 20.

STASIUKAITIENĖ, Elena. Žurnalas „Knygos". Žvilgsnis nuo metų kalno. In: *Tarp knygų*, 1994, nr. 2, p. 23-24.

STASIUKAITIENĖ, Elena. „Tenka būti nors mažu tilteliu tarp dviejų tautų..." [Aleksandras Ružancovas]. In: *Tarp knygų*, 2006, nr. 11, p. 30-34.

STRAUKAITĖ, Danutė. Senosios lietuvių periodikos paieškos. In: *Bibliotekų darbas*, 1981, nr. 11, p. 26-27.

ŠARLAUSKIENĖ, Angelė. Siekta lygiuotis į laisvąjį pasaulį [Knygų rūmai]. In: *Voruta*, 2007, nr. 3, p. 5; nr. 4, p. 5; nr. 5, p. 6.

ŠERMOKAS, Albertas. LIBIS: nuo idėjų iki rezultatų. In: *Tarp knygų*, 2001, rn. 12, p. 1-3.

ŠERNAITĖ, Kristina. „Atgimę balsai..." senųjų lietuviškų plokštelių skaitmeninimo projekte. In: *Tarp knygų*, 2005, nr. 11, p. 32.

ŠIMAKAUSKIENĖ, Stefanija. Bibliotekininkystės ir bibliografijos standartai. In: *Bibliotekų darbas*, 1980, nr. 9, p. 21-23.

ŠIMAKAUSKIENĖ, Stefanija. Lietuvos TSR Valstybinės respublikinės bibliotekos sisteminiai katalogai. In: *Bibliotekų darbas*, 1988, nr. 1, p. 18-20.

ŠIMAKAUSKIENĖ, Stefanija. Universalioji dešimtainė klasifikacija Lietuvoje: būklė ir perspektyvos. In: *Tarp knygų*, 1996, nr. 3, p. 2-4.

TERTELYTĖ Marija. V. Gaigalaičio fondas grįžo į Lietuvą. In: *Respublika*, 1997, spalio 17, p. 22.

THYLSTRUP Nanna Bonde. *The Politics of Mass Digitization*. Cambridge: The MIT Press, 2018. 200 p.

TOMONIS, Stasys. Bibliografijos akiračiai [Respublikinėje bibliotekoje]. In: *Bibliotekų darbas*, 1979, nr. 3, p. 8-11.

TOMONIS, Stasys. Lietuvos TSR Valstybinės respublikinės bibliotekos bibliografinio darbo pagrindinės kryptys. In: *Lietuvos TSR Valstybinės respublikinės bibliotekos raida*. Vilnius: Lietuvos TSR Valstybinė respublikinė biblioteka, 1982, p. 48-53.

TOMONIS, Stasys. Biobibliografiniai žodynai. In: *Bibliotekų darbas*, 1988, nr. 8, p. 11-12.

TOMONIS, Stasys. Bibliografinis darbas – Respublikos mokslui ir kultūrai. In: *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (1979-1989)*. Teminis straipsnių rinkinys. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1991, p. 68-81.

TOMONIS, Stasys. *Gyvenimo vingiais. Atsiminimai*. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2005 [i.e. 2007]. 436 p.

TOMONIS, Stasys. Iš Lietuvos nacionalinės bibliotekos istorijos. In: *Tarp knygų*, 2008, nr. 3, p. 21-26.

TRABŠIENĖ, Aušra. Lietuvių literatūros klasikai – ir mobiliajame telefone? In: *Tarp knygų*, 2017, nr. 3, p. 9-12.

TRUSKA, Liudas. Glavlito veikla Lietuvoje 1940-1947 metais. In: *Lietuvos istorijos metraštis*. 1996 metai, 1997, p. 216-240.

ULPIS, Antanas. Lietuvos TSR retrospektyvinės nacionalinės bibliografijos sudarymas. In: *Bibliotekininkystė ir bibliografija*, t. 1, 1961, p. 278-291.

ULPIS, Antanas. *Valstybinės ir nacionalinės (retrospektyvinės) bibliografijos problemos*. Vilnius: Lietuvos TSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1968. 19 p.

ULPIS, Antanas. *Lietuvos TSR Knygų rūmų indėlis į nacionalinės kultūros vystymąsi Respublikoje*. Vilnius: LTSR Valstybinė respublikinė biblioteka, 1973. 19 p.

URNIEŽIŪTĖ, Emilija. *Lietuvos TSR Knygų rūmai*. Vilnius: LTSR Knygų rūmai, 1985. 22 p.

UŽKURAITĖ, Stefanija. Kauno politechnikos instituto bibliotekos veikla 1923-1965 metais. In: *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, t. 5, 1966, p. 61-80.

Valstybės archeologijos komisija ir dvarų kultūrinis paveldas 1919-1921 metais: tarp gelbėjimo ir konfiskavimo. Parengė Kęstutis Raškauskas ir Irmina Abramovienė. In: *Darbai ir dienos*, t. 68, 2017, p. 215-280.

VARNIENĖ, Regina. Valstybinė einamoji bibliografija: dabartis ir ateitis. In: *Tarp knygų*, 1996, nr. 8, p. 6-9.

VARNIENĖ, Regina. Katalogų ir nacionalinės bibliografijos retrospektyvioji konversija. In: *Bibliografija'95*, 1997, p. 10-18.

VARNIENĖ, Regina. Bibliografijos ir knygotyros centras visuotinės bibliografinės apskaitos infrastruktūroje. In: *Bibliotekininkystė'98*, 1999, p. 50-53.

VARNIENĖ, Regina. Bendro darbo dešimtmetis: nuo vieno kompiuterio iki tarptautinių projektų [BKC]. In: *Tarp knygų*, 2002, nr. 3, p. 7-10.

VARNIENĖ, Regina. „Kartais pakanka tik vienos idėjos, kad gyvenimas pasikeistų...“. In: *Tarp knygų*, 2008, nr. 3, p. 1-6.

VARNIENĖ, Regina. Lietuvos kultūros paveldas plačiau atsiveria pasauliui. In: *Tarp knygų*, 2012, nr. 10, p. 1-6.

VARNIENĖ-JANSSEN, Regina. Lietuvių literatūros klasikos kūriniai – patogesnei prieigai. In: *Tarp knygų*, 2014, nr. 5, p. 3-5.

VARNIENĖ, Regina, JANONIS, Osvaldas. Katalogavimo dokumentai: tarptautinė praktika ir Lietuva. In: *Tarp knygų*, 1998, nr. 12, p. 19-23; 1999, nr. 1, p. 6-7.

VĖLAVIČIENĖ, Silvija. *Draustosios spaudos pėdsakais*. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2011. 414 p.

VILNONYTĖ, Valerija. *Lietuvos TSR valstybinė respublikinė biblioteka 1919-1940*. Vilnius: LTSR VRB, 1984. 168 p.

VILNONYTĖ, Valerija. Lietuvos centrinė biblioteka 1940-1944 metais. In: *Tarp knygų*, 1992, nr. 11, p. 5-8; 1993, nr. 1, p. 10-13; nr. 2, p. 15-19; nr. 3, p. 11-13; nr. 4, p. 14-17; nr. 5, p. 8-9; nr. 6, p. 12-14; nr. 7, p. 18-19; nr. 8, p. 10-11.

VITKAUSKIENĖ, Ada. Iš Lietuvos bibliotekų užsienio knygų suvestinio katalogo istorijos. In: *Tarp knygų*, 1994, nr. 5, p. 13-14.

VLADIMIROVAS, Levas. Gyvenimas, paskirtas kultūrai ir knygai (Antano Ulpio 70-mečiui). In: *Knygotyra*, t. 5(12), 1975, p. 241-244.

VLADIMIROVAS, Levas. Vaclovas Biržiška – Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos direktorius. In: *Tarp knygų*, 1993, nr. 3, p. 32-36.

[VOLTERIS, Eduardas]. Valstybės Centralinis Knygynas. In: *Švietimo darbas*, 1920, nr. 5(8), p. 29-30.

[VOLTERIS, Eduardas]. Valstybės central. Knygynas. In: *Švietimo darbas*, 1922, nr. 1, p. 173-175.

WALRAWENS, Hartmut. Tarptautinis standartinis knygos numeris ir jo taikymas. In: *Bibliografijos žinios. Straipsnių rinkinys 1994*, 1995, p. 82-88.

ZABITIS-NEZABITAUSKIS Adolfas. Lietuvos kultūros ir meno turtų naikinimas. In: *Lietuvių archyvas. Bolševizmo metai*, t. 2, Kaunas: Studijų biuro leidinys, 1942, p. 73-98.

ZAVECKIENĖ Žydūnė. Gyvenimas tarp knygų. Algimantui Jonui Lukošiūnui atminti. In: *Knygotyra*, t. 19(26), 1992, p. 88-95.

ZAVECKIENĖ Žydūnė. Vaclovo Biržiškos bendražygis Izidorius Kisinas. In: *Knygotyra*, t.33, 1997, p. 178–180.

ZINGERIS, Emanuelis. Knygų hebrajų ir jidiš kalbomis fondai Lietuvoje. In: *Knygotyra*, t. 13(20), sąs.1, 1985, p. 86-103.

ŽEBRYTĖ, Jonė. Iš rankraštyno praeities ir dabarties. In: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (1979–1989): teminis straipsnių rinkinys. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1991, p.31-39

ŽUKAS, Vladas. Lietuvos bibliografijos institutas. In: *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, t. 4, 1964, p. 95-118.

ŽUKAS, Vladas. *Lietuvių bibliografijos istorija (iki 1940 metų)*. Vilnius: Mokslas, 1983. 264 p.

ŽUKAS, Vladas, TOMONIS, Stasys, LUKOŠIŪNAS, Algimantas. Vytautą Steponaitį prisimenant. In: *Bibliotekų darbas*, 1983, nr. 5, p. 28-31.

ŽUKAS, Vladas. *Lietuvių knygotyros bruožai*. Vilnius: Mokslas, 1989. 227 p.

ŽUKAS, Vladas. Su Knygų rūmais atsisveikinant. In: *Literatūra ir menas*, 1992, nr. 29, p. 2-3.

ŽUKAS, Vladas. Lietuvos Knygų rūmų žmonės. In: *Tarp knygų*, 1993, nr. 6, p. 35-38.

ŽUKAS, Vladas. *Tarp knygų prabėgę metai. Silvestras Baltr*amaitis. Vilnius: Ogamas, 2006. 179 p.

ŽUKAS, Vladas. *Gyvenimas knygai. Vaclovas Biržiška*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012. 579 p.

ТЮЛИНА Наталия. *Национальная библиотека. Опыт сравнительного анализа*. Москва: Книжная палата, 1988. 184 p.

Nepublikuoti šaltiniai

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos archyvas:

Valstybinės centrinės bibliotekos direktoriaus pareigų perdavimo-priėmimo aktas. 1950 m. (LNBA, f. 1, ap. 1, b. 46)

Valstybinės Respublikinės bibliotekos korespondencija su Knygų rūmais 1951 m. (LNBA, f. 1, ap. 1, b. 53).

Valstybinės Respublikinės bibliotekos korespondencija su Knygų rūmais nacionalinės bibliografijos kūrimo klausimais 1960-1966 m. (LNBA, f. 1, ap. 1, b. 204)

LNB metinės ataskaitos už 1989-2008 m. (LNBA, f. 1, ap. 1, b. 2245, 2290; f. 2, ap. 1, b. 30, 136, 206, 295, 374, 467, 562, 659, 741, 825, 927, 1052, 1153, 1271, 1288, 1373, 1449)

LNB skyrių metinės ataskaitos už 1990-1999, 2001-2004, 2006-2016 m. (LNBA, f. 1, ap. 1, b. 2287; f. 2, b. 34, 69, 137, 207, 296, 375, 468-469, 563, 660, 742, 826, 928, 1053, 1154, 1360-1361, 1376-1377, 1453-1454, 1543-1544, 1604-1605, 1662, 1727-1728, 1785-1876, 1846-1847, 1897, 1947)

LNB skyrių ataskaitinių susirinkimų protokolai už 1990-1991, 2002-2007 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 2286; f. 1, ap. 2, b. 32, 941, 944, 1064, 1163, 1226, 1293, 1362, 1375)

LNB vidaus audito ataskaitos už 2002-2009 m. (LNBA, f. 2, ap. 2, b. 943, 1063, 1162, 1224, 1292, 1381, 1458, 1547)

LNB direkcijos posėdžių protokolai 1989-1994, 1996-1998, 2000-2015 m. (LNBA, f. 1, ap. 1, b. 2238, 2283; f. 2, ap. 1, b. 27, 64, 132, 202, 369a, 458, 556, 735, 819, 922, 1047, 1146, 1212, 1282, 1368, 1444, 1533, 1595, 1654, 1715, 1775, 1837, 1889)

LNB Mokslo tarybos posėdžių protokolai už 1995-2004, 2006 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 290, 369, 459, 557, 654, 736, 820, 923, 1048, 1284)

Lietuvos mokslinių bibliotekų direktorių asociacijos posėdžių protokolai 1997 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 460)

LNB direktorių įsakymai 1992, 2002-2003, 2009-2010 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 63, 920, 1045, 1530, 1592)

Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos redakcinės kolegijos posėdžių protokolai 1993-1994, 1997, 1999, 2001-2003, 2005-2006, 2009, 2014 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 198a, 281, 522, 711, 880, 986, 1092, 1254, 1329, 1536, 1841)

LIBIS valdybos posėdžių protokolai 1995-2003 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 292, 371, 462, 559, 656, 738, 822, 925, 1050)

LNB Katalogavimo tarybos posėdžių protokolai 2016 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 1894)

LNB susirašinėjimas su ministerijomis 1989, 1993-1997, 2000, 2003, 2007-2009 m. (LNBA, f. 1, ap. 1, b. 2277; f. 2, ap. 1, b. 142, 212, 300, 300a, 379, 474, 669, 754, 1067, 1382, 1459, 1548)

Vyriausybės nutarimai 1992 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 1342)

LNB susirašinėjimas su IFLA 1992-1993 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 117, 189)

LNB Standartizacijos skyriaus susirašinėjimas 1992 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 121)

LNB susirašinėjimas su ISSN ir ISSN agentūromis 1992-1994, 1996 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 118, 119, 190, 275, 277, 1265, 425)

LNB susirašinėjimas su Lituanistikos institutu Čikagoje 1989-1995 m. (LNBA, f. 1, ap. 1, b. 2298; f. 2, ap. 1, b. 21, 43, 80, 149, 217, 306)

LNB susirašinėjimas fondų komplektavimo klausimais 1997-1998 m. (LNBA, f.2, ap. 1, b. 1345)

LNB susirašinėjimas su Vokietijos valstybine biblioteka 1997 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 481)

BKC saugyklos stovio įvertinimo protokolas. 1992 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 74)

Parodos „Lietuvos didžiųjų kunigaikščių privilegijos ir aktai“ susirašinėjimo dokumentai 1997-2000 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 496, 603, 775)

Fondų, esančių šv. Jurgio bažnyčioje, perdavimo aktai ir sąrašai. 1993 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 353-355)

Integralios virtualios bibliotekų informacinės sistemos sukūrimo darbo grupės posėdžių protokolai. 2005-2008 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 1389)

Projekto “Integralios virtualios bibliotekų informacinės sistemos sukūrimas” įgyvendinimo dokumentai. 2006-2008 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 1309, 1390, 1464)

LNB pirmtakių inventorinės spaudinių knygos už 1919-1979 m., esančios LNB archyve ir Komplektavimo skyriuje.

LNB visuminės spaudinių apskaitos knygos už 1970-2017 m., esančios Komplektavimo skyriuje

<u>Lietuvos nacionalinės bibliotekos Rankraščių skyrius</u>

Ambraziejūtė-Steponaitienė Agnietė. Mano atsiminimai apie Vytautą Steponaitį, 1967 (LNB RS, f. 25, b. 28)

Ulpis, Antanas. Lietuvos TSR Knygų rūmai (medžiaga vadovui po Vilniaus m. bibliotekas), 1974. Mašinraštis su pataisymais ranka, darytais 1980 m. (LNB RS, f. 180).

J. Rimanto sukaupta medžiaga apie restrospektyvinės bibliografijos kūrimo pradžią (LNB RS, f. 47, b. 1518-1592)

Steponaitis, Vytautas. [Dienoraštis 1956-1957] (LNB RS, f.25, b.26)

Centrinės ir respublikinės bibliotekos rankraščių registeris (1948-2011), esantis LNB Rankraščių skyriuje

<u>Knygų rūmų archyvas (LNB archyvo sudėtyje)</u>

Knygų rūmų korespondencija su Valstybine centrine biblioteka 1946-1949 m. (KRA, f. 1, ap. 1, b. 17, 22, 25, 84)

Knygų rūmų skyrių vedėjų pasitarimų protokolai už 1991 m. (KRA, f. 1, ap.1, b. 1390)

Knygų rūmų skyrių ir jungtinės metinės ataskaitos už 1988-1991 m. (KRA, f. 1, ap. 1, b. 1336, 1356, 1374, 1391)

Knygų rūmų veiklos įsakymai 1992 m. (KRA, f. 1, ap. 1, b. 1406)

Knygų rūmų inventorinės knygos už 1946-1955 m., esančios LNB Nacionalinio publikuotų dokumentų archyvinio fondo skyriuje

<u>Kauno technologijos universiteto biblioteka</u>

VDU bibliotekos Rankraščių skyriaus registracijos knyga, esanti KTU bibliotekos Retų spaudinių grupės archyve.

VDU bibliotekos spaudinių inventorinės knygos už 1923-1950 m., esančios KTU bibliotekoje.

<u>Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius</u>

Perdavimų aktai iš Kauno universiteto į Vilniaus universiteto biblioteką. 1949-1951 ir 1961-1963 m. (VU bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 47, b. MB-2-34, 196, 884, 885, 978)

<u>Lietuvos valstybės naujasis archyvas</u>

Kultūros ir švietimo ministerijos Bibliotekų skyriaus ekspertų komisijų pasitarimų protokolai 1992 m. (LVNA, f. 48, ap. 1, b. 367)

<u>Kultūros paveldo centro Paveldosaugos bibliotekos dokumentų fondas</u>

Nusavintų kultūros vertybių sąrašai. 1942 m. (Kultūros paveldo centro Paveldosaugos bibliotekos dokumentų fondas, f. 17, ap. 2, b.44)

Nuorodos

1.1: Literatūra: Esdaile (1934), British universities encyclopaedia (1939), Humphreys (1966), Sylvestre (1987), Тюлина (1988), Line (1989), McGowan (2010).

1.3: Literatūra: Vilnonytė (1984), Lietuvninkaitė (1993, 1997), Žukas (2012).

1.4: Literatūra: Respublikinė biblioteka (1969), Urniežiūtė (1985), Vilnonytė (1992-1993), Lietuvninkaitė (1993, 1997), Bagušytė (2004).

1.5: Publikuoti šaltiniai ir literatūra: Malašauskienė (1992), Lietuvos nacionalinės retrospektyvinės... (1992), Žukas (1992), LNB nuostatai (1992), Varnienė (2002).

Nepublikuoti šaltiniai: LNB susirašinėjimas su ministerijomis 1989 m. (LNBA, f. 1, ap. 1, b. 2277); Knygų rūmų skyrių vedėjų pasitarimų protokolai už 1991 m. (KRA, f. 1, ap.1, b. 1390); Kultūros ir švietimo ministerijos Bibliotekų skyriaus ekspertų komisijų pasitarimų protokolai 1992 m. (LVNA, f. 48, ap. 1, b. 367); Vyriausybės nutarimai 1992 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 1342); LNB direktoriaus įsakymai 1992 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 63).

1.6: Publikuoti šaltiniai ir literatūra: Respublikinė biblioteka (1969), Vilnonytė (1984), Rimša (1982, 1991, 1999), Kvietkauskienė (1991, 1999), Juškevičius (2012), Pažangos projektas (2016).

2.2: Publikuoti šaltiniai ir literatūra: Volteris (1920, 1922), Rimantas (1940), Brensztejn (1934), Vilnonytė (1984), Keršytė (1996), Misius (2004), Valstybės archeologijos komisija (2017).

2.3: Publikuoti šaltiniai ir literatūra: Biržiška (1924, 1927, 1933), Razma (1930), Brensztejn (1934), Rimantas (1940), Lietuvninkaitė (1991, 1992), Vladimirovas (1993), Žukas (2012), Petreikis (2012), Centrinio valstybės knygyno nuosmukis (2017).

Nepublikuoti šaltiniai: VDU ir Centrinės bibliotekų inventorinė knygos.

2.4: Publikuoti šaltiniai ir literatūra: Zabitis-Nezabitauskis (1942), Sinkevičius (1980), Vilnonytė (1992-1993), Samavičius (1998), Keršytė (2001), Klimavičius (2011), Raudytė (2017), Gudaitis (2019).

Nepublikuoti šaltiniai: VDU bibliotekos ir Centralinio knygyno inventorinė knygos; Nusavintų kultūros vertybių sąrašai. 1942 m. (Kultūros paveldo centro Paveldosaugos bibliotekos dokumentų fondas, f. 17, ap. 2, b. 44).

2.5: Publikuoti šaltiniai ir literatūra: Lietuvos SSR valstybinės centrinės bibliotekos... (1946), Respublikinė biblioteka (1969), Račkovska (1985, 1999), Lietuvninkaitė (1993, 1997), Truska (1997), Bagušytė (1999), Sinkevičius (1999, 2000), Marcinkevičius (2000), Alpernienė

(2004), Iš Šv. Jurgio bažnyčioje (2011), Samėnas (2015), Septyni dešimtmečiai (2017), Gudaitis (2019)

Nepublikuoti šaltiniai: Valstybinės centrinės bibliotekos direktoriaus pareigų perdavimo-priėmimo aktas. 1950 m. (LNBA, f. 1, ap. 1, b. 46); Perdavimų aktai iš Kauno universiteto į Vilniaus universiteto biblioteką. 1949-1951 ir 1961-1963 m. (VU bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 47, b. MB-2-34, 196, 884, 885, 978); LNB susirašinėjimas su Lituanistikos institutu Čikagoje 1989-1995 m. (LNBA, f. 1, ap. 1, b. 2298; f. 2, ap. 1, b. 21, 43, 80, 149, 217, 306); VDU bibliotekos, Knygų rūmų ir Centrinės bibliotekos inventorinė knygos, Respublikinės bibliotekos visuminės spaudinių apskaitos knygos.

2.6: Publikuoti šaltiniai ir literatūra: Görner (1994), Aukštuolytė (1997), Tertelytė (1997), Skomskis (1997), Dikavičienė (2016), Vėlavičienė (2011).

Nepublikuoti šaltiniai: Ambraziejūtė-Steponaitienė Agnietė. Mano atsiminimai apie Vytautą Steponaitį, 1967 (LNB RS, f. 25, b. 28); LNB susirašinėjimas su Vokietijos valstybine biblioteka 1997 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 481); LNB susirašinėjimas fondų komplektavimo klausimais 1997-1998 m. (LNBA, f.2, ap. 1, b. 1345).

2.7: Publikuoti šaltiniai ir literatūra: Lietuvos bibliotekų statistika (2002, 2006, 2011); Lietuvos bibliotekų metinių ataskaitų duomenų bazė nuo 2007 m.; Lietuvos kultūros ministrės įsakymas (2017)

Nepublikuoti šaltiniai: Knygų rūmų skyrių metinės ataskaitos už 1989-1991 m.; Nacionalinio publikuotų dokumentų archyvinio fondo skyriaus metinės ataskaitos už 1993-2016 m.; Senų ir retų knygų skyriaus metinės ataskaitos už 1990-2000 m.; Retų knygų ir rankraščių skyriaus metinės ataskaitos už 2001-2016 m.; BKC saugyklos stovio įvertinimo protokolas. 1992 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 74); Fondų, esančių šv. Jurgio bažnyčioje perdavimo aktai ir sąrašai (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 353); LNB direkcijos posėdžių protokolai už 1992 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 64); LNB susirašinėjimas su ministerijomis už 1993 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b.142); LNB Mokslo tarybos posėdžių protokolai už 1998-1999 (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 557, 654); LNB vidaus audito ataskaita už 2005 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 1224); LNB skyrių metinės ataskaitos už 2005 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 1295).

2.8: Publikuoti šaltiniai ir literatūra: Biržiška (1929), Vilnonytė (1984), Kilius (1998), Bagušytė (1999), Papaurėlytė (2002), Gudaitis (2019)

2.9: Publikuoti šaltiniai ir literatūra: Eimaitytė (1938, 1972), Rankraščių rinkiniai (1963), Asmenų archyvai (1989), Žebrytė (1991), Lietuvninkaitė (1994).

Nepublikuoti šaltiniai: VDU bibliotekos Rankraščių skyriaus registracijos knyga; Centrinės ir respublikinės bibliotekos rankraščių registeris; Parodos „Lietuvos didžiųjų kunigaikščių

privilegijos ir aktai“ susirašinėjimo dokumentai 1997-2000 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 496, 603, 775).

2.10: Publikuoti šaltiniai ir literatūra: Marčėnienė (1991, 1994, 2009, 2012), Šernaitė (2005), Časaitė (2015), Kučinskas (2016)

Nepublikuoti šaltiniai: LNB Muzikos skyriaus metinės ataskaitos 1991-2016 m.

3.2.1: Literatūra: Basiulis (1961), Žukas (1964, 1983, 2012), Stasiukaitienė (1994, 2006), Bagušytė (1999).

3.2.2: Publikuoti šaltiniai ir literatūra: Ulpis (1968, 1973), Jurgutis (1985), Jackūnienė (1985), Macevičiūtė ir Janonis (1991), Bagušytė (1999), Vėlavičienė (2011).

Nepublikuoti šaltiniai: Knygų rūmų korespondencija su Valstybine centrine biblioteka 1946-1949 m. (KRA, f. 1, ap. 1, b. 17, 22, 25, 84); Respublikinės bibliotekos korespondencija su Knygų rūmais 1951 m. (LNBA, f. 1, ap. 1, b. 53); Ulpis, Lietuvos TSR Knygų rūmai 1974 (LNB RS, f. 180); Knygų rūmų skyrių ir jungtinės metinės ataskaitos už 1988-1991 m. (KRA, f. 1, ap. 1, b. 1336, 1356, 1374, 1391).

3.2.3: Publikuoti šaltiniai ir literatūra: Respublikinė biblioteka (1969), Vilnonytė (1984), Gustainienė (1984), Šimakauskienė (1988), Žukas (2012)

Nepublikuoti šaltiniai: LNB direkcijos posėdžių protokolai 1989 m. (LNBA, f. 1, ap. 1, b. 2238); Direktoriaus įsakymai 2003 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 1045); LNB Katalogavimo tarybos posėdžių protokolai 2016 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 1894).

3.2.4: Publikuoti šaltiniai: Lietuvos TSR Knygų rūmų leidiniai (1952-1990)

Nepublikuoti šaltiniai: Ulpis, Lietuvos TSR Knygų rūmai 1974 (LNB RS, f. 180); Knygų rūmų skyrių ir jungtinės metinės ataskaitos už 1988-1991 m. (KRA, f. 1, ap. 1, b. 1336, 1356, 1374, 1391).

3.3.1: Literatūra: Žukas (1976, 1983, 1989, 2006, 2012), Maciūnas (1982), Janonis (1997), Dembowska (2001).

3.3.2: Publikuoti šaltiniai ir literatūra: Ulpis (1961, 1968), Macevičiūtė ir Janonis (1991), Gargasaitė (1992), Bagušytė (2000)

Nepublikuoti šaltiniai: J. Rimanto surinkta medžiaga apie restrospektyvinės bibliografijos kūrimo pradžią (LNB RS, f. 47, b. 1518-1592); Respublikinės bibliotekos korespondencija su Knygų rūmais nacionalinės bibliografijos kūrimo klausimais 1960-1966 m. (LNBA, f. 1, ap. 1, b. 204).

3.3.3: Publikuoti šaltiniai ir literatūra: Ulpis (1968), Petrauskienė (1985), Lukošiūnas (1987), Narbutas (1988), Macevičiūtė ir Janonis (1991), Janonis (1989, 1991), Bagušytė (2000, 2001), Matijošienė (2007).

3.3.4: Publikuoti šaltiniai ir literatūra: Janonis ir Varnienė (1993), Janonis (1995), Bartašienė (1999), Matijošienė (2007), Savickienė (2011), Jezukevičienė (2013), Bagušytė (2014), Bliūdžiuvienė (2017).

Nepublikuoti šaltiniai: Retrospektyviosios bibliografijos skyriaus metinės ataskaitos ir ataskaitinių susirinkimų protokolai už 1992-2016 m.; Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos redakcinės kolegijos posėdžių protokolai 1993-2014 m.; LNB direkcijos posėdžių protokolai 2004 m.

3.3.6: Publikuoti šaltiniai ir literatūra: Ulpis (1973), Marinskienė (1985), Macevičiūtė ir Janonis (1991).

3.3.7: Nepublikuoti šaltiniai: Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos redakcinės kolegijos 2002 m. posėdžio protokolas (LNBA, f.2, ap.1, b.1093).

3.4.1: Publikuoti šaltiniai ir literatūra: Kvizikevičiūtė (1991), Varnienė (1996, 1999), Varnienė ir Janonis (1998), Bulavas ir Bastauskienė (1999), Bulavas (2001), Bastauskienė (2010).

Nepublikuoti šaltiniai: LNB susirašinėjimas su IFLA 1992-1993 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 117, 189); LNB Mokslo tarybos posėdžių protokolai už 1995 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 290); LNB Einamosios bibliografijos ir katalogavimo skyrių metinės ataskaitos už 1992-1995 m.

3.4.2: Publikuoti šaltiniai ir literatūra: Lietuvos mokslinių bibliotekų sutartis (1993), Kolesinskienė (1996), Bulavas ir Varnienė (2003), Bulavas ir Bastauskienė (1999), Bastauskienė (2010)

Nepublikuoti šaltiniai: LNB susirašinėjimas su ministerijomis 1995-1997 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 300, 300a, 379, 474); LIBIS valdybos posėdžių protokolai 1995-1997 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 292, 371, 462); Lietuvos mokslinių bibliotekų direktorių posėdžių protokolai 1997 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 460).

3.4.3: Publikuoti šaltiniai ir literatūra: Bulavas ir Bastauskienė (1999), Bulavas (2001), Šermokas (2001), Bulavas ir Varnienė (2003), Kvieselaitienė ir Varnienė (2003), Daugėlaitė (2005), Sipavičiūtė (2007, 2009), Bastauskienė (2010).

Nepublikuoti šaltiniai: LIBIS valdybos posėdžių protokolai 1997-2003 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 462, 559, 656, 738, 822, 925, 1050); LIBIS metinės ataskaitos 1997-2006 m.; LNB vidaus audito ataskaitos už 2002-2003 m. (LNBA, f. 2, ap.. 1, b. 943, 1063); LNB Mokslo tarybos posėdžių protokolai už 2006 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 1284); LNB direktoriaus įsakymai 2009-2010 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 1530, 1592).

3.4.4: Publikuoti šaltiniai ir literatūra: Varnienė (1997), Baranauskienė (2003, 2011), Savickienė ir Stabrauskienė (2004), Misiūnienė (2005).

Nepublikuoti šaltiniai: Retrokonversijos skyriaus metinės ataskaitos už 2001-2015 m.

3.5.1: Literatūra: Ruzgas (1984), Zaveckienė (1997).

3.5.2: Publikuoti šaltiniai ir literatūra: Tomonis (1979, 1982, 1988, 1991, 2005, 2008). Gustienė (1979), Gudaitis (2019).

3.5.3: Publikuoti šaltiniai ir literatūra: Gustienė (1991, 1994, 1999), Balkevičiūtė (1999), Blinova (2010).

3.5.4: Publikuoti šaltiniai ir literatūra: Plekavičienė (1982), Beganskaitė (1996, 2010), Paminėtas Lietuvos nacionalinės (2011)

Nepublikuoti šaltiniai: LNB Vadovybės informacijos skyriaus metinės ataskaitos už 1990-2016 m.; LNB vidaus audito ataskaita už 2004 m. (LNBA, f. 2, ap. 2, b. 1162).

3.5.5: Publikuoti šaltiniai ir literatūra: Plekavičienė (1982), Tomonis (1982, 1991), Gustienė (1999).

3.5.6: Nepublikuoti šaltiniai: Ulpis, Lietuvos TSR Knygų rūmai (1974); LNB Mokslo tarybos posėdžių protokolai už 2006 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 1284)

4.1.1-3: Publikuoti šaltiniai ir literatūra: Paukštienė (1983), Slavinskienė (1992, 1996, 1999), Walravens (1994), Petrauskienė ir Slavinskienė (1999), Berželionienė (2004), Petrauskienė (2006), Smoriginienė (2006), Bliūdžiuvienė (2018).

Nepublikuoti šaltiniai: Vyriausybės nutarimai 1992 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 1342); LNB direktoriaus įsakymai 1992 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 63); LNB susirašinėjimas su ISSN ir ISSN agentūromis 1992-1994, 1996 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 118, 119, 190, 275, 277, 1265, 425); ISBN, ISMN, ISSN Lietuvos agentūrų metinės ataskaitos ir ataskaitiniai susirinkimai už 1992-2016 m.; LNB susirašinėjimas su ministerijomis 1993-1994, 2000 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 142, 212, 754).

4.2: Publikuoti šaltiniai ir literatūra: Mickevičiūtė (1989), Rudžionienė (2013).

5.1: Publikuoti šaltiniai ir literatūra: Vilnonytė (1984), Griciūtė (1988), Glosienė (1990), Rimša (1998, 2001), Dėl bibliotekų norminių (1998), Bliūdžiuvienė (2003)

Nepublikuoti šaltiniai: Standartizacijos, Standartų, Standartų ir metodikos, Paveldo valorizacijos skyrių metinės ataskaitos už 1994-2015 m.; Mokslinio tyrimų skyriaus metinės ataskaitos ir ataskaitiniai susirinkimai už 1992-2001 m.; LNB direktoriaus įsakymai 2002 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 920); LNB Mokslo tarybos posėdžių protokolai už 1999 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 654); LNB susirašinėjimas su ministerijomis 2003 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 1067).

5.2: Publikuoti šaltiniai ir literatūra: Aleksejūnaitė (1992), Bliūdžiuvienė (2006)

Nepublikuoti šaltiniai: LNB Standartizacijos skyriaus susirašinėjimas 1992 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 121).

5.3: Publikuoti šaltiniai ir literatūra: Paukštienė (1983), Miežinienė (1990), Šimakauskienė (1996), Joudrey, Taylor and Miller (2011), Noreikienė (2018).

Nepublikuoti šaltiniai: LNB Spaudinių sisteminimo, Katalogavimo skyriaus ir Katalogavimo centro metinės ataskaitos už 1989-2016 m.

5.4: Publikuoti šaltiniai ir literatūra: Kastanauskaitė (1991), Byrum (1994), Varnienė ir Janonis (1998).

5.5: Publikuoti šaltiniai ir literatūra: Ralytė (1991), Rimša (1993, 1998, 1999), Bliūdžiuvienė (2008), Černiauskaitė (2018)

Nepublikuoti šaltiniai: LNB Mokslinių tyrimų skyriaus ataskaitos už 1989-2001 m.

6.1-3: Publikuoti šaltiniai ir literatūra: Varnienė (2008, 2012, 2014), Trabšienė (2017), Pankratovienė (2018), Thylstrup (2019)

Nepublikuoti šaltiniai: Integralios virtualios bibliotekų informacinės sistemos sukūrimo darbo grupės posėdžių protokolai. 2005-2008 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 1389); LNB susirašinėjimas su ministerijomis 2007-2009 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 1382, 1459, 1548); Projekto "Integralios virtualios bibliotekų informacinės sistemos sukūrimas" įgyvendinimo dokumentai. 2006-2008 m. (LNBA, f. 2, ap. 1, b. 1309, 1390, 1464); LNB vidaus audito ataskaitos už 2008 m. (LNBA, f. 2, ap. 2, b. 1458); Virtualios bibliotekos kūrimo skyriaus bei Skaitmeninimo ir virtualios elektroninio paveldo sistemos centro metinės ataskaitos už 2008-2016 m.